

የፍትህ አካላት ባለሙያዎች የስልጠና ማዕከል
የወረዳ ዳኞችና ዐቃቤያነ ህግ ሥልጠና ፕሮግራም

የሕገመንግስት ስልጠና ሞጁል

በፌዴራል የፍትህ አካላት ማሰልጠኛ ማእከል
የተዘጋጀ

የሕገመንግስት ስልጠና ሞጽል

Contents

መግቢያ.....	4
1. ስለህገመንግስት በጠቅላላው፤	6
1.1. የህገ መንግስት ትርጓሜ፤	6
1.2. የህገ-መንግስት ዓይነቶች	10
1.3. የህገመንግስት አፈጣጠርና ታሪክ.....	14
2. የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገመንግስት የተረቀቀበትና የጸደቀበት ሂደት	31
2.1. የህገመንግስት አወጣጥ ሂደቶች	32
2.2. የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት ረቂቅ ዝግጅትና አፀዳደቅ.....	34
3. የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት አወቃቀር፤ መሠረታዊ ገፅታዎች፤ ራዕይና ግብ.....	43
3.1. የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት አወቃቀር፤ መሠረታዊ ገፅታዎች፤	43
3.2. የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት፤ አገሪቱ ራዕይና መሠረታዊ ግቦች	49
4. የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገመንግስት የተመሰረተባቸው መርሆዎች	57
5.1. ሉአላዊነት.....	58
5.2. የህገ መንግስት የበላይነት.....	86
5.3. ሰብአዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶች	101
5.4. የመንግሥት አሰራርና ተጠያቂነት	117
5.5. የሃይማኖትና መንግሥት መለያየት	131
5. ፌዴራሊዝም በኢትዮጵያ	134
5.1. የፌዴራሊዝም ፅንሰ ሀሳብና ታሪካዊ አመጣጥ	135
5.2. ፌዴራሊዝም ከሌሎች ሥርዓቶች ጋር ያለው ልዩነትና ተመሳሳይነት.....	137
5.3. የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም መሠረታዊ መርሆዎችና መለያዎች	140
5.4. በኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም የሥልጣን ክፍፍልና የመንግስት አካላት	147
5.5. የፌዴሬሽን ምክር ቤት ሥልጣንና ኃላፊነት	151
5.6. የግጭት አፈታት መዋቅር እና ጣልቃ ገብነት በኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም ሥርዓት	153
5.7. የመስተዳድር አካላት ግንኙነት በኢትዮጵያ	167
6. ህገ መንግስትን ስለመተርጎም	172
6.1. ህገ መንግስት ለምን ይተረጎማል ?	174
6.2. ሕገ-መንግስትን የመተርጎም ዓይነቶች.....	176
6.3. ህገ መንግስት ስለሚተረጎሙ አካላት	176
6.4. የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት አተረጓጎም ሂደት እና የፌዴሬሽን ምክር ቤት ሚና.....	180
6.5. የህገ መንግስት አተረጓጎም መርሆዎች	184
6.6. የትርጉም ውጤት.....	186
6.7. ህገ መንግስትን በመተርጎም ሂደት የፍርድ ቤቶች ሚና	187
7. ህገ-መንግስትን ስለማሻሻል	191
7.1. ህገ-መንግስት የማሻሻል ሂደት	192
7.2. የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት የሚሻሻልበት ሥርዓት	193
8. ህገ መንግስትና ህገ መንግስታዊነት	194
8.1. ስለ ህገ መንግስታዊነት በጠቅላላው	194

8.2. የተጻፉ ህገ መንግስትና ህገ መንግስታዊነት	197
8.3. በኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህገ መንግስታዊነት ስለማስረጃ	199
8.4. ሕገመንግስቱ በትርጉም እየዳበረ መገኘቱ:	201

ጠቅላላ አላማዎች ፡

የዚህ ሞጁል መሠረታዊ ዓላማ ስልጣኖች፡

- ✚ ስለ ህገ መንግስት ትርጓሜ፣ የህገ መንግስት አይነቶች መሠረታዊ ባህሪያት፤
- ✚ ስለ ህገ መንግስት ታሪካዊ አፈጣጠርና እድገት፤
- ✚ ስለ ኢትዮጵያ ህገ መንግስት ታሪካዊ እድገትና ልዩ ባህሪያት፤
- ✚ ስለ ኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህገ መንግስት የረቂቅ ዝግጅትና የአፀዳደቅ ሂደት፤
- ✚ የህገ መንግስት አፀዳደቅ ሂደቶችና ህገ መንግስት ስለሚፀድቅባቸው መንገዶች፤
- ✚ ስለኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህገ መንግስት ራዕይና ህገ መንግስታዊ ግቦች፤
- ✚ ስለ ኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህገ መንግስት አወቃቀርና መሠረታዊ ገፅታዎች፤
- ✚ በኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህገመንግስት የብሄር ብሄረሰቦችና ህዝቦች ሉአላዊነት ምንነትና መገለጫው፤
- ✚ ስለ ህገ መንግስት የበላይነትና የህገ መንግስት የበላይነት የማረጋገጫ መንገዶች፤
- ✚ ስለ ኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህገ መንግስት የበላይነትና የበላይነቱን ማረጋገጫ መንገዶች፤
- ✚ የሰብአዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶች ምንነትና ልዩነት እንዲሁም የሰብአዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶች መከበራቸውን ለማረጋገጥ ስለተዘረጋው የክትትልና የቁጥጥር ስርአት፤
- ✚ ተጠያቂነትንና መልካም አስተዳደርን ለማስፈን ስለተዘረጋው ህገመንግስታዊ ስርአትና ዝርዝር መገለጫዎች፤
- ✚ በኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህገመንግስት የመንግስትና ሀይማኖት መለያየት መርህ፤
- ✚ የፌዴራሊዝም ታሪካዊ አመጣጥና ጽንሰሀሳብ፤
- ✚ ፌዴራሊዝም ከሌሎች ሥርዓቶች ጋር ያለው ልዩነትና ተመሳሳይነት፤
- ✚ የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም መሠረታዊ መርሆዎችና መለያዎች፤
- ✚ በኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም የሥልጣን ክፍፍልና የመንግስት አካላት፤
- ✚ የግጭት አፈታት መዋቅር እና ጣልቃ ገብነት በኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም ሥርዓት፤
- ✚ የመስተዳድር አካላት ግንኙነት በኢትዮጵያ፤
- ✚ ስለ ህገ መንግስት አተረጓጎምና የህገ መንግስት አተረጓጎም ዘዴዎች፤
- ✚ ስለ ኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህገ መንግስት የአተረጓጎም ሥርዓት፤

- ✚ ስለ ህገ መንግስት አጣሪ ጉባኤና የፌዴሬሽን ምክር ቤት ሥልጣንና ሀላፊነት፤
- ✚ ዳኞች ጉዳዮችን ወደ ህገ መንግስት አጣሪ ጉባኤ ስለሚመሩበት ሥርዓት፤
- ✚ ስለ ህገ መንግስት የማሻሻያ ሂደቶች፤
- ✚ ስለ ኢ.ፌ.ድ.ሪ ህገ መንግስት የማሻሻያ ሥርዓት፤
- ✚ ስለ ህገ መንግስትና ህገ መንግስታዊነት፤
- ✚ በኢ.ፌ.ድ.ሪ ህገ መንግስታዊነትን ለማረጋገጥ የፍትህ አካላት ስላለባቸው ኃላፊነት፤

መሠረታዊ የሆኑ ሀሳቦችን በማቅረብ ለሠልጣኞች ገለፃ በሚደረግበት ጊዜና በቱቶሪያል ሠዓት በሚያደርጉት ውይይት ለመነሻ የሚሆኑ መሠረተ ሀሳቦችን፣ ማንሳትና የሰልጣኞቹን ዕውቀት ክህሎትና አመለካከት ማጎልበት ነው።

መግቢያ

የአንድን አገር ህገ መንግስት የአፀዳደቅ ሒደት ትክክለኛነት፣ የህገ መንግስቱን፣ መሠረታዊ ግብና አወቃቀር፣ ይዘት፣ የአተረጓጎምና የማሻሻያ ሥርዓት ላይ ትክክለኛ የሆነ ግንዛቤ ለመያዝ በመጀመሪያ ስለ ህገ መንግስት መሠረታዊ ተፈጥሮና ትርጓሜ፣ ስለ ህገ መንግስት አፈጣጠርና ታሪካዊ እድገት፣ በህገ መንግስት ውስጥ መፍትሔ ሊሰጣቸው ስለሚገቡ ማህበራዊ ኢኮኖሚያዊ ፖለቲካዊ አጀንዳዎችና መሠረታዊ የሰብዓዊ መብት ጥያቄዎች ዳሰሳ ማድረግ ያስፈልጋል። ከዚህ በተጨማሪ ህገ መንግስት በባህሪው በአፀዳደቁ፣ በይዘቱ፣ በአተረጓጎሙና በሚሻሻልበት ስርዓት ከሌሎች አዎጆች (ህጎች) የሚለይባቸውን መሠረታዊ ነጥቦች መመርመርና መረዳት የግድ አስፈላጊ ነው።

በመሆኑም የኢ.ፌ.ድ.ሪ ህገ መንግስት አፀዳደቅ መሠረታዊ ግብና ዓላማ፣ ህገ መንግስቱ በህጎች የደረጃ አመዳደብ ሒደት ውስጥ ስላለው ሥፍራ፣ ህገመንግስቱ የተመሰረተባቸው መሰረታዊ መርሆዎች፣ ስለ ህገ መንግስቱ የበላይነት፣ የህገ መንግስት የአተረጓጎምና የማሻሻያ ሥርዓቶች በውል ተረድቶ፣ ተገቢ የሆነ ግንዛቤ፣ ለመያዝ ከላይ በተነሱት ነጥቦች ዙሪያ የሌሎች አገሮችን ተሞክሮና አሠራር ማየቱ ሀሳቦችን በንፅፅር ለመመርመርና ለመረዳት እድል የሚሰጥ በመሆኑ ሞጁሉን በዓለማችን፣ ተቀባይነት ያላቸውን አሠራሮች በእያንዳንዱ ነጥብ በሚያሳይ መንገድ ለማዘጋጀት ተሞክሯል።

በመሆኑም በዚህ ሞጁል በተሸፈኑትን ርዕስ ጉዳዮች ሲያነቡ የመጀመሪያው ክፍል ወይም ፖራግራፍ ስለሌሎች አገሮች ተሞክሮ በተሰጠው ገለፃ ላይ ግልፅ ግንዛቤ ይዘው የኢ.ፌ.ድ.ሪ ህገ መንግስት ክልሎች አገሮች ህግጋት መንግስት የሚጋራቸውንና የሚለዩባቸውን መሠረታዊ ነጥቦችና የልዩነቶቹን መሠረታዊ ምክንያት በጥንቃቄ መመዘንና መመርመር አለባቸው። እንደዚሁም ህገ መንግስት በማዕደቅና በህገ መንግስት የሚካተቱት መርሆችና ሐሳቦችን አስመልክቶ ሁሉም አገሮች ሙሉ በሙሉ የሚስማሙበት ወጥ የሆነ ቀመር (ፎርሙላ) የሌለ መሆኑን መረዳት ያስፈልጋል። ከዚህ አንፃር የእያንዳንዱ አገር ህገ መንግስት መመዘንና መታየት ያለበት ይዘት ከተነሣው አገራዊ ራዕይ፣ በአፀዳደቅ ሂደቱ የነበሩ ነባራዊ ዕውነታዎች፣ ሊፈታቸውና ሊቆጣጠራቸው ከሚፈልገው፣ ኢኮኖሚያዊ፣ ማህበራዊ፣ ፖለቲካዊና የሰብዓዊ መብት ጥያቄዎች አንፃር መሆን እንዳለበት መገንዘብ ያስፈልጋል። የኢ.ፌ.ድ.ሪ ህገ መንግስትን ድንጋጌዎች በይዘታቸው ክልሎች አገሮች ህገ መንግስት የሚለዩባቸው አንዳንድ ነጥቦች በመኖራቸው ብቻ አንዳች ነገር የሚጎድለው ህገ መንግስት አድርጎው ለማቅረብ የሚሞክሩ አሉ። ይህም ተገቢ እንዳልሆነ መረዳትና የህገ መንግስቱ ድንጋጌዎች አገሪቱ ያሳልፈቻቸው ማህበራዊ ፖለቲካዊና ኢኮኖሚያዊ እንቅስቃሴና ችግር ውጤቶች መሆናቸው ተገቢው ግንዛቤ እንዲያዝባቸውና ተፈፃሚ እንዲሆኑ ማድረግ፣ በማናቸውም ቦታና ጊዜ የተሳሳቱ አመለካከቶች ሳይንሳቸው በሆነ መንገድ ተከራክሮ ለማስተካከል በዕውቀት፣ የክህሎትና የአመለካከት ብቃት ማሳደግ ያስፈልጋል።

በዚህ ሞጁል የህገ መንግስት ትርጓሜና መሠረታዊ ባህሪያት፣ ስለህገ-መንግስት ዓይነቶች ፣ ታሪካዊ አፈጣጠርና እድገት ስለ ኢ.ፌ.ድ.ሪ ህገ መንግስት ረቂቅ ዝግጅትና አፀዳደቅ፣ እንዲሁም ህገ መንግስታዊ ራዕይና ግብ፣ የህገመንግስቱ መሰረታዊ መርሆች፣ የፌዴራሊዝም መሰረታዊ ባህርያትና፣ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገመንግስት ፌዴራሊዝም መለያ ባህርያት፣ ስለ ህገ-መንግስት አተረጓጎም መርህ/ስልት/፣ ህገ-መንግስትን ስለሚተረጎሙ አካላት ፣ ስለ ህገ-መንግስት አተረጓጎም ሂደት ስርዓቶች፣ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ-መንግስት አተረጓጎም ፣ ህገ-መንግስት በመተርጎም ሂደት የፍ/ቤቶች ሚና ፣ ስለፌዴሬሽን ምክር ቤት እና የህገ-መንግስት አጣሪ ጉባኤ ሚና ፣ ህገ-መንግስትን ስለማሻሻል እና የማሻሻያ ደረጃዎች፣ ስለ ህገ መንግስትና ህገ መንግስታዊነት አጠር ባለ መልክ መሠረታዊ ሀሳቦች ቀርበዋል።

እንዲሁም ከነዚህ ጉዳዮች ውስጥ በዋና ዋናዎቹ ላይ የተወሰኑ የክልል ህገ-መንግስቶች ለመዳሰስ የሚረዱ፣ ለመወያያ የሚረዱ ሐሳቦች እና የመወያያ ጥያቄዎች በሞጁሉ ውስጥ ለማካተት ተሞክሯል።

የህጎችን እና የባለሥልጣናትን ውሳኔዎች ህገ መንግስታዊነት ለማረጋገጥ እየተሠሩ ስላሉ የህገ መንግስት ትርጉም ለመረዳት የሚጠቅሙ ክስድስት በላይ የሆኑ የፌዴሬሽን ምክር ቤት የህገ-መንግስት ትርጉም የሰጠባቸው ጉዳዮች ከሞጁሉ ጋር በአባሪነት ተያይዘዋል። በመሆኑም ሰልጣኞች በሞጁሉ ውስጥ በተነሡት መሠረተ ሐሳቦችና በአባሪነት የተያያዙትን ውሳኔዎች በመመርመር እና በመተቸት ከህገ-መንግስት ፅንሰ ሐሳብ እድገትና ስለ ኢፌድሪ ህገ መንግስት አፀዳደቅ፣ ስለ ህገ መንግስት የበላይነትና ህገ መንግስታዊነት እንደዚሁም የህገ መንግስትን የበላይነት እና ህገ መንግስታዊነትን ለማስረፅ በአገራችን መካከል ስላለባቸው ተግባራት እና ልንከተለው ስለሚገባን የአፈፃፀም ስልት ያላቸውን ዕውቀት እና ክህሎት ማሳደግና በአመለካከት ብቁ ሆነው ለመገኘት ያልተቆጠበ ጥረት ማድረግ ይገባቸዋል።

1. ስለህገመንግስት በጠቅላላው፣

ዝርዝር አላማዎች፣

በዚህ ምዕራፍ ሥር የተካተተው ፣ዕሁፍ አንብበው ፣በዕሁፍ ላይ ገለፃ ከተደረገላቸውና የእርስ በርስ ውይይት አድርገው ሲጨርሱ ሰልጣኞቹ

1. ስለ ህገ መንግስት ትርጓሜና መሠረታዊ ባህሪያት ያስረዳሉ።
2. የህገ መንግስት ታሪካዊ አፈጣጠርና እድገት ይዘረዝራሉ።
3. የኢትዮጵያን ህገ መንግስት ታሪካዊ እድገትና ልዩ ባህሪያት ይገልፃሉ።

1.1. የህገ መንግስት ትርጓሜ፣

ውድ ሰልጣኞች

- ህገ መንግስት ማለት ምን ማለት ነው?
- ህገ መንግስት የስነ ቃልና የህግ ትርጉም አንድ አይነት ነው ብላችሁ ታስባላችሁ? ለምን?

በዘመናችን ሰዎች ስለሚኖሩበት አገር ወይም ስለሌላው አገር ህገ መንግስት በአንድ ወይም በሌላ መልኩ ሲገልፁ፣ ሲከራከሩና ሲወያዩ መስማት ወይም ማየት እንግዳ ነገር አይደለም። ህገ መንግስት በፅንሰ ሀሳብ ደረጃ ከዲሞክራሲ ሥርዓት ግንባታ፣ ከመልካም አስተዳደር፣ ከምጣኔ ሀብት እድገት ወይም ማሸቆልቆል፣ ከሰብዓዊ መብቶች አያያዝና ጥበቃ ጋር ተያይዞ የዘመናችን መነጋገሪያ አጀንዳ መሆኑ የሚያከራክር ጉዳይ አይደለም። ሆኖም ስለ ህገ መንግስት የሚወያዩ ሰዎች ሁሉ ስለሚወያዩበት ህገመንግስት ትክክለኛ የሆነ ግንዛቤ አላቸው ብሎ አፍን ሞልቶ መናገር አይቻልም።

ምክንያቱም አንዳንዱ ሰው ከደረሰበት የትምህርት ደረጃ፣ ከኖረበት ሶሻል ኢኮኖሚክ እና ፖለቲካዊ ባህል፣ ከተሰማራበት የሙያ ዘርፍ እና ሌሎች ምክንያቶች ስለ ህገ መንግስት ያለው ግንዛቤ ከሌላው ሰው የተለየ ለመሆኑ ብዙ ማጣቃሻ የሚያስፈልገው አይደለም። ይኸም በመሆኑ ስለ ህገ መንግስት ትርጓሜና ተፈጥሯዊ ባህሪያት አንድ አንድ መሠረታዊ ነጥቦች ማንሣት በፅንሰ ሀሳብ ላይ ተመሳሳይ ግንዛቤ ለመያዝ ይጠቅማል።

በ1993 ዓ.ም የኢትዮጵያ ቋንቋዎች ጥናትና ምርምር ማዕከል ያሳተመው መዝገበ ቃላት “ህገ መንግስት ማለት አንድ አገር የሚተዳደርበትና ሕዝቦቿ የሚያከናውኗቸው ተግባሮች ሁሉ መርህ የሚሆናቸው የሁሉም የበላይ የሆነ ህግ” በማለት ይተረጉመዋል።

ሆኖም ከላይ ባነሳነው የአማርኛ መዝገበ ቃላት ለህገ መንግስት የሰጠው ፍቺ ጥቅልና የተሟላ ግንዛቤ ለመያዝ የማያስችል ነው። በመሆኑም የህገ መንግስት ፅንሰ ሐሳብ ከህግ ሙያና ከፍትህ አካላት ተልዕኮ አንፃር ለመረዳት ህገ መንግስት በህግ መዝገብ ቃላት እና በህግ መፀሐፍት ውስጥ የተሰጡት ትርጓሜዎች መመርመሩ ጠቀሜታ ይኖረዋል።

ከዚህ አንፃር ስንመለከተው የኦክስፎርድ የህግ ዲክሽነሪ “Constitution is the rules and practice that determine the composition and function of the organs of central Government in a state and regulate the relationship between the individual and the state” በማለት ይተረጉመዋል። ከዚህም ትርጓሜ፡-

- ✓ በመጀመሪያ ደረጃ ህገ መንግስት በዕቅድ መልክ የተቀረፀ የህግ ድንጋጌዎችን ወይም ደንቦች ብቻ ማለት እንዳልሆነና፤ ከዚህ በተጨማሪም በረዥም ጊዜና በተደጋጋሚ ተግባራዊ የሆኑ የአንዲት አገር መሰረታዊ እሴቶችና መርሆች በዕቅድ ተጠቀልለው እና ህገ መንግስት ተብለው ባይታወቁም የአገሪቱ ሕገ መንግስት ድንጋጌዎች ሆነው የማያገለግሉበት አጋጣሚ እንዳለ፡፡
- ✓ በሁለተኛ ደረጃ በህገ መልክ በዕቅድ የታወቁት ደንቦች ወይም በልምድ የዳበሩ እሴቶች እና መርሆች የአገሪቱ ህገ መንግስት አካላት ናቸው የሚባሉት የማዕከላዊ መንግስትን አወቃቀር፤ የመንግስት አካላትን፤ ስልጣን፤ ኃላፊነትና የመንግስት ስልጣን ስለሚያዝበት ሁኔታ የሚወስኑ ገዥ መርሆዎችና ደንቦች ይዘው በተገኙ ጊዜ እንደሆኑ፡፡
- ✓ በሦስተኛ ደረጃ በዕቅድ የተደነገጉ ደንቦች ወይም በልምድ የዳበሩ እሴቶችና የመንግስትን አወቃቀር የመንግስት አካላትን አደረጃጀትን ስልጣንና ተግባር ከመወሰን በተጨማሪ በዜጎችና በመንግስት መካከል ያለውን ግንኙነት ለመቆጣጠር የሚችሉ ሊሆኑ እንደሚችሉና ከላይ በተነሱት መሠረታዊ ጉዳዮች ገዥ የሆኑ ድንጋጌ ያለው የህግ ክፍል ህገ መንግስት ተብሎ እንደሚጠራ የሚያመለክት ሆኖ እናገኘዋለን፡፡

በአክሲደንድ የህግ መዝገበ ቃላት የተሰጠው ትርጓሜ ይዘት እንዳለ ሆኖ የብላክስ ሎው ዲክሽነሪ የሰጠውን ትርጓሜ ስንመለከት “Constitution is the fundamental and organic law of Nation or State establishing the conception, character, and organization of its government, as well as prescribing the extent of its sovereign power and the manner of its exercise” የሚል ትርጓሜ ሰጥቶት እናገኛለን፡፡ ይህን ትርጓሜ ስንመረምረው፡-

- ህገመንግስት መሰረታዊ የሆነ አንዲት አገር ወይም መንግስት የሚመራባትና የሚተዳደሩበት ህግ መሆኑን፤
- ይህ መሰረታዊ ህግ በዋነኝነት ስለ መንግስት አወቃቀር የመንግስት አካላት አደረጃጀት፤ የመንግስቱን ባህሪና ስለ መንግስት ስልጣን ሊያዝ የሚገባውን ገዢ አስተሳሰብ የሚያቋቁምና የሚደነግግ የህግ ክፍል መሆኑን፡፡

- ከላይ ከገለፅናቸው በተጨማሪ ህገ መንግስት የመንግስት ሉአላዊ ስልጣን እስከምን ድረስ እንደሆነና መንግስት ሉአላዊ ስልጣኑን ሥራ ላይ ስለሚያውልበት አግባብ ወይም ስርዓት የሚደነግግ ገዢ የሆነ የህግ ክፍል እንደሆነ ይገልጻል።
- እንደዚሁም ትርጓሜው ህገ መንግስት በመንግስት ሉአላዊ ስልጣን ከፍተኛ የሆነ ወይም ዝቅተኛ ገደቦች የሚጥልና መንግስት ሉአላዊ ስልጣኑን እንዴትና በምን መንገድ መጠቀም እንዳለበት ገዢ የሆነ ደንቦች የሚያስቀምጥ የህግ ክፍል እንደሆነ ተመልክቷል።

በአጠቃላይ ስንመለከተው ህገ መንግስት በዋነኝነት አንዲት አገር ወይም አንድ መንግስት የሚተዳደርባቸው መሰረታዊ መርሆዎችና ደንቦች የሚይዝ የህግ ማዕቀፍ እንደሆነ የሚገልፅ ሊሆን ከተሰጡት ትርጓሜዎች ተነስተን የህገ መንግስት ፅንሰ ሀሳብ ስንመረምር።

- ህገ መንግስት አንዲት አገር የምትመራበትና መንግስት የሚተዳደርበት መሰረታዊ ህግ መሆኑን፤
- ህገ መንግስት እንደየአገሮቹ ተጨባጭ ሁኔታ በፅሁፉ ተጠቃልሎ በህገ መንግስትነት የታወጀ ወይም በረዥም ጊዜ ልምድና በህግ የዳበሩ አሴቶችና መርሆዎች ሊሆን አንደሚችል፤
- የተባፈረም ሆነ ያልተባፈረ ህገ መንግስት የመንግስትን አወቃቀር፣ የመንግስት አካላት አደረጃጀትና ስልጣንና ተግባር የሚወስኑ ገዢ መርሆችንና ድንጋጌዎችን የሚያካትት መሆኑን፤
- ህገ መንግስት የመንግስት ሉአላዊ ስልጣን ምንጭና መሰረት እንደዚሁም የመንግስት ወሰንና ገደብ የሚወስኑ መርሆችና ድንጋጌዎችን የሚይዝና መንግስት ሉአላዊ ስልጣኑን ስለሚጠቀምበት አግባብ የሚደነግግ የህግ ክፍል እንደሆነ ፣ እንደዚሁም
- ህገ መንግስት በመንግስትና በዜጎች መካከል ሊኖር ስለሚገባው ግንኙነት በተለይም መንግስት ለዜጎቹ ማክበርና ማስከበር ስላለበት ሰብዓዊ መብቶች ይዘት የአፈፃፀም ስርዓት መሰረታዊ መርሆችን የሚይዝ በፅሁፍ የታወጀ ወይም በልምድ የዳበረ የህግ ማዕቀፍ እንደሆነ ለመገንዘብ ይቻላል።

በማናቸውም አገር የሚገኝ ህገ መንግስት ከሞላ ጉደል ከላይ የተገለፁትን መሰረታዊ ነጥቦች የሚያሟላ ሲሆን የኢ.ፌ.ድ.ሪ ህገ መንግስትም እነዚህን መሰረታዊ ሀሳቦች አካትቶ የሚይዝ በፅሁፍ የተቀረፀ ህገ መንግስት እንደሆነ የህገ መንግስቱን ድንጋጌዎች በመመርመር ለመረዳት ይቻላል።

የኢ.ፌ.ድ.ሪ ህገ መንግስት ከላይ የተጠቀሱትን መሰረታዊ ሀሳቦች ከሌሎች ህገመንግስቶች ጋር የሚጋራ ቢሆንም ከነዚህ መሰረተ ሐሳቦች በተጨማሪ አንድ ለየት ያለ ባህሪ አለው። ይህም፣ የኢ.ፌ.ድ.ሪ ህገ መንግስት የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች በህግ የበላይነትና በራሳቸው ፍቃድና ፍላጎት የተመሰረተ አንድ የፖለቲካ ማህበረሰብና የጋራ ጥቅማቸውን መብታቸውንና ነፃነታቸውን በጋራና በተደጋጋፊነት ለማሳደግና አንድ የኢኮኖሚ ማህበረሰብ ለመገንባት ያስችላቸው ዘንድ ያፀደቁት የቃል ኪዳን ስምምነት እንደሆነ መገንዘብ ያስፈልጋል።

ህገ መንግስቱ የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች የቃል ኪዳን ስምምነት መሆኑን ለመግለፅ አንዳንድ ምሁራን የኢ.ፌ.ድ.ሪን ህገ መንግስት የብሔር ብሔረሰቦች ህገ መንግስት በማለት ይገልፁታል። በመሆኑም በእኛ አገር ሁኔታ ህገ መንግስቱ የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች የቃል ኪዳን ሰነድና የሉአላዊነታቸው መገለጫ መሆኑን መገንዘብ ያስፈልጋል።

የመወያያ ነጥቦች

1. እርስዎ የሚኖሩበት ክልል ህገ መንግስት ከላይ የተገለፁትን መሰረታዊ ነጥቦች ያሟላል ብለው ያስባሉ? ለምን?
2. ህገ መንግስት በፌዴራልና በክልል ደረጃ ለማፅደቅ ይቻላልን? ለምን?
3. የፌዴራል ህገ መንግስት ከክልል ህገ መንግስት በምን በምን ጉዳዮች ይለያል?

1.2. የህገ-መንግስት ዓይነቶች

ህገ መንግስት አንዲት አገር የምትመራበትና የምትተዳደርበት መሰረታዊ ህግ ቢሆንም በዓለማችን ያሉ ህግጋተ መንግስት በአቀራረባቸው በይዘታቸውና ሌሎች ሁኔታዎች የተለያዩ

ናቸው። በመሆኑም የህገ መንግስቶቹን አቀራረብ ይዘትና ሌሎች መሠረታዊ ሀሳቦችን መነሻ በማድረግ ህገ መንግስትን በሚከተሉት አኳኋን ከፋፍሎ ማስቀመጥና መግለፅ ይቻላል።

- የተባፈረ ህገ-መንግስት እና ያልተባፈረ ህገ-መንግስት
- ጥብቅና ልል ህገ-መንግስት ፣
- የህጉ ሁሉ የበላይ እና የበላይ ያልሆነ፣
- ሪፐብሊካዊ ወይም አሕዳዊ፣
- ኘፌዚዳንታዊ ወይም ፓርላመንታዊ እና
- ፌዴራል ወይም ዩኒታሪ ተብሎ ሊከፈል ይችላል።

ሀ. የህገመንግስት ክፍፍል በፎርም (የተጻፈና ያልተጻፈ ህገመንግስት)

ከስማቸው መረዳት እንደሚቻለው የተባፈረ ህገ-መንግስት በአንድ ሰነድ መልክ ተጠቃሎ የታወጀ ሲሆን ያልተባፈረ ህገ መንግስት ማለት ደግሞ ህገ-መንግስት ተብሎ የሚታወቅ አንድ ሰነድ ባይኖርም የመንግስት ስልጣን አያያዝ ፣ የመንግስት አካላት አደረጃጀትና ስልጣንና ተግባር የመንግስትና የዜጎች ግንኙነትን የሚወስኑ በልምድ የዳበሩ እሴቶች እና መርሆች ያላቸውን አገራት ለመግለፅ እንጠቀምበታለን። በአለማችን የሚገኙት የበርካታ አገሮች ህገ መንግስት የተባፉ ህገ መንግስት ነው። ከነዚህ ውስጥ አሜሪካ፣ካናዳ፣ፈረንሳይ፣ጀርመን፣ፖሎንዳ፣ እና ኢትዮጵያ በምሳሌነት ሊጠቀሱ ከሚችሉ ጥቂቶቹ ናቸው።

ያልተባፈረ ህገ-መንግስት በሌላ በኩል አብዛኛው የህግ ድንጋጌዎች በፅሁፍ ያልተደረጉ ወይም ያልተሰባሰቡና በአንድ ሠነድ ያልተጠቃሉ ሲሆን ነው። ህገ-መንግስት ተብሎ የሚታወቅ አንድ ሰነድ ባይኖርም የመንግስት ስልጣን አያያዝ ፣ የመንግስት አካላት አደረጃጀትና ስልጣንና ተግባር በመንግስትና የዜጎች ግንኙነት የሚወስኑ በልምድ የዳበሩ እሴቶች እና መርሆች ያላቸውን አገራት ለመግለፅ እንጠቀምበታለን። ያልተባፈረ ህገ መንግስት ያሰኘው በፍፁም ስላልተባፈረ ሳይሆን በአንድ ሰነድ ተጠቃለው አለመገኘታቸው ነው። ከዚህም በመነሳት ክፍፍሉ የተጻፈ ያልተጻፈ በሚል ሳይሆን ዶክመንት የተደረገና እና ዶክመንት ተደርጎ ያልተቀመጠ በሚል መሆን እንዳለበት ብዙ ባለሙያዎች ይከራከራሉ። ያልተባፈረ ህገ መንግስት ያላቸው እንግሊዝና እስራኤል ናቸው። ስለዚህ ነው እንግሊዝ ባልተባፈረ ህገ-መንግስት የምትመራ አገር ተብላ የምትታወቀው።

ለ. የህገመንግስት ክፍፍል በሚሻሻልበት ስርአት

ህገመንግስት ከሚሻሻልበት ስርአት አንጻር ጥብቅ ወይም ልል ተብለው ይከፋፈላሉ። ጥብቅ ህገ-መንግስት/rigid/ በቀላሉ የማይሻሻል ሲሆን ልል ህገ-መንግስት /Flexible/ የሚባለው ደግሞ በቀላሉ የሚሻሻል ነው።

ጥብቅ የሆነ የህገመንግስት ማሻሻያ ሥርዓት በሚከተሉ አገሮች የማሻሻል አስፈላጊነት ባለበት ሁኔታ ሁሉ በቀላሉ ለማሻሻል ያስቸግራል። ለምሳሌ የፈረንሳይ፣ ሲወዘርላንድ፣ አውስትራሊያ፣ ጃፓን ህገመንግስታት የሚሻሻሉት የማሻሻያ ፕሮፖዛል በህዝብ ውሳኔ ሲደገፍ ስለሆነ በቀላሉ ማሻሻል አይቻልም። የአሜሪካን ህገመንግስት ማሻሻያ ተግባራዊ የሚሆነው የማሻሻያው ፕሮፖዛል የላይኛውም ሆነ የታችኛው ምክር ቤቶች ለብቻቸው በሚያደርጉት ስብሰባ በሁለት ሦስተኛ አብላጫ ድምፅ ሲደገፍና በአያንዳንዱ የፌዴሬሽኑ አባል መንግስታት ህግ አውጪ ምክር ቤት በሦስት አራተኛ ድምፅ ማሻሻያውን ሲያጸድቁት ነው። የሕንድ 1949 ህገ መንግስት የሚሻሻለው የቀረበው የማሻሻያ ፕሮፖዛል በሁለቱም የህግ አውጪ ምክርቤት የጋራ ስብሰባ አብላጫ ድምፅ ሲጸድቅ ነው።

ልል ህገ-መንግስት የተለየ የማሻሻያ ሥነ ሥርዓት የማያስፈልገው ማናቸውም የአገሪቱ ተራ ህጎች በሚሻሻሉበት ስነሥርዓት የሚሻሻል ነው። ለምሳሌ፣ የእንግሊዝ ህገ መንግስት ማናቸውም የአገሪቱ ህጎች በሚሻሻሉበት ሥርዓት ይሻሻላል። ከዚህ በመነሳት በአንዳንድ የህግ ምሁራን የህጎች ሁሉ የበላይ እና የበላይ ያልሆነ የህገ-መንግስት ክፍፍል በሚልም ይታወቃል።

ሐ. የሕገ መንግስት ክፍፍል በቅርፅ መንግስት (በመንግስት አወቃቀር)፡

ህገመንግስት በመንግስት አወቃቀር ሪፐብሊካዊ ወይም አህዳዊ ህገ-መንግስት በመባል ይታወቃል። አህዳዊ መንግስት ለአስተዳደር እንዲያመች በተለያዩ ክልሎች የሚከፋፈል ቢሆንም ከአንድ ማዕከል በሚፈስ አመራር ይመራሉ። ማናቸውም ሥልጣን በህገመንግስቱ ለማዕከል የተሰጠና የሥልጣን ክፍፍል የሌለበት ነው። ማዕከላዊ የመንግስት አካል በፈለገ ጊዜ ሁሉ ህግ ማውጣትም ሆነ የመሻር ሥልጣን ይኖረዋል። እንግሊዝ፣ፈረንሳይ፣ስፔን በምሳሌነት የሚጠቀሱ ናቸው። እንግሊዝ የኢንግላንድ፣ስኮትላንድ፣ዋላስና አየርላንድ ድምር ውጤት ሲሆን በዌስት ሚኒስቴር ያለው ፓርላማ ለሁሉም ህግ ሲያወጣ፣ ያለማዕከል እውቅና አንዳቸውም

የራሳቸውን ህግ ማውጣት አይችሉም። ሪፐብሊካዊ የመንግስት አወቃቀር ሥልጣን በማዕከል የመንግስት አካላትና በክልል መንግስት አካላት መካከል ክፍፍል የሚደረግበት ነው።

መ. የሕገ መንግስት ክፍፍል በመንግስት ዓይነት፡

የሕገ መንግስት ክፍፍል ፕሬዚዳንታዊ ወይም ፓርላመንታዊ ህገ መንግስት በመባል ይታወቃል። የአገሪቱ ፕሬዚዳንት በቀጥታ በህዝቡ በሚመረጥበት ህገመንግስቱ ፕሬዚደንታዊ ይባላል። ህገመንግስቱም ፕሬዚዳንቱ ለፓርላማው ተጠሪ የሚሆንበትን ሳይሆን ለህዝቡ ተጠሪ የሚሆንበትን ሥርዓት ይዘረጋል። ከፍተኛው የህግ አስፈጻሚነት ሥልጣንንም ለፕሬዚዳንቱ ያጎናፅፋል። ፕሬዚዳንቱ በህግ አውጪው ምክርቤት መቀመጫ አይኖረውም። ይህም በአስፈጻሚውና በህግ አውጪው ምክርቤት መካከል ያላቸው ልዩነት መገለጫ ነው። የአሜሪካ ህገመንግስት በምሳሌነት የሚጠቀስ ነው። ፓርላመንታዊ ህገ መንግስት ፓርላማው ከህግአውጪነት ሥልጣኑ በተጨማሪ አስፈጻሚውን የሚመራበትን ሥርዓት የሚዘረጋ ህገ መንግስት ነው። ጠቅላይ ሚኒስትሩ የራሱን ካቢኔ ወክሎ በፓርላማው ያስፀድቃል። ይህ ሥርዓት ሚኒስትሮች በፓርላማው ውስጥ መቀመጫ እንዲኖራቸው ያስችላል። ከዚህም የተነሳ በህግ አውጪና አስፈጻሚው መካከል ግልፅ የሆነ ልዩነት ካለመታየቱም ህግ አውጪው በአስፈጻሚው ተፅእኖ ሥር እንዲወድቅ ምክንያት ሊሆን ይችላል።

ሠ. ሥርዓተ መንግስት (ዘውዳዊ ወይም ሕዝባዊ ሕገ መንግስት)

ንጉሱ ወይም ንግሥት የአገሪቱ ርዕሰ መስተዳደር የሆነበት አገር ሕገ መንግስቱ ዘውዳዊ ሕገ መንግስት ይባላል። የሥልጣን ተዋረዱ ዘርን መሠረት ያደረገ ሲሆን የመንግስት ሥልጣን ብቸኛ ባለቤት ነው። በተለይ በንጉሱ ዘመን ዘውዳዊ አገዛዝ ፍፁማዊ ሥልጣን ባለበት ነበር። የእንግሊዝ እና ምዕራባዊ የአውሮፓ አገሮች ዘውዳዊ ሥርዓት ንጉሱ ወይም ንግሥት ውሱን የሆነ የግል ሥልጣን አላቸው።

በሕዝባዊ(ሪፑብሊካዊ) ሕገመንግሥት ሥርዓት ሕገ መንግሥታዊ ሥልጣን የተጣለው በሕዝብ በተመረጠ የአገሪቱ ርዕሰ መስተዳደር ላይ ነው።

በአጠቃላይ እነዚህ የህገ-መንግስት ዓይነቶች ከስማቸው ጀምሮ የጋራ የሆነ ባህሪያት እንዳላቸው ሁሉ እንደየስማቸው ልዩነትና የራሳቸው የሆነ መለያ ባህሪያት አላቸው። ይህ ብቻም ሳይሆን እንደየአገሮች የታሪክ፣ የእድገት፣ ርዕዮተ ዓለም ወዘተ ልዩነት ህገ-መንግስታቸውም ሊለያይ

ወይም ሊመሳሰል ይችላል። ስለሆነም የህገ-መንግስትን ዓይነቶች፣ ጠንካራና ደካማ ጐናቸው ማወቅ የሚሻለውን ለመለየትና ለመምረጥ የማይሻለውን ለመተው ስለሚረዳ እነዚህ የህገ-መንግስት ዓይነቶች ማወቅ ከፍተኛ ጠቀሜታ ይኖረዋል።

የመወያያ ጥያቄዎች

1. የኢፌድሪ ህገ መንግስት ጥብቅ ህገ መንግስት ነው ወይስ ልል ህገ መንግስት ለምን?
2. የክልል ህገ መንግስት ጥብቅ ህገ መንግስት ነው ወይስ ልል ህገ መንግስት? ያብራሩ?

1.3. የህገመንግስት አፈጣጠርና ታሪክ

1.3.1 ስለ ህገ መንግስት ታሪካዊ እድገት በጠቅላላው፡-

ህገ መንግስት የአንዲት አገር የመንግስት አካላት አደረጃጀት ስልጣንና ተግባር የሚወሰን የህግ ማዕቀፍ እንደሆነ ለህገ መንግስት ከተሰጡት ትርጓሜዎች ለመረዳት ይቻላል። ሆኖም ህገ መንግስት አንዲት አገርና ህዝብ የሚመሩበት ጠቃሚ መሠረታዊ የህግ ማዕቀፍ መሆኑን ለመረዳት በዓለማችን የመንግስትን ስልጣን በህገ መንግስታዊ ድንጋጌዎች እና መርሆች የመገደብና የመምራት ጥያቄ የተነሳበትን መሠረታዊ ምክንያትና የህገ መንግስት ታሪካዊ አፈጣጠርና እድገት በጥልቀት መመርመር የጎላ ድርሻ አለው።

ከላይ እንዳየነው የህገ መንግስት መሠረታዊ ተግባር መንግስትና አገር የሚተዳደሩበትና የሚመሩባቸውን መርሆችና ሥርዓት መደንገግ ነው። ስለዚህ የህገ መንግስት ታሪካዊ አመጣጥና እድገት በቀጥታ ከመንግስት ስልጣን አያያዝና መንግስት ሉዓላዊ ስልጣኑን በመጠቀም ሲፈፀማቸው ከነበሩ ተግባራት ጋር የተገናኘ ነው። መንግስት በአንድ መልክአምድር ክልል ውስጥ የሚኖሩ ህዝቦችን ግንኙነትና አኗኗር የሚመለከቱ ህጎችንና የማውጣት፣ ውሳኔዎችን የመወሰን እና ያወጣቸውን ህጎችንና የወሰናቸውን ውሳኔዎች በሀይል የማስፈፀም ሉዓላዊ ስልጣን ያለው የፖለቲካ ተቋም ነው።

በመሆኑም የመንግስት በግዛት ክልሉ ውስጥ የሚኖሩ ሰዎችን ግንኙነትና አኗኗር የሚቆጣጠሩ ህጎችን የማውጣትና በሌሎች መንገዶች የመቆጣጠር ሉዓላዊ ስልጣን ምንጩና

መሠረቱ ምንድን ነው? በሚለው ጥያቄ ዙሪያ የሰው ልጅ ባላለፋቸው ማህበራዊ ሥርዓቶች ውስጥ የተለያዩ አስተሳሰብ የነበረ መሆኑ የሚያከራክር አይደለም።

በባሪያ አሳዳሪው ሥርዓት ማህበር የመንግስት ሉዓላዊ ስልጣን ምንጭና መሠረት በሀይል ወይም በጦርነት አሸናፊ ሆኖ መገኘት ነው የሚል አስተሳሰብ ነበር። በፊውዳሉ ሥርዓት ማህበር በተለይም በመካከለኛው ዘመን (the period in European history between antiquity and the Italian Renaissance, often considered to be between the end of the Roman Empire in the 5th century and the early 15th century) የመንግስት ሉዓላዊ ስልጣን ምንጭና መሠረቱ ዓለማዊ ሳይሆን በአምላክ ወይም በፈጣሪ መቀባት ወይም መመረጥ ነው የሚል አስተሳሰብ ነበር። በመሆኑም ንጉሱ ወይም ንግስቲቱ የመለኮታዊ ሀይል ወኪልና እንደራሴ ሆነው የአንድን አገር ህዝብ የማስተዳደር ሉዓላዊ ስልጣን ከምድራዊ ሃይል ሳይሆን፣ ከመለኮታዊ ሀይል የተሰጣቸው ፀጋ ተደርጎ ይወሰድ ነበር። በመሆኑም የነገስታት መለኮታዊ ስልጣን፣ (the divine right of kings) የሚለውን ብሔል በሰፊው ያራምዱና ይሰብኩ ነበር። በዚህም ብሔል መሰረት ንጉሱ ወይም ንግስቲቱ ያሻቸውን የማዘዝ፣ በህግ የመደንገግና የማስፈፀም ያልተገደበ ስልጣን ነበራቸው። በመሆኑም ህግ ማለት የንጉሱ ወይም የንግስቲቱ ቃልና ትዕዛዝ ነው። ይህንንም ማንም ሰው ሳያቅማማ መቀበልና የመፈፀም ግዴታ ነበረበት። ይህንን አስተሳሰብ የእንግሊዝ ንጉስ የነበረው ቀዳማዊ ጆምስ /I/ "Kings are justly called Gods, for they exercise a manner of resemblance of power upon earth. As it is atheism and blasphemy to dispute what God can do, so it is presumption and high contempt in a subject to dispute what a king can do" በማለት ገልጾለታል።

የነገስታት ሉዓላዊ ስልጣን ምንጭና መሠረቱ በመለኮታዊ ሀይል መመረጥ ነው። ስለዚህ ማንም ሰው የነገስታት ስልጣን መቃወምም ሆነ በእንቢተኝነት ማመፅ የለበትም የሚለው አስተሳሰብ በእኛም አገር ነገስታቱ ስልጣናቸውን ለማጠናከር ሲጠቀሙበት እንደኖሩ የሚያከራክር አይደለም። ለምሳሌ ፍትህ ነገስት ማንኛውም ሰው የንጉሱን ስልጣንና ትዕዛዝ መቃወምና ማመፅ የለበትም ምክንያቱም የንጉሱን ስልጣን እና ትዕዛዝ የተቃወመ ሰው እግዚአብሔር በጥፋቱ ይቀጣዋልና የሚል አንቀፅ ይዞ እናገኘዋለን። የነገስታት ሉዓላዊ ስልጣን ምንጭና መሠረት በአምላክ መመረጥ ነው የሚለው ብሔል በአንድ በኩል ፈጣሪ ጥቂት ነገስታትና ወደታች የሚቆጠሩ ተወላጆቻቸውን እና ዘመዶቻቸውን አገርንና ህዝብን ለመምራት እንዲችሉ አድርጎ በሌላው በኩል ብዙሀኑ ህዝብ ደግሞ የነገስታቱ አገልጋይ እንደሆኑ አድርጎ

እንደፈጠራቸው የሚሰብክና በማናቸውም መንገድ ህይወታቸውም ሆነ ህጋዊ መሠረት የሌለው ዘውዳዊው ስርዓት ስልጣኑን ለማቆየት የፈጠረውን ብሔል መሆኑ ግልፅ ነው።

ከዚህ በተጨማሪ፣ ነገስታቱ ስልጣናቸውን ያለ ገደብና ርህራሔ በመጠቀም ያስተዳድሩት የነበረውን ህዝብ ለሰቆቃ ይዳርጉት ነበር። በተለይም በብዙ አገሮች ህዝቡ ነገስታቱ ያለገደብ በሚጥሉት ከአቅሙ በላይ የሆነ ግብር፣ ያለፍርድና ያለህግ በሚወስኗቸው ቅጣቶች በሌሎች ሁኔታዎች በመማረር ዘውዳዊ መንግስት ለመጣል ያለማቋረጥ ህዝባዊ እንቅስቃሴ ማድረጉን የታሪክ ድርሳናት ያሳያሉ።

የንጉሱ ስልጣን ምንጩ በአምላክ መመረጥ ነው፣ በምድር ላይ ንጉሱ ፈጣሪን በመወከል ባሻው መንገድ ሊጠቀምበት ይቻላል የሚለውን አሰራርና በወቅቱ ተንሠራፍቶ የነበረውን አንባገነንና ጨካኝ ንጉሳዊ አገዛዝ ስልጣን ለመገደብ ውጤታማ እንቅስቃሴ በማድረግ ፈር ቀዳጅ የሆነው የእንግሊዝ ህዝብ ነው።

የእንግሊዝ ህዝብ እንደ አውሮፓ አቆጣር 1215 ዓ.ም በወቅቱ በትረስልጣን ላይ የነበረውን የንጉስ ጆን አንባገነንናዊ አስተዳደር በመቃወም የንጉሱን ስልጣን የሚገድብና ለዜጎች መብት ዋስትና ማረጋገጫ የሚሰጥ ሰነድ በማዘጋጀት ንጉሱ ሰነዱን በፊርማው እንዲያፀድቀው ጥያቄውን አቀረበ። በወቅቱ ተቀስቅሶ የነበረውን ጦር ያማዘዘ ግጭት ለማርገብ በህዝቡ የቀረበለት ጥያቄ ከመቀበል ውጪ ሌላ አማራጭ ያልነበረው ንጉስ ጆን "የማግና ካርታ" የስምምነት ሰነድ በፊርማው አፀደቀ። በንጉሱ የፀደቀው የማግና ካርታ የመብት ሰነድ /የነፃ ዜጎችን በፍርድ የመዳኘት መብት፣ ያለ ህጋዊ ሥርዓት ያለመያዝ ያለመቀጣትና ንብረታቸውን ያለመወረስ መብት፣ የመሬት ባለቤት የሆኑ ሰዎች በመብታቸው ለመጠቀም ስለተሰጣቸው ጥበቃና ማናቸውም ግብር፣ ቀረጥና ሌላ ክፍያ በህግና በህጋዊ መንገድ ብቻ የሚሰበስብ መሆኑን የሚደነግግ በአጠቃላይ በንጉሱ ስልጣን ላይ ገደብ የሚጥልና ንጉስ ከህግ በላይ ሣይሆን በህግ ጥላ ስር ሆኖ ህዝብን አገርን የመምራት ግዴታ ያለበት መሆኑን የሚያመለክት፣ ለህገ መንግስት መፈጠርና ታሪካዊ እድገት ፋና ወጊ የሆነ ሰነድ መሆኑን በርካታ የስነ ህገ መንግስት ምሁራን ይገልጻሉ።

በእርግጥም የማግና ካርታ ሰነድ የህግ የበላይነትና ልዕልና ማረጋገጥ እና የመንግስት ስልጣን የሚገደብ ህግ አስፈላጊ መሆኑን ያመለክተ ውጤታማ የሰብዓዊ መብት ሰነድ ነው።

ሆኖም የእንግሊዝ ህዝቦች በሀይልና በጉልበት የተነጠቁትን ሉዓላዊ ስልጣን ለማስመለስ ያደረጉት ረዥም እና እልህ አስጨራሽ ትግል “የማግና ካርታ ስምምነት” በመፈረሙ ብቻ የተሟላ ምላሽ አላገኘም ነበር። በዚህም ምክንያት አደረጃጀቱ ስልጣንና ሀላፊነቱ ቀስ በቀስ እያደገና እየተሻሻለ የሚሄድ ፓርላማ በማቋቋም ህግ የማውጣት ሉዓላዊ ስልጣን ቀስ በቀስ ከንጉሥ ነገስቱ ለመንጠቅና ለማስመረስ ረዥም ዘመናት ያስቆጠረ ሰፊ እንቅስቃሴና ትግል አካሂዷል።

በህገ መንግስት ታሪካዊ እድገት ውስጥ በሁለተኛ ደረጃ የሚጠቀሰው የእንግሊዝ ህዝብ እንቅስቃሴም በ1680ዎቹ በፓርላማው፣ በነገስታቱና በቤተክርስቲያን መሪዎች መካከል የነበረው ደም ያፈሰሰ እንቅስቃሴ ነበር። በለውጡ ሂደት ብዙ ውጣ ውረዶች ከታለፉ በኋላ ውጤቱ እንደ አውሮፓ አቆጣጠር በ1689 የፀደቀውን የእንግሊዝ የሰብዓዊ መብት አዋጅ በይፋ ለመደንገግ በቃ። በ1689 ዓ.ም በፓርላማው የታወጀው የእንግሊዝ የሰብዓዊ መብቶች አዋጅ የንጉሱን ስልጣን በሚገድቡና የፓርላማውን ህግ የማውጣት ሉዓላዊ ስልጣን የሚያረጋግጡ ጠቃሚ ደንቦችን የያዘ ነው። የ1689 ዓ.ም የእንግሊዝ የሰብዓዊ መብት አዋጅ የንጉሱን ህግ የማውጣት ስልጣን የገደበና ንጉሱ ፓርላማው በሚያወጣው ህግ መሠረት አገር የመምራትና የማስተዳደር ኃላፊነት እንዳለበት የሚጠቅሙ ድንጋጌዎች የያዘ ሰነድ ነው።

በአጠቃላይ ስንመለከት የእንግሊዝ ህዝብ ቀስ በቀስ ባደረጋቸው የረዥም ዘመናት ትግል በመጀመሪያ በማግና ካርታ ስምምነት የንጉሱን ስልጣን ለመገደብና ንጉሱ የማግና ካርታ ስምምነት ውስጥ የተጠቀሱ መሠረታዊ መብቶች እንዲያከብር ለማድረግ የቻሉ ሲሆን እንደ አውሮፓ አቆጣጠር በ1689 ዓ.ም የእንግሊዝ የሰብዓዊ መብት አዋጅ ደግሞ የንጉሱን ህግ የማውጣት ስልጣን በመገደብ ህግ የማውጣት ሉዓላዊ ስልጣን የፓርላማው እንዲሆን ለማድረግ ችለዋል። ከዚያም በኋላ ህግ የማስፈፀም ሥራ በሚኒስትሮች ምክር ቤትና የጠቅላይ ሚኒስትሩ እንዲሆን በማድረግና የፍርድ ቤት ነፃነት በማረጋገጥ ንጉሱ ወይም ንግስቲቱ የርዕስ ብሔርነት ሚና የሚጫወቱበት ዲሞክራሲያዊ ሥርዓት ለመመስረት እንደቻሉ ለመረዳት ይቻላል።

ለህገ መንግስት ታሪካዊ እድገት አስተዋፅኦ ያበረከተው በእንግሊዝ ምድር የእንግሊዝ ህዝቦች የንጉሱን ህግ የማውጣት ስልጣን ለመገደብ ያደረጉት እንቅስቃሴ ብቻ አልነበረም። በወቅቱ በታላቋ ብሪታኒያ የቅኝ አገዛዝ ስር የነበሩት የሰሜን አሜሪካ መንግስታት ህብረት አገራት ሉዓላዊነታቸውን ለመጎናፀፍና ነፃነታቸውን ለማረጋገጥ ያደረጉት እንቅስቃሴ መቋጫ

የሆነው የአሜሪካ የነፃነት አዋጅ /declaration of American Independence/ ያበረከተው አስተዋፅኦ በቀላሉ የሚታይ አይደለም። እንደ አውሮፓ አቆጣጠር 1776 የታወጀው የአሜሪካ የነፃነት አዋጅ /መግለጫ/

- ✓ ሁሉም ሰዎች በእኩል ደረጃ ሰው ሆነው በፈጣሪ የተፈጠሩ መሆናቸውን፤
- ✓ ሁሉም ሰዎች በተፈጥሮ ያገኛቸው ሊገሰሱ የሚይዟቸው መብቶች እንዳሉዋቸውና ከነዚህም ውስጥ በህይወት የመኖር የነፃነትና ደስታን የመጎናፀፍ መብቶች እንዳሉበት፤
- ✓ መንግስታት በሰዎች ስምምነት የተቋቋሙና የህጋዊ ስልጣናቸውም ምንጭ የህዝቦቹ ፈቃድና ስምምነት እንደሆነ

በግልጽ ያስቀመጠ ሰነድ ነው።

ይህ ሰነድ ከአንድ ህዝብ ፈቃድና ስምምነት ወጪ ህዝብን ለማስተዳደር የሚሞክሩ ሁሉ ከፍተኛ የሆነ ውድመት ከማድረስ በስተቀር የህዝቦችን መብት ለመግፈፍም ሆነ ለመንጠቅ የማይቻላቸው መሆኑን ከመገለፁና የታላቋ ብሪታኒያ ንጉስ በቅኝ ግዛት በያዛቸው የአሜሪካ ህዝቦች ላይ የፈፀማቸውን በደሎች ከዝርዝሩ በኋላ የሰሜን አሜሪካ መንግስታት ከማናቸውም አገዛዝ ተላቅቀው ነፃነታቸውን ያወጁ መሆኑን የሚያበስር ሰነድ ነው።

የአሜሪካ የነፃነት አዋጅ የመንግስት ስልጣን ምንጭና መሠረቱ በአምላክ መመረጥ ሣይሆን የሚያስተዳድራቸውን ህዝቦች ይሁንታና ፈቃድ ማግኘት እንደሆነ ማንኛውም ህዝብ የማይፈልገውን መንግስት የመቀየርና የመለወጥ መብት እንዳለውና ፈጣሪ ሰዎችን በእኩል ደረጃ ከእኩል መብትና ክብር ጋር የፈጠራቸው መሆኑን በግልፅ በማስቀመጥ፤ የሉዓላዊ ስልጣን ባለቤት የአንዲት አገር ህዝብ መሆኑን ያረጋገጠ ነው።

በዚህ ሰነድ አንድ መንግስት የአገሪቱን ህዝብ ፈቃድና ይሁንታ ሣይገኝ ማስተዳዳር የሌለበት መሆኑን የሚያበስሩ ሀሳቦች በይፋ ከማወጃቸውም በተጨማሪ ሊታጠፍ የማይችል ተግባራዊ እርምጃ በመውሰድና ነፃነታቸውን በማረጋገጥ፤ በፀና ህገ መንግስትዊ ሥርዓት የምትተዳደር የበለፀገች የተባበሩት የአሜሪካን አገሮች ህብረት /USA/ ለመመስረት እንደቻሉ ለመረዳት እንችላለን።

በዓለማችን ዙሪያ የሚኖሩ ህዝቦች የመንግስት ሉዓላዊ ስልጣን ባለቤት ለመሆንና የመንግስታቸውን ስልጣንና ተግባር በህግ ለመገደብ ያደረጉት እንቅስቃሴ በእንግሊዝና

የእንግሊዝ ቅኝ ግዛት በነበሩ የሰሜን አሜሪካ አገሮች ህብረት ብቻ የተገታ አልነበረም። በሌላውም ዓለም ይህ እንቅስቃሴ በስፋት እንደነበር በርካታ ምሁራን ያብራራሉ ከብዙዎቹ ህዝባዊ እንቅስቃሴ በውጤታማነቱና ለህገ መንግስት ታሪካዊ እድገት ካደረገው አስተዋፅኦ አንፃር በአብነት የሚጠቀሰው የፈረንሳይ ህዝባዊ አብዮት ነው።

የፈረንሳይ ህዝባዊ አብዮት የአሸናፊነት ድል ባገኘ ማግስት እንደ አውሮፓዊያን አቆጣጠር በነሐሴ 27 ቀን 1789 በፈረንሣይ አብዮት ጠቅላላ ጉባኤ በኩል የፈረንሣይ የሰዎችና የዜጎች መብት አዋጅ ታውጀል። አዋጁም ሰዎች ነፃና እኩል ሆነው የተፈጠሩ መሆኑን፣ የመንግስት ሉአላዊ ስልጣን ያለህዝብ ፈቃድ እና ውክልና ማንም ሰው መያዝ እንደማይችል፣ ዜጎች በቀጥታና በወኪሎቻቸው አማካኝነት በሚያደርጉት ተሳትፎ ሉአላዊ ህግ የማውጣት ስልጣናቸው የመጠቀም መብት እንዳላቸውና ሌሎች መብቶችን የሚዘረዝር ነው። ይኸ አዋጅ ስለ መንግስት ስልጣን አያያዝ የመንግስት ስልጣን ስራ ላይ ስለሚውልበት አግባብና በዜጎችና በመንግስት መካከል ሊኖር ስለሚገባው ግንኙነት በመደንገግ የመንግስት ስልጣን ምንጩና መሠረቱ በአምላክ መመረጥ ነው የሚለውን ብሔልና አሰራር፣ መሠረተ ቢስ መሆኑን ያረጋገጠ ሰነድ ነው። በመሆኑም ህዝቡ የስልጣን ባለቤትነቱን እንዴትና በምን ሁኔታ ሊጠቀምበት እንደሚችል በአርአያነት የሚጠቀሱ መርሆዎችን የያዘ እንደሆነ የሥነ መንግስት ምሁራን ይስማሙበታል።

ከላይ በአብነት የጠቀስናቸው ታሪካዊ ክስተቶች በስኬታማነታቸውና ከዚያ በኋላ በፅሁፍ መልክ ተረቅቀው በፀደቁ ህገ መንግስቶችን ዓላማና ይዘት ላይ ካሳደሩት ተጽእኖ አንጻር ጎልተው የወጡ በመሆናቸው እንጂ በሌላ ክፍለ ዓለምና አገራት የሚኖሩ ህዝቦች ሉዓላዊነታቸውን ለማረጋገጥ የመንግስታቸውን አወቃቀር ስልጣንና ተግባር በህግ ለመወሰን ያደረጉት እንቅስቃሴ የለም ለማለት እንዳልሆነ ግንዛቤ ሊያዝበት ይገባል።

ከላይ በምሳሌነት ያነሳናቸው ሁኔታዎች የምንማረው አቢይ ቁም ነገር ህዝባዊ እንቅስቃሴዎቹ በህገ መንግስት ታሪካዊ አፈጣጠር ስላበረከቱት ታሪካዊ ፋይዳ አይደለም። ይልቁንም ህዝቦች በተለያዩ መንገድ ተነጥቀው የነበሩትን ሉዓላዊነት በእጃቸው ለማድረግና የመንግስታቸውን አወቃቀር ስልጣንና ተግባር እንደዚሁም የዜጎችን መብትና ነጻነትና ተዛማጅ ግዴታ የሚወስንና አንዲት አገርና መንግስት የሚተዳደርበት ህግ ለማውጣትና ይህንን ህግ በተሟላ ሁኔታ ተግባራዊ ለማድረግ ለረዥም ጊዜ ከፍተኛ የሆነ መስዋዕትነት እና

ዋጋ የከፈሉ መሆኑን ነው። ከታሪካዊ ሒደቱ መገንዘብ እንደሚቻለው ህገ መንግስት በትረ ስልጣን ጨብጠው ህዝባቸውን ያስተዳድሩ የነበሩ መንግስታት በህግ ጥላ ስር መተዳደር ይገባናል፤ ስልጣናችንም በህግ ገደብ ሊበጅለት ይገባል፤ ብለው በራሳቸው ፍላጎትና ፈቃድ የደነገጉት የህግ ክፍል አለመሆኑን ነው።

በተቃራኒው ህዝቦች ሉዓላዊነታቸውን ለማረጋገጥ የመንግስት ስልጣን በእነርሱ ፈቃደኝነት ብቻ እንዲያዝ ለማድረግ የመንግስታቸውን አወቃቀርና አደረጃጀት እንደዚሁም ስልጣንና ተግባር በህግ ለመቆጣጠር ይችሉ ዘንድ ያደረጉት የረዥም ጊዜ ትግልና የከፈሉት መስዋዕትነት ውጤት መሆኑን መገንዘብ ያስፈልጋል። ከዚህ መሠረታዊ ነጥብ በመነሳት ነው አንድ ሰው የህገ መንግስትን ፅንሰ ሀሳብ መረዳት፣ መሠረታዊ ግቦቹን መመርመር ያለበት። ህገ መንግስቱ በታሪካዊ አፈጣጠሩ፣ አንባገነንነትን በህዝብ ጫንቃ ላይ ለመጣልና ህዝብ ያልመረጣቸው ሰዎች አምባገነንነታቸውን ህጋዊ ለማድረግ የሚገለገሉበት የህግ ክፍል ሆኖ አልተወለደም። ከታሪካዊ አፈጣጠሩና እድገቱ ህዝቦች የነገስታትን አንባገነን ስልጣን ለመገደብ ብሎም ሉዓላዊነታቸውንና መብታቸውን እውን ለማድረግ በአጠቃላይ መንግስት በህግ ጥላና ገደብ ስር የሚተዳደር መሆኑን ለማረጋገጥ በከፍተኛ መስዋዕትነት የፈጠሩት፣ በሒደትም ያሳደጉትንና ያዳበሩት የህዝቦች ፈቃድና ፍላጎት የጋራ መግለጫ እና መመሪያ ሆኖ የሚያገለግል የህግ ክፍል እንደሆነ ከታሪካዊ አመጣጡ በውል ለመረዳት ይቻላል።

1.3.2. የህገ መንግስት ታሪካዊ እድገት በኢትዮጵያ፦

የኢትዮጵያን ህገ መንግስት ታሪካዊ እድገት በተለያዩ ጊዜ የተለያዩ ገፅታዎች ያሉት በመሆኑ በሦስት ምዕራፎች ከፍሎ ማየት ጠቀሜታ ይኖረዋል። እነርሱም በዘውዳዊ ስርዓት ፣ በደርግ ዘመንና ከደርግ ውድቀት በኋላ ብለን ልንከፍላቸው እንችላለን።

1.3.2.1. የህገ መንግስት ታሪካዊ እድገት በዘውዳዊ ስርዓት፤

ሀ. 1923 ህገ መንግስት

እንደሌሎች ህዝቦች ሁሉ የኢትዮጵያ ብሔር ብሔሮችና ህዝቦች ሉአላዊ ስልጣናቸውን አንባገነን ከሆኑ ፈላጭ ቆራጭ መንግስታት ለማስመለስ ሰፊ የሆነ እንቅስቃሴና ትግል

እንዳካሄዱ የታሪክ ድርሳናት ይገልጻሉ። በኢትዮጵያ በተለያዩ ቦታዎችና በአራቱም መዓዘኖች ህዝባዊ አመፅና እንቅስቃሴ የተደረገ ቢሆንም የአፄውን ስልጣን ለመገደብም ሆነ ለመቆጣጠር የሚያስችል ህገ መንግስት ፀድቆ ሥራ ላይ እንዲውል አፄውን ለማስገደድ አልቻለም። በመሆኑም ስለ ኢትዮጵያ ህገ መንግስት ታሪካዊ እድገት ስንመለከት 1923 ዓ.ም በፊት አገሪቱ የተጻፈና በህገ መንግስትነት በይፋ የታወጀ ህገ መንግስት እንዳልነበራት የሚያከራክር አይደለም። ስለሆነም የአገሪቱ የመጀመሪያው የተፃፈ ህገ መንግስት በ1923 ዓ.ም በቀዳማዊ ኃይለስላሴ የፀደቀው ህገ መንግስት ነው።

የ1923 ዓ.ም ህገ መንግስት አረቃቅና አጻዳዩ ሒደት ስንመለከት አጼ ሀይለስላሴ በኢትዮጵያ አቆጣጠር 1922 ዓ.ም የንጉስ ነገስትነት ዙፋን ካጠለቁ በኋላ በዚያው ዓመት ተክለሀዋሪያት ተክለ ማሪያምንና ብላቴና ጌታ ህሩይ ወልደስላሴን ፣ ህገ መንግስት አርቅቀው እንዲያቀርቡላቸው ትዕዛዝ እንደሰጡና ብላቴና ጌታ ህሩይ ወልደስላሴ ደግሞ ጃፓንን የመጎብኘት ዕድል አግኝተው ስለነበር ፣ 1923 የኢትዮጵያ ህገ መንግስት በወቅቱ በጃፓን ሥራ ላይ በነበረው “የማጅ ዘውዳዊ ህገ መንግስት” አይነት እንደተቀረጸና በይዘቱም በርካታ ሀሳቦች ከማጅ ህገ መንግስት ተወስደው እንደተካተቱበት በዘርፉ ጥናት ያደረጉ ሙሁራን ይገልጻሉ።

የ1923 ህገ መንግስት ከመውጣቱ በፊትና ሲወጣ በአገሪቱ ውስጥ ደም ያፈሰሱ አንገብጋቢ የማህበራዊ ፖለቲካዊና ኢኮኖሚያዊ ጥያቄዎች የነበሩ ቢሆንም ህገ መንግስቱ ይህንን የህዝብ ጥያቄ ለመፍታት ታስቦ የተዘጋጀና የወጣ ሣይሆን በወቅቱ ወራሴ መንግስቱ በቀዳማዊ ኃይለስላሴ ተወላጆች ብቻ እንዲተላለፍ በህግ ለመደንገግና የዘውዳዊ ስርዓት የግዛት ሉአላዊነት ህጋዊ መሰረት ለመጣልና የመኳንንቱና መሳፍንቱን ጥቅም ለማስከበር የተደነገገ ህገ መንግስት እንደሆነ የሚያከራክር አይደለም። የ1923 ዓ.ም ህገ መንግስት ንጉስ ነገስቱ በመሰላቸው መልክ ቀርፀው ለህዝቡ በስጦታ መልክ ያወጁት ህገ መንግስት እንደሆነ በመግቢያው ላይ በግልጽ አስቀምጦዋል።

ህገ መንግስቱ በአስራ አንድ ምዕራፍ የተከፋፈሉ ሰማኒያ አምስት አንቀጾች አሉት። ይኸው ህገ መንግስት የንጉሱን ስልጣን በማጠናከር፣ ስልጣንን ወደ ማዕከል የማሰባሰብ እና ማዕከላዊ መንግስትን አቅም የማጠናከር በየጠቅላይ ግዛቱ የነበሩ መሣፍንቶች የህግ መወሰኛ

ምክር ቤት አባላት ሆነው አዲስ አበባ ተቀማጭ እንዲሆኑ ለማድረግ የሚያስችሉ ድንጋጌዎችን የያዘ ሆኖ እናገኘዋለን።

ህገ መንግስቱ ባለሁለት ቻንበር የሆነ ምክር ቤት ማለትም በንጉሱ መራጭነት የሚሰየም የህግ መወሰኛ ምክር ቤት እና በመኳንንቶች ከየጠቅላይ ግዛት የሚመረጡ የህግ ምርመራ ምክር ቤት እንደሚኖሩት የሚደነግግ ሲሆን እነዚህ ምክር ቤቶች የንጉሱ ነገስቱን ፈቃድና ስምምነት ካላገኙ ህግ ማውጣት የማይችሉ ከውሳኔ ሰጭነት ይልቅ የአማካሪነት ሀላፊነት የነበራቸው መሆኑን የህገ መንግስቱን ድንጋጌዎች በማንበብ ለመረዳት ይችላል። በ1923 ህገ መንግስት እውቅና የተሰጣቸው የዜጎች መብቶች ግዴታዎች ከአንቀፅ 18 እስከ አንቀፅ 29 የዘረዘሩ ቢሆንም መብቶች በህግ በሚደነገገው መሠረት ተግባር ላይ የሚውሉ መሆናቸውን የሚደነግጉ አሳሪ ደንቦች ያሉባቸው ናቸው።

ህገ መንግስቱ ጠቅላይ ሚኒስቴርና የሚኒስትሮች ምክር ቤት የሚያቋቁሙ ድንጋጌዎችን ከአንቀፅ 64 እስከ 73 የያዘ ሲሆን ጠቅላይ ሚኒስትሩም ሆነ የሚኒስትሮች ምክር ቤት ህግ የማስፈፀም ተግባራቸውን የሚያከናውኑት በንጉሱ እያፀደቁ መሆን እንዳለበት ይደነግጋል። 1923 ዓ.ም ህገ መንግስት ስለ ዳኝነት አካል በአንቀፅ 54 የሚደነግግ ቢሆንም የዳኝነት ስልጣን የፍርድ ቤቶች ብቻ እንደሆነ አያረጋግጥም። በአጠቃላይ ዳኝነትን የሚመለከቱ የህግ መምሪያ ምክር ቤት ውሳኔ ተፈፃሚ የሆነው በንጉሱ ሲፀድቅ ብቻ እንደሆነ በዳኝነት መሾም ያለባቸው የዳኝነት አሰራር ልምድ ያላቸው መሆን እንዳለባቸው ይደነግጋል። ከዚህ በተጨማሪ አገሪቱ በአስራ አራት ጠቅላይ ግዛት እንደተከፋፈለች ያስቀምጣል።

የ1923 ህገ መንግስት በንጉሱ ነገስቱ ፀድቆ ሥራ ላይ ከዋለ ከአምስት ዓመት በኋላ ፋሽስት ኢጣሊያ በኢትዮጵያ ላይ በፈጸመው ጦርነት እና ወረራ ምክንያት ለጊዜው ተፈጻሚነቱ የተቋረጠ ቢሆንም ከድል ማግስት ንጉሱ ሲመለሱ ይህንኑ ህገ መንግስት መሠረት በማድረግ መንግስታቸውን ለማደራጀት እንደሞከሩና ከእያንዳንዱ ጠቅላይ ግዛት ስንት ተወካዮች እንደሚኖሩት የሚደነግግ አዋጅ በማውጣት የህግ መወሰኛና የህግ ምርመራ ምክር ቤቶች እንዲቋቋሙ ተደረገ። ሆኖም እነዚህ ምክር ቤቶች ቢኖሩም ፍፁማዊ፣ ህግን የማውጣትና የማስፈፀምና የመጨረሻ ፍርድ የመስጠትና የመወሰን ስልጣን የንጉሱ ሆኖ ምክር

ቤቶቹ የተለመደውን የማማከር ሥራቸውን እንዲቀጥሉ በማድረግ እንዲወስኑ እንዳደረጉ በዘርፉ ጥናት ያካሄዱ ምሁራን ይገልጻሉ።

ለ. 1948 ዓ.ም የተሻሻለው ህገ መንግስት

የጠላት ጦር ከአገራችን ከተባረረ በኋላ 1923 ህገ መንግስት የማሻሻል አስፈላጊነት ምክንያት የሚሆኑ ፖለቲካዊ ኢኮኖሚያዊና ማህበራዊ ሁኔታዎች ነበሩ። ሆኖም በመንግስት ትኩረት የተሰጠው የተባበሩት መንግስታት ድርጅት ኤርትራ በፌዴሬሽን ወደ ኢትዮጵያ እንድትቀላቀል በመወሰኑና የኤርትራ ህገ መንግስት ዘመናዊ የሚባሉ የዴሞክራሲ አስተሳሰቦችን ያካተተ መሆኑ ለጊዜውም ቢሆን፤ አለም አቀፍ ተቀባይነት ለማግኘት ሲባል 1923 ህገ መንግስት የኤርትራን ህገ መንግስት የደነገጉትን ጉዳዮች በአካተተ መንገድ ከማሻሻል ውጪ ሌላ አማራጭ አልነበረም። በመሆኑም የህገ መንግስት ማሻሻያ አርቃቂ ኮሚሽን በንጉሥ ነገስቱ ትዕዛዝ ከተቋቋመ በኋላ ለስድስት ዓመት ያህል የማሻሻያ ረቂቁን ሲሰራ ቆይቶ ፣ 1948 ዓ.ም የተሻሻለው ህገ መንግስት በንጉሥ ነገስቱ ታወጀ።

በወቅቱ በነበረው የህግ ምርመራ እና የህግ ማውጫ ምክር ቤት ምክክር እንደተደረገበት የሚገለጸው 1948 የተሻሻለው ህገ መንግስት ስምንት ምዕራፎችና አንድ መቶ ሰላሳ አንድ አንቀጾች የነበሩት ሲሆን ከዚህ ውስጥ ከአንቀጽ 1 እስከ አንቀጽ 25 ስርዎ መንግስቱ ለአጼ ኃይለስላሴ ትውልዶች ስለሚተላለፍበት ስርዓት፣ ከአንቀጽ 26 እስከ አንቀጽ 36 ደግሞ ስለ ንጉሥ ነገስቱ የህግ አውጪነት፣ የህግ አስፈጻሚነት እና የህግ ተርጓሚነት ተግባር የሚዘረዝሩ ድንጋጌዎች የያዘ ሆኖ እናገኘዋለን። 1948 ዓ.ም የተሻሻለው ህገ መንግስት 1923 ዓ.ም ከወጣው ህገ መንግስት በተሻለ ሁኔታ ሰብአዊ መብቶችን ይዘረዝራል። ሆኖም ይኸ ህገ መንግስት እንደ 1923 ዓ.ም ህገ መንግስት የንጉሱን ፍፁማዊ የሆነ የህግ ማውጣት የህግ ማስፈፀም የዳኝነት ስልጣን የሚያረጋገጥ ነው።

1948 የተሻሻለው ህገ መንግስት በሚሻሻልበት ወቅት ህዝቡ ያልመከረበትና ያልተሳተፈበት በወቅቱም መሠረታዊና ቁልፉ ጥያቄ የሆነውን የብሔር ብሔረሰቦችና የመሬት ለአራሹ ጥያቄና ሌሎች የህዝብ ጥያቄዎች በአግባቡ ያልፈታ በመሆኑ በአገሪቱ ውስጥ የተቀጣጠለው ህዝባዊ ትግል ለማብረድና ህገ መንግስታዊ መፍትሔ በመስጠት የማይችል

ነበር። በመሆኑም የተሻሻለው ህገ መንግስት በፀደቀ ከሰባት ዓመት በኋላ በ1953 ዓ.ም በመፈንቅለ መንግስት ንጉሥ ነገስቱን ለማስወገድና በአገሪቱ መሠረታዊ ለውጥ ለማምጣት የተሞከረ ሲሆን በተለያዩ ቦታዎች ህዝባዊ አመፅና እንቅስቃሴ ተደረገ።

ይኸ በእዚህ ሁኔታ ላይ እንዳለ የተባበሩት መንግስታት ድርጅት እንደ አውሮፖ አቆጣጠር ዲሴንበር 2 ቀን 1990 ዓ.ም በሰጠው ውሳኔ መሰረት ሉአላዊነቷን ጠብቃ ከኢትዮጵያ ጋር በተዋሃደችው ኤርትራ የራስዋን ህገ መንግስት ከሁለት አመት በኋላ አፅድቃ ስራ ላይ አዋለች። ንጉሱም በፌዴሬሽን የተዋሐደችውን ኤርትራና የኢትዮጵያን ግንኙነት የተመለከቱ የተለያዩ አዋጆች ካወጡ በኋላ በመጀመሪያ በኤርትራ ውስጥ የነበሩ የፖለቲካ ፖርቲዎች እንዲፈርሱ በማድረግ ግለሰቦች ብቻ ተወዳዳሪ የሆኑበት የኤርትራ ፖርላማ ምርጫ 1949 ተከናወነ። ከዚያም ይህ ፖርላማ የተለያዩ ውሳኔዎችን እንዲወስን ከተደረገ በኋላ በህዳር ወር 1952 ዓ.ም ፌዴሬሽኑ እንዲፈርስ ወሰነ። ከዚህ በኋላ በንጉሱ ትዕዛዝ ቁጥር 27/1952 የኤርትራ ፌዴሬሽን ፈርሶ አንደ አንድ ጠቅላይ ግዛት በአህዳዊ መንግስት ስር ተጠቃለለች። የኤርትራ ፌዴሬሽን እንዲፈርስና በአህዳዊ ሥርዓት ከኢትዮጵያ ጋር እንድትዋሽድ አፄ ኃይለስላሴ ያወጡት ንጉሳዊ ትዕዛዝ የብጥብጥ መነሻ ሆነ። ይህንን ድርጊት የሚቃወሙ ወገኖች የትጥቅ ትግል ማካሄድ ጀመሩ፤ በአገር ውስጥም የነበረው ኢኮኖሚያዊ ፖለቲካዊና ማህበራዊ ችግር በአግባቡ ለማስተናገድና የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦች ለሚያቀርቡት የሉዓላዊነት ፣ የስልጣንና የማንነት ጥያቄ ምላሽ የሚሰጥ ህገ መንግስታዊ ሥርዓት ባለመፈጠሩ ህዝባዊ አመጽና አብዮት ለመቀጣጠልና መስከረም 2 ቀን 1967 ዓ.ም ንጉሥ ነገስቱ በህዝብ አመፅና ትግል ከስልጣን ሲወርዱ 1948 ዓ.ም የተሻሻለው ህገ መንግስትንም ለአንዴና ለመጨረሻ ጊዜ ህልውናው ከስርዓቱ ጋር አብሮ አከተመ።

በኢትዮጵያ ጥናትና ምርምር ኢንስቲትዩት ያሉ አንዳንድ መረጃዎች እንደሚያሳዩት በ1948 ዓ.ም የተሻሻለውን ህገ መንግስት ለማሻሻል 1960 ዓ.ም አርቃቂ ኮሚሽን ተቋቁሞ የንጉሥ ነገስቱን ስልጣን የሚገድብ አንድ ረቂቅ ተዘጋጅቶ ቀርቦ እንደነበረ። ንጉሱ ግን ስላልተደሰቱበት ረቂቁን ለህግ ምርመራና ህግ መወሰኛ ምክር ቤት ሳያቀርቡት የህዝቡ ቁጣና አመፅ ገንፍሎ ከስልጣን እንደወረዱ መረጃዎቹ ያሳያሉ። ሆኖም ለህዝብ ይፋ ያልሆነው ይኸ ረቂቅ ለኢትዮጵያ ችግር የተሟላ መፍትሔ የያዘ መሆኑን አለመሆኑን ለማረጋገጥ አልተቻለም።

በአጠቃላይ ሲታይ በ1923 ዓ.ም የፀደቀው ህገ መንግስትም ሆነ በ1948 የተሻሻለው ህገ መንግስት ህዝቡ ያልመከረበት፣ የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች መሠረታዊ የሉዓላዊነት ጥያቄ መልስ የማይሰጥና የንጉሥ ነገስቱን ስልጣን ህጋዊ ለማድረግና ለማጠናከር የንጉሱን ፈቃድ እና ፍላጎት ማዕከል አድርገው የተቀረጸና የፀደቁ መሆናቸው የሚያከራክር አይደለም። ይኸም ከላይ ካየነው የሌሎች አገሮች ህገ መንግስት ታሪካዊ አፈጣጠርና እድገት በተለየ መንገድና ሁኔታ ህገ መንግስትን፣ አምባገነናዊ የሆነውን የዘውዳዊ ሥልጣኑን ዘውዳዊው ሥርዓት ህጋዊ ለማድረግና የንጉሱን ስልጣን በሚያጠናክር መንገድ ለመጠቀም ህዝቡን የሉዓላዊነትና የስልጣን ባለቤትነት ጥያቄን ለመጨፍለቅ በሚያመች መንገድ ህገ መንግስቱን ለመጠቀም በመሞከራቸው የህዝቡ አመጽ የበለጠ በማቀጣጠል ንጉሱንም ሆነ ያፀደቁትን ህገ መንግስት መቀመጫ እንዳወረዳቸው የሚያስገነዝብን ነው።

የመወያያ ነጥቦች

1. ህገ መንግስት የመንግስት ስልጣን ለመገደብና መንግስትን ከህግ የተገዥ ለማድረግ በህዝብ ትግል የተፈጠረ ህግ ነው። በዚህ አይነት መንገድ በተፈጠረ ህገ መንግስት ተገዥ ሆነው፣ ህዝብን የሚያስተዳድሩ መንግስታት ህገ መንግስታዊ መንግስት ይባላል። በሌላ በኩል በንጉሱ ጊዜ አንደታየው ህገ መንግስትን ስልጣናቸውን ለማጠናከር ህጋዊ ለማድረግ አስበው በሚስማማቸውና በማፈልጉት መንገድ ህገ መንግስት ያፀድቃሉ። የእዚህ አይነት ሁኔታ ሲያጋጥም መንግስታዊ ህገ መንግስት በማለት ይገልጻሉ።

ለመሆኑ በህገ መንግስታዊ መንግስትና በመንግስታዊ ህገ መንግስታዊ መካከል ያለው መሰረታዊ ልዩነት ምንድን ነው?

1.3.2.2. የህገ መንግስት እድገት በደርግ የስልጣን ዘመን

ህዝቡ መሠረታዊ የሆኑ ጥያቄዎች ባለመፈታታቸው በቁጣ ገንፍሎ በአፄው ሥርዓት ላይ በሚያምጽበት ወቅት ህዝባዊ እንቅስቃሴውን የሚመራ የተደራጀ ብቃት ያለው የፖለቲካ ሀይል አልነበረም። በመሆኑም በዝቅተኛ እርከን ላይ የነበሩት ወታደራዊ መኮንኖች በመሰባሰብ በወቅቱ የነበረውን ክፍተት በመጠቀምና የህዝቡን ትግል እንመራለን በሚል ሽፋን “የጊዜያዊ

ወታደራዊ አስተዳደር ደርግ" በሚል መጠሪያ የሚጠራ ወታደራዊ አንባገነን መንግስት ራሳቸው በአወጁት አዋጅ በማቋቋም የመሰላቸውን ህግ እያወጡ በርካታ የሰብዓዊ መብት ጥሰቶች፣ በሰብዓዊና በሰብዓዊ ፍጡር ላይ ወንጀሎችን በመፈፀምና የጦርነትን ህግጋት ሚጥሱ ወንጀሎችንና የዘር ማጥፋት ወንጀል እንደፈጸሙ ብዙ ማጣቀሻና ማስረጃ የሚያስፈልገው አይደለም። ደርግ በወቅቱ አንገብጋቢ የነበረውን የመሬት ለአራሹ ጥያቄ ስር ነቀል መፍትሔ የሰጠው ቢሆንም በሌላ በኩል የአርሶ አደሩን የምርት ተጠቃሚነት የሚገድብ አሰራር ዘርግቷል።

በሌላ በኩል ደርግ እራሱን በአዋጅ ካቋቋመበት ቀን ጀምሮ የህዝቡን ሉዐላዊነትና ስልጣን ባለቤትነት በመንጠቅ፣ የዜጎችን የመናገርና ሀሳብን በነጻ የመግለጽ፣ የአመለካከት ነፃነትን የመደራጀትና ማህበር የመመሥረት ነፃነት፣ በህይወት የመኖርና አሰብአዊ ከሆነ አያያዝ የመጠበቅ ነፃነትን፣ በግልጽ የሚጥሱ በርካታ አዋጆችን አውጥቷል። በወቅቱ የነበረውን ትውልድ ያለፍርድ በመግደል፣ ኢ ሰብአዊ ለሆነ እስር በመዳረግ፣ አስገድዶ በመሰወርና ሌሎች ተደራራቢ ወንጀሎችን በመፈጸም ግማሾቹ በስደት፣ ግማሾቹ ስርዓቱን በትጥቅ ትግል ለመጣል በሚደረገው እንቅስቃሴ እንዲቀላቀሉ በማድረግ በአንዱ ወይም በሌላው መልኩ አንድ ትውልድና አገርን የሚያጠፋ ተግባራትን ፈጽሟል።

1967 መስከረም ወር ጀምሮ ይህንን የመሰለ ዘግናኝ ወንጀል ሲፈጽም የቆየው ወታደራዊ መንግስት 1977 ዓ.ም ኢሠፓ የሚለውን ፓርቲ ካዋቀረ በኋላ 1979 ዓ.ም የህገ መንግስት አርቃቂ ኮሚሽን በማቋቋም በረቂቁ ላይ ህዝቡ እንዲወያያበት ለማድረግ ሞክሯል። በወቅቱ ሀሳቡን በነጻ የመግለጽ ነፃነት በሌለበት ሁኔታና ሰዎች በአፋቸው መንግስትን የሚቃወም ነገር ሲናገሩ መሰማታቸው ቀርቶ በጥርጣሬ ተይዘው በሚታሰሩበት ወይም በሚገደሉበት ሁኔታ ህዝቡ ነፃ ሆኖ ህገ መንግስቱን ረቂቅ ትችት ሊሰጥ እንደማይችል የሚታወቅ ቢሆንም ይኸ አልበቃ ብሎ በረቂቁ የመጨረሻ ሰነድ ላይ ህዝቡ የይስሙላ ህዝባዊ ውሳኔ እንዲሰጥበት በማድረግ ፤ 1980 ዓ.ም በአዋጅ ቁጥር 1/1980 "የኢትዮጵያ ሕዝባዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፑብሊክ ህገ መንግስት" በሚል ስያሜ በአስራ ሰባት ምዕራፍ የተከፋፈለ አንድ መቶ አስራ ዘጠኝ አንቀጾች ያሉት ህገ መንግስት አውጇል። በህገ መንግስቱ የራስ ገዝ አስተዳደር እንደሚመሰርት የተመለከተ ቢሆንም ይኸ ከሚመለከታቸው ብሔር ብሔረሰቦች ጋር ሳይመከርበት የፀደቀ በመሆኑ የነበረውን ጦርነት አላስቆመም።

ህገ መንግስቱ ኢሠፖ ብቸኛ የፖለቲካ ፖርቲ መሆኑን፣ ከመደንገግ በላይ በአንዳንድ አካባቢዎች በአህዳዊ መንግስት ሥር የራስ ገዝ አስተዳደር እንደሚኖራቸው ደንግጓል። በዚህ ህገ መንግስት የዳኞች የስራ ዘመን የሸንጎ የስራ ዘመን እንደሆነ እና በየወቅቱ የሚሾሙ መሆኑን ተመልክቷል። የአገሪቱ ኢኮኖሚ በመንግስት የሚመራ ሶሻሊስት ፖለቲካ ኢኮኖሚያዊ ስርዓት እንደሆነ ተደንግጓል። ህገ መንግስቱ በርካታ ለኢትዮጵያ ባዕድ የሆነ አስተሳሰቦችን ያካተተ ነው።

ይኸም ህገ መንግስት የወታደራዊ መንግስት ስልጣን ፣ ህጋዊ ለማድረግ የሲቪል አስተዳደር ቅርጽ የሚሰጥ ካልሆነ በስተቀር በአገሪቱ በሁሉም ጫፍ ደም እያፋሰሰ የነበረው የህዝብ ሉዓላዊነት የብሔር ብሔረሰቦች የማንነትና የራስን እድል በራስ የመወሰን ጥያቄ መሠረታዊ መልስ የሚሰጥ ህገ መንግስት አልነበረም። በመሆኑም የተጀመረው የትጥቅ ትግል ተጠናክሮ በኢህአዲግ፣ አሸናፊነት ግንቦት 20 ቀን 1983 ዓ.ም የደርግ መንግስት ሲገረሰስ የህገ መንግስቱም ህልውና አክትሟል።

የመወያያ ጥያቄ

1. የደርግ ህገ መንግስት ለኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት ያስተላለፈው ህገ መንግስታዊ ዕሴት አለ ብለው ያስባሉ?
2. የደርግ ህገ መንግስት ከደርግ ጋር ህልውናው ያከተመው መንግስታዊ ህገ መንግስት ስለነበር ነው የሚለው አባባል እውን ነው ብለው ያስባሉ? ለምን?

1.3.2.3. የህገ መንግስት ታሪካዊ እድገት ከደርግ ውድቀት በኋላ፤

የኢትዮጵያ የሽግግር ወቅት ቻርተር

ከላይ ለመግለጽ እንደተሞከረው በአፄ ሀይለስላሴ ዘመነ መንግስትም ሆነ በደርግ ዘመን የፀደቁት ህገ መንግስቶች የህዝቡን መሠረታዊ ጥያቄና መብት ለማረጋገጥ የወጡ ሣይሆኑ በወቅቱ በትረ መንግስት ይዘው የነበሩትን ንጉሰ ነገስትና በኋላም ወታደራዊ ደርግ ስልጣን

ህጋዊ ለማድረግና ለማጠናከር ታስበው የተቀረጸና የፀደቁ ናቸው። ስለሆነም በአገሪቱ ውስጥ ለነበረው የህዝብ የሉዓላዊነትና የብሔር ብሔረሰቦች የራስን እድል በራስ የመወሰን ጥያቄ ለመፍታት የሚችሉ አልነበሩም። በመሆኑም በመጀመሪያ አምባገነን ፈላጭ ቆራጭ የነበረውን ዘውዳዊ አገዛዝ ለማስወገድ ከዚያም በኋላ የህዝቡን ንቅናቄ ውጤት በአቋራጭ በመንጠቅ ወታደራዊ አንባገነናዊ አስተዳደር የመሠረተውን ደርግ ለመገርሰስ በተካሄደው ተጋድሎ በአገሪቱ ከፍተኛ የሆነ ሰብአዊ እልቂት ደርሷል። ከፍተኛ ግምት ያለው ቁጥጥር ሀብት ወድሟል። ኢኮኖሚያዊ እድገቷ ወድቆ ህዝቦችዋ ከድህነት ወለል በታች የሚኖሩበት በምግብ ራሳቸውን መቻል አቅቷቸው በእርሀብና በእርዛት ያለቁበትና ለእርዳታና ልመና የተዳረጉበት ሁኔታ ተፈጥሯል።

“የሕዝቡን ፈቃድና ይሁንታ ያላገኘ መንግስት ህዝቡን በጉልበትና በሀይል ለማስተዳደር የሚያደርገው ሙከራ ከፍተኛ የሆነ ሰብአዊና ቁጥጥር ውድመት ከማድረስና ማህበራዊ ቀውስ ከማስፋፋት ውጪ ሌላ ውጤት እንደማያስገኝ” 18ኛው ምዕተ ዓመት አሜሪካዎች ነፃነታቸውን ሲያውጁ ያራምዱት የነበረው ሀሳብ በእኛ ሁኔታ በተግባር የተሞከረና ከበቂ በላይ ዕውነት መሆኑ ተረጋግጧል። የደርግ መንግስት ማናቸውንም ፖለቲካዊ ማህበራዊ እና ኢኮኖሚያዊ ጥያቄ በሀይል እና በጉልበት ለመፍታት ያደረገው ሙከራ ከፍተኛ የሆነ ሰብአዊና እልቂት ቁጥጥር ሀብት ውድመት ከማስከተሉ በስተቀር መሠረታዊ የሆነውን የህዝቡን ሉዓላዊነትና የራስን እድል በራስ የመወሰን መብት ጥያቄ ለማዳፈን ባለመቻሉ በኢህአዲግ ግንባር ቀደም መሪነት በተደረገው ትግል ደርግ ለመገርሰስ ችሏል።

ኢህአዲግ መላ አገሪቱን ከተቆጣጠረ በኋላ አገሪቱን ለብቻው ለማስተዳደር አልሞከረም። ይልቁንም በአገሪቱ ውስጥ የደርግን መንግስት በመቃወም የጦር መሣሪያ አንስተው ይፋለሙ የነበሩ ከሀያ በላይ የሚሆኑ የብሔር ብሔረሰብ የነጻ አውጪ ድርጅቶች ታዋቂ ግለሰቦች ጋር በመመካከር በሁሉም ሰላማዊ የፖለቲካ ሀይሎች ሙሉ ተሳትፎ የኢትዮጵያ የሽግግር ወቅት ቻርተር በኢትዮጵያ ሰላማዊና ዴሞክራሲያዊ ሽግግር ጉባኤ እንድታውጅ አድርጓል። በዚህ ቻርተር መሰረት የተቋቋመው የተወካዮች ምክር ቤት አጠቃላይ ከ87 በማይበልጡ አባላት እንደሚኖሩት የተደነገገ ሲሆን፤ ከዚህ ውስጥ በኢህአዲግ የተያዙት ወንበሮች ቁጥር 32 ማለትም ከግማሽ በታች የነበረ ነው። ይህ ቻርተር የአገሪቱ ህገ መንግስት ባይሆንም አገሪቱን ወደ ሰላማዊና ዴሞክራሲያዊ ሂደት ስትሸጋገር የተዳደረችበት ጠቃሚ ህግ ሆኖ አገልግሏል።

የኢትዮጵያ የሽግግር ወቅት ቻርተር የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦች አንባገነናዊ ሥርዓትን በማስወገድ የራሳቸውን ዕድል በራሳቸው ለመወሰንና ዴሞክራሲያዊ ሥርዓት ግንባታና ልማት ለማሸጋገር በድልድይነት ያገለገለና ከቀደምት ህግጋተ መንግስታት በአቀራረጽ በይዘቱና በአተገባበሩ መሠረታዊ ልዩነት ያለው ሰነድ ነው።

የሽግግር ወቅት ቻርተር የሽግግሩ መንግስት በተባበሩት መንግስታት ድርጅት የሰብአዊ መብት መግለጫ የተዘረዘሩትን የግለሰብ መብቶች ያለ አንዳች ገደብ የማክበር እና የማስከበር ግዴታ እንዳለበት በአንቀጽ አንድ ከመደንገጉም በተጨማሪ በተለይ በደርግ ጊዜ እንደ ከባድ የአገር ክደት ወንጀል ተደርገው ያለ ፍርድ የሚያሳስሩና የሚያስገድሉ የነበሩትን ፤ የእምነት፣ ሀሳብን የመግለጽ፣ የመደራጀት የመሰብሰብና የመቃወም መብትና የሌሎችን መብት በማይጋፉ መንገድ በማንኛውም የፖለቲካ እንቅስቃሴ ያለገደብ የመሣተፍና የፖለቲካ ፓርቲዎችን የማደራጀት መብትን ያረጋገጠ በአገሪቱ ታሪክ ውስጥ የፖለቲካ ፓርቲዎች በይፋ እንዲመሠረቱ ህጋዊ ማረጋገጫና ዋስትና የሰጠ ህግ ሆኖ እናገኘዋለን።

ከዚህ በተጨማሪ ቻርተሩ ለዘመናት መልስ ያላገኘውን የህዝቦች ሉዓላዊነትና የራስን ዕድል በራስ የመወሰን መብት እስከ መገንጠል ማለትም የእያንዳንዱን ብሔር ብሔረሰብና ህዝብ ፡-

- የራሱን ማንነት የመጠበቅ የማስከበር ባህሉንና ታሪኩን የማበልጸግ እንዲሁም በማዕከላዊ መንግስት ውስጥ በነፃና አድሎ በሌለበት ሁኔታ የመወከል
- ከላይ የተጠቀሱት መብቶች ታገዱ ተረገጡ ወይም ተሸራረፉ ብሎ በሚያምንበት ጊዜ የራስን ዕድል በራስ የመወሰን መብት እስከ ነፃነት ድረስ የማረጋገጥ መብት እንዳለው በግልጽ የደነገገ የመጀመሪያው የህግ ሰነድ ነው።

ቻርተሩ አምስት ክፍሎች ያሉት ሲሆን የሽግግር ወቅት መንግስት ሊመራባቸው የሚገቡ የውጪ ጉዳይ ፖሊሲና መርሆዎች የሽግግሩ መንግስት አወቃቀር፣ ተዋጽኦ እና ስልጣንና ተግባር የሚደነገጉ ደንቦችን የያዘ የህግ ሰነድ መሆኑን ቻርተሩን በማየት ለመረዳት ይቻላል። ቻርተሩ ለአጭር ጊዜ አገሪቱ የምትመራበትና መንግስት የሚተዳደርበት የህግ ሰነድ እንጂ ለዘላቂነት እንዲያገለግል ታስቦ የፀደቀ ህገ መንግስት ባለመሆኑ በሽግግር ወቅት ለነበረው

የተወካዮች ምክር ቤት የህገ መንግስት አርቃቂ ኮሚሽን የማቋቋም ግዴታ እንዳለበት በአንቀጽ 9 (ሰ) ይደነገጋል።

የሽግግር ወቅት ቻርተር የብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች የራሳቸውን ጉዳይ በራሳቸው የመወሰንና የማስተዳደር መብት ያረጋገጠ የህግ ሰነድ መሆኑን ከላይ ተገልጿል። የሽግግሩ መንግስት ይኸ በቻርተሩ የተረጋገጠው የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች የራስን እድል በራስ የመወሰን መብት ተግባራዊ ለማድረግ የብሔራዊ ክልላዊ የሽግግር መስተዳድሮችን ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 7/1984 በማወጅ የራሳቸው የህግ አውጪ፣ የህግ አስፈጻሚና የህግ ተርጓሚ አካል ያላቸው አስራ አራት (አዲስ አበባን ጨምሮ) የሽግግር ወቅት ክልላዊ መስተዳድሮችን በማቋቋም የክልል መስተዳድሮች የሚቋቋሙ ክልላዊ የህግ አውጪ፣ የህግ አስፈጻሚና የዳኝነትና የፍትህ አካላት ስልጣንና ተግባር ከክልል በታች በወረዳ ደረጃ የሚደራጀውን የወረዳ ምክር ቤት፣ የወረዳ ህግ አስፈጻሚና የወረዳ የዳኝነትና የፍትህ አካላት ስልጣንና ተግባር በአዋጁ በማስቀመጥ የፌዴራላዊ የመንግስት አወቃቀርንና ስልጣንን ወደታችኛው የመንግስት እርከን በማውረድ በመንግስት አደረጃጀት ሥልጣን፣ ተግባር ክፍፍል ላይ የአብዛኛውን ህዝብ ጥያቄ ለመመለስ የሚያስችል ተግባራዊ እርምጃ ወስዷል።

የሽግግሩ መንግስት የብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦችን የራስን እድል በራስ የመወሰን መብት ዕውን ለማድረግ በአዋጅ ቁጥር 7/1984 የብሔራዊ ክልላዊ የሽግግር መስተዳድሮችን ማቋቋሙ ብቻውን በቂ አልነበረም። ምክንያቱም በተቋቋሙት ክልሎችና በወረዳ ደረጃ ህግ የማውጣት ስልጣኑንና ህግ የማስፈጸም ሀላፊነቱን የሚሸከመው አካል በዲሞክራሲያዊ መንገድ የተመረጠና የህዝቡን ይሁንታና ፈቃድ ያገኘ መሆኑ ሌላው መሠረታዊ የህዝብ ጥያቄ ነበር። በሽግግር ወቅት የተቋቋመው በክልል ምክር ቤት እና የወረዳ ምክር ቤት አባላት ምርጫ በዲሞክራሲያዊ መንገድ ለማካሄድ ይቻል ዘንድ የሽግግር ወቅት የተወካዮች ምክር ቤት የክልልና የወረዳ ምክር ቤት ምርጫ ማስፈፀሚያ አዋጅ በማውጣት የክልልና የወረዳ ምክር ቤት ምርጫ በማካሄድ ህዝቡ በመረጣቸው ተወካዮች የሚመራበት ዲሞክራሲያዊ ሥርዓት ለመገንባት የሽግግሩ መንግስት ወደኋላ የማይልና የቻርተሩ ድንጋጌዎች በወረቀት ላይ ብቻ ተፅፈውና ተደንግገው የሚቀሩ የቃላት ስብስቦች ሣይሆኑ የአገሪቱ የወደፊት አቅጣጫ የሚወስኑ ገዢ ድንጋጌዎች መሆናቸውን በተግባር ለማረጋገጥ ችሏል።

በአጠቃላይ የኢትዮጵያ የሽግግር ወቅት ቻርተር በአገሪቱ የነበረውን ፖለቲካዊ ውጥረት በማርገብ ለሚወክሉት ብሔር ብሔረሰብ ነፃነት እና ራሱን የቻለ መንግስት ለማድረግ ጦር ሰብቀው ከመንግስት ጋር ሲፋለሙ የነበሩ ከሃያ በላይ የሚሆኑ የነጻ አውጪ ድርጅቶች የጦርነት አማራጭን ትተው በጠረጴዛ ዙሪያ በመወያየት የእያንዳንዱ ብሔር ብሔረሰብና ህዝብ ማንነት ተከብሮና ክልላዊ መስተዳድር አቋቁሞ የራሱን ጉዳይ በራሱ የሚፈታ ፣ የጋራ የሆኑ ጉዳዮች ደግሞ ሁሉም ሚዛናዊ በሆነ መንገድ በተወከለበት በማዕከላዊ መንግስት በጋራ የሚወሰኑበትን ፌዴራላዊ ቅርፅ መንግስትና ዴሞክራሲያዊ ሥርዓተ መንግስት በአገሪቱ እንዲቋቋም ለማድረግ የህግ ጥርጊያ መንገድ የከፈተና በሽግግር ወቅት የህገ መንግስት ያህል የአገሪቱ የበላይ ህግ ሆኖ ያገለገል ሰነድ ነው።

እዚህ ላይ መታየት ያለበት ቻርተሩ ተጨባጭ ለሆኑና አፍጥጠው ለመጡ የህዝብ ሉዓላዊነትና የፖለቲካ ስልጣን ጥያቄ ለብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች የማንነትና የራስን እድል በራስ የመወሰን ጥያቄ ለዜጎች መብትና የዴሞክራሲ ጥያቄ መሠረታዊ መፍትሔ ለመስጠት ባይችል ኖሮ ዛሬ ያለችው ዴሞክራሲያዊና ፌዴራላዊ ሪፑብሊክ ኢትዮጵያ ከዓለም ካርታ ላለመጥፋቷ እርግጠኛ ሆኖና አፍን ሞልቶ ለመናገር አይችልም።

የሽግግር ወቅት ቻርተር በወቅቱ ምላሽ ሊሰጣቸው ለሚገቡ መሠረታዊ የሆኑ የሰብዓዊ መብት የብሔር ብሔረሰቦችና የህዝቦች የራስን ዕድል በራስ የመወሰን መብት እና የዴሞክራሲ ጥያቄዎች ትክክለኛ የሆነ ምላሽ ሰጥቷል። ከሽግግሩ ቻርተር በኋላ ፀድቆ ሥራ ላይ የዋለው የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት መመዘን ያለበት በቻርተሩ መሠረታዊ የሆነ ምላሽ ያገኙ የህዝብ ጥያቄዎች በዘላቂነት ሰላም ዴሞክራሲና ልማት ለማረጋገጥ በሚችሉበት መንገድ ምን ያህል የትኩረት ማዕከል አድርጎ ለአፈጻጸማቸው የሚበጅ መርሆዎችንና ድንጋጌዎችን አቅፎ ይዟል ከሚለው ነጥብ አንጻር ካልተመዘነ በስተቀር የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት አወቃቀር ፣ መርሆችና ሌሎች ድንጋጌዎች ፋይዳና ትርጉም በአግባቡ መገንዘብ የሚቻል አይሆንም።

2. የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገመንግስት የተረቀቀበትና የጸደቀበት ሂደት

ዝርዝር አላማዎች፤

በዚህ ምዕራፍ ሥር የተካተተው ፣ዕሁፍ አንብበው ፣በዕሁፉ ላይ ገለፃ ከተደረገላቸውና የእርስ በርስ ውይይት አድርገው ሲጨርሱ ሰልጣኞቹ፤

1. የኢ.ፌ.ድ.ሪ ህገ መንግስት የረቂቅ ዝግጅት ሒደትና የአፀዳደቅ ሂደት ያብራራሉ።
2. ስለ ክልሎች ህገ መንግስት ረቂቅ ዝግጅትና የአፀዳደቅ ሂደት ይተነትናሉ።
3. የኢ.ፌ.ድ.ሪ ህገ መንግስት ሲፀድቅ ስለነበረው ነባራዊ ሁኔታ ያስረዳሉ።
4. ዓለም አቀፍ ተቀባይነት ስላለው የህገ መንግስት አፀዳደቅ ሒደት ያብራራሉ።

2.1. የህገመንግስት አወጣጥ ሂደቶች

የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት ረቂቅ ዝግጅትና አፀዳደቅን ከመመልከታችን በፊት በአጠቃላይ ስለህገመንግስት አወጣጥ ሂደት ተቀባይነት ያላቸውን የህገመንግስት አወጣጥ ሂደቶች በቅድሚያ መመልከት ተገቢ ነው። ከዚህ አንፃር የተጻፈ ህገ መንግስት ባላቸው አገሮች ህገ መንግስት የማውጣት ሂደት በአራት ደረጃዎች ይከፈላል። እነርሱም፤ 1) የማርቀቅ (Drafting)፤ 2) የመወያየት (Deliberation) 3) የመቀበል (Adoption) እና 4) የማጽደቅ (Ratification) ደረጃዎች ናቸው።

ሀ/ ማርቀቅ (Drafting)

በአጭሩ ህገ መንግስት ማርቀቅ ማለት የተለያዩ የሙያ ዘርፎች ማለትም የቋንቋ ፣ የህግ፣ የታሪክ፣ የፖለቲካ ሳይንስ፣ ወዘተ ባለሙያዎች በጋራ ኮሚቴ የመጀመሪያ ለውይይት መነሻ የሚሆን ሰነድ የሚያዘጋጁትን የሚመለከት ነው። ህገ መንግስትን በማርቀቅ ደረጃ ሰነዱ ግልጽ የሚሆንበት፣ ከተለያዩ አቅጣጫ በተለይም ከማህበራዊ፣ ከኢኮኖሚያዊና ከፖለቲካዊ ለውጦች አንጻር ታይቶ የመጀመሪያ ወሳኝ መሠረት የሚጣልበት ደረጃ ነው።

ይህ ደረጃ አብዛኛውን ጊዜ መነሻ የሚያደርገው የለውጥን መፈክር፣ የፖለቲካ ድርጅቶች ኘሮግራም፣ የህዝቡን ፍላጎት፣ ታሪክ ወዘተ ነው። ለምሳሌ ፡- የደቡብ አፍሪካ ከአፓርታይድ ነፃ መውጣት በኋላ የተረቀቀውና የወጣው ህገ መንግስት በዋነኝነት የሚያተኩረው በደቡብ አፍሪካ ብሔራዊ ኮንግረስ ("ANC") የድርጅት ኘሮግራም ላይ ነው።

ለዚህም ነው አብዛኛውን ጊዜ እንደሌሎች ህጎች ህገ መንግሥትን በውጪ አገር ዜጎች ማርቀቅ የማይደገፈው። በዚህ ደረጃ አርቃቂው ኮሚቴ በርካታ ነገሮችን ከግምት ማስገባት

ይጠበቅበታል። ለምሳሌ ፦ የአገሪቱን የውጪና የውስጥ ጉዳይ ፖሊሲ ፣ የመከላከያ እና የአገር ሉአላዊነት ጉዳይ ፖሊሲን ፣ የኢኮኖሚ ፖሊሲ እና የመሳሰሉትን በማርቀቅ ደረጃ በጥንቃቄ መቃኘት ይጠይቃል።

ለ/ ውይይት (Deliberation)

በዚህ መልክ በባለሙያ የተረቀቀው ሰነድ ለሰነዱ ባለቤት ለሆነው ለአገሪቷ ዜጎች ለውይይት ይቀርባል። ይህ የውይይት ደረጃ እራሱን የቻለ ደረጃ ሲሆን የውይይት (Deliberation) ደረጃ ይባላል። በዚህ ደረጃ የዜጎች በሰነዱ ላይ ያላቸው አስተያየት በጥንቃቄና በዝርዝር ተሰብስቦ በሰነዱ ውስጥ እንዲካተት ይደረጋል።

ይህ ደረጃ በጣም ጥንቃቄን ይጠይቃል የሚባለው በዚህ ደረጃ ሰነዱ የተለያዩ ብሔር ብሔረሰቦችን ማለትም የብዙኃኑንና የአናሳው ዜጎች መብትን መጠበቅን ስለሚያጠቃልል ነው።

ሐ/ የመቀበል (Adoption)

ይህ ከውይይት ቀጥሎ የሚመጣ ወሳኝ ደረጃ ነው። በዚህ ደረጃ ህዝቡ የተወያየበት ለተወካዮቻቸው እንዲካተቱ የተሰጡት ዋና ዋና ጉዳዮች መካተትና ያለመካተታቸው የሚረጋገጥበት ነው። በዚህ ደረጃ ሰነዱ ገዢ ሰነድ ፣ የበላይ ሰነድ ሆኖ ከመጽደቁ በፊት የሰነዱ ባለቤት ሰነዱን መቀበልና ያለመቀበሉን የሚያሳይበት ወሳኝ ደረጃ ነው። በዚህ ደረጃም ቢሆን ህብረተሰቡ መካተት ያለበትን መሠረታዊ ጉዳዮች በማጣራት እንዲካተት ማድረግ ወይም የመጨመርም ሆነ የመቀነስ ሙሉ መብት አለው።

መ/ የማጽደቅ (Ratification)

ህገ መንግስትን የማጽደቅ ደረጃ ህግ ሆኖ ከመውጣቱ በፊት ያለው ሌላ ወሳኝ ደረጃ ነው። ይህ ደረጃ ከመቀበል ቀጥሎ የሚመጣ ደረጃ ሲሆን የሰነዱ ባለቤት የሆነው በወከላቸው ሰዎች የተዘጋጀውን ሰነድ መቀበል አለመቀበሉን የሚያሳይበት ደረጃ ነው። በዚህ ደረጃ እንደ ተራ ወካይና ተወካይ ግንኙነት ሳይሆን ውክልናው ከተራ ውክልና የተሻገረ ኃላፊነት ያለው ተግባር መፈጸሙ የሚረጋገጥበት ደረጃ ነው።

በዚህ ደረጃ ሂደቱን ጠብቆ ለረጅም ዘመን መስራት የሚችል እና በሁሉም ዘንድ ተቀባይነት ያለው ሰነድ የሚጸድቅበት ነው። ስለዚህም የማጽደቅ ደረጃ ከላይ የተጠቀሱትን ተከታታይ ደረጃዎችን ማለትም የማርቀቅ፣ የውይይትና የመቀበል ደረጃዎችን አልፎ የሚመጣ የመጨረሻ ደረጃ ነው። ይህን ደረጃ አልፎ ሰነዱ ከፀደቀ ወደ ገዢና የበላይነት ያለው ሰነድ የሚያድግበት ደረጃ ነው። በአጭሩ ህገ መንግስቱ እድገቱን በመጨረስ እንደሙሉ ሰነድ የሚቆጠርበት ነው።

በአጠቃላይ አሁን በአለውና ተቀባይነት ባለው የአለም ተሞክሮ አንድ ህገ-መንግስት በአገር ውስጥም ሆነ ከአገር ውጪ ተቀባይነት ያለው ሰነድ ለመሆን እነዚህ ደረጃዎችን በጥንቃቄ ማለፉ በተቀባይነቱ (Legitimacy) ላይ ከፍተኛ ስፍራ አለው።

2.2. የኢፌዴሪ ህገ መንግስት ረቂቅ ዝግጅትና አፀዳደቅ

የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፑብሊክ ህገ መንግስት የሽግግር ወቅት ቻርተር የደርግ መንግስት ሲወድቅ አገሪቱን በጊዜያዊነት ለመምራት የተመሠረተው የሽግግር ወቅት መንግስት የሚመራባቸውን መርሆዎች የመንግስትን አወቃቀር ተዋጽኦና ስልጣንና ተግባር እንደዚሁም የሽግግር መንግስቱ ሊያከብራቸውና ሊያስፈጽማቸው የሚገቡ የዜጎች መብትና የብሔር ብሔሰቦችን መብት የሚደነግግ ለሽግግር ወቅት ብቻ የሚያገለግል ህግ እንደነበር ከላይ ተገልጿል። ለብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች የራስን ዕድል በራስ የመወሰን ጥያቄ ዘላቂ መፍትሔ ለመስጠትና የተሟላ ዲሞክራሲያዊ አስተዳደር ለመመሥረት ለእነዚህ ቁልፍ ችግሮች የተሟላና ዘላቂ የሆነ ምላሽ የሚሰጥ ህገ መንግስት ተረቅቆ ለህዝቡ መቅረብ እንደሚገባውና ይኸም የሽግግሩ ወቅት ተወካዮች ምክር ቤት ግዴታና ሀላፊነት እንደሆነ የሽግግር ወቅት ቻርተር አንቀጽ 9 (ሰ) በግልጽ ይገልጻል።

የሽግግር ወቅት የህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ይህንን በቻርተሩ የተጣለበትን ህዝባዊ አደራና ሀላፊነት ለመወጣት በነሀሴ ወር 1984 ዓ.ም በአዋጅ ቁጥር 24/1984 ዓ.ም የህገ መንግስት አርቃቂ ኮሚሽን ማቋቋሚያ አዋጅ በማወጅ የህገ መንግስት አርቃቂ ኮሚሽን አቋቋሟል። አርቃቂ ኮሚሽኑ ዋና ጽ/ቤቱ የኢትዮጵያ ብሔረሰቦች ጥናት ኢንስቲትዩት ሆኖ በህግ በተሰጠው ስልጣንና ሀላፊነት መሠረት ግዴታውን ለመወጣት በትጋትና በብርታት እንደሰራ የአርቃቂ ኮሚሽኑ ሪከርዶች የሥራ እንቅስቃሴዎች በማየት ለመገንዘብ ይቻላል።

የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት አርቃቂ ኮሚሽን በተወካዮች ምክር ቤት የተሰየሙና ተልዕኳቸው ስልጣንና ሀላፊነታቸው በህግ ተዘርዝሮ የተሰጣቸው ሀያ ዘጠኝ የህገ መንግስት አርቃቂ ኮሚሽን አባላት ሲሆን በኮሚሽኑ ውስጥ የአባላቶች ተዋጽኦን በተመለከተ፣ በአዋጁ አንቀጽ 7 ንዑስ አንቀጽ ሁለት እንደተመለከተው፤

1. ከተወካዮች ምክር ቤት 7 አባላት፤
2. ከፖለቲካ ድርጅቶች 7 አባላት፤
3. ከሰራተኛ ማህበራት 3 አባላት፤
4. ከኢትዮጵያ ንግድ ምክር ቤት 3 አባላት፤
5. የህግ ባለሙያ ማህበር 2 አባላት፤
6. ከኢትዮጵያ መምህራን ማህበር 2 አባላት፤
7. ከኢትዮጵያ የጤና ባለሙያዎች ማህበር 2 አባላት፤
8. ከየሴቶች ተወካይ 3 አባላት

እንደሆነ ለመረዳት ይቻላል፡፡

የአርቃቂ ኮሚሽኑ ዋና ተልዕኮ ፡-

- በቻርተሩ መንፈስ አዲሲቷ ዲሞክራሲያዊት ኢትዮጵያ የምትመሠረትበትንና የምትተዳደርበትን ሕገ መንግስት ማርቀቅ ፡
- ረቂቁን በሽግግር ወቅት ለነበረው ለተወካዮች ምክር ቤት ማቅረብና የምክር ቤቱን ስምምነት ሲያገኝ ለህዝብ ውይይት ማቅረብ ፡፡
- ከህዝብ በውይይት በተገኘው አስተያየት መሠረት ረቂቁን በማሻሻል የመጨረሻ ረቂቁን አዘገጅቶ በተወካዮች ምክር ቤት ማፀደቅ፡
- በተወካዮች ምክር ቤት የፀደቀውን ረቂቅ፣ ለህገ መንግስት ጉባኤ ማቅረብ እንደሆነ በአዋጁ አንቀጽ 4 በግልጽ ተደንግጓል፡፡

ኮሚሽኑ የመጀመሪያውን ረቂቅ አዘጋጅቶ የሽግግሩን የተወካዮች ምክር ቤት ስምምነት ካገኘ በኋላ ረቂቁን በተመለከተ፡-

- በህገ መንግስታዊ ፅንሰ ሀሳቦችና በረቂቅ ህገ መንግስቱ ላይ በተለያዩ የትምርት ተቋሞች እና በመንግስት መገናኛ ዘዴዎች ውይይቶችን ሴሚናሮችንና ሲምፖዚየሞችን በማዘጋጀት ረቂቁን ሊያዳብሩ የሚችሉ ሀሳቦችን እና አስተያየቶችን በማሰባሰብ፤
- ረቂቁ ለክልል መስተዳድር ምክር ቤቶች እና ለወረዳ ምክር ቤት አባላት ቀርቦ እንዲወያዩበት እና አስተያየታቸውን እንዲሰጡበት በማድረግና ከምክር ቤቶቹ የተሰጠውን አስተያየት በግብዓትነት በመጠቀም፤
- እንደዚሁም በረቂቅ ህገ መንግስቱ ላይ ህዝቡ በየቀበሌው ውይይት በማድረግ አስተያየት ሊሰጥ የሚችልበትን መድረክ በማመቻቸት ህዝቡ በረቂቁ ላይ የሰጠውን ትችትና አስተያየት በማሰባሰብና በግብዓትነት በመጠቀም፤
- በተለያዩ ጊዜ ረቂቅ ህገ መንግስቱን አስመልክቶ ከህዝብ ለሚቀርቡለት ጥያቄዎች ማብራሪያና ገለጻ በመስጠት፤

ከተለያዩ የህብረተሰብ ክፍሎች የቀረቡትን አስተያየቶችና የማሻሻያ ሀሳቦች በማካተት የመጨረሻውን ረቂቅ ህገ መንግስት ለተወካዮች ምክር ቤት አቅርቧል።

የመጨረሻው ረቂቅ የቀረበለት የተወካዮች ምክር ቤት በረቂቁ ላይ ከተወያየና ተገቢ ናቸው የሚላቸውን ተጨማሪና የማሻሻያ ሀሳቦች በመጨመር ረቂቁን በማፅደቅ ለህገ መንግስት ጉባኤ እንዲቀርብ ወስኗል።

የተወካዮች ምክር ቤት የህገ መንግስቱ አርቃቂ ኮሚሽን ስራን በሚመለከት ከሚያደረገው ክትትል ጎን ለጎን የህገ መንግስት ጉባኤ አባላትንና ሌሎች ምርጫዎችን ነፃ ገለልተኛና ሚዛናዊ በሆነ መንገድ ለማከናወን የሚያስችል የኢትዮጵያ ምርጫ ህግ ቁጥር 64/1985 ዓ.ም በማውጣት የህገ መንግስት ጉባኤ አባላት ምርጫ እንዲከናወን አድርጓል።

ከዚህ በኋላ የህገ መንግስቱ የመጨረሻ ረቂቅ በህዝብ ድምጽ ለዚሁ ተግባር ለተመረጡት የህገ መንግስት ጉባኤ በማቅረብ በሰፊው ከተመከረበት በኋላ ህገ መንግስቱ ጸድቋል።

ከዚህ ነባራዊ ሀቅ ተነስተን የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት የረቂቅ ዝግጅት ሒደት ስንመለከተው በህገ መንግስት ረቂቅ አሰራር ሒደት ሊከበሩ የሚገባቸውን መሠረታዊ መርሆዎች ተግባራዊ በማድረግ የተከናወነ ነው። የአርቃቂ ኮሚሽኑ አባላት ተዋጽኦ ለህዝብ ግልጽ በሆነና በህግ

ስልጣንና ሀላፊነታቸው የተዘረዘረ መሆኑን፤ በተወካዮች ምክር ቤት በመጀመሪያ ደረጃ ተቀባይነት ያገኘው ረቂቅ ለክልሎችና የወረዳ ምክር ቤት አባላትና መላው ህዝብ ተወያይቶ አስተያየት የሰጠበት መሆኑን፤ የመጨረሻው ረቂቅ በተወካዮች ምክር ቤት ታይቆና ፀድቆ ለህገ መንግስት ጉባኤ የቀረበ መሆኑን ሒደቱ ግልጽ አሳታፊና ዲሞክራሲያዊ እንደነበር ለመገንዘብ ይቻላል።

የህገ መንግስቱ ረቂቅ በህገ መንግስት ጉባኤ በሰፊው ተመክሮበት ስለመጽደቁ ከላይ እንደተገለጸው በረቂቁ ዝግጅት ሒደት የተለያየ የህብረተሰብ ክፍሎችና መላው ህብረተሰብ እንደዚሁም በክልልና በወረዳ ደረጃ በዲሞክራሲያዊ መንገድ የተመረጡ የህዝብ እንደራሴዎች በሰፊው የመከራበት እና አስተያየት የሰጡበት እንደሆነ አሌ የሚባል አይደለም።

በክልሎችና በወረዳ ምክር ቤቶች እና በምልዓተ ህዝቡ ተመክሮበት በተወካዮች ምክር ቤት ተመርምሮ ለህገ መንግስት ጉባኤ የቀረበ ረቂቅ ህዝቡ እሱን በመወከል ረቂቁን በጥልቀት መርምረው እና መክረው የአገሪቱ ዘላቂ ሰላም ዲሞክራሲና ኢኮኖሚያዊ እድገት ለማስመዝገብ መሠረት የሚሆን አገሪቱና መንግስት የሚተዳደሩበት ህገ መንግስት እንዲያጸድቁለት ወክሎ በላካቸው የህገ መንግስት ጉባኤ አባላት፤ በህገ መንግስቱ አወቃቀር በይዘቱ ማለትም በእያንዳንዱ አንቀጽና ቃል ወይም ሀረግ ዙሪያ በነፃነት በሰፊው ተከራክረውና መክረው ያፀደቁት ህገ መንግስት ነው።

በህገ መንግስቱ ረቂቅ ላይ የህገ መንግስት ጉባኤ አባላት የመሰላቸውን ሀሳብና አስተያየት በነፃነት አራምደዋል። አባላቱ አሳማኝ ናቸው የሚሏቸውን የመከራከሪያና የማሻሻያ ሀሳብ አንስተው ውይይት እንዲደረግበት አድርገዋል። በዚህ አይነት በሆነ ዲሞክራሲያዊ መንገድ የህገ መንግስት ጉባኤ አባላት በማናቸውም መንገድ የማይታረቁ ፍጹም ተቃራኒ የሆኑ ሀሳቦችን አንስተው የተከራከሩ መሆኑን የህገ መንግስት ጉባኤ ውይይት ባደረገበት ወቅት የተያዘውን ቃል ጉባኤ ሁሉንም ሳይሆን አንድ ወይም ሁለት ገጽ ብቻ በማንበብ ለመገንዘብ ይቻላል። የጉባኤው አባላት ዲሞክራሲያዊ በሆነ መንገድ አለን የሚሉትን የማሻሻያ ሀሳብ አስተያየት ወይም ክርክር ካቀረቡ በኋላ ጉዳዩ የጉባኤው አባላት ድምጽ እየሰጡበት የጉባኤ አባላት አብላጫ ድምጽ ያገኘው ድጋፍ ሀሳብ በህገ መንግስቱ ውስጥ እየተካተተ የአብዛኛውን ድምጽ ድጋፍ ያላገኘ

ሀሳብ ደግሞ ውድቅ እየሆነ ነፃ ግልጽና ዲሞክራሲያዊ በሆነ መንገድ ተመክሮበትና ተዘክሮበት የፀደቀ ህገ መንግስት መሆኑን የጉባኤውን ሪከርዶች በመመርመር ለመገንዘብ ይቻላል።

ከዚህ አንጻር የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ-መንግስት የህገመንግስት ማርቀቅና ማጽደቅ ሊያልፉበት የሚገባውን ደረጃ ሁሉ ያለፈ መሆኑን መረዳት ይቻላል። በሂደቱ ግልጽ ፣ አሳታፊ፣ ሁሉ አቀፍ፣ መግባባት የተደረሰበት፣ የሚፈለገውን ሥርዓተ መንግስትና ቅርጽ መንግስት መያዙ የተረጋገጠበት ወሳኝ ደረጃ ነው። የውይይት ሂደቱ የተካሄደው በህዝቡ በተወከሉ የህገ መንግስት ጉባኤ አባላት ነው። ይህ ብቻም ሳይሆን ህብረተሰቡ ባለበት አካባቢ ሕገ መንግስቱ ውስጥ መካተት ባለባቸው ጉዳዮች ላይ በመወያየት በቀጥታም ሆነ በተወካዮቻቸው በኩል በህገ መንግስቱ ውስጥ ፍላጎቱ ተካቷል።

በአጠቃላይ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት ከተለያዩ ሙያ በተውጣጡ የሕገ መንግስት አርቃቂ ኮሚቴ ተረቆ በህገ መንግስት ጉባኤ እና በህብረተሰቡ ውይይት ተካሂዶ በህዝቡ ተቀባይነት ከአገኘ በኋላ በህገ መንግስት ጉባኤ ህዳር 29 ቀን 1987 ዓ.ም ስራ ላይ ውሏል።

በአጠቃላይ ስንመለከተው የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት ከቀደምት ህገ መንግስቶች በተለየ ሁኔታ የህገ መንግስቱ ረቂቅ ላይ መላው ህዝብ ነፃና ዲሞክራሲያዊ በሆነ መንገድ መክሮ ትችትና አስተያየት ሰጥቶበት ፡-

- የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች የሽግግር ወቅት ቻርተር ያረጋገጠላቸውን የራስን ዐድል በራስ የመወሰን መብት ተጠቅመው ያቋቋማቸው የክልል መስተዳድር እና የወረዳ መስተዳድር ምክር ቤት አባላት በሰፊው መክረውበትና አስተያየት ሰጥተውበት ፤
- የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች ተወካይ የሆኑትና በህዝብ የተመረጡት የህገ መንግስት ጉባኤ አባላት ያለምንም ፍርሀት ሀሳባቸውን ሳይገድቡ ተከራክረውበት እና መክረውበት ፤

ለዘመናት ምላሽ ሳይሰጠው ለኖረው የሰብአዊ መብቶች መከበር ለህዝቡ ሉዓላዊነትና የብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች የማንነትና የራስን እድል በራስ የመወሰን ጥያቄ እና ለአገራችን አንገብጋቢ ለህልውናውና ጉዳይ ለሆነው የዲሞክራሲ ሥርዓት ግንባታ ህጋዊ መሠረት ሆኖ እንዲያገለግል በህዝብ ሰፊ ተሳትፎና በዲሞክራሲያዊ መንገድ የፀደቀ ህገ መንግስት መሆኑን ለመረዳት ይቻላል።

- የኢትዮጵያ የብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች ለዚህ ይህንን ልዩ ተግባር እነሱን ወክለው እንዲያከናውኑላቸው በምርጫ ወክለው የላኳቸው የህገ መንግስት ጉባኤ አባላት ህገ መንግስቱ ረቂቅ ላይ ሲመክሩና ሲወያዩ በአገር የግዛት አንድነት በማስጠበቅ ስም ለዘመናት አገሪቱን የመሩት ዘውዳዊ አንባገነናዊ ሥርዓትና የእነርሱ ተቀጥቶ የሆነው የጊዜያዊ ወታደራዊ አስተዳደር ደርግ የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች የማንነትና የራስን ዕድል በራስ የመወሰን ጥያቄ በሀይልና በጦርነት ለማፈን ቢሞክሩም የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች የደርግን ሰራዊት በጦርነት በማሸነፍ ማንነታቸውን በማስከበር የራሳቸውን እድል በራሳቸው የመወሰን መብታቸውን በማረጋገጥ የክልል መስተዳድሮችን በማቋቋም የትግላቸውን ፍሬ እያጣጣሙ መሆናቸውን ከግምት ውስጥ በማስገባት፤
- ለዘመናት በዘለቀው የአብሮነት ጉዞ የገዢው መደብ አባላት ሊካድና ሊስተባበል የማይችል የብሔርና የመደብ ጭቆና ያደረሱባቸው መሆኑንና ብሔራዊ ማንነታቸውንና መብታቸውን ጠብቀው ለወደፊቱ በአንድነት ለመዝለቅ በፊት የነበረውን የተዛባ ግንኙነት መስተካከልና መታረም እንዳለበትና ግንኙነታቸውን በእኩልነትና በመከባበር መርሆዎች ላይ መመስረት እንዳለበት በመተማመን፤
- የራሳቸውን በራሳቸውን የማስተዳደር ፣ የራሳቸውን ጉዳይ በራሳቸው የመወሰን፣ በራሳቸው ቋንቋ የመጠቀምና የመዳኘት መብታቸው እንደተጠበቀ ሆኖ በፌዴሬሽን አብረው ለመቀጠል የሚጠቅሙ የጋራ እሴቶች ያላቸውና ልዩነትን የሚያከብር አንድ የፖለቲካ ማህበረሰብና አንድ የኢኮኖሚ ማህበረሰብ ቢገነቡ ሊያገኙ የሚችሉት የጋራ ጥቅም ያለ መሆኑን በጥልቀት በመመርመር ፤
- በክልሎችም ሆነ በፌዴራል ደረጃ ሰብአዊ መብቶች በተሟላ ሁኔታ ህገ መንግስታዊ ዋስትና ካልተሰጣቸውና ካልተከበሩ በአገሪቱ ዘላቂ ሰላምን ለማስፈንና ዴሞክራሲያዊ ሥርዓት መገንባት እንደማይቻል በመገንዘብና ሌሎች አለማዊና አህጉራዊ ኢኮኖሚያዊ ማህበራዊና ፖለቲካዊ ሁኔታዎችን ታሳቢ በማድረግ የኢፌዴሪን ህገ መንግስት እንዳይቋቋም በህገ መንግስቱ መግቢያ ላይ ካሰፈርዋቸው መሠረታዊ ሀሳቦችና በህገ መንግስቱ ይዘት ላይ በዝርዝር ካደረጉት ውይይትና ክርክር ለመገንዘብ ይቻላል።

በመሆኑም ህገ መንግስቱ ለዘመናት መልስ ያላገኙ ቁልፍ የፖለቲካ የኢኮኖሚ እና የማህበራዊ ጥያቄዎችን በዘላቂነት ምላሽ በመስጠት የግለሰብ ሰብዓዊ መብቶችና የብሔር ብሔረሰቦችና

ሕዝቦች መብት በእኩል ደረጃ በተሟላ ሁኔታ የተከበረባት ፌዴራላዊና ዲሞክራሲያዊ የለማች ኢትዮጵያ ለመገንባት በሚያስችል በመንገድ በሰከነ አእምሮና በጥንቃቄ ተመክሮበት የፀደቀ መሆኑን በመገንዘብ ህገ መንግስቱን ለማስከበርና ተግባራዊ ለማድረግ በትጋት መስራት ይገባናል።

ከላይ በተገለጸው መሠረት የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት የፀደቀ መሆኑ ማንም ሊቀላቀለው የማይችል ህቅ ቢሆንም የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት በህዝብ ውሣኔ ሣይሆን በህገ መንግስት ጉባኤ የፀደቀ በመሆኑ በህዝቡ ፍላጎት እና ስምምነት የፀደቀ ህገ መንግስት አይደለም በማለት ሰዎች ሲከራከሩ የሚሰሙበት ሁኔታ አለ። በመሆኑም እነዚህ ሰዎች የሚያነሱትን የመከራከሪያ ነጥብ ትክክለኛነት ለመመዘን በመጀመሪያ በዓለም ላይ ህገ መንግስት የሚፀድቅባቸውን መንገዶች ማየትና መመርመር ያስፈልጋል።

በዓለማችን ተቀባይነት ያላቸው ለህገ መንግስት መፅደቅ ውሣኔ የሚሰጥባቸው አራትመንገዶች እንዳሉ የሚያከራክር አይደለም።

የመጀመሪያው ህገ መንግስቱ በሚጸድቅበት ወቅት ህግ የማወጅና የመደንገግ ስልጣን ባለው አካል በህግ በሚወጣበት ሥርዓት ወይም ህግ ከሚወጣበት ጠበቅ ባለ የድምጽ አሰጣጥ ሥርዓት ህገ መንግስት የሚታወጅ መሆኑ ነው። ይኸም ማለት በወቅቱ ስራ ላይ ያለው የህግ አውጪ ምክር ቤት በአብላጫ ድምጽ ወይም በሁለት ሶስተኛ ድምጽ በህገ መንግስቱ ረቂቅ ላይ ከመክረ በኋላ ህገ መንግስቱን የሚያጸድቅበት አሰራር እንዳለ እንኳን ለዓለማችን ለእኛም አገር አዲስ አይደለም። በዓለማችን የእስራኤል፣ የህንድና ሌሎች አገሮች ህገ መንግስት በዚህ አይነት የፀደቁ ናቸው። በመሆኑም የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት በሽግግር ወቅት በነበረው የተወካዮች ምክር ቤት ፀድቆ ቢሆን እንኳ ተቀባይነት ያለው አሰራር ሊሆን ይችል እንደነበርና በዚህ ምክንያት ገዢና የህጎች ሁሉ የበላይ ህግ መሆኑ እንደማይቀር ለመገንዘብ ይቻላል።

በሁለተኛ ደረጃ ተቀባይነት ያለው የህገ መንግስት የማፅደቂያ መንገድ የህገ መንግስቱን ረቂቅ ላይ በህዝብ ውሣኔ ድምጽ እንዲሰጥበት ማድረግ ነው። ህዝብ ውሣኔ አንደኛው የህገ መንግስት ማፅደቂያ መንገድ እንጂ ብቸኛውና ተቀባይነት ያለው የህገ መንግስት ማፅደቂያ መንገድ አይደለም። በተቃራኒው ህዝብ ውሣኔ የሚሰጠው በኢያንዳንዱ የህገ መንግስት ክፍልና የህግ

ድንጋጌ ሣይሆን በሰነዱ ላይ በአጠቃላይ በመሆኑ ይኸ አሰራር መስተካከል የሚገባቸውን ህገ መንግስታዊ ድንጋጌዎች ተመክክሮና ተከራክሮ አስተካክሎ ለማጽደቅ የማያስችል ፣ ከቀረበው ረቂቅ አብዛኛው ድንጋጌ የተስማማው ድምጽ ሰጪ የማይስማማባቸው ሀሳቦችና ድንጋጌዎች ቢኖሩ እንኳን ተስማምቻለሁ በማለት ህገ መንግስቱን ከነችግሮቹ የሚያፀድቅበት ሁኔታ መኖሩን አንስተው ህዝብ ውሣኔ ህገ መንግስት ለማፅደቅ ተመራጭ እና ውጤታማ የሆነ አሰራር እንዳልሆነ የሚከራከሩ ሰዎች አሉ።

በሶሶተኛ ደረጃ ተቀባይነት ያለው የህገ መንግስት ማፅደቂያ መንገድ ህዝቡ በህገ መንግስቱ ረቂቅ ላይ በሰፊው መክረው እና በሰከነ ሁኔታ የተለያዩ አማራጮችን አይተው ለአገሪቱ የሚበጅ ህገ መንግስት እንዲያጸድቁ በሚወክላቸው የህገ መንግስት ጉባኤ አባላት ህገ መንግስቱ የሚፀድቅበት ሁኔታ ነው። የህገ መንግስት ጉባኤ አባላት በህገ መንግስቱ ረቂቅ ላይ መክረው ተከራክረውና ጥልቅ ውይይት አድርገው ህገ መንግስቱን እንዲያፀድቁ ህዝቡ በድምጽ የወከላቸውና ወክልናቸውም ይህንን ከፍተኛና ልዩ ሀላፊነት እንዲወጡ ነው። በዚህ ዓይነት መንገድ የፈረንሳይና የሌሎች በርካታ አገሮች ህጋት መንግስታት ፀድቀው ሥራ ላይ እንደዋሉ ለመረዳት ይቻላል። የኢፌዲሪ ህገ መንግስት በህገ መንግስት ጉባኤ አባላት ተመክሮበት መጽደቁ ህገ መንግስት ለማጽደቅ ተቀባይነት ካላቸው አሰራሮች በአንደኛው መንገድ የፀደቀ መሆኑን ያረጋግጣል። በመሆኑም ይህንን እንደ ጉድለት አንስተው የሚከራከሩ ሰዎች በዓለማችን ህገ መንግስትን ለማፅደቅ አንድ ወጥ የሆነ አሰራር (ፎርሙላ) የሌለ መሆኑን የአንዲት አገር ህገ መንግስት እንደአገሪቱ ተጨባጭ ሁኔታ አንደኛው አማራጭ ተጠቅሞ ማፅደቅ የሚቻል መሆኑም በተለይም የበርካታ ብሔር ብሔረሰብ እና ህዝቦች አገር በሆነችው ኢትዮጵያ የሁሉንም ሀሳብና ፍላጎት የሚያካትት ህገ መንግስት ለማውጣት እያንዳንዱ ብሔር ብሔረሰብ ሀሳቡን በነፃ አቅርቦ የሚወያይበትን መንገድ መምረጥ አስፈላጊ መሆኑን መገንዘብና የህገ መንግስቱ በህገ መንግስት ጉባኤ መጽደቅ ተገቢና በዓለም አቀፍ ደረጃ ተቀባይነት ያለው አሰራር መሆኑን እንዲገነዘቡት ማድረግ ያስፈልጋል።

በአራተኛ ደረጃ ህገ መንግስት የሚፀድቅበት መንገድ በመንግስታት መካከል የሚደረግ ስምምነት ነው። ይህም የሚሆነው የተለያዩ ሉዓላዊ አገሮች በፌዴሬሽን አንድ መንግስት ለመመስረት ሲስማሙ የፌዴራል ህገ መንግስት ሆኖ በሚያገለግለው ሰነድ ላይ መንግስታቱ ከተወያዩ ከተደራደሩ በኋላ የፌዴራሉ ህገ መንግስት በፊርማቸው በማፅደቅ የፌዴራል መንግስቱን

የሚመሰርቱበት አሰራር እንዳለ የሰሜን አሜሪካ መንግስታት ህብረት (USA) ህገ መንግስት አፀዳደቅና በአሁኑ ሰዓት ደግሞ የአውሮፓ ህብረት ህገ መንግስት ለማጽደቅ የሚደረገውን ውይይትና ድርድር በአብነት አንስቶ ለማየት ይቻላል።

ከላይ የተገለጹት የህገ መንግስት ማፅደቂያ መንገዶች እንዳሉ ሆኖ በአንድ ታሪካዊ ክስተት ህገ መንግስታቸው በሌሎች አገሮች ተረቅቀው ፀድቆ ተሰጥቷቸው እስከአሁን ይኸ ነው የተባለ መሠረታዊ ለውጥ ሳይደርጉበት በህገ መንግስቱ የሚተዳደሩ አገሮች እንዳሉ መገንዘብ ያስፈልጋል። እነዚህም በአላይድ መንግስታት ጦር ከተሸነፉ በኋላ ምዕራብ ጀርመንና ጃፓንን የማስተዳደር ሀላፊነት የነበረባቸው አገሮች ለእነዚህ አገሮች የሚሆን መሰረታዊ ህጎች ያፀደቁ መሆኑንና አገሮቹም ይኸ ነው የሚባል መሠረታዊ ለውጥ ሳይደርጉ ከግማሽ ምዕተ ዓመት በላይ እንደተዳደሩባቸው የሥነ ህገ መንግስት ምሁራን ይገልጻሉ።

በአጠቃላይ ስለ ህገ መንግስት ሲነሳ የረቂቁ ሒደትና አፀዳደቁ ዲሞክራሲያዊ የመሆኑ ሁኔታ አስፈላጊ ቢሆንም ይኸ ብቻውን በቂ አይደለም። በህዝብ ተሳትፎ የፀደቀው ህገ መንግስት ለአገሪቱ መሠረታዊና ቁልፍ የፖለቲካ ጥያቄዎች መልስ ለመስጠት የማይችል ከሆነ በአገሪቱ ሰላምና መረጋጋትን ለማረጋገጥና የልማት መሣሪያ ሆኖ ለማገልገል እንደማይቻለው ግንዛቤ ሊያዝበት ይገባል። ከዚህ አንጻር ህገ መንግስት በሒደቱ ዲሞክራሲያዊነትና በይዘቱ ችግር ፈቺ ሆኖ ከመገኘቱ አንጻር መመዘን አለበት። የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት እነዚህን መሠረታዊ ነጥቦች የሚያሟላ ህገ መንግስት እንደሆነ የፀደቀበትን ሒደትም ሆነ ይዘቱን በመመርመር ለመረዳት ይቻላል።

የመወያያ ጥያቄዎች

1. የክልል ህገ መንግስት ያፀደቁት በክልሉ ህግ አውጪ ሁለት ሶስተኛ ድምፅ እንደሆነ በዚህ ዙሪያ ጥናት ያደረጉ ምሁራን ይገልጻሉ። ለመሆኑ ይኸ የአፀዳደቅ ሂደት ተገቢ ነው ብለው ያምናሉ ?ለምን ?
2. የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት አወቃቀርና አፀዳደቅ በዓለም አቀፍ ደረጃ ተቀባይነት ያላቸው አሰራሮች ያሟላ ነው ብለው ያስባሉ ?ለምን ?
3. የክልልም ህገ መንግስት ፣ረቂቅ ዝግጅትና አፀዳደቅ ያብራሩ።

4. የክልሉም ህገ መንግስት በማን በኩል እንደፀደቀና የአፀዳደቅ ሂደቱ ትክክለኛነት ይመዘከሩ፡፡

3.የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት አወቃቀር፣ መሠረታዊ ገፅታዎች፣ ራዕይና ግብ ዝርዝር አላማዎች፣

በዚህ ምዕራፍ ሥር የተካተተው ፣ፅሁፍ አንብበው ፣በዕሉፉ ላይ ገለፃ ከተደረገላቸውና የእርስ በእርስ ውይይት አድርገው ሲጨርሱ ስልጣኖቹ፣

1. የኢ.ፌ.ዲ.ሪን ህገ መንግስት ራዕይና ህገ መንግስታዊ ግቦች ያብራራሉ፡፡
2. የኢ.ፌ.ዲ.ሪን ህገ መንግስት አወቃቀርና መሰረታዊ ገፅታዎች ይዘረዝራሉ፡፡

3.1. የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት አወቃቀር፣ መሠረታዊ ገፅታዎች፣

ህገ መንግስት የአንዲትን አገር የወደፊት ራዕይና መሠረታዊ የሆነ ግቦች ለማሳካት የምታደርገው ሁለንተናዊ እንቅስቃሴ ማለትም፣ አንዲት አገር በፖለቲካ፣ በኢኮኖሚ፣ በማህበራዊ፣ በውጭ ግንኙነት፣ በመከላከልና በሌሎች ዘርፎች የምታከናውነው እንቅስቃሴ ውጤታማ በሆነ መንገድ ለማከናወን፣

- ✓ የምትመራበትን መሠረታዊ የሆኑ መርሆች፣
- ✓ ሊኖራት የሚገባው የመንግስት አወቃቀር፣
- ✓ ሊደራጁ ስለሚገባቸው የመንግስት አካላትና፣ ስለ መንግስት አካላቱ ስልጣንና ተግባር እንደዚሁም በመንግስት አካላት መካከል ሊኖር ስለሚገባው ተደጋጋፊነት የእርስ በእርስ የክትትልና የቁጥጥር ሥርዓት፣
- ✓ በአገሪቱ ውስጥ ሊከበሩ ስለሚገባቸው የግለሰቦችና የቡድን መብቶች፣
- ✓ የመንግስት ስልጣን፣ ባለቤትነትና፣ የመንግስት ስልጣን ስለሚያዝበት እንደዚሁም ስለሚለቀቅበት ሁኔታና ሌሎች መሠረታዊ ጉዳዮችን፣

የሚመሩበትና የሚተዳደሩበትን ድንጋጌዎች የሚደግግ መሠረታዊ ሰነድ ሲሆን፣ የፖለቲካ ጥያቄዎች በህግና በሥርዓት መልስ በሚያገኙበት መንገድ የሚያውጅ የህጎች ሁሉ የበላይ የሆነ ህግ ነው፡፡

የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት የሌሎች አገሮች ህግጋት መንግስት፣ መሠረታዊ ገፅታ የሆኑት፣ ከላይ የተገለፁት መሠረተ ሀሳቦች አካትቶ የያዘ የአገሪቱ የበላይ ህግ መሆኑ አያከራክርም፡፡

የኢ.ፌ.ድ.ሪ ህገ መንግስት የፀደቀው ዓለማችን በሁለት የፖለቲካ ካምፕ ተከፍላ በካፒታሊዝምና በሶሻሊዝም ወይም በምስራቅና በምዕራብ የርዕዮተ ዓለም እና የፖለቲካ ሽኩቻ የነበረበት ጊዜ ካበቃ በኋላ በአጭሩ ከቀዝቃዛው ጦርነት ማክተም በኋላ ነው። ከቀዝቃዛው ጦርነት ማክተም በኋላ የፀደቁ ህገ መንግስቶች ከዚያ በፊት ከፀደቁት ህግጋት መንግስት ለየት ያለ ባህሪ ያላቸው መሆኑን ምሑራን ይገልጻሉ። ከቀዝቃዛው ጦርነት ማክተም በኋላ የፀደቁ ህግጋት መንግስት የምስራቅ ወይም የምዕራብ ርዕዮተ ዓለም ስለባ ከመሆን፤ ያመለጡና ዓለም አቀፍ ተቀባይነት ያላቸውን አስተሳሰቦች በሁለተኛው መልኩ አካትተው የተቀረፁ፤ አዲስ አይነት ህገ መንግስት” New generation Constitution” እንደሆኑ ይገለጻሉ። አዲሱ ትውልድ ህገ መንግስት “New generation Constitution” ከሚባሉት ህገ መንግስቶች አንደኛው ህገ መንግስት የኢ.ፌ.ድ.ሪ ህገ መንግስት ነው።

የኢ.ፌ.ድ.ሪ ህገ መንግስት አወቀቀርን ስንመለከት፤ በአስራ አንድ ምዕራፎች የተከፋፈሉ አንድ መቶ ስድስት አንቀጾች ያሉት ሲሆን የህገ መንግስቱን መሰረታዊ ገፅታዎች ለመረዳትም በህገ መንግስቱ ምዕራፎች ንዑስ ክፍሎችና በእያንዳንዱ ድንጋጌ የተካተተውን መሠረተ ሀሳብ በጥሞና መመርመር ይገባል።

✓ የህገ መንግስት አንድ ልዩ ባህሪው የአገሪቱን ቅርፅ መንግስት የሚወስኑ ደንቦች በማስቀመጥ የአገሪቱን ቅርፅ መንግስት ምን አይነት መሆን እንዳለበት የሚወስን መሠረታዊ ህግ መሆኑ ነው። የአንድ አገር ቅርፅ መንግስት አህዳዊ፤ ፌዴራላዊ ወይም በኮንፌዴሬሽን ክሌላ አገር ጋር በህብረት የምትኖር ስለመሆኑ በህገ መንግስት ድንጋጌ ይወሰናል። የኢ.ፌ.ድ.ሪ ህገ መንግስትም በዘውዲዊ ሥርዓትና በደርግ ጊዜ፤ የነበረው አህዳዊ ቅርፅ መንግስት የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች፤ ባህላቸው እንዳያሳድጉ በቋንቋቸው እንዳይጠቀሙ እና እንዳይገኙ የራሳቸውን ጉዳይ በራሳቸው እንዳያስተዳድሩ፤ ከባድ የሆነ ማነቆ በመሆኑ የአገሪቱ ቅርፅ መንግስት አህዳዊ ሣይሆን ፌዴራላዊ ቅርጽ መንግስት መሆን እንዳለበት በአንቀፅ 1 የተደነገገ ሲሆን፤ በምዕራፍ አራት ከአንቀፅ 46 እስከ 52 የፌዴራሉ መንግስት መሥራች ስለሆኑት ክልሎች ስለ ፌዴራልና የክልል መንግስታት ስልጣንና ተግባር ሌሎች የፌዴራል ቅርፅ መንግስት ውጤታማነት ተዛማጅ የሆኑ ጉዳዮች ይደነግጋል። ይህ ማለት ህገ መንግስቱ በሌሎቹ

ምዕራፎችና ድንጋጌዎች በክልሎችና በፌዴራል መንግስት መካከል ስላለው ግንኙነት የሚያስቀምጠው ነገር የለም ማለት እንዳልሆነ መገንዘብ ያስፈልጋል። ህገ መንግስቱ በምዕራፍ ዘጠኝ ውስጥ ስለ ፌዴራልና የክልል ፍርድ ቤቶች የዳኝነት ስልጣን፣ በምእራፍ አስራ አንድ የፋይናንስ ወጭን አስመልክቶ ፌዴራልና የክልል መንግስታት ስላላቸው ግንኙነት፣ የፌዴራል ግብር የመሰበሰብ ስልጣን የክልሎች ግብር የመሰብሰብ ስልጣንና የክልሎችና የፌዴራል የጋራ ገቢ የሚደነግግ ሲሆን በሌሎች ምዕራፎች ውስጥ በፌዴራልና የክልል መንግስታትን ግንኙነት ገዥ የሆኑ ደንቦችን ደንግጓል። የኢትዮጵያ ፌዴራል ሥርዓት ያሉት ባህሪያትና ከፌዴራሊዝም ጋር ተያያዥነት ያላቸው ነጥቦች በሌሎች ርዕሶች በሰፊው የሚሸፈን ሲሆን በዚህ ደረጃ ትኩረት ማድረግ የሚገባን ህገ መንግስቱ ፌደራላዊ ቅርጽ መንግስትን ያወጀና ፌዴራል ቅርፅ መንግስት የሚሠራበትንም የሚተዳደርበትን ዝርዝር ሥርዓትና ደንብ፣ የደነገገ መሆኑን ነው።

✓ ህገ መንግስት የአንዲትን አገር ቅርፅ መንግስት የሚወስን መሆኑ እንዳለ ሆኖ ከዚህ በተጨማሪ ሌላም ተግባር ይኖረዋል። ይኸም የአገሪቱን ሥርዓተ መንግስት መወሰን ነው። የኢፌድሪ ህገ መንግስት የአገሪቱ ሥርዓተ መንግስት ዴሞክራሲያዊ ሥርዓተ መንግስት እንደሆነ በአንቀፅ 1 ይደነገጋል። ህገ መንግስቱ በዴሞክራሲያዊ ሥርዓቱ ህብረተሰቡ ያለውን ተሳትፎ የሚደነገጉ ድንጋጌዎችን በምዕራፍ ሁለት ያካተተ ሲሆን በፌዴራል ደረጃም ሆነ በክልል ደረጃ የሚኖረው ዴሞክራሲያዊ የመንግስት ሥርዓት፣ ፖርላሜንታዊ እንደሆነ በአንቀፅ 45 ይደነገጋል። ህገ መንግስቱ የዴሞክራሲ ሥርዓት አይነተኛውና መሠረታዊ መመዘኛ በየወቅቱ የሚካሄደው ነፃ ምርጫ መሆኑን በመደንገግ በምዕራፍ አስራ አንድ በክልሎችና በፌዴራል መንግስት ነፃና ትክክለኛ ምርጫ በገለልተኝነት ሊካሄድ የሚችል አካል ያቋቋማል። በአንድ ምርጫ ክልል ሊኖር የሚገባው ሰው በአገሪቱ የህዝብ እድገት ጋር አብሮ መሔድ ያለበት በመሆኑ በወቅቱ አገራዊ የህዝብ ቆጠራ መከናወን እንዳለበትና የህዝብ ቆጠራውን ስለሚያከናውነው አካል ስልጣንና ተግባር የሚደነግግ ድንጋጌ አለው። እነዚህ ድንጋጌዎች በኢትዮጵያ የምርጫ ጉዳይ ሣይሆን የህልውና ጥያቄ የሆነው የዴሞክራሲ ሥርዓት ለመገንባት የማዕዘን ድንጋጌ ሆነው የሚያገለግሉ ናቸው።

✓ ህገ መንግስት የመንግስት አካላት ያቋቋማል። ስልጣንና ሀላፊነታቸውን ይወስናል። አንቀፅ 50 የኢፌድሪ ህገ መንግስት በፌዴራልም ሆነ በክልል ደረጃ መቋቋም ያለባቸው ዋና ዋና የመንግስት አካላት ማለትም ህግ አውጭ፣ ህግ አስፈፃሚና ህግ ተርጓሚ

አካላት እንደሚኖራቸው የደነገገ ሲሆን በክልል ደረጃ የሚያቋቁሙት እነዚህ የመንግስት አካላት ዝርዝር ስልጣንና ተግባር በክልሎቹ ህገ መንግስት እንደሚወሰን ታሳቢ በማድረግ በፌዴራል ደረጃ

- የህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ስልጣንና ተግባር
- የፌዴሬሽን ምክር ቤት ስልጣንና ተግባር
- የህዝብ ተወካዮች ምክር ቤትና የፌዴሬሽን ምክር ቤት በጋራ ውሣኔ የሚሰጡባቸውን ጉዳዮች
- የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ፕሬዜዳንት አስያየምና ስልጣንና ተግባር
- የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ጠቅላይ ሚኒስቴርና የሚኒስትሮች ምክር ቤት አስያየምና ስልጣንና ተግባር
- የፌዴራል እና የክልሎች ፍርድ ቤቶች የዳኘነት ስልጣን

የሚዘረዝሩ ድንጋጌዎች በማካተት በመንግስት አካላት የስልጣን ክፍፍል ተደጋጋፊነትና የእርስ በርስ የቁጥጥር ሥርዓት ይዘረጋል።

- ✓ ህገ መንግስት በአንዲት አገር ውስጥ በመንግስትና በዜጎች መካከል ስለሚኖረው ግንኙነት ገዥ የሆነ ደንቦችን ይደነግጋል። ከዚህ አንፃር ከቀዝቃዛው ጦርነት ማክተም በፊት የወጡ የምዕራባዊያን አገሮች ህግጋት መንግስት ለሲቪልና ፖለቲካ መብቶች ዕውቅናና ጥበቃ የሚሰጡ ሲሆን፤ በተቃራኒው የሶሻሊስት አገሮች ህግጋት መንግስት ለኢኮኖሚ የማህበራዊና የባህል መብቶች ትኩረት ይሰጡ ነበር። የአዲሱ ትውልድ ህገ መንግስት ከሚባሉት አንደኛው የሆነው የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህገ መንግስት ለሲቪልና ፖለቲካ መብቶች ለኢኮኖሚ የባህልና የማህበራዊ መብቶችና ለቡድን መብቶች በተሟላ ሁኔታ ዕውቅና እና ጥበቃ የሚሰጥ ለየት ያለ ባህሪ ያለው ህገ መንግስት ነው። ህገ መንግስቱ በምዕራፍ ሶስት ውስጥ ከአንቀፅ 14 እስከ አንቀፅ 44 የተደነገገውና ሰፊ ትኩረት የሰጠው ለሰብዓዊ መብቶችና መሠረታዊ ነፃነቶች ጥበቃና ዕውቅና የሚሰጥ ሲሆን፤ ከዚህ በተጨማሪ በህገ መንግስቱ ውስጥ የተደነገጉ ሰብዓዊ መብቶች የአተረጓጎም ሥርዓት፤ በስብዕናና በሰብዓዊ ፍጡር ላይ ወንጀል የፈፀሙ ሰዎች በማንኛውም አካል በይቅርታ ወይም ምህረት የማይታለፉ ስለመሆኑና፤ የሰብዓዊ መብቶችን አከባበር አስመልክቶ ህግ አውጭ ህግ አስፈፃሚውን የሚቆጣጠርበት ሥርዓት ፌዴራል ክልሎችን የሚቆጣጠርበት ሥርዓትና ፍርድ ቤቶችን ሰብዓዊ መብት

የማስከበር ሀላፊነት እንባ ጠባቂ ተቋምና የስብዓዊ መብት ኮሚሽን ስለሚቋቋምበት ሁኔታ ገዢ የሆኑ ድንጋጌዎችን ይዞ እናገኘዋለን።

✓ ህገ መንግስት በአንድ አንድ አገሮች አገሪቱ የምትመራበትን የኢኮኖሚ የማህበራዊ የአካባቢ ደህንነት፣ የውጭ ግንኙነትና የመከላከያ መርሆችን ይደነግጋል። ይህንንም በማድረግ በየወቅቱ በምርጫ አሸናፊ ሆነው ስልጣን የሚይዙ የፖለቲካ ፖርቲዎች የሚያወጧቸው የተለያዩ ፖሊሲዎችና ስተራቴጂዎች እነዚህን መርሆች ለማስፈፀም የሚችሉና በመርሆቹ የሚመሩ መሆናቸውን ለማረጋገጥ የሚችልበትን ሥርዓት ይዘረጋል። የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህገ መንግስት በምዕራፍ አስር ሥር የብሔራዊ ፖሊሲ መርሆዎች አላማዎች ደንግጎል። እነዚህም የብሔራዊ ፖሊሲ መርሆዎችና ዓላማዎች መንግስት የሚያወጣው ፖሊሲና እስተራቴጂ የህገ መንግስቱን መርሆችን የተከተለና አገራዊ ራዕይን ለማሳካት የሚችል መሆኑን ለመከታተልና ለመቆጠጠር ያስችላሉ።

✓ የህገ መንግስት ሌላው ገፅታ አስቸኳይ ጊዜ ሁኔታዎች ሲያጋጥሙ ሁኔታውን ለመቋቋም መንግስት ስለሚወሰዳቸው ልዩ እርምጃዎችና እርምጃዎቹ ስለሚቆዩበት የጊዜ ገደብ፣ እርምጃዎቹ ትክክለኛ ስለመሆናቸው ክትትልና ቁጥጥር ስለሚደረግበት ሁኔታ ገዢ የሆነ ሥርዓት መዘርጋት ነው። ከዚህ አንፃር የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህገ መንግስት ፌዴራልና ክልል በአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ ስላላቸው ስልጣንና ስልጣናቸውን እንዴት መጠቀም እንዳለባቸውና በጉዳዩ ላይ ክትትልና ቁጥጥር ስለሚደረግበት ሥርዓት በምዕራፍ አስራ አንድ በመደንገግ አስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ ተፈፃሚነት ያለውን የአሠራር ሥርዓት ዘርግቷል።

✓ ህገ መንግስት ገዢነት ያላቸውን ህገ መንግስታዊ መርሆች በማስቀመጥ ሌሎች ድንጋጌዎች ህጎችና አሰራሮች ከመርሆቹ ጋር በማጣጣም መንገድ እንደተርጎሙ ወይም ተፈፃሚ የሚሆኑበትን ሥርዓት ይዘረጋል። የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህገ መንግስትም የህግ መንግስቱን መሠረታዊ መርሆች በምዕራፍ ሁለት በመደንገግ መርሆቹን መሠረት በማድረግ ሌሎች ድንጋጌዎች መተርጎምና ተፈፃሚ የሚሆኑበትን ሥርዓት ዘርግቷል።

✓ ህገ መንግስታዊ ድንጋጌዎች መተርጎም አለባቸው ወይስ የለባቸውም። የሚተርጎሙ ከሆነ የትኛው አካል ይተርገማቸው ለሚሉት ጥያቄዎች ምላሽ የሚሰጡት ገዢ ድንጋጌዎች መደንገግ አንደኛው የህግ መንግስት ገፅታ ነው። የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህገ መንግስት የህገ መንግስት ትርጉም የሚሻ ጉዳይ መኖሩን ወይም አለመኖሩን የማጣራት ስልጣን

የህገ መንግስት አጣሪ ጉባኤ፤ ህገ መንግስቱን የመተርጎም ስልጣን ደግሞ ህገ መንግስቱን የቃል ኪዳን ማተላቸው አድርገው ያፀደቁት የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች ተወካዮች ለሆኑት የፌዴራሽን ምክር ቤት የሚሰጡ ድንጋጌዎችን በማካተት ህገ መንግስቱ የሚተርጎሙበትን ሥርዓት ዘርግቷል።

✓ ህገ መንግስት የአንዲት አገር መንግስት የሚተዳደሩበት መሠረታዊ ህግ ከመሆኑም በላይ ከላይ ያነሳናቸውን ቁልፍ ጉዳዮች የሚወስኑ መርሆዎችንና ድንጋጌዎችን የሚይዝ ህግ ነው። የሥርዓቱ መሠረትና መተዳደሪያ የሆነ ህገ መንግስት የሚሻሻልበት ሥርዓት እጅግ በጣም ቁልፍ ጉዳይ ነው። በመሆኑም ህገ መንግስት የራሱ ድንጋጌዎች ስለሚሻሻሉበት ወይም ተጨማሪ ድንጋጌ ስለሚታወጅበት ሁኔታ ሥርዓት ይዘረጋል። የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህገ መንግስትም በምዕራፍ አስራ አንድ የህገ መንግስት ማሻሻያ ጥያቄ ስለሚቀርብበት እና ህገ መንግስቱ ስለሚሻሻልበት ሥርዓት ድንግጋጅ።

✓ ከላይ ከተነሡት በተጨማሪ ህገ መንግስት በሌሎች አገራዊ ጉዳዮች ለምሳሌ ባንዲራ፣ የሥራ ቋንቋ፣ ብሔራዊ መዝሙር፣ የአገሪቱ ዋና ከተማ እና ሌሎች ዝርዝር ጉዳዮች ገዢ የሆኑ ድንጋጌዎች ያስቀምጣል።

በአጠቃላይ የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህገመንግስት ኢትዮጵያ ራዕዮዋን ለማሳካት አስፈላጊ የሆኑ ለተቋማትን የተቋማቱን ግንኙነት የተለያዩ መርሆዎችንና ሌሎች አገርን ለመገንባት አስፈላጊ የሆኑ ደንቦች እና ሥርዓቶችን ይዘረጋል። ይህንን ሥርዓት ውጤታማ ማድረግና መጠበቅ የሚያቋርጥ ጥረትና ትግል የሚጠይቅ በመሆኑ ሁል ጊዜ ዝግጁ ሆኖ መገኘት ይጠይቃል።

የመወያያ ጥያቄዎች

1. የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህገ መንግስት፣ ፌደራላዊ ቅርፅ መንግስትና ዴሞክራሲያዊ ሥርዓተ መንግስት ማወጃና ተገቢ ነው ብለው ያሰባሉ፣ ለምን?
2. ክልሎች ዴሞክራሲያዊ ያልሆኑ፣ ሥርዓተ መንግስት ለማቋቋም ይችላሉን? ለምን?

3.2. የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት፣ አገራዊ ራዕይና መሠረታዊ ግቦች

ህገ መንግስት፣ የአንዲት አገር ህያውና መሠረታዊ የሆነ የህጎች ሁሉ የበላይ ህግ ነው። የማናቸውም የመንግስት አካል፣ ስልጣንና ሀላፊነት፣ ምንጩና መሠረቱ፣ ህገ መንግስቱ ነው። የማንኛውም የመንግስት አካል ውሣኔ፣ የኢኮኖሚ፣ የማህበራዊና የፖለቲካ ፖሊሲዎችና ስትራቴጂዎች ከህገ መንግስቱ የሚመነጩና ከህገ መንግስቱ ጋር የሚጣጣሙ መሆን አለባቸው። ማናቸውም ህጎች ህገ መንግስታዊ መሠረት ያላቸውና ህገ መንግስቱን የማይቃረኑ መሆን ይገባቸዋል። በአጠቃላይ ህገ መንግስት የአንዲት አገር መንግስትና ህዝብ የሚመራባቸውን መሠረታዊ መርሆች እና ደንቦች የሚደነግግ የህግ አይነት ነው።

ማናቸውም ህግ (አዋጅ ወይም ደንብ) ሊያሣካው የሚፈልገው መሠረታዊ ግብና ዝርዝር ዓላማዎች አሉት። ህገ መንግስት ደግሞ በአዋጅ ወይም በደንብ ሊገለፅና ሊካተት የማይችል አንድ መሠረታዊ ቁም ነገር የሚገልፅና ሊያካተት የሚችል ሰነድ ነው። የብዙ አገራት ህገ መንግስት አገራዊ የሆኑ ህገ መንግስታዊ ግቦችና ዓላማዎች ይኖሩታል። ከዚህ በተጨማሪ ህገ መንግስት ከግቦቹና ዝርዝር ዓላማዎቹ በላይ የረዥም ጊዜ አገራዊ ራዕይም የሚገለፅበትና የሚካተትበት መሠረታዊ ህግ ነው።

ህገ መንግስት አንዲት አገር በረዥም ጊዜ ውስጥ ዕውን ልታደርገው የምትፈልገውን ራዕይ፣ አገራዊ ራዕዩን ዕውን ለማድረግ መሣካት የሚገባቸው ህገ መንግስታዊ ግቦችና ዓላማዎችን በረቀቀ ሁኔታ በመግቢያውና በድንጋጌዎቹ ውስጥ ለመግለፅና ለማካተት የሚችል የህግ አይነት ነው። ከዚህ ተነስተን የኢ.ፌ.ዲ.ሪን ህገ መንግስት ከመዘንነው በህግ መንግስቱ ውስጥ ህገ መንግስቱን በወኪሎቻቸው አማካኝነት ያፀደቁት የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች ስለ አገራቸው ያላቸውን የጋራ ራዕይና ሊሣኳቸው የሚፈልጓቸው ህገ መንግስታዊ ግቦችና ዓላማዎች እንደተካተቱበት ለመረዳት እንችላለን።

የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች የጋራ ራዕይ ሲቀረፅና ህገ መንግስታዊ ግቦችና ዓላማዎች ተለይተው ሲዘጋጁ የሚያማልሉ ንድፈ ሀሳባዊና ፊሎዝፊያዊ ሀሳቦችንና ትንታኔዎችን መነሻና ማጣቀሻ በማድረግ አይደለም። ይልቁንም ለዘመናት በጋራ በኖሩባቸው ጊዜዎች በአገሪቱ ውስጥ አንገብጋቢና ቁልፍ የሆኑት ችግሮች በመለየት፣ ችግሮቹ በወቅቱ በቂና

አጥጋቢ መፍትሔ ባለማግኘታቸው የደረሰውን ሰቆቃና እልቂት እንደዚሁም ቁሣዊ ውድመት፣ ካለፈበት የህይወት ዘመን ተሞክሮና ከተጨባጭ መረጃዎች በመረዳት ለችግሩ ዘላቂ መፍትሔ የሚሆነውን በማሰብ ነው።

የኢፌድሪ ህገ መንግስት ሲጸድቅ የነበረውን ነባራዊ ሀቅ መረዳት ህገ መንግስቱ ለምን አሁን ያለውን ይዘትና ቅርፅ ይዞ እንደፀደቀ ሚዛናዊ ሆኖ ለመመዘን ያስችላል።

ባለፉት ዘመናት የብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች የራስን እድል በራስ የመወሰን መብት ባለመከበሩና የግለሰብ ሰብዓዊ መብቶችና ነፃነቶች በከፋ ሁኔታ በመጣሳቸውና በአገሪቱ ውስጥ ዲሞክራሲ፣ የህገ የበላይነትና ልዕልና ሣይሆን አምባገነንነትና ፈላጭ ቆራጭነት በመንገሡ ምክንያት ከ1966 እስከ 1983 ዓ.ም ባለው ጊዜ ውስጥ በተደረገው የእርስ በርስ ጦርነት ግጭት ሣቢያ ከሁለት ሚሊዮን በላይ የሚሆኑ ዜጎች /አብዛኛዎቹ በጦርነቱ ወይም ግጭቱ በተዋጊነት ያልተሳተፉ አዛውንቶች፣ ሽማግሌዎች ሴቶችና ህፃናት አላግባብ የጦርነቱ ሰለባ እንደሆኑና ህይወታቸውን እንዳጡ በአለም አቀፍ ድርጅቶች የተደረጉ ጥናቶች ያረጋግጣሉ።

በ1983 ዓ.ም የደርግ መንግስት በኢህአዲግ መሪነት በህዝብ ትግል ሲደመሰስ ደርግ ለመሣሪያ መገዛት እጅ በጅ ከከፈለው በርካታ ቢሊዮን ዶላር በተጨማሪ አገሪቱ በዱቤ መሣሪያ ከቀድሞው ሶቮየት ህብረት የገዛችበት የስምንት ቢሊዮን ዶላር እዳ እንደነበረባት መረጃዎች ያሳያሉ። በዚያን ጊዜ ከአንድ ሚሊዮን በላይ የሚሆኑ ዜጎች ለስደት ተዳርገው እንደሚገኙና ከደርግ ጭፍጨፋ እና የጅምላ እስር ያመለጡ ከሀያ እስከ ሰላሣ ሺ የሚሆኑ የተማሩ ዜጎች አገራቸውን ጥለው ለመሰደድ እንደተገደዱና እንደተሰደዱ አህዛብ መረጃዎች ያሳያሉ።

በደርግ የመጨረሻው ዘመን በአገሪቱ ውስጥ ሊታረስና ምርት ሊሰጥ ከሚችለው ለም መሬት አርባ በመቶ የሚሆነው በጦርነቱና በተቀበሩ ፈንጆች ምክንያት ሊታረስና ምርት ሊሰጥ ከማይችልበት ደረጃ ላይ ደርሶ የነበረ መሆኑና የእርስ በርስ ጦርነቱ የህዝቡን የእርስ በርስ የመተማመን ባህል ለጊዜውም ቢሆን የሸረሸረበት ሁኔታ ፈጥሮ እንደነበረ ስለ ሁኔታው የተደረጉ ጥናቶች ያሳያሉ። በዚህ ነባራዊ ሁኔታ፣ የእርስ በርስ ጦርነትና ግጭት መንስኤ የሆኑ ነገሮች ዘላቂ ህገመንግስታዊ መፍትሔ ካልተሰጣቸውና በሰላማዊ መንገድ የሚፈቱበት ህገ መንግስታዊ ስርዓት ካልተዘረጋ ባለፉት ዘመናት የተፈፀመውን ታሪካዊ ስህተት መድገምና

አገራቱን ወደ ከፋ ኢኮኖሚያዊ፣ ፖለቲካዊና ማህበራዊ ቀውስ ማስገባትና፣ ህዝብን ለከፋ ሰቆቃና የእርስ በርስ እልቂት የሚደረግ ስለመሆኑ በጣም ግልጽ ነበር። ከዚህ ነባራዊ ሀቅ በመነሳት ነው ስለወደፊቷ ኢትዮጵያ ራዕይ እና ራዕዩን ለማሳካት የሚያስችሉ ግቦችና አላማዎችን ባካተተ መልኩ ህገመንግስቱ የጸደቀው።

የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች ለአገራቸው ያላቸውን ራዕይ ህገመንግስቱን መክረውና ዘክረው ባፀደቁት ወኪሎቻቸው ማለትም የህገ መንግስት ጉባኤ አካላት በኩል ግልፅ አድርገዋል። ራዕያቸውም “የግለሰቦች መብትና ነፃነት የተረጋገጠባትና የብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች የራሱን ዕድል በራስ የመወሰን መብት በተሟላ ሁኔታ የተከበረባት የበለፀገች ፌዴራላዊ ዴሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ኢትዮጵያ በጋራ መመሥረት” እንደሆነ የህገ መንግስት ጉባኤ አባላት ካደረጉት ውይይት እና ምክክር፣ ከህገ መንግስቱ መግቢያና ሌሎች ዝርዝር ድንጋጌዎች ይዘት ለመረዳት ይችላል።

የኢፌድሪ ህገ መንግስት ከላይ የተገለፀውን አገራዊ ራዕይ በውስጡ አቅፎ የያዘ መሆኑን ለማረጋገጥ የህገ መንግስት ጉባኤ አባላት በወቅቱ ካደረጉት ውይይት ብቻ ሳይሆን በህገ መንግስቱ ውስጥ የተካተቱ አንድ አንድ መሠረታዊ ሀሳቦች በመተንተን ለመረዳት ይቻላል።

1. በመጀመሪያ የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦች በራሳቸው ፈቃድና ፍላጎት አዲስቷን የበለፀገች ፌዴራላዊ ዴሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ኢትዮጵያን በጋራ የመገንባት ራዕይ እንዳላቸው፣ይህንን ራዕይ ሁሉም በእኩል ደረጃ የሚጋሩት መሆኑን ለመገንዘብ፣ ህገ መንግስቱ የፀደቀበትን ሁኔታ መመዘንና ህገ መንግስቱ ሲፀድቅ የማናቸውም የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰብና ህዝብ በሽግግር ወቅት ቻርተር ተዘርግቶለት የነበረውን ሌላ አማራጭ ማየት ያስፈልጋል። በሽግግሩ ወቅት ቻርተር ማንኛውም ብሔር ብሔረሰብና ህዝብ የራሱን እድል በራሱ የመወሰንና በሰላማዊና ህጋዊ መንገድ ነፃነቱን የማረጋገጥ መብቱ የተከበረ ነበር። የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች በቻርተሩ የተረጋገጠላቸውን የነፃነት መብት ተጠቅመው ነፃ መንግስት ከማቋቋም ይልቅ በፈቃዳቸው የሚመሠረቷት አዲስቷን ኢትዮጵያ በዘላቂነት የምትመራበትንና የምትተዳደርበትን ህገ መንግስት መክረውና ዘክረው እንዲያፀድቁ ተወካዮቻቸውን በመላክ የኢፌድሪ ህገ መንግስት ያፀደቁት ነፃነታቸውን የማወጅና መንግስት የመመሥረት መብታቸው ተረጋግጦላቸው ባለበት ጊዜ መሆኑ ብቻ የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦች ህዝቦች በነፃ ፍላጎታቸውና

ፈቃዳቸው አዲስቷን ኢትዮጵያ የመገንባት ራዕይ የነበራቸው ስለመሆኑ በቂ ማረጋገጫ ነው።

2. በሁለተኛ ደረጃ የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች በጋራ የሚገነቧት አዲስቷ ኢትዮጵያ የግለሰቦች መብትና ነፃነቶች በተሟላ ሁኔታ የሚረጋገጡባት ሆኖ የማየት ራዕይ እንዳላቸው ባፀደቁት ህገ መንግስት ውስጥ አንድ ሶስተኛው የሚሆኑት ድንጋጌዎች ስለ ሰብዓዊ መብቶችና ነፃነቶች የደነገጉ መሆናቸውን፤

- በማናቸውም ክልል ሰብዓዊ መብቶች ሲጣሱና ክልሉ ለማስቆም በማይችልበት ወይም በማይፈልግበት ሠዓት ፌዴራል መንግስት ጣልቃ መግባት እንዳለበት የሚያስገድድ ድንጋጌ በማወጃቸው።
- ሰብዓዊ መብቶችን በመጣስ በሰብዓዊና በሰብዓዊ ፍጡር ላይ ወንጀል የፈፀመ ማናቸውም ሰው ወንጀሉ በይርጋ እንዳይታገድና በማናቸውም የፌዴራል ወይም የክልል የመንግስት አካል በይቅርታ ወይም በምህረት እንዳይተላፍ ህገ መንግስታዊ ማዕቀብ መጣላቸውና
- የህገ መንግስቱ የሰብዓዊ መብት ድንጋጌዎች የማሻሻያ ሥርዓት ከባድና ጥብቅ አድርገው የቀረፀበትን ምክንያት በመመርመር ለመገንዘብ ይቻላል። የህገ መንግስቱ ፈጣሪዎች የሰብዓዊ መብቶችን ጉዳይ የአገራዊ ራዕይ አንድ መሠረታዊ ክፍል አድርገው ሲይዙ ባለፈው ዘመን የአገሪቱ ታሪክ ውስጥ የተፈፀሙትን ከባድና ቀላል የሰብዓዊ መብት ጥሰቶችና፤ በሰብዓዊና በሰብዓዊ ፍጡር ላይ ከተፈፀሙት ዘግናኝ ወንጀሎች በቂ ትምህርት በመውሰድ ያለፈውን ታሪካዊ ስህተት ለማረምና መጨውን ብሩህ ጊዜ ዕውን ለማድረግ በማሰብ ነው።

3. በሶስተኛ ደረጃ በጋራ የሚገነቧት አዲስቷ ኢትዮጵያ የግለሰብ መብቶችን ብቻ ሳይሆን የብሔር ብሔረሰብና ህዝቦች የራሱን እድል በራስ የመወሰን መብት በተሟላ ሁኔታ የሚረጋገጥባት እንድትሆን የጋራ ፍላጎትና ራዕይ እንዳላቸው። ይህንንም

- የብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች ባህላቸውን ቋንቋቸውን የመጠቀምና የማሳደግ ራሳቸውን በራሳቸው የማስተዳደር መብት ያላቸው መሆኑን በግልፅ በመደንገግ፤

- ማናቸውም ብሔረሰብ የክልል መስተዳደር የመመሥረት መብት ያለው መሆኑንና የክልል መስተዳደር የመመስረት ጥያቄው የማስተናገድበት ህገ መንግስታዊ ሥርዓት በመዘርጋት፤
- ማናቸውም ብሔር ብሔረሰብና ህዝብ የራስን አድል በራስ የመወሰን መብት እስከ መገንጠል ማረጋገጡና የመገንጠል ጥያቄው የሚስተናገድበትን ህገ መንግስታዊ ሥርዓት በመዘርጋት

አሳይተዋል።

ህገ መንግስቱ ያፀደቁት የህገ መንግስት ጉባኤ አባላት የብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች መብት በተሟላ ሁኔታ መረጋገጥና ራዕያቸው ውስጥ ሲያካትቱ፤ ካለፈው ታሪካቸው ለዚህ ቁልፍ የማንነትና የሉዓላዊነት ጥያቄ፤ ግልፅ፤ የማያሻማ ሰላማዊና ህጋዊ መፍትሔ አለመስጠት ፤ በአገሪቱ ላይ ለደረሰው ወደር የማይገኝበት ጉዳት መሰረታዊ ምክንያት እንደሆነ በማገናዘብ በጋራ የሚመሰርቷት አዲሲቷ ኢትዮጵያ ይህንን ጥያቄ በሰላማዊና ህጋዊ መንገድ ለመፍታት የምትችል መሆን አለባት ከሚል መደምደሚያ ላይ በመድረሳቸውን ለመገንዘብ ይቻላል።

በአራተኛ ደረጃ በጋራና በመፈቃቀድ የሚገነቧት አዲሲቷ ኢትዮጵያ በፀና የዲሞክራሲ ሥርዓት የምትመራ ፌዴራላዊ ቅርፅ መንግስት በፅኑ መሠረት ላይ ያቆመች ልዩነትን በፀጋና በእኩልነት ደረጃ ለማስተናገድ የሚችል አንድነት የሰፈነባት፤ የጋራ ብልፅግና እድገት የሚረጋገጥባት አገር እንድትሆን የጋራ ራዕይ ያላቸው መሆኑን በህገ መንግስቱ የደነገጉትን ሥርዓተ መንግስትና ቅርፅ መንግስት እንደዚሁም በህገ መንግስቱ መግቢያ ከዘረዘሯቸው ሀሳቦች ለመረዳት ይቻላል።

በመሆኑም በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ-መንግስት የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች አንድ ትልቅ አገራዊ የጋራ ራዕይ ዕውን ለማድረግ ያወጁት መሆኑን መገንዘብ ያስፈልጋል። የጋራ ራዕያቸውም የግለሰብ መብቶችና ነፃነቶች የተረጋገጠባትና የብሔር ብሔሰቦችና ህዝቦች የራስን አድል በራስ የመወሰን መብት በተሟላ ሁኔታ የተከበረባት የበለፀገች ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፑብሊክ ኢትዮጵያን ማየት ነው።

የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች ይህንን አገራዊ ራዕይ ዕውን ለማድረግ የጋራ መመሪያና መተዳደሪያ ይሆናቸው ዘንድ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት የቃል ኪዳናቸው ማተብና

ማሠሪያ አድርገው አዕድቀዋል። በህገ መንግስቱ ውስጥ የሚከተሉትን መሠረታዊ ግቦች በተሳካ ሁኔታ በተግባር ማረጋገጥ እንደሚገባቸው በህገ መንግስቱ መግቢያ በግልጽ ያስቀምጠዋል። ይኸውም ፦

- በአገሪቱ ውስጥ ዘላቂና ዋስትና ያለው ሰላም ማረጋገጥ፤
- በአገሪቱ ውስጥ ህዝባዊ ዋስትና ያለውና የፀና የዲሞክራሲ ሥርዓት ማስፈን ፤
- በህግ የበላይነትና በኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች ፈቃድ ላይ የተመሠረተ አንድ የፖለቲካ ማህበረሰብ በጋራ መገንባት ፤
- ኢኮኖሚያዊ ማህበራዊ እድገታቸውን ማፋጠንና አንድ የኢኮኖሚ ማህበረሰብ በጋራ መገንባት ናቸው።

የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦች እና ህዝቦች ካለፉት ታሪካዊ ሂደት እና የረዥም ጊዜ ተሞክሯቸው በቂ ትምህርት በመውሰድ በአገሪቱ ውስጥ የግለሰቦችና የብሔር ብሔረሰቦች ህዝቦች መብት ሙሉ በሙሉ ካልተከበሩ።

- ✓ የጾታ እኩልነት ካልተረጋገጠና ባህል የማሳደግና በነጻ እምነትን የማራመድ መብት ለሁሉም በእኩል ደረጃ ካልተረጋገጠ
- ✓ በታሪካቸው ውስጥ የወረሱት የተዛባ ግንኙነት ሙሉ በሙሉ አርመው የጋራ ጥቅማቸውን ለማሳደግ አበክረው ካልሰሩ
- ✓ ማንነታቸው ዕውቅና አግኝቶና ተከብሮ ባለፉት ዘመናት በነበራቸው አብሮነት ያፈሩትን የጋራ ጥቅም አመለካከትና መልካም እሴት ለማዳበር ካልቻሉ በትግላቸውና በመስዋዕትነታቸው ያገኙት ዲሞክራሲና ሰላም ዘላቂ መሆኑን ካላረጋገጡ ግቦቹ ሊሳኩ እንደማይችሉ ግልጽ በሆነ ቋራቋ በህገ መንግስቱ መግቢያ አስቀምጠዋል።

የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች ስለአዲሲቱ ኢትዮጵያ ያላቸውን ራዕይ ዕውን ለማድረግና ህገ መንግስታዊ ግቦቻቸውን ለማሳካት የቃልኪዳናቸው ማሰሪያ አድርገው ያፀደቁት ህገ መንግስት በማክበር በህገ መንግስቱ መሠረት ለመተዳደርና ለመዳኘት የሚችሉ ሆነው ሲገኙ እንደሆነና በሌላ በኩል ህገ መንግስታዊ ሥርዓቱን ከማናቸውም አፍራሽ ድርጊትና ተግባር ውጤታማ በሆነ መንገድ ለመከላከል ለማስከበር ሲችሉ እንደሆነ የተሟላ ግንዛቤ ይዘውበታል።

ከላይ ከተገለጸው አገራዊ ራዕይና የህገ መንግስቱ መሠረታዊ ግቦች እንደምንረዳው የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት ከሚደነግገው ውጪ ህገ መንግስቱን ለማሻሻልም ሆነ ህገ መንግስታዊ ሥርዓቱን ለመለወጥ በማናቸውም ወገን ፣ ሀይል ወይም የህብረተሰብ ክፍል የሚደረግ ሙከራ የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች አዲሲቷን ኢትዮጵያ በጋራ ለመገንባት ሰንቀው የተነሱትን ራዕይ የሚያጨልምና የአገሪቱን ህልውና አደጋ ላይ የሚጥል በአገር ህልውናና ደህንነት ላይ የሚፈጸም ወንጀል ነው።

የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት በጥቂት ግለሰቦች ወይም በወቅቱ የመንግስት ሥልጣን የያዘው ድርጅት(ኢህአዴግ) ያፀደቀውና ሥራ ላይ ያዋለው ህገ መንግስት አይደለም። ህገ መንግስቱ ከአጼ ኃይለስላሴና ከደርግ ህገ መንግስት የሚለይበት ዋናው ባህሪ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች ለዘመናት ብሔራዊ ማንነታቸው ዕውቅና እንዲያገኘና ሉዓላዊና የስልጣን ባለቤት መሆናቸውን ለማረጋገጥ ያደረጉት ረዥምና ከባድ መስዋዕትነት ውጤት ነው። በመሆኑም የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት ጠባቂዎች (ጋርድያንስ) የፖለቲካ ድርጅቶች ወይም በአንድቦታ የሚኖር የማህበረሰብ ክፍል ሣይሆን ሁሉም የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች ናቸው። ስለሆነም ህገ መንግስታዊ ሥርዓቱን በሀይል ለመለወጥና ለመቀየር የሚደረግ ሙከራ በቀላሉ የማያዩትና የሚያልፉት ጉዳይ እንዳልሆነና ጉዳዩ የከፋ ደረጃ ላይ ቢደርስ በህገ መንግስቱ የተረጋገጠላቸውን የመጨረሻ አማራጭ ለመጠቀም የሚያስገድዳቸው ትንኮሳ እንደሆነ በጥልቀት መታየት አለበት። በመሆኑም የፖለቲካ አመለካከቱ ምንም ይሁን ምን ለአገሩ መልካም ራዕይና ተስፋ ያለው ዜጋ ህገ መንግስታዊ ሥርዓቱን በኃይል ለመለወጥ የሚያደርግን ማናቸውም እንቅስቃሴ በቁርጠኝነት የመከላከል አገራዊ ግዴታና ኃላፊነት አለበት።

በአጠቃላይ እያንዳንዱ በፌዴራልም ሆነ በክልል የመንግስት ሀላፊነትን ተረክቦ የሚሰራ ሰራተኛ ወይም ባለስልጣን በህገ መንግስቱ ውስጥ የተካተቱትን አገራዊ ራዕይና ህገ መንግስታዊ ግቦች በአግባቡ የመረዳትና አገራዊ ራዕዩ ዕውን እንደሆነና ህገ መንግስታዊ ግቦቹ እንዲላኩ በግንባር ቀደምትነት የመሰለፍ ኃላፊነትና ግዴታ አለበት። በስልጠናው ተሳታፊ የሆኑ ዳኞችና ዓቃቢያ ህግ ይህንን አገራዊ ራዕይ በመጋራት የህገ መንግስቱን መሠረታዊ ግቦች ለማሳካት፣ ህገ መንግስታዊ ሥርዓቱን የማክበርና የማስከበር ግዴታ አለባቸው እንደዚሁም የህገ መንግስቱን

ራዕይና መሠረታዊ ግቦችና እሴቶች ለህብረተሰቡ የማስረዳትና የማስረጃ ሀላፊነት ጭምር አለባቸው።

የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች በጋራ መፈቃቀድና በህግ የበላይነት የተመሠረተ አንድ የፖለቲካ ማህበረሰብና አንድ የኢኮኖሚ ማህበረሰብ ለመመስረት ቃል የገቡት የቃልኪዳን ማሰሪያና የጋራ መተዳደሪያቸው የሆነውን የኢፌዲሪ ህገ መንግስት በማዕደቅ ነው። ህገ መንግስቱ የሉአላዊነታቸው መገለጫ ነው። ስለሆነም ህገ መንግስቱንና ሕገ መንግስታዊ ስርዓቱን በማክበር ልዩነቶች በሰላማዊና ህጋዊ መንገድ የሚፈቱበትን ሥርዓት በህገ መንግስቱ በበቂ ሁኔታ ዘርግተዋል። ከዚህ ውጪ የሚደረግ ማናቸውም አፍራሽ እንቅስቃሴ በአገር ህልውና ላይ እደተቃጣ ጥቃት መታየትና የዚህ አይነት አፍራሽ ድርጊት በህግ አግባብ የመቆጣጠርና የመከላከል ህገ መንግስታዊ ሀላፊነትና ግዴታ የፍትህ አካላት እንዳለባቸው በውል መገንዘብ ያስፈልጋል።

የመወያያ ጥያቄዎች

1. የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች የሰብአዊ መብቶችና የብሔር ብሔረሰብ እና ህዝቦችና መብት የተከበረበት የበለፀገች ዲሞክራሲያዊ ፌዴራላዊ ሪፐብሊክ ኢትዮጵያ የመንግሥት ራዕይ አላቸው በሚለው አባባል ትክክለኛነት ዕምነት አለዎት ? ለምን ?
2. የክልል ህገ መንግስት ክልላዊ የሆነ ራዕይና ህገ መንግስታዊ አላማና ግብ አለው ብለው ያስባሉ?
3. የክልልዎ ህገ መንግስት ራዕይ ህገመንግስታዊ ግቦችና ዓላማዎች ይዘርዝሩ።
4. የክልልዎ ህገ መንግስት ራዕይ ግብና ዓላማ በኢፌድሪ ህገ መንግስት ራዕይ ጋር የሚጣጣም አገራዊ ራዕይን ለማሳካት የሚችል መሆኑን ይመርምሩ?
5. የኢፌድሪ ህገ መንግስት፣ ፌዴራላዊ ቅርፅ መንግስትና ዲሞክራሲያዊ ሥርዓተ መንግስት ማወጃ ተገቢ ነው ብለው ያስባሉ? ለምን?

4. የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገመንግስት የተመሰረተባቸው መርሆዎች

ዝርዝር አላማዎች

በዚህ ምዕራፍ ሥር የተካተተው ፣ፅሁፍ አንብበው ፣በፅሁፉ ላይ ገለፃ ከተደረገላቸውና የእርስ በእርስ ውይይት አድርገው ሲጨርሱ ስልጣኖቹ፤

1. ስለሉአላዊነትና የህዝብ ሉአላዊነት ምንነት ይተነትናሉ።
2. በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስታዊ ስርአት የኢትዮጵያ ህዝቦች የሉአላዊ ስልጣን ባለቤት መሆናቸውን የሚያረጋግጡ ስርአቶችን ይተነትናሉ፤ ለተፈጻሚነታቸውም የራሳቸውን ሚና ለመጫወት ዝግጁ ይሆናሉ።
3. በኢትዮጵያ ያለው የምርጫ ስርአትና አፈጻጸም ዴሞክራሲያዊ መርሆዎችን የተከተለ መሆኑን ይተነትናሉ።
4. ሰብአዊና ዴሞክራሲያዊ መብቶች መከበር ከዴሞክራሲ ስርአት የማይነጠል መሆኑና የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት መሰረታዊ መርሆ መሆኑን ያስረዳሉ።
5. በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት ሀይማኖትና መንግስት የተለያዩ መሆናቸውን ያስረዳሉ ሀይማኖትና የመንግስት ስራ እንዳይደባለቅ የራሳቸውን ሚና ለመጫወት ዝግጁ ይሆናሉ።
6. የህግ የበላይነት መገለጫና ማስፈጸሚያ መንገዶችን ይተነትናሉ፤ በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስታዊ ስርአት የህግ የበላይነት ማረጋገጫ ስርአቶችን በዝርዝር ይተነትናሉ፤ ለህግ የበላይነት መከበርም የራሳቸውን ሚና ለመጫወት ዝግጁ ይሆናሉ።
7. ተጠያቂነትንና መልካም አስተዳደርን ለማስፈን የተዘረጋውን ህገመንግስታዊ ስርአት ይተነትናሉ ለተፈጻሚነታቸውም ዝግጁ ይሆናሉ።

መግቢያ፡-

ይህ ክፍል ህገመንግስቱ ስለተመሰረተባቸው መሰረታዊ መርሆዎች የምንማርበት ክፍል ነው።

እነዚህ መሰረታዊ መርሆዎች ህገመንግስቱ የቆመባቸው ምስሶዎች ወይም ህገመንግስቱ የተገነባባቸው የማእዘን ድንጋጮች ናቸው።¹

¹ በተወካዮች ምክር ቤት የጸደቀው የህገመንግስት ረቂቅ አጭር ማብራሪያ ገጽ 9

በተለያዩ አገራት ያሉ የዲሞክራሲያዊ ስርዓተ መንግስታት ከአገራቸው ልዩ ሁኔታ አንጻር አንዱን ከሌላው የሚለያቸው የራሳቸው ልዩ ባህርይ ቢኖራቸውም ሁሉም የዲሞክራሲያዊ ስርዓተ መንግስታት የሚጋሩዋቸው መሰረታዊ ባህርያት ወይም መርሆዎች አሉ። እነዚህን መርሆዎች በሚመለከት የተለያዩ ምሁራን እንዲሁም የተለያዩ አገራት ህገመንግስቶች የየራሳቸው መስፈርቶችን በመጠቀም በተለያዩ አቀራረጽና ቁጥር እየከፋፈሉ ያስቀምጣሉ። በአንዳንድ ህገመንግስቶች ለምሳሌ በአሜሪካ ህገመንግስት እነዚህን መርሆዎች ተለይተው የተቀመጡ ሆነው አናገኛቸውም። ይሁንና በግልጽ ባይሆንም ህገመንግስቱን በዝርዝር ስናነብ መርሆዎቹን መረዳትና ማወቅ እንችላለን። በጥቅሉ ሁሉም ምሁራን ወይም ህገመንግስቶች የሚስማሙባቸው እኩል ስያሜና ቁጥር ያላቸው መርሆዎች የሉም። ይሁንና በአከፋፈል(classification) ይለያዩ እንጂ በሁሉም ሰነዶች ከሞላ ጎደል ሁሉም መሰረታዊ ባህርያት ወይም መርሆዎች የተካተቱ ናቸው። የኢፌዴሪ ህገመንግስትን ለየት ከሚያደርጉት ባህርያት አንዱ ህገመንግስቱ የሚመራባቸው መርሆዎችን በግልጽ ያስቀመጠ መሆኑን ነው። የኢፌዴሪ ህገመንግስት የሚመራባቸው መርሆዎች በህገመንግስቱ የመጀመሪያው ክፍል በምእራፍ ሁለት ተዘርዝረው ይገኛሉ። በዚህ ክፍል እነዚህን መርሆዎች እንመለከታለን።

5.1. ሉአላዊነት

የኢፌዴሪ ህገመንግስት የተመሰረተበት የመጀመሪያውና መሰረታዊ መርሆው የህዝቦች ሉአላዊነት ነው። በማንኛውም መልኩ ስልጣን በኢትዮጵያ ውስጥ የኢትዮጵያ ብሄር ብሄረሰቦችና ህዝቦች መሆኑን በግልጽ ያስቀምጣል።

በቅድሚያ ሉአላዊነት ምን ማለት ነው?

ሉአላዊነት የማይገደብና የማይጠየቅ የመንግስት የመጨረሻው ስልጣን ማለት ነው።

A sovereign is the supreme lawmaking authority, subject to no other.

ሉአላዊ ስልጣን ማለት የመጨረሻውና ከበላዩ የሚያዘው ሌላ ስልጣን የሌለው ስልጣን ሆኖ ለሌሎች ስልጣኖች ሁሉ መሰረት የሚሆን ማለት ነው። የህዝቦች ሉአላዊነት ማለትም በአንድ አገር ያሉ ህዝቦች የመጨረሻው የወሳኝነት ስልጣን ባለቤት ናቸው ማለት ነው። ሉአላዊነት በሁለት መልኩ ይገለጻል።

ውስጣዊ ሉአላዊነት (Internal Sovereignty)

ውስጣዊ ሉአላዊነት የአንድ አገር መንግስት በስልጣኑ ክልል በዜጎችና በሌሎች ላይ የሰፈነ የበላይነት ነው። ስለሆነም በአገሪቱ ዜጎች የሚተዳደሩበትን ህግ በማውጣት በማሻሻል ይገለጻል።

ከሌሎች መንግስታት ጋር ባለው ግንኙነት ያለው ሉአላዊነት(External Sovereignty)

ይህ ከሌሎች መንግስታት ጋር ባለው ግንኙነት የሚገለፅ ነው። ይህም ማለት ከሌሎች መንግስታት ጋር ያለው ግንኙነት በእኩልነት ላይ የተመሰረተ እና ፍፁም ነፃነትን የሚመለከት ነው። አንድ መንግስት ሉአላዊ መንግስት ሲባል ከራሱ በላይ ሌላ ስልጣን ያለው መንግስት የለም ወይም ሊኖር አይችልም ማለት ነው።

ሉአላዊነት በሌላ መልኩም ሊገለፅ ይችላል

1. ህጋዊ ሉአላዊነት፡-

ህጋዊ ሉአላዊነት በአንድ መንግስት መዋቅር ውስጥ የህግ አውጪው የሚኖረው የበላይነት ስልጣን ወይም የስልጣን የበላይነት ማለት ነው። ይህም በአንድ ዲሞክራሲያዊ ስርዓተ መንግስት ህግ የማውጣት ስልጣን የተሰጠው አካል ነው። ስለሆነም የህግ አውጪ ምክር ቤት በአንድ መንግስት መዋቅር ውስጥ ህጋዊ ሉአላዊ አካል ነው ይባላል።

2. ፖለቲካዊ ሉአላዊነት፡-

ፖለቲካዊ ሉአላዊነት የአንድ መንግስት ከፍተኛው የስልጣን ባለቤትነት ወይም የበላይነት ማለት ነው። ይህ ከፍተኛ የመንግስት ስልጣን ሌላ ሳይሆን መራጩ ህዝብ ማለት ነው። በሌላ አነጋገር ፖለቲካዊ ሉአላዊነት ማለት የህዝብ ሉአላዊነት ማለት ነው። የህዝብ ስልጣን በህግ ተደንግጎ የሚሰጥ ሳይሆን ከራሱ ከህዝብ ሉአላዊነት የሚመነጭ ነው።

ሉአላዊነት በዲሞክራሲያዊ ስርዓተ መንግስት

የሁሉም ዲሞክራሲያዊ ስርዓተ መንግስቶች አንዱ መሰረታዊ መለያ ባህርይ የሕዝብ/ሕዝቦች ሉአላዊነት የሚገለፅበት መሆኑ ነው።

ሕዝቦች የራሳቸውን እድል በራሳቸው የሚወስኑበት" የሚያስተዳድሩዋቸውን ተወካዮቻቸውን የሚመርጡበት" ሲፈልጉ ደግሞ ከስልጣን የሚያወርዱበት ስርአት ከሌለ ህዝቡ የሉአላዊ ስልጣን ባለቤት ሳይሆን የሌሎች ሀይሎች ፍላጎት ማስፈፀሚያና አገልጋይ ይሆናል ማለት ነው። የህዝብ/ህዝቦች ሉአላዊነት ባልተረጋገጠበት የትኛውም አገር ቢሆን ህዝቡን የሚያስተዳድረው መንግስት ማስተዳደር የሚችለው በሀይልና በጉልበት ነው። ህዝቡ ደግሞ በሀይልና በጉልበት የተጫነበትን አገዛዝ እንዲወገድለት መታገሉ አይቀርም።

ሕዝቦች ሰብአዊ መብታቸው እንዲከበርላቸው" ማህበራዊ "ፖለቲካዊና ባህላዊ መብቶቻቸውን እንዲከበሩላቸውና እንዲስፋፋላቸው ለዘመናት ሲታገሉ የቆዩ ለመሆኑ የታሪክ መዛግብት በስፋት አስፍረዋል። በዛሬው አለም በበርካታ አገሮች ተገንብተው የምናያቸው ሰብአዊና ዲሞክራሲያዊ መብት የተከበረባቸው ዲሞክራሲያዊ ሥርዓቶች እንዲሁ በገዢዎች ፍላጎትና ፈቃድ የመጡ ሳይሆን ህዝቦች ለመብታቸው መከበር ያደረጉት ትግል ውጤቶች መሆናቸውን ቀደም ብለው በቀረቡ ጽሁፎች መነሳታቸው ይታወሳል። የኢትዮጵያ ህዝቦች የሉአላዊ ስልጣን ባለቤት ባልነበሩበት ወቅት ኢትዮጵያ ሰላም አጥታ"ልማቷ ተገትቶ የረሀብና የችግር አገር ሆና የቆየች መሆኗን ቀደም ባለው የዚህ ጽሁፍ ክፍል ተመልክተናል። የኢትዮጵያ ህዝቦች ለዲሞክራሲና ለዲሞክራሲያዊ ስርአት በተለያየ ደረጃና በተለያየ አካሄድ ታግለዋል"ከፍተኛ መስዋእትነትም ከፍለው በላያቸው ላይ የተጫነው ኢዲሞክራሲያዊ አገዛዝ አስወግደው ዲሞክራሲያዊ ህገመንግስት አቋቁመዋል። የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገመንግስት የመጀመሪያው መሰረታዊ ምስሶ፣ የኢትዮጵያ ሉአላዊ ስልጣን ባለቤት የኢትዮጵያ ብሄሮች፣ ብሄረሰቦችና ህዝቦች እንደሆኑ በግልፅ ደንግጎአል።

ሕገ መንግስት አንቀጽ 8

1. የኢትዮጵያ ብሄሮች "ብሄረሰቦች ህዝቦች የኢትዮጵያ ሉአላዊ ስልጣን ባለቤቶች ናቸው።
2. ይህ ህገ መንግስት የሉአላዊነታቸው መግለጫ ነው።
3. ሉአላዊነታቸውም የሚገለፀው በዚህ ሕገ መንግስት መሠረት በሚመርጧቸው ተወካዮቻቸውና በቀጥታ በሚያደርጉት ዲሞክራሲያዊ ተሳትፎ አማካይነት ይሆናል።

በዚህ አንቀፅ ንኡስ አንቀፅ 1 በግልፅ እንደተደነገገው በኢትዮጵያ የሉአላዊ ስልጣን ባለቤቶች የኢትዮጵያ ብሄሮች ብሄረሰቦችና ህዝቦች ናቸው። ይህ ማለት በኢትዮጵያ ጉዳይ ላይ ለመወሰን የመጨረሻ ስልጣን ያላቸው እነዚህ የኢትዮጵያ ህዝቦች ናቸው ማለት ነው።

ዲሞክራሲያዊ የመንግስት ስርዓት ለማስፈን በወጡ ህገ መንግስቶች ሉዓላዊነትን የአገሪቱ አጠቃላይ ህዝብ ነው። የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገመንግስት በዚህ መልኩ ከማንኛውም ዲሞክራሲያዊ ህገመንግስቶች ጋር የሚመሳሰል ቢሆንም የህዝብ ሉዓላዊነትን ከሚደነግግ ህገ መንግስት የሚለዩት ባህሪያት እንዳሉት ግልጽ ነው። የአብዛኛዎቹ አገራት ህገ መንግስት የስልጣን ባለቤትነትን አብዛኛውን ጊዜ ለአንድ አገር ሕዝብ የሰጠ ሲሆን በኛ ሀገር መንግስት ግን መግቢያው ላይ በግልጽ እንደተቀመጠው የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ-መንግስት ባለቤትነቱ የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች እንደሆነ ይገልጻል። የህገ-መንግስቱ ባለቤት እንደመሆናቸው ሉዓላዊነትም የነሱ መሆኑን በአንቀጽ 8 በግልጽ ተቀምጧል። የህዝብ ሉዓላዊነት በዚህ ብቻ አላበቃም። በመቀጠልም በንዑስ አንቀጽ 2 የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች ሉዓላዊነት መገለጫ እንደሆኑ ለማሳየት ችሏል። ከዚህ በተጨማሪ ሉዓላዊነታቸው ከሚገለጽባቸው መሠረታዊ መንገዶች አንዱና ዋነኛው እራሳቸው በዲሞክራሲያዊ አካሄድ በሚመርጧቸው ተወካዮች አማካይነት እንደሆነ በግልጽ ያስቀምጣል። ሌላው መገለጫ መንገድ ደግሞ በቀጥታ በሚያደርጉት ዲሞክራሲያዊ ተሳትፎ እንደሆነ ተገልጿል።

ሉዓላዊነት በዚህ መልኩ መቀመጡ ብዙ ተፅዕኖች እንዳሉት ማወቅ እጅግ በጣም ጠቃሚ ነው። በመጀመሪያ ሉዓላዊነት በዚህ መልኩ መቀመጡ የሀገራችን መንግስታዊ ሥርዓት ንጉሳዊ ሣይሆን ሪፑብሊካዊ ፣ አምባገነናዊ ሳይሆን ዲሞክራሲያዊ እንዲሁም ልቅ የሆነ ሥርዓት ሳይሆን በህገ-መንግስታዊ ጥላ ሥር የሚመራ መሆን እንዳለበት ያሳያል።

የኢትዮጵያ ብሄሮች፣ ብሄረሰቦችና ሕዝቦች የሉአላዊ ሥልጣን ባለቤትነት በምን ይገለጻል? በምን ይረጋገጣል?

የህጎች ሁሉ የበላይ የሆነውን ህግ ማጽደቅ

ህገ መንግሥቱ በአንቀፅ ስምንት በንኡስ አንቀፅ 2 “ ይህ ህገ መንግስት የሉአላዊነታቸው መግለጫ ነው” በማለት ደንግጎ አናገኛለን።

የአንድ አገር ህዝብ የሉአላዊ ስልጣን ባለቤት መሆኑ ማረጋገጫ የሁሉም ሥልጣኖች ምንጭ በሆነው መሠረታዊ ጉዳይ ላይ ባለው የወሳኝነት ስልጣን ነው። የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ-መንግሥት የህጎች ሁሉ የበላይ ህግ ነው። ስለሆነም ይህንን ህገ-መንግሥት የማጽደቅ ስልጣን ያለው የመጨረሻው የሥልጣን አካል ነው።

"ህገ-መንግሥት የሉአላዊነታቸው መግለጫ ነው።" ሲል ምን ማለቱ ነው?

ይህንን ህገ-መንግሥት የኢትዮጵያ ሕዝቦች ያጸደቁት ነው ማለቱ ነው። እርግጥ ነው ህገ-መንግሥቱ የፀደቀው በህገ-መንግሥት ጉባዔ ነው። የህገ-መንግሥት ጉባዔ አባላት በኢትዮጵያ ህዝብ ህገ-መንግሥቱን ተወያይተው እንዲያጸደቁ የተመረጡ ናቸው። የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ-መንግሥት የፀደቀበት ሁኔታ ምን ያህል ህዝቡ የራሱን እድል በራሱ እንዲወስን ያደረገ ስለመሆኑ ቀደም ብለን በተማርነው የትምህርት ክፍል በዝርዝር ተመልክተነዋል። ስለሆነም የኢትዮጵያ ህዝቦች ህገ-መንግሥቱን ለዚህ ብለው በመረጡዋቸው ተወካዮቻቸው አማካይነት ያጸደቁት ስለሆነ ይህ ህገ-መንግሥት የሉአላዊነታቸው መግለጫ ነው መባሉ በዚህ አግባብ እንደሆነ መረዳት እንችላለን።

በየጊዜው ተወካዮችን መምረጥ

ሕገ መንግስትን ማፅደቅ አንዱ የህዝብ ሉአላዊነት መግለጫ መሰረታዊ ጉዳይ ቢሆንም" ነገር ግን የሕዝብ ሉአላዊነት መግለጫ በዚህ ብቻ የሚያቆም አይደለም። ህዝቡ በወኪሎቹ አማካይነት ባፀደቀው ህገ መንግስት መሰረት የተቋቋመውን መንግስት የሚመሩ ወኪሎችን በተወሰነ ጊዜ ነፃና ፍትሃዊ በሆነ መንገድ መምረጥ ሌላው የህዝብ ሉአላዊነት መግለጫና ማረጋገጫ መንገድ ነው። ህዝቡ መንግስትን የሚመሩ ኃላፊዎችን ወይም መሪዎችን በነፃና ፍትሃዊ በሆነ መልኩ መምረጥን ባላረጋገጠ ስርአት የህዝብ ሉአላዊነት ተረጋግጧል ማለት አይቻልም። የህዝብ ሉአላዊነት ሊረጋገጥ የሚችለው መሪዎች/ወኪሎችን በመምረጥ ብቻ ሳይሆን የመረጣቸውን መሪዎችን ማውረድና በሌላ መተካት ወይም መለወጥ ሲችልም ነው።

ምርጫውም ለአንድ ጊዜ ብቻ ተደርጎ የሚያበቃ ሳይሆን በየተወሰነ ጊዜ ውስጥ ህዝቡ ፍላጎቱን እንዲገልፅ የሚያደርግ ስርአት ሲኖርም ነው። ይህም ስልጣን ላይ ያለው አካል ሁልጊዜ በስልጣን ላይ እንደማይቆይ ተገንዝቦ ስልጣኑን በአግባቡ እንዲጠቀም የሚያደርግ" በሌላ በኩል ደግሞ ህዝቡ የመረጠው መንግስት እንደጠበቀው ሆኖ ባያገኘው ሌላ ወገን እንዲመርጥ እድል የሚሰጥ ነው። ለዚህም ነው በህገ መንግስቱ ንኡስ አንቀፅ ሶስት “ሉአላዊነታቸውም የሚገልፀው በዚህ ህገ መንግስት መሰረት በሚመርጧቸው ተወካዮቻቸው አማካይነት ነው በሚል የተደነገገው። እንደሚታወቀውም የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት ከፀደቀ በኋላ ለሶስት ጊዜ የህዝብ ተወካዮች ምርጫ ተደርጎአል።

ምርጫ በእርግጥም የህዝቡን ሉአላዊነት እንዲያረጋግጥ መሟላት ያለባቸው መሰረታዊ ሁኔታዎች ማለትም ፍትሀዊ የሆነ የምርጫ ስርአት፣ ሁሉን የሚያሳትፍ የምርጫ መርሆ፣ ገለልተኛ የምርጫ አስፈጻሚ፣ ፍትሀዊ ምርጫ ለማድረግ እኩል የመወዳደሪያ መድረክ (ዴሞክራሲያዊ መብቶች)፣ በምርጫ ወቅት የሚነሱ ቅሬታዎች የሚፈቱበት ፍትሀዊ ስርአት ያስፈልጋሉ። በኢትዮጵያ እነዚህን በሚመለከት ያለው ሁኔታ ምን ይመስላል? ከዚህ በመቀጠል እነዚህን መሰረታዊ ጉዳዮች ከኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገመንግስትና አግባብ ካላቸው ህጎች ጋር በማያያዝ እንመለከታለን።

1. የምርጫ ሥርዓት

የህዝብ ሉአላዊነት መረጋገጡን ከሚወስኑት ጉዳዮች አንዱ የምርጫ ስርአት ነው። በዴሞክራሲያዊ ሥርዓቶች እስከአሁን የሚታወቁ ሦስት ዓይነት የምርጫ ሥርዓቶች አሉ። እነርሱም፦

- የብዙሀን ድጋፍ ሥርዓት፣
- የተመጣጠነ የውክልና ሥርዓት፣
- የአብላጫ ድምጽ ሥርዓት፣

ናቸው።

ሀ. የብዙሃን ድጋፍ ሥርዓት

በዚህ ሥርዓት ለምሳሌ በአንድ የምርጫ ክልል ውስጥ አራት ተወዳዳሪዎች ቢኖሩ አሸናፊ ሆኖ የሚመረጠው ከሃምሳ በመቶ በላይ የሆነውን የሕዝብ ድምጽ ድጋፍ ያገኘው ነው። ይህ እንዲሆን በመጀመሪያው ምርጫ ከአራቱ ተወዳዳሪዎች መካከል አንዱ ሃምሳ በመቶ ድምጽ ካላገኘ፣ አንዱ ተወዳዳሪ ሃምሳ በመቶ የድምጽ ብልጫ እንዲያገኝ ሁለተኛ ዙር ምርጫ

ይካሄዳል። ይህን የምርጫ ሥርዓት የሚከተሉ አገሮች አብዛኛዎቹ በሁለተኛው ዙር በተወዳዳሪነት እንዲቀርቡ የሚያደርጓቸው በመጀመሪያው ዙር በድምጽ ብልጫ አንደኛና ሁለተኛ የወጡትን ተወዳዳሪዎች ነው።

ይህ የምርጫ ሥርዓት አብዛኛውን የሕዝብ ድጋፍ ያገኘው ተወዳዳሪ እንዲመረጥ ማድረግ ጠንካራ ጉኑ ሲሆን፤ ደካማ ጉኑ ደግሞ ከሁለተኛው ዙር ውድድር የወጡት ተወዳዳሪዎች፤ ድጋፋቸውን ለአንዱ ወይም ለሌላው የቀሩት ተወዳዳሪዎች ለመስጠት ሰፋ ያለ የፓርቲ ድርድር በር ስለሚከፍት፤ በመጨረሻ የሚመረጠው ሰው የራሱን ወይም የፓርቲውን ንግግራም ለማስፈጸም በቂ የመራጮች ድጋፍ የሌለው መሆኑ ነው። በዚህ ምክንያት በዚህ የምርጫ ሥርዓት የራሱን ንግግራም ለማስፈጸም ከበቂ ውክልና የመነጨ ሥልጣን ያለው መንግሥት እንዳይፈጠር ሊያደርግ ይችላል።

ለየተመጣጠነ የውክልና ሥርዓት

ይህ የምርጫ ሥርዓት በግላቸው ወይም ፓርቲዎችን በመወከል ግለሰቦች ቀርበው የሚወዳደሩበት ሥርዓት አይደለም። ተወዳዳሪዎቹ ፓርቲዎች ናቸው። እያንዳንዱ ፓርቲ በምርጫ ውድድር ባገኘው የሕዝብ ድምጽ መጠን ውክልና ያገኛል፤ ከምርጫ በኋላ ወኪሎችን ፓርቲው ይሰይማል።

በዲሞክራሲ መርሆ መሠረት ይህ የምርጫ ስርአት በአንድ በኩል ሁሉም ምርጫ ውስጥ የተሳተፈ ሕዝብ እንዲወከል በማድረግ የሕዝቡን ውክልና በአጠቃላይ እንዲሟላ ሲያደርግ፤ በሌላ በኩል ደግሞ መራጩ ተወዳዳሪዎቹን አውቆ እንዲመርጣቸው የሚያደርግ አይደለም። እንዲሁም ተወካዮቹን ከሕዝብ ጋር የሚያቀራርቧቸው ሁኔታዎች አይፈጥርም።

ከዚህ በተጨማሪ ይህ የምርጫ ሥርዓት የአብዛኛው ሕዝብ ድጋፍ ያለው መንግሥት እንዲመረጥ የሚረዳ አይደለም። አብዛኛውን ጊዜ የሚያመራው፤ አነስተኛ ድጋፍ ያላቸው ፓርቲዎች በጥምር መንግሥት እንዲያቋቁሙ ወደማድረግ ነው። ከዚህ የተነሣ በዚህ መንገድ የተቋቋመ መንግሥት የአንድን የአነስተኛ ክፍል ድጋፍ ካላገኘ ከሥልጣን ሊወርድ ይችላል። ስለዚህ አነስተኛ ፓርቲዎች፤ ሕዝብ በምርጫ ከሰጣቸው ድጋፍ በላይ መንግሥት እንዲቋቋም ወይም ከሥልጣን እንዲወርድ የማድረግ ከፍተኛ ኃይል ይሰጣቸዋል።

ሐ. የአብላጭ ድምጽ ሥርዓት

ይህንን የምርጫ ስርአት በሚከተሉ አገሮች፣ ከተወዳዳሪዎች መካከል አብላጫ ድምጽ ያገኘው አሸናፊ ይሆናል። የዚህ የምርጫ ሥርዓት ጠንካራ ጉን ነው ሊባል የሚችለው በየጊዜው የማይለዋወጥና የተረጋጋ መንግሥት እንዲቋቋም የሚረዳ መሆኑ ነው። እንዲሁም ደግሞ ለምርጫ አፈጻጸም ቀላልና አመቺ መሆኑና ብዙ ወጭ የማይጠይቅ ሥርዓት መሆኑ ነው። አብዛኛው ረዘም ያለ የዲሞክራሲ ልምድ ያላቸው እንደእንግሊዝ፣ አሜሪካ እና ካናዳ ያሉ አገሮች ምርጫ የሚያካሄዱት በዚህ ሥርዓት መሠረት ነው።

ይሁንና ይህ የምርጫ ስርአት የራሱ ውስንነት እንዳለው ምሁራን ይስማማሉ። በዚህ ሥርዓት ሂደት ለምሳሌ በአንድ ምርጫ ክልል ውስጥ ለአንድ የውክልና ቦታ አራት ሰዎች ቢወዳደሩ፣ እያንዳንዳቸው የተለያየ የድምጽ ድጋፍ ሊያገኙ ይችላሉ። ከመሀከላቸው አንደኛው ከፍ ባለ ድምጽ፣ ለምሳሌ ያህል ከሀምሳ በመቶ /50%/ በላይ የድምጽ ድጋፍ አግኝቶ ቢመረጥ ችግር የለም። ነገር ግን አራቱም ተወዳዳሪዎች ተመጣጣኝ የሆነ ድጋፍ፣ ለምሳሌ ያህል አንዱ 20% ሁለተኛው 23% ሶስተኛው 25% እና አራተኛው 21% የድጋፍ ድምጽ ቢያገኙ፣ የሚመረጠው 25% ያገኘው ይሆናል። በዚህም ምክንያት አንድ ወኪል አናሳ በሆነ የሕዝብ ድምጽ እንዲመረጥ ያደርገዋል። ይህ ሁኔታ በአብዛኛው የምርጫ ክልል የተንጸባረቀ እንደሆነ መንግሥት በአብዛኛው ሕዝብ የተደገፈ ያልሆነበት ሁኔታ ሊፈጠር ይችላል። ከዲሞክራሲያዊነት አንጻር ሲታይ እንዲህ ዓይነት ውጤት የሥርዓቱ ደካማ ጉን እንደሆነ ተደርጎ ይወሰዳል።

ከዚህ በላይ የተመለከቱት ሶስት የምርጫ ስርአቶች ዲሞክራሲያዊ ህገመንግስት ባላቸው አገራት ተቀባይነት ያላቸው የምርጫ ስርአቶች ናቸው። በዚሁ ክፍልም እንደተመለከትነው እያንዳንዱ የምርጫ ስርአት የራሱ ጠንካራና ደካማ ጎኖች ያሉት እንጂ አንዱ ከሁሉም ተመራጭ የሆነ አይደለም። በዚህም ምክንያት በአለም ያሉ ዲሞክራሲያዊ አገሮች እንደየአገሩ ተጨባጭ ሁኔታ የራሳቸውን የምርጫ ስርአት ተከትለው ተግባራዊ ያደርጋሉ። ኢትዮጵያም ከእነዚህ የምርጫ ስርአቶች የምትከተለው የአብላጫ ድምጽ ስርአት መሆኑን በህገመንግስቱ በግልጽ ተደንግጎ እናገኛለን። በህገ መንግስቱ አንቀጽ 54(4) የምክር ቤቱ አባላት በአንድ የምርጫ ክልል ውስጥ ከሌሎች ተወዳዳሪዎች መካከል አብላጫ ድምጽ ያገኘ ተወዳዳሪ አሸናፊ በሚሆንበት የምርጫ

ስርአት ይመረጣል፡፡ ይላል፡፡ ስለሆነም ኢትዮጵያ የምትከተለው የምርጫ ስርአት የህዝቡን ሉአላዊነት ለማረጋገጥ ዲሞክራሲያዊ ስርአቶች ከሚከተሉት አንዱ የሆነውን የአብላጫ ድምጽ ስርአት፣ ማለትም በዲሞክራሲያዊነት በምሳሌነት የምትጠቀሰው አሜሪካ ከምትከተለው የምርጫ ስርአት ጋር ተመሳሳይ መሆኑን መረዳት እንችላለን፡፡

2. የምርጫ መርሆዎች

ሕዝቦች በየጊዜው በሚያደርጉት ምርጫ በእርግጥም የህዝቦች ፈቃድ ተገልጾ ሉአላዊነታቸው ለማረጋገጥ የምርጫው ስርአት ሊያሟላቸው የሚገቡ መሰረታዊ መርሆዎች አሉ፡፡ ምርጫ በትክክልም የህዝቡን ሉአላዊነት ማረጋገጫ እንዲሆን፣

- ሁሉአቀፍ
- እኩልነትን ያረጋገጠ፣
- ርቱኝ፣
- ሚስጢራዊ ድምፅ መስጠትን ያረጋገጠ

መሆን አለበት፡፡

1. ሁሉ አቀፍ (Universal)

ሁሉ አቀፍ ማለት በብሄር ብሄረሰብ ቋንቋ ሃይማኖት ወይም ሌላ ማህበራዊ ምክንያት ሳይኖር ሁሉም ዜጎች መምረጥና መመረጥ መቻላቸውን የሚያረጋግጥ ነው፡፡ ስለሆነም ሁሉ አቀፍ የምርጫ መብት በህገ መንግስት ወይም በምርጫ ህግ የሚመለከቱ መመዘኛዎችን የሚያሟሉ ሁሉ በምርጫ የሚካፈሉበት የምርጫ ስርአት ማለት ነው፡፡ የወል ሆነው የሚታወቁት የመምረጥና የመመረጥ መመዘኛዎች የሚከተሉት ናቸው፡፡

1. የመምረጥ የመመረጥ መብት ባለቤት ለመሆን ዝቅተኛ ዕድሜን ማሟላት
2. የአእምሮ ጤንነትና
3. በህግ መብትን አለመገፈፍ ናቸው፡፡

በእነዚህ መመዘኛዎች ያለፈ ሁሉ መምረጥም መመረጥም ይችላል፡፡ በኢትዮጵያ ከ1967 በፊት በነበረው የምርጫ ሥርዓት አንድ ሰው በእጩነት ለመቅረብ በሚመረጥበት አውራጃ ግምቱ ከብር 1000 የማያንስ የማይንቀሳቀስ ንብረት ወይም ከብር 2000 የማያንስ የሚንቀሳቀስ ንብረት ሊኖር ይገባ ነበር፡፡

የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገመንግስት አንቀጽ 38(1)(ለ) እድሜው አስራ ስምንት አመት የሞላው መምረጥ እንደሚችል ይደነግጋል።

በተሻሻለው የምርጫ ህግ አዋጅ ቁጥር 532/99 አንቀጽ 33 ማንኛውም ሰው በህግ ያልተገደበ የመምረጥም ሆነ የመመረጥ መብት እንደሌለው ደንግጎአል። ለመምረጥ የሚያስፈልገው መስፈርትም፤

1. አስራ ስምንት አመት የሞላው፤
 2. የአእምሮ በሽታ የሌለበት፤
 3. በፍርድ የአስራት ቅጣት ያልተወሰነበት"ወይም ቅጣቱን ጨርሶ የወጣ መሆን፤
 4. የመምረጥ መብቱ በህግ ያልተገደበበት መሆን፤
- ብቻ ናቸው።

ለዕጩነት የሚያበቁ መስፈርቶችም በምርጫ ህጉ አንቀጽ 45 እንደተመለከተው፤

1. ኢትዮጵያዊ የሆነ፤
2. የሚወዳደርበትን ብሄራዊ ክልል ወይም የአካባቢውን የስራ ቋንቋ የሚያውቅ፤
3. በምዝገባው እለት እድሜው ሃያ አንድና ከዚያ በላይ የሆነ፤
4. በምርጫ ክልል በመደበኛነት ቢያንስ ሁለት ዓመት የኖረ ከሆነ ወይም የትውልድ ቦታው በእጩነት ሊቀርብበት በፈለገበት የምርጫ ክልል ከሆነ፤ ወይም ከተማው ወይም ወረደው ከአንድ በላይ የምርጫ ክልል የሚያቅፍ ሆኖ በከተማው ወይም በወረዳው ለሁለት አመት በመደበኛነት የሰራ ከሆነ፤
5. በህግ የመምረጥ ወይም የመመረጥ መብቱ ያልተገፈፈ፤
6. ለውድድር የቀረበ የፖለቲካ ድርጅት ወይም በግል የቀረበ እጩ ቦርዱ የሚያወጣውን የምርጫ ስነምግባር ደንብ ተቀብሎ የፈረመ መሆን፤ ሆኖ በግል የቀረበ እጩ መምረጥ በህግ ካልተከለከሉ የምርጫ ክልሉ ነዋሪዎች ውስጥ ከ 1000 ያላነሰ የድጋፍ ፊርማ ማቅረብ ይበቃል።

አንድ ተመራጭ ምን ያህል ሰው ይወክላል የሚለውን ለመመለስም በምርጫ ህጉ አንቀጽ 20(1)(ለ) የምክር ቤቱን ወንበሮች 550 ለኢትዮጵያ ህዝብ በማካፈል የሚገኘውን ማእከላዊ ግምት መሰረት ባደረገ መልኩ እንደሚሆን ደንግጎአል። ይሁንና አናሳ ብሄረሰቦች ውክልና እንዲኖራቸው ወኪላቸውን የሚመርጡበትን ሁኔታ የህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት እንደሚወስን በምርጫ ህጉ አንቀጽ 20(2)(መ) ደንግጎአል።

2. እኩል የምርጫ መብት መርህ(Equal)

አንድን የህዝብ ተወካይ ለመምረጥ አንድ ሰው አንድ ድምፅ ብቻ የሚኖረው ከሆነ እኩል የምርጫ መብት አለ ማለት ነው። ይህ ማለት የአንድ ሀብታም ወይም የአንድ ሚኒስትር ድምፅ ከአንድ የጥበቃ ሰራተኛ ድምፅ እኩል ነው ማለት ነው። ይህ አሁን የቀረ ቢሆንም ለምሳሌ በቤልጅየም ከ 1921 በፊት 25 አመት እድሜ የሞላው ዜጋ አንድ ድምፅ ሲኖረው 35 ዓመት የሞላው የቤተሰብ ኃላፊ እንደዚሁም የማይንቀሳቀስ ንብረት ያላቸው ወይም ከፍተኛ ግብር የሚከፍሉ ሰዎች ከአንድ ድምፅ በላይ ይኖራቸው ነበር። አንዳንድ ጊዜ የተወሰኑ ሰዎች ከአንድ የምርጫ ጣቢያ በላይ ድምፅ የመስጠት መብት ይኖራቸዋል። በእንግሊዝ እስከ 1948 ድረስ ይህ አይነት ስርአት ይሰራበት ነበር። የኢፌዴሪ የምርጫ ህግ አንቀፅ 14(4) ምርጫን በሚመለከት የመራጮች ድምፅ እኩል መሆኑን ደንግጎአል። በኢፌዴሪ የምርጫ ህግ አንቀፅ 56(2) እያንዳንዱ መራጭ ድምፅ መስጠት የሚችለው አንድ ጊዜ ብቻ እንደሆነ ደንግጎአል።

3. ርቱእ(direct suffrage)

አንድ መራጭ ማንኛውም አይነት ጣልቃ ገብነት ሳይኖር ምርጫው በሚከናወንበት ቦታ በመገኘት የሚፈልገውን ተወካይ ለመምረጥ የሚችልበት ስርአት ርቱእ የምርጫ ስርአት ይባላል። የተሻሻለው የምርጫ ህግ በአንቀጽ 26 ምርጫው ቀጥተኛ እንደሚሆን ደንግግዋል።

4. ሚስጢራዊ(secret vote)

ሚስጢራዊ የመምረጥ ስርአት መራጩ ማንም ሳያውቅበት እንዲመርጥ የሚያረጋግጥ ስርአት ነው። በዚህ መሰረት ማን ማንን እንደመረጠ ከራሱ በስተቀር ለሶስተኛ ሰው ሚስጥር ነው። ይህ አብዛኛውን ጊዜ በዝግ ቦታ ድምፅ የሚሰጥበት ስርአት ነው። ከዚህ ውጭ ያለው እጅ በማንሳት የሚደረግ ምርጫ ነው። በዚህ ጊዜ ማን ማንን እንደመረጠ ስለሚታወቅ ተፅእኖ አለው። በሚስጥር የመምረጥ ዘዴ መራጩ ከፍርሃት ነፃ በሆነ መልኩ የመምረጥ መብቱን እንዲጠቀምበት ያደርጋል። በኢፌዴሪ ህገመንግስት አንቀጽ 38 (1)(ሐ) ምርጫ በምስጢር ድምጽ አሰጣጥ መራጩ ፈቃዱን በነጻነት የሚገልጽበት ዋስትና የሚሰጥ መሆን እንዳለበት ይደነግጋል። የምርጫ ህግ አንቀፅ 26(1) እንዲሁ የድምጽ አሰጣጥ በሚስጥር እንደሚሰጥ ይደነግጋል።

ከዚህ በላይ ለመመልከት እንደሞከርነው በኢትዮጵያ የምርጫ ስርአት ከዚህ በላይ የተመለከቱትን ሁሉ አቀፍ፣ እኩልነት፣ ርትእ እና ሚስጥራዊ መሆኑን በሚያረጋግጥ መልኩ እንዲሰጥ የሚያደርግ ስርአት የተዘረጋ መሆኑን የሚያመለክት ሲሆን፣ ይህም የህዝቡን ሉአላዊነት ለማረጋገጥ ሌላው ዋስትና መሆኑን የሚያመለክት ነው።

3. ነጻ ምርጫ አስፈፃሚ

ነፃና ፍትሃዊ ምርጫ ለማድረግ ምርጫው ከተወዳዳሪዎች ተፅእኖ ነፃ በሆነ መልኩ እንዲከናወን ነጻ የምርጫ አስፈፃሚ መኖሩ አስፈላጊ ነው። ዲሞክራሲያዊ ምርጫ ለማድረግ ኃላፊነት የሚሰጠው አካል ከየትኛውም ተወዳዳሪ ተፅእኖ ነፃ ሆኖ በገለልተኝነት የሚያስመርጥ መሆን አለበት። በኢትዮጵያ ምርጫ የማድረግ ኃላፊነት የተሰጠው ለብሄራዊ ምርጫ ቦርድ ነው።

በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት በአንቀፅ 102 ስለምርጫ ቦርድ የሚከተለው ተደንግጎ ይገኛል።

1. በፌዴራልና በክልል የምርጫ ክልሎች ነፃና ትክክለኛ ምርጫ በገለልተኝነት እንዲያካሄድ ከማንኛውም ተፅእኖ ነፃ የሆነ ብሄራዊ የምርጫ ቦርድ ይቋቋማል።
2. የቦርዱ አባላት በጠቅላይ ሚኒስትሩ አቅራቢነት በህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ይሾማሉ። ዝርዝሩ በህግ ይወሰናል ይላል።

ይህንን መሰረት አድርጎም በወጣው የተሻሻለ የምርጫ ህግ የምርጫ ህግ አዋጅ ቁጥር 532/99 ተጠሪነቱ ለተወካዮች ምክር ቤት የሆነ የምርጫ አስፈፃሚ ቦርድ የተቋቋመ ሲሆን፣ አባላቱ ዘጠኝ እንደሚሆኑ አመራረጣቸውም በአንቀጽ 6 (2) እንደተመለከተው፣ ጠቅላይ ሚኒስትሩ መስፈርቱን የሚያሟሉ ሰዎችን ለቦርድ አባልነት ለምክር ቤት ከማቅረቡ በፊት በምክር ቤቱ መቀመጫ ያላቸው ሌሎች የፖለቲካ ድርጅቶች እጩዱ ሊሆኑ የሚችሉ ግለሰቦች ነጻና ገለልተኛ መሆናቸውን በማረጋገጥ ጉዳይ ላይ ተሳትፎ እንዲኖራቸው የሚያስችል በቂ የምክክር መድረክ እንዲኖር የማድረግ ሀላፊነት ተጥሎበታል።

ይህም ሁሉም ተወዳዳሪ ፓርቲዎች በእጩዎቹ ላይ ያላቸው አቋም ገለልተኛና ነጻ መሆናቸውን ለማረጋገጥና ዲሞክራሲያዊ የምርጫ ስርአት ለመከናወኑ ከፍተኛ ፋይዳ ያለው ነው።

በአባልነት ለመመረጥም የብሄራዊ ተዋጽኦ እና የሴቶች ተሳትፎ ከግምት ሊገባ እንደሚገባ ያስቀመጠ ሲሆን፣ በመስፈርትነትም የተቀመጠው፤

1. ለህገመንግስቱ ታማኝ የሆኑ፤
2. ከፖለቲካ ድርጅቶች ወገንተኝነት ነጻ የሆኑ፤
3. የሞያ ብቃት ያላቸውና
4. በመልካም ስነምግባራቸው የታወቁ መሆን፤

እንደሆነ በአንቀጽ 6(3) ተዘርዝሮ እናገኛለን፡፡

በአንቀጽ 6(4) የምርጫ ቦርድ አባላት የሥራ ጊዜያቸው አምስት ዓመት ሆኖ ከሁለት ጊዜ በላይ እንደማይመረጡም ተደንግጎአል፡፡ የምርጫ ቦርዱ በብሔራዊ ደረጃ፣ በክልል ደረጃና ከክልል በታች ጽ/ቤቶች እንደሚኖሩት በአዋጁ ተመልክቷል፡፡

የምርጫ ቦርድ ሥልጣንና ተግባር

በአዋጁ አንቀጽ 7 እንደተመለከተው ለቦርዱ ከተሰጡት ስልጣኖች መካከል፤

1. በህገመንግስቱ እና በዚህ አዋጅ መሠረት የሚካሄዱትን ማናቸውንም ምርጫ እና ህዝበ ውሳኔ በገለልተኝነት የማስፈጸም፤
 2. በየደረጃው እና በየጊዜው የሚካሄዱ ምርጫዎች ነጻና ፍትሃዊ በሆነ መንገድ የሚካሄዱበትን ሁኔታ የማመቻቸትና የማረጋገጥ፤
 3. ምርጫን ለማስፈጸም የሚያስፈልጉ ሰነዶችና ቁሳቁሶች የማዘጋጀትና የማሰራጨት፤
 4. ምርጫን አስመልክቶ ለሕዝቡ የየስነዜጋና የመራጮች ትምህርት በስፋት የመስጠትና ትምህርት ለሚሰጡ አካላት ፈቃድ የመስጠት፣ የመከታተልና የመቆጣጠር፤
 5. ለምርጫ ታዛቢዎች ፈቃድ የመስጠት፣ የመከታተልና የመቆጣጠር፤
 6. የፖለቲካ ድርጅቶችን የመመዝገብ፣ ፈቃድ የመስጠት፣ በህጉ መሰረት የመከታተል እና የመቆጣጠር፤
- ወዘተ..

ያካትታል፡፡

4. መሠረታዊ መብቶችን ማረጋገጥ

በዲሞክራሲያዊ ስርአት ምርጫ ነጻና የህዝብ ሉአላዊነትን እንዲያረጋግጥ መሰረታዊ የህዝቦች መብቶች መከበር አለባቸው፡፡ ከእነዚህም መካከል ሀሳብን በነጻ የመያዝና የመግለጽ መብትና የመደራጀት መብት፣ ምርጫን የመታዘብ መብት የሚካተቱ ናቸው፡፡

1. ሀሳብን በነጻ የመያዝና የመግለጽ መብት

ሕዝቡ ተወካዮቹን ሊመርጥ የሚችለው ለዚህ ኃላፊነት ይሆናሉ የሚላቸውን በማወዳደር ነው። ከእነዚህ ተወዳዳሪዎች መካከል ለመምረጥ ደግሞ አንዱ ከሌላው በምን እንደሚሻል፣ የሕዝቡን ፍላጎት የሚወክለው ማን እንደሆነ ማወቅ አለበት። አንዱ ከሌላው በምን እንደሚሻል ለማወቅ ደግሞ ሀሳብን የመግለጽ ነጻነት ሊኖር የግድ ነው። ሀሳብን የመግለጽ መብት ከተከበረ የተለያዩ ለመመረጥ የሚፈልጉ ሰዎች ሀሳባቸውን መግለጽ ይችላሉ። በዚህ አማካይነትም ሕዝቡ ከቀረቡት ሀሳቦች ውስጥ የሚሻለው ይሄ ነው ብሎ ለመምረጥ ይችላል ማለት ነው። በዚህም አማካይነት አብዛኛው ሰው የመረጠው ሰው ሥልጣን ይይዛል ማለት ነው። ከዚህ በተጨማሪ ሀሳብን የመግለጽ መብት መኖሩ መንግሥት በሥራው የሚታየውን ድክመት እና ስህተት በመጠቀም አካሄዱን እንዲያስተካክል ዜጎች እንዲችሉ የሚያደርግ ሥርዓት ነው። ሀሳብን የመግለጽ መብት የሚገለጽባቸው መንገዶች በንግግር በስብሰባዎች ላይ በጋዜጦች ላይ በሬድዮና ቴሌቪዥን በመሳሰሉት መንገዶች ነው። የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግሥት የአመለካከትና ሀሳብን በነጻ የመግለጽ መብት በአንቀጽ 29 አረጋግጧል።

የምርጫ ሕግ ሀሳብን ከመግለጽ መብት ጋር በተያያዘ የምርጫ ህጉ የመንግሥት የመገናኛ ብዙሀንን እና የመንግሥት አካላትን ኃላፊነት በግልጽ አስቀምጦአል።

59.ስለመገናኛ ብዙሃን አጠቃቀም

1. በመንግሥት ቁጥጥር ስር ያሉትን መገናኛ ብዙሃን ማለትም ሬዲዮ፣ ቴሌቪዥንና ጋዜጦችን የእጩ ደጋፊ የሆኑት የፖለቲካ ድርጅቶችና የሕብረተሰብ ክፍሎች ያለ አድልዎ ለመጠቀም መብት አላቸው።
2. እጩዎች በመንግስት መገናኛ ብዙሃን ነፃ የአየር ጊዜ አግኝተው የመጠቀም መብት አላቸው።
3. የመንግስት መገናኛ ብዙሀን አጠቃቀም ስርአት የማስታወቂያ ሚኒስቴር ከቦርዱ ጋር በመሆን በሚያወጣው ድልድል መሰረት ይከናወናል። ድልድሉንም ተወዳዳሪ የፖለቲካ ድርጅቶች እንዲያውቁትና አስተያየት እንዲሰጡበት ይደረጋል።

4. የመገናኛ ብዙሀንን የጋዜጠኞች የምርጫ አዘጋገብ ስነምግባር ቦርዱ በሚያወጣው ደንብ መሰረት ይወሰናል።

60. የመንግሥት አካላት ግዴታ

በማናቸውም ደረጃ የሚገኙት የመንግሥት አካላትና ኃላፊዎች የምርጫ ውድድር እንቅስቃሴ እንዲሳካ ለማድረግ በየኃላፊነታቸው ስር የሚገኙትን ሬዲዮ ጣቢያዎች፣ የስብሰባ አዳራሾች፣ ጋዜጦችና የመሳሰሉትን እጩዎችና ደጋፊዎቻቸው ያለ አድልዎ ለመጠቀም የሚያስችላቸው ሁኔታ የማመቻቸት ግዴታ አለባቸው።

የምርጫ ቅስቀሳ ሀሳብን የመግለጽ መብት አንዱ ቢሆንም፣ ሀሳቡን በመግለጽ መብት ስም የወንጀል ድርጊት፣ ማለትም የሌላውን ሰው ህጋዊ መብት የሚጎዳ፣ ወይም ህግና ሥርዓትን የሚቃረን የወንጀል ድርጊት ሊፈጸምም ይችላል። በተለይም ዲሞክራሲ በመገንባት ላይ ባሉ አገሮች ሀሳብን የመግለጽ መብት ለወንጀል ሥራ ከማነሳሳት ተግባር ለይቶ ማስቀመጥ አስቸጋሪ ነው። በሌላ በኩል የምርጫ ቅስቀሳው እንዳይደናቀፍ፣ የሕዝብ ዲሞክራሲያዊ መብቶች በተሟላ መልኩ እንዲገለጽ ማድረግም ያስፈልጋል። ይህንን በሚመለከት በምርጫ ሕጉ የሚከተለው ተደንግጎ ይገኛል።

በአዋጁ አንቀጽ 57 የእጩዎች ልዩ መብት እንደሚከተለው ተደንግጓል።

1. እጩዎች ከባድ ወንጀል ሲፈጽሙ እጅ ከፍንጅ ካልተያዙ በስተቀር ምርጫው እስከሚጠናቀቅ ድረስ አይያዙም።
2. በዚህ አንቀጽ ንዑስ አንቀጽ /1/ ከተጠቀሰው በተለየ ሁኔታ እጩዎች ሕገ ወጥ ድርጊት የፈጸሙ እንደሆነ ሕጋዊ እርምጃ የሚወሰድባቸው የምርጫው ውጤት በቦርዱ አማካይነት በይፋ ለሕዝብ ከተገለጸ በኋላ ብቻ ይሆናል።
3. ከላይ በንኡስ አንቀጽ 2 የተደነገገው ቢኖርም አሸናፊው ሰው በምርጫ ወቅት በፈጸመው ወንጀል የሚጠየቀው በሚመለከተው ምክር ቤት የህግ ክለላው ሲነሳ ነው።

2. የመደራጀት መብት (የመድበለ ፓርቲ ስርአት)

ሀሳብን የመግለጽ መብት በተሟላ መልኩ ውጤታማ ሊሆን የሚችለው የመሰብሰብና የመደራጀት መብት ከተፈቀደ ብቻ ነው። ሀሳብን የመግለጽ መብት አንዱ ግቡ ተመሳሳይ ሀሳብ የሚያስቡ ሰዎች በተፈጠረው መብት አማካይነት ተዋውቀው የሚደግፉትን ሀሳብ

ሥራ ላይ ለማዋል፤ ተሰባስበው ውጤት እንዲያመጡ ማድረግ ነው። ሃሳብ ሥራ ላይ እንዲውል ሥራ ላይ የሚያውለው ሰው ያስፈልገዋል። ለዚህ ደግሞ መሰባሰብ መደራጀት ያስፈልጋል።

በዛሬው ውስብስብ በሆነው ዓለም የመንግሥትን ሥልጣን ለመያዝ በተደራጀ መልኩ የፖሊሲ አማራጮችን ማቅረብና መወዳደር ያስፈልጋል። በዛሬው ዲሞክራሲያዊ ዓለም ሥልጣን ለመያዝ የሚቻለው በተደራጀ መልኩ በሚደረግ የምርጫ ውድድር ብቻ ነው። ስለሆነም በየትኛውም ዲሞክራሲያዊ ሥርዓተ መንግሥት ፓርቲዎች ይኖራሉ። ፖለቲካ ፓርቲዎች በፈቃደኝነት የተመሠረቱ እና ሕዝቡ የመንግሥትን ሥልጣን በመያዝ ሉአላዊነቱን የሚያረጋግጥባቸው መሣሪያዎች ናቸው። በምርጫ ውድድሩ የአብዛኛውን ድጋፍ ያገኘው/ያገኙት ፓርቲ/ዎች ፖሊሲና ንግግራማቸውን ሲያስፈጽሙ ተሸናፊ ወይም የአናሳውን ድጋፍ ያለው ፓርቲ ደግሞ የመንግሥትን ፖሊሲ አፈጻጸም በመተቸት አማራጭ ፖሊሲዎችን ያቀርባሉ።

ፖለቲካ ፓርቲዎች ሕዝቡ ተመራጮችን ተጠያቂ ለማድረግ የሚጠቅሙ መሣሪያዎችም ናቸው። ሕዝቡ የሚመርጠው የፓርቲውን ፕሮግራምና ፖሊሲ በመሆኑ ተመራጩ የፓርቲውን ፕሮግራም ተግባራዊ የማያደርግ ከሆነ ፓርቲው ሥልጣኑን እንዲለቅ ወይም ደግሞ በድጋሚ በሚደረግ ምርጫ ስለማይመርጡት ፓርቲው ተመራጮች የገቡትን ቃል እንዲፈጽሙ ለማድረግ የሚያስችል ሥርዓት ነው። ዲሞክራሲያዊ የሆኑ የፖለቲካ ፓርቲዎች በምርጫ ተሸንፈው ሥልጣን ባይዙም የተመረጠውን መንግሥት፣ የሚያወጣቸውን ሕጎች ያከብራሉ። ልዩነትም በውይይትና በሰላማዊ መንገድ ብቻ መፈታት እንዳለበት ያምናሉ። ለዲሞክራሲያዊ ስርዓቱ ታማኝ የሆነ ተቃዋሚ ፓርቲ በጣም አስፈላጊ ነው።

የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት በአንቀጽ 31 ማንኛውም ሰው ለማንኛውም ዓላማ በማጎበር የመደራጀት መብት እንዳለው ደንግጓል። እንዲሁም በአንቀጽ 56 በምክር ቤቱ አብላጫ መቀመጫ ያገኘ የፖለቲካ ድርጅት ወይም ጣምራ ድርጅቶች የፌዴራሉን መንግሥት የሕግ አስፈጻሚ አካል ያደራጃል ይመራል በማለት ደንግጓል።

የፖለቲካ ድርጅቶች የሚመዘገቡበት፣ የሚሰረዙበት ወዘተ ሥርዓቶች በተሻሻለው የፖለቲካ ፓርቲዎች ምዝገባ አዋጅ ቁጥር 573/2000 ላይ ተመልክቷል።

የፖለቲካ ፓርቲ ምንነት

በአዋጁ አንቀጽ 2(2) የፖለቲካ ፓርቲ ወይም የፖለቲካ ድርጅት ማለት ከሕብረተሰቡ ውስጥ የተወሰኑ ሰዎችን በማሰባሰብ የራሱን የፖለቲካ እምነትና ዓላማ የሚያጸባርቅበት ንግግራም በማውጣት በሀገር አቀፍ ወይም በክልል የፖለቲካ እንቅስቃሴ ውስጥ ተሳትፎ በዲሞክራሲያዊ ሥርዓት መሠረት የፖለቲካ ሥልጣን ለመያዝ በዚህ አዋጅ መሠረት የተደራጀ ማኅበራዊ ተቋም እንደሆነ ተመልክቷል።

የፖለቲካ ፓርቲዎች ምዝገባን በሚመለከት በሕጉ የሚከተለው ይገኛል።

አንቀጽ 4. የፖለቲካ ፓርቲ ስለመመሥረት

1. የዚህ አዋጅ አንቀጽ 58² እንደተጠበቀ ሆኖ ማንኛውም ኢትዮጵያዊ የፖለቲካ ፓርቲ የማቋቋም ወይም የፖለቲካ ፓርቲ አባል የመሆን መብት አለው።
2. የዚህ አዋጅ አንቀጽ 58 እንደተጠበቀ ሆኖ ማንኛውም እድሜው 18 አመትና ከዚህ በላይ የሆነ ኢትዮጵያዊ በዚህ አዋጅ መሰረት የሀገር አቀፍ ወይም የክልል የፖለቲካ ፓርቲ አባል የመሆን መብት አለው።
3. አንድ የሀገር አቀፍ የፖለቲካ ፓርቲ ሕልውና የሚኖረው፤
 - ሀ. 1500 መሥራች አባላት ሲኖሩት፤
 - ለ. ከእነዚህ መሥራች አባላት ውስጥ አርባ ከመቶ የማይበልጡት /40/ የአንድ ክልል መደበኛ ነዋሪዎች ሲሆኑና፤
 - ሐ. የተቀሩት መሥራች አባላት ነዋሪነታቸው በኢትዮጵያ ከሚገኙት ክልሎች ውስጥ ቢያንስ በአራቱ ክልሎች መደበኛ ነዋሪዎች ሲሆኑና
 - መ. በዚህ አንቀጽ ንዑስ አንቀጽ /ሐ/ መሠረት በየክልሉ ለአገር አቀፍ ፓርቲ መሥራችነት ከሚመዘገቡት አባላት በእያንዳንዱ ክልል ቢያንስ ቢያንስ ለሚመዘገቡበት ፓርቲ አሥራ አምስት በመቶ እጅ /15/ የሚሆኑ መሆን አለባቸው።

² ይህ ድንጋጌ ጻፈ፣ የመከላከያ ሰራዊት አባል፣ የፖሊስ አባል የፖለቲካ ፓርቲ አባል ሊሆኑ የማይችሉ መሆኑን የሚደነግግ ነው። ይሁንና የፖለቲካ ፓርቲ አባል መሆን ከፈለጉ የያዙትን ስራ መልቀቅ ይኖርባቸዋል።

3. አንድ የፖለቲካ ፓርቲ የክልል የፖለቲካ ፓርቲ ሕልውና የሚኖረው፤

ሀ. 750 መሥራች አባላት ሲኖሩት፤

ለ. ከእነዚህ መሥራች አባላት ውስጥ ከስልሳ በመቶ /60/ በላይ የሆኑት የአንድ ክልል መደበኛ ነዋሪዎች ሲሆኑ ነው።

በዚህ መልኩ የተቋቋመ የፖለቲካ ፓርቲ መመዝገብ ይኖርበታል። ካልተመዘገበ መሥራት አይችልም።

«ማንኛውም የፖለቲካ ፓርቲ በፖለቲካ ፓርቲነት ለመንቀሳቀስ የሚችለው በዚህ አዋጅ መሠረት በመዝጋቢው መሥሪያ ቤት ተመዝግቦ የሕጋዊ ሰውነት ማረጋገጫ የምስክር ወረቀት ሲያገኝ ነው።»

4. ምርጫን የመታዘብ መብት

ምርጫ በማደረግበት ጊዜ በእርግጥም በፍትሃዊነት መደረጉን ለማረጋገጥ ተወዳዳሪ ፓርቲዎች እንዲሁም ሌሎች ወገኖች የሚታዘቡበት ሥርዓት መዘርጋት አስፈላጊ ነው። ከዚህ አንጻር የኢ.ፌ.ዲ.ሪ የምርጫ ሕግ የሚከተሉት ድንጋጌዎች አሉት።

አንቀጽ 78. ስለምርጫ ታዛቢዎች በሚደነግገው ክፍል_የምርጫውን ሂደት ለመታዘብ የሚፈልጉ የአገር ውስጥ የምርጫ ታዛቢዎች ከቦርድ በሚሰጥ ፈቃድ ምርጫውን ለመታዘብ እንደሚችሉ እንዲሁም አገሪቱ የተቀበለቻቸው ስምምነቶች እንደተጠበቁ ሆነው መንግስት አስፈላጊ ሆኖ ሲያገኘው የውጭ የምርጫ ታዛቢዎችን ሊጋብዝ እንደሚችል ይደነግጋል።

አንቀጽ 82. በዚህ አንቀጽ በእያንዳንዱ የምርጫ ክልል ሶስት የህዝብ ታዛቢዎች እንዲሁም በእያንዳንዱ የምርጫ ጣቢያ በህዝብ የሚመረጡ አምስት የምርጫ ታዛቢዎች እንደሚኖሩ ይደነግጋል።

አንቀጽ 83 ደግሞ ማንኛውም ለምርጫ እጩ ያቀረበ የፖለቲካ ድርጅት የምርጫውን ሂደት በሚወክለው ተወካይ መታዘብ እንደሚችል ያመለክታል።

4. ምርጫን በተመለከተ የሚነሱ ቅሬታዎች የሚፈቱበት ስርዓት

በምርጫ ቅስቀሳ ጊዜ፤ በድምጽ መስጫ እለት እንዲሁም ድምጽ ቆጠራንና ማሳወቅን በሚመለከት በተወዳዳሪ ፓርቲዎች ቅሬታ ሊኖር ይችላል። በተወዳዳሪ ፓርቲዎች የሚነሱ ቅሬታዎች የሚፈቱበት ስርዓትም ለምርጫው ፍትህዊነትና ነጻ መሆን አስፈላጊና መሰረታዊ ነው።

ከዚህ አንጻር የምርጫ ህጉ በአንቀጽ 92(1) ቦርዱ በምርጫ ሂደት የሚነሱ አለመግባባቶች በውይይትና በስምምነት ለመፍታት የሚያስችል የፖለቲካ ድርጅቶች የጋራ መድረክ በየደረጃው እንደሚያቋቁም ያስቀምጣል።

ከዚህ በተጨማሪ በምርጫ ህጉ ውስጥ ቅሬታ ስለሚፈታበት ሁኔታ ዝርዝር ድንጋጌዎች ደንግጓል። በምርጫ ጣቢያዎች አስተዳደራዊ ውሳኔ የሚሰጡ የአቤቱታ ሰሚ ኮሚቴዎች እንደሚኖሩ እንዲሁም በክልል ደረጃና ከዚያ በላይ የአቤቱታ ሰሚ ኮሚቴ እንደሚኖር ተደንግጎአል።

በዚሁ መሰረት በአዋጁ አንቀጽ ከአንቀጽ 92 ጀምሮ በመራጭነት ከመመዝገብ የሚያግድ ሁኔታ ያጋጠመው ሰው በሃያ አራት ሰአት ውስጥ አቤቱታውን ለምርጫ ጣቢያው አቤቱታ ሰሚ ኮሚቴ ማቅረብና ማስወሰን ይችላል። የአቤቱታ ሰሚ ኮሚቴው በሃያ አራት ሰአት ውስጥ ውሳኔ ካልሰጠ በአቤቱታ አቅራቢው ጥያቄ እንደተስማማ ይቆጠራል። ስለሆነም ምዝገባው ይከናወናል ማለት ነው። ይሁንና የአቤቱታ ሰሚ ኮሚቴው በ24 ሰአት ውስጥ ውሳኔ ከሰጠ በውሳኔው ላይ በ48 ሰአት ለምርጫ ክልሉ ጽህፈት ቤት አቤቱታ ሰሚ ኮሚቴ ይግባኝ ማቅረብ ይቻላል። የክልሉ ምርጫ ጣቢያ አቤቱታ ሰሚ ኮሚቴ በ24 ሰአት ውስጥ ውሳኔ ካልሰጠ የምርጫ ጣቢያ አቤቱታ ሰሚውን ውሳኔ እንዳጸናው ይቆጠራል። ግለሰቡ በክልሉ የምርጫ ኮሚቴ አቤቱታ ሰሚ ውሳኔ ካልተስማማ በ24 ሰአት ውስጥ ለወረዳው ፍርድ ቤት ይግባኝ የማቅረብ መብት አለው። የወረዳው ፍርድ ቤት የሚሰጠው ውሳኔም የመጨረሻ ይሆናል።

በሌላ በኩል መብት የሌለው ወይም በመራጭነት መመዝገብ የሌለበት ሰው ተመዝግቧል በማለት ማንኛውም ሰው ቅሬታውን ለምርጫ ጣቢያው አቤቱታ ሰሚ ኮሚቴ አቅርቦ ውሳኔ የማግኘት መብት አለው። የምርጫ ጣቢያው አቤቱታ ሰሚ ኮሚቴ በ24 ሰአት ውስጥ ቅሬታውን መርምሮ ውሳኔ መስጠት አለበት። የአቤቱታ ሰሚ ኮሚቴው አቤቱታውን ካልተቀበለው፤ ወይም በ24 ሰአት ውስጥ ውሳኔ ካልሰጠ፤ አቤት ባዩ ቅሬታውን በ48 ሰአት

ውስጥ ለክልሉ የምርጫ ጣቢያ የማቅረብ መብት አለው። በተመሳሳይ የምርጫ ክልሉ አቤቱታ ሰሚ ኮሚቴ በሚሰጠው ውሳኔ ላይ ለወረዳ ፍርድ ቤት ቅሬታ የማቅረብ መብት አለው። የወረዳው ፍርድ ቤት የሚሰጠው ውሳኔ የመጨረሻ ይሆናል።

በአዋጁ አንቀጽ 94 እንደተመለከተው በእጩነት ለመመዝገብ የታገደ ሰው ለምርጫ ክልል አቤቱታ ሰሚ ኮሚቴ አቤቱታውን የማቅረብ መብት አለው። በ24 ሰአት ውሳኔ ካልተሰጠ ጥያቄው ተቀባይነት እንዳለው ይቆጠራል። ይሁንና አቤቱታ ሰሚ ኮሚቴው በ24 ሰአት ውስጥ ውሳኔ ከሰጠ በሚሰጠው ውሳኔ ይግባኝ ለክልሉ ቅርንጫፍ ጽ/ቤት አቤቱታ ሰሚ ኮሚቴ በ72 ሰአት ውስጥ መቅረብ አለበት። በተመሳሳይ መንገድ የክልሉ ቅርንጫፍ ጽ/ቤት አቤቱታ ሰሚ ኮሚቴ በ48 ሰአት ውስጥ ውሳኔ ካልሰጠ ውሳኔውን እንዳጸናው ይቆጠራል። ግለሰቡ ቅሬታ ከአለው ለክልሉ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ይግባኝ ማቅረብ ይችላል። የክልሉ ጠቅላይ ፍርድ ቤት የሚሰጠው ውሳኔ የመጨረሻ ይሆናል።

በተመሳሳይ መንገድ ለእጩነት ከመመዝገብ የተከለከለ የፖለቲካ ድርጅት እጩ ወይም የግል እጩ ምዝገባን የሚቃወም ማንኛውም ሰው ወይም የፖለቲካ ድርጅት አቤቱታውን በተመሳሳይ መልኩ ለምርጫ ክልሉ፣ ለቅርንጫፍ ጽ/ቤት በማቅረብ በመጨረሻም ለክልሉ ጠቅላይ ፍርድ ቤት አቅርቦ ውሳኔ የማሰጠት መብት አለው።

በአዋጁ አንቀጽ 95 እንደተመለከተው በድምጽ አሰጣጥ ሂደት ድምጽ ከመስጠት የታገደ ሰው አቤቱታውን ለምርጫ ጣቢያ አቤቱታ ሰሚ ኮሚቴ የማቅረብ መብት አለው። የአቤቱታ ሰሚው አንድም ጊዜያዊ ድምጽ እንዲሰጥ በማድረግ ጉዳዩን ወደምርጫ ክልሉ ጽ/ቤት በመላክ ውሳኔ እንዲያገን ሊያደርግ ይችላል ወይም ጊዜያዊ ድምጽ መስጠት የለበትም ብሎ ሊወስን ይችላል።

በውሳኔው ያልተስማማው አቤት ባይ ጉዳዩን ወዲያውኑ ለወረዳው ፍርድ ቤት የማቅረብ መብት አለው። የወረዳው ፍርድ ቤት የድምጽ መስጫው ሰአት ከመጠናቀቁ በፊት ውሳኔ ይሰጣል። ውሳኔውም የመጨረሻ ይሆናል።

በዚህ መልኩ በሚሰጠው ውሳኔ መሰረት ድምጽ እንዲደመር ሊደረግ የሚችለው የድምጽ ማዳመሩ ከመጠናቀቁ በፊት ከደረሰ ብቻ እንደሆነ ህጉ ያስቀምጣል።

በተመሳሳይ ድምጽ ሊሰጥ የማይገባው ሰው ድምጽ ሰጥቷል በማለት አቤቱታ ቀርቦ በተመሳሳይ ስነስርዓት ውሳኔ እንደሚያገኝ በአንቀጽ 95(5) ተደንግጎ እናገኛለን።

በአዋጁ አንቀጽ 96 በድምጽ ቆጠራ ሂደትና ውጤት ላይ ቅሬታ ያለው ሰው ቆጠራው ከተፈጸመ በኋላ ቅሬታውን ለምርጫ ጣቢያው አቤቱታ ሰሚ አካል አስመዝግቦ በ48 ሰአት ጊዜ ውስጥ ለምርጫ ክልሉ አቤቱታ ሰሚ ኮሚቴ ማቅረብ ይችላል። አቤቱታ ሰሚው በ48 ሰአት ውስጥ ውሳኔ ይሰጣል። በውሳኔው ያልተስማማ አቤቱታ አቀራቢ በ5 ቀናት ውስጥ ለቦርዱ ይግባኙን ማቅረብ ይችላል። ቦርዱ በሚሰጠው ውሳኔ ያልተስማማ በ5 ቀናት ውስት ለፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ይግባኙን ማቅረብ ይችላል።

ከዚህ በተጨማሪ በአዋጁ አንቀጽ 92(6) እንደተደነገገው ከዚህ በላይ ከተደነገጉት ውጭ ማንኛውም የፖለቲካ ድርጅት ወይም የግል እጩ ቦርዱ በምርጫ ሂደት የሚሰጠውን ውሳኔ ወይም ትእዛዝ በመቃወም ለፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ይግባኝ ማቅረብ እንደሚችል ተደንግጓል።

ከዚህ በላይ እንደተመለከትነው የኢትዮጵያ ብሄር፣ ብሄረሰቦችና ህዝቦች የሉአላዊ ስልጣን ባለቤት መሆናቸውን የሚያረጋግጡ መሰረታዊ ተቋማቶች መኖራቸውን ነው። ስለሆነም የኢትዮጵያ ብሄር፣ ብሄረሰቦችና ህዝቦች የኢትዮጵያ ሉአላዊ ስልጣን ባለቤቶች ናቸው ብለን በእርግጠኝነት ለመናገር ያስችለናል።

2.3.3. ቀጥተኛ ዲሞክራሲያዊ ተሳትፎ

ሕገመንግሥቱ ያስቀመጠው ሌላው የሉዓላዊነት መገለጫ ሕዝቡ በቀጥታ የሚያደርገው ዲሞክራሲያዊ ተሳትፎ እንደሆነ ነው። ይህም ማለት ሥልጣንን ወደታች በማውረድ ሕዝቡ በቅርቡ በሚገኘው የወረዳና የቀበሌ መስተዳድር በቀጥታ የራሱን ጉዳይ እንዲወስን ማድረግ ማለት ነው።

ከሕገ መንግሥቱ ስለ ሉዓላዊነት በሚገልጸው ድንጋጌ በንዑስ አንቀጽ 3 ሕዝቡ የሉዓላዊ ሥልጣን ባለቤትነቱ የሚረጋገጥበት አንዱ መንገድ የሕዝቡ ቀጥተኛ ዲሞክራሲያዊ ተሳትፎ እንደሆነ ደንግጎአል።

ሕዝቡ በቀጥታ የራሱን ጉዳይ በራሱ የሚወስን መሆኑ የሕዝብ ሉዓላዊነት መገለጫ ስለሆነም ዲሞክራሲ በተግባር የሚተረጎምበት መሆኑ አያከራክርም።

በሌሎች ዲሞክራሲያዊ አገሮችም ቢሆን ሕዝቡ በቀጥታ በውሳኔ አሰጣጥ የሚሳተፍበት ሁኔታ እንዳለ ለምሳሌ 1/ የምክር ቤት ተወካዮችን በመምረጥ 2/ በአንዳንድ ወሳኝ ጉዳዮች ላይ በሕዝብ ውሳኔ በመወሰን ቀጥተኛ ተሳትፎው እንደሚገለጽ ተመልክተናል። ይህ በኢትዮጵያም ሊተገበር የሚችል ነው።

ሕዝቡ ተወካዮቹን በመምረጥ ሉዓላዊነቱን እስካረጋገጠ ድረስ ከዚህ በተጨማሪ የሕዝቡ ቀጥተኛ ተሳትፎ ምን ያደረጋል? የሚል ጥያቄ ሊነሳ ይችላል።

በእርግጥም የሕዝቡ ቀጥተኛ ተሳትፎ አንዱ የሉዓላዊነት መገለጫ ቢሆንም፣ በኢትዮጵያ ሁኔታ የሕዝቡ ቀጥተኛ ዲሞክራሲያዊ ተሳትፎ ከዚህም በላይ ትርጉም ያለው ነው።

“የዲሞክራሲና የመልካም አስተዳደር ስርዓት በተሟላ አኳኋን ተግባራዊ የሚሆነው ይህንን ለማድረግ የሚያስችሉ የተለያዩ የዲሞክራሲያዊ አገዛዝ ተቋሞችና ድርጅቶች በተፈጠሩበትና በተጠናከሩበት በሕብረተሰቡ ውስጥ የዲሞክራሲ አስተሳሰብና ባህል በዳበረበት ሁኔታ ነው። በመሆኑም በብዙዎቹ የዳበረ የዲሞክራሲ ሥርዓት ባላቸው አገሮች በተራዘመ የታሪክ ሂደት እንደዚህ ዓይነቱን ሁኔታ መፍጠር ተችሏል። በተራዘመው ሂደት መጀመሪያ ከፍተኛ ደረጃ ላይ ባለው የሕብረተሰብ ክፍል ቀጥሎ ደረጃ በደረጃ ወደ ሕዝቡ የወረደ በብዙ ውጣ ውረድ የተፈጠረ የዲሞክራሲ ባሕል እውን ሆኗል። አገሮቹ በሚመሩባቸው መሠረታዊ መርሆዎች በህገመንግሥታዊ ስርዓቱ ላይ እጅግ የሚበዛው ሕዝብ አንድ ዓይነት የጋራ አቋም ለመያዝ ችሏል። ልዩነቶቹን በሰላማዊና በዲሞክራሲያዊ መንገድ በውይይት በሕዝብ ውሳኔ በምርጫ መንገዶች ብቻ የመፍታት ባሕል ዳብሯል። እንደዚህ ዓይነቱ መሠረታዊ የአመለካከት የእምነትና የባሕል አንድነት መሠረት በጣለበት ሁኔታ የሚፈጠሩት ልዩነቶች መለስተኛና በዲሞክራሲያዊ አኳኋንና በመቻቻል ስርዓቱን ለቀውስና ለአደጋ የማያጋልጡ ሊሆኑ ችለዋል። በተመሳሳይ መልክ በተራዘመ የታሪክ ሂደት የተፈጠሩ የመንግሥት ተቋሞች ፓርቲዎች ማኅበራት ሚዲያ ወዘተ የተለያዩ የሕብረተሰብ ክፍሎችን ጥቅም በዳበረ አኳኋን ማራመድ የሚችሉ በመሠረታዊ መርሆዎች ላይ አንድ ዓይነት አመለካከትና እምነት ያላቸው በዚህ ላይ ተመስርተው በጋራ የሚሰሩና መለስተኛ ልዩነቶቻቸውን በዲሞክራሲያዊ አኳኋን ለመፍታት የሚችሉ ሆነዋል።

...

በአገራችንም የዲሞክራሲ ሥርዓት ስር ሊሰድና ሊዳበር የሚችለው በተመሳሳይ መልኩ በመሠረታዊ መርሆዎች ላይ ህብረተሰቡ አንድ ዓይነት የጋራ እምነት የሚይዝበት፤ በዚህ ላይ ተመሥርቶ በጋራ እምነቶች ዙሪያ አብሮ የሚሰራበት መለስተኛ ልዩነቶች ስርዓቱን ለቀውስና ለአደጋ ሳያጋልጡ በዲሞክራሲያዊ አኳኋን ብቻ የሚፈቱበት ባሕል የሚዳበርበት የዲሞክራሲያዊ አገዛዝ ተቋሞችና ድርጅቶች በዚህ መንፈስ የሚዳበሩበት ሁኔታ ሲፈጠር ነው።

ነገር ግን አገራችን ይህን ሁኔታ እጅግ በተራዘመ ሂደት ለመፍጠርም በተመቻቸና በቀለለ ሁኔታ ላይ አይደለችም። የዲሞክራሲ ጉዳይ በአገራችን የነፍስ አድን እንቅስቃሴ ጉዳይም ጭምር ስለሆነ በተፋጠነ ሂደት መጠናቀቅ አለበት፤ አለበለዚያ ከጥፋት መዳን አትችልም።

የዲሞክራሲ አገዛዝ በአፋጣኝ ስር እንዲሰድ እምነቱና ተቋሞቹ እንዲፈጠሩና እንዲጠናከሩ ከተፈለገ መላው ሕብረተሰብ በዲሞክራሲ ስርዓት ግንባታው እንቅስቃሴ ውስጥ በስፋትና በቀጥታ መሳተፍ አለበት።

...

የዲሞክራሲ ስርዓት ለመገንባት በሚደረገው የእለት ተእለት ትግል በቀጥታ ተሳታፊ እየሆነ ከልምዱ መማር፤ ጉድለቶችን እያስተካከለ ጠንካራ ጎኖችን እያጎለበተ ከሥርዓቱ በቀጥታ ተጠቃሚ መሆን አለበት። በዚህ ሂደት መላው ሕዝብ በተፋጠነ ሂደት ዲሞክራሲ ከሚያስገኝለት መብትና ጥቅም ተቋዳሽ እየሆነ ከልምዱ ከውይይቱና ከክርክሩ እየተማረና የዲሞክራሲ ባሕሉን እያጠናከረ ለዲሞክራሲ የተመቻቸ ሁኔታ በአፋጣኝ ሊፈጠር ይችላል። የዲሞክራሲ ተጠቃሚ፤ ጠበቃና ጠባቂ የሆነ ሰፊ ሕብረተሰባዊ ኃይል በመፍጠር ታዳጊው ሥርዓት በእንጭጩ እንዳይቀጭጭና የአገራችንም ሕልውና አብሮ እንዳያከትም ለማድረግ ይቻላል።

.....

እንደሚታወቀው ሁሉ የሀገራችን ድህነትና ኋላ ቀርነት እጅግ የከፋ ስር የሰደደና የተወሳሰቡ ምንጮች ያሉት ነው። የተስተካከለ የልማት አቅጣጫ ተይዞ መላው ሕብረተሰብ ድህነትን ለመዋጋት ከዳር ዳር በሚነቃነቅበት ወቅትም ቢሆን ከፍተኛ ትግልና ጊዜ የሚጠይቅ ሥራ መሆኑ የማይቀር ነው። ይህ በሌለበት ሁኔታ ከአዙሪቱ መውጣት አይቻልም፤ ሕዝባችን ለከፍተኛ አደጋ መጋለጡ አይቀርም። ምልአተ ሕዝቡ በልማት ተግባር ከዳር ዳር እንዲንቀሳቀስ ከተፈለገ ከሚገኘው ልማት በቀጥታ ተጠቃሚ መሆን

አለበት። ፖሊሲዎችን ለመቀየስ በሚደረገው ውይይት ክርክር በቀጥታ ተሳታፊ በመሆን ጥቅሙን የሚያስጠብቁለት ፖሊሲዎች እንዲቀረጹ ማድረግ መቻል አለበት። በአፈጻጸም ሂደቱም ከልምዱ እየተማረ ማስተካከል አለበት። በውይይትና በተግባር ፖሊሲዎቹ በእርግጥም የሚጠቀሙት መሆናቸውን መገንዘብና ማመን አለበት። ይህ ሳይሆን በሙሉ ልብ በልማት ተግባር ላይ በመሳተፍ አገሪቱንና ራሱን ማዳን አይችልም። በሌላ አነጋገር በዴሞክራሲያዊ ሂደት በቀጥታና በሰፊው ተሳታፊ ካልሆነ በስተቀር በልማቱ መስክ እንዲጫወት የሚፈለገውን ሚና መጫወት አይችልም። በአገራችን ዴሞክራሲ አንድ ተጨባጭ የልማት ሀይል በመሆን ማገልገል አለበት ያልነው ጉዳይ በተሟላ አከዋኚነት ተግባራዊ መሆን አይችልም። ስለሆነም የህዝቡ ቀጥተኛ ተሳትፎ ካለው አጠቃላይ ተፈላጊነት በተጨማሪ የድህነትና ኋላ ቀርነት አዙሪትን በመበጠስ ህዝባችንን ከጥፋት ለመታደግ የሚያስችል ቁልፍ መሳሪያችን መሆኑ ሊሰመርበት ይገባል።

በአገራችን ተጨባጭ ሁኔታ ከህዝብ ወደ 85 በአቶ የሚሆነው አርሶ አደር ነው። በአርሶ አደሩ መካከል በአሁኑ ወቅት ይህ ነው የሚባል የጥቅምም ሆነ የመብት ግጭትና ልዩነት የለም። አንድ ድርጅት የአርሶ አደሩን መብትና ጥቅም ማስጠበቅን በዋነኛ ዓላማነት ይዞ ከተነሳና በአርሶ አደሩም ተቀባይነት ካገኘ በፖለቲካ ሂደቱ ላይ ወሳኝ ተጽእኖ ማሳረፍ የሚችል ይሆናል። ከዚህ ውጭ ያለው የፖርቲዎች ቦታ እጅግ ጠባብና የፖለቲካ ስልጣን ለመያዝ በቂ እድል የማይከፍት ነው። ከዚህ በተጨማሪ ብዙዎቹ ፖርቲዎች አዳዲስ በመሆናቸውና የየትኛውንም የሕብረተሰብ ክፍል መብትና ጥቅም በብቃት መወከል ያልቻሉ በግለሰቦች ዙሪያ የተሰባሰቡ ሆነው ይገኛሉ። የፖለቲካ ድርጅቶች በዚህ መልኩ እጅግ ደካማ በሆኑት ወቅት ከነሱ ባሻገር ሄዶ እያንዳንዱ የሕብረተሰብ ክፍልና ዜጋ በብቃት ማሳተፍ አማራጭ የሌለው ይሆናል። የህዝቡ ቀጥተኛ ተሳትፎ እጅግ በጣም ተፈላጊ የሚሆንበት አንዱ ምክንያትም ይሄው ነው።

/ በኢትዮጵያ የዴሞክራሲ ስርዓት ግንባታ ጉዳዮች ላይ የተወሰደ /

ከዚህ በላይ የቀረበው ጽሁፍ፣

1. ዴሞክራሲ ለኢትዮጵያ የህልውና ጉዳይ እንደሆነ፣ ዴሞክራሲ በአገራችን ህልውናችንን ሊያስጠብቅ የሚችለው በተራዘመ ሂደት ሳይሆን በአፋጣኝ ከተገነባ ብቻ እንደሆነ፣ ይህ ለማሳካት የሚያስችል የተገነባ የዴሞክራሲ ተቋማት እንደሌለ፣

2. በኢትዮጵያ ድህነትን በፍጥነት ማስወገድ የህልውና ጉዳይ እንደሆነ እና ድህነቱን የማስወገድ ሥራ እውን ሊሆን የሚችለው የመላው ህብረተሰብ የነቃ ተሳትፎ ሲኖር ብቻ እንደሆነ፤

3. 85 በመቶ የሚሆነው ህዝብ አርሶ አደር በሆነበት አንድ ድርጅት የአርሶ አደሩን መብትና ጥቅም ማስጠበቅና ዋነኛ ዓላማው አድርጎ ከተነሳ በፖለቲካ ሂደቱ ላይ ወሳኝ ተጽእኖ ማሳረፍ የሚችል በመሆኑና ለሌላ ፖርቲ ስልጣን ለመያዝ በቂ እድል የማይከፍት በመሆኑና ሌሎች የፖለቲካ ፖርቲዎችም እጅግ ደካማ በሆኑበት ሁኔታ እያንዳንዱ የህብረተሰብ ክፍልና ዜጋ በብቃት ማሳተፍ አማራጭ የሌለው መሆኑን፤

በማስቀመጥ በኢትዮጵያ ዲሞክራሲን ለመገንባት የሕዝቡ ቀጥተኛ ዲሞክራሲያዊ ተሳትፎ መተኪያ የሌለው እንደሆነ ያስቀምጣል።

ስለሆነም፤

🇪🇹 ሕዝቡ በቀጥታ ዲሞክራሲያዊ ተሳትፎ የሚያደርግበት ሁኔታ ካልተመቻቸ ዲሞክራሲ በፍጥነት ሊገነባ አይችልም፤

🇪🇹 በኢትዮጵያ ዲሞክራሲ በፍጥነት ካልተገነባ በረጅም ጊዜ ሊገነባ የሚችልበት እድል የለውም።

🇪🇹 ስለሆነም የሕዝቡ ቀጥተኛ ተሳትፎ በሌለበት ዲሞክራሲ እውን ሊሆን አይችልም። ስለሆነም በሕገመንግሥቱ የተደነገገው የሕዝብ ቀጥተኛ ዲሞክራሲያዊ ተሳትፎ የዲሞክራሲው ልዩ ባሕርይ ነው ማለት ነው።

በኢትዮጵያ ተጨባጭ ሁኔታ የሕዝቡ ቀጥተኛ ዲሞክራሲያዊ ተሳትፎ ማለት ምን ማለት ነው? እንዴት ይገለጻል?

ሕዝቡ ቀጥተኛ ተሳትፎ እንዲያደርግ የሚፈለግ ከሆነ ይህንን ሊያደርግ የሚችለው በተግባር ቀጥተኛ ተሳትፎው ሊገለጽ በሚችልበት ሁኔታ ነው። ይህ ደግሞ እውን ሊሆን የሚችለው ቀጥተኛ ዲሞክራሲ የሚገለጽባቸው ሁኔታዎች አነስተኛ የሕዝብ ቁጥር ባለበት ሁኔታ ነው። ይህ ደግሞ ሊገለጽ የሚችለው በዝቅተኛ ደረጃ በሚገኙ የአስተዳደር እርከኖች ነው። ስለሆነም በቂ የመወሰን ስልጣን ያለው ያልተማከለ አስተዳደር ሲኖር የህዝብ ቀጥተኛ ዲሞክራሲያዊ ተሳትፎን መርህ ተግባራዊ ማድረግ ይቻላል ማለት ነው።

ዝቅተኛ የአስተዳደር እርከኖችን ማቋቋም በሚመለከት በሕገ-መንግሥቱ አንቀጽ 50/4/ የሚከተለው ተደንግጎ እናገኛለን፡፡

ክልሎች በክልልነትና ክልሎች አስፈላጊ ሆነው በሚያገኙባቸው የአስተዳደር እርከኖች ይዋቀራሉ፡፡ ህዝቡ በዝቅተኛ የአስተዳደር እርከኖች በቀጥታ ይሳተፍ ዘንድ ለዝቅተኛ እርከኖች በቂ ስልጣን ይሰጣል፡፡

በአገራችን ሁኔታ ዝቅተኛ የአስተዳደር እርከኖች የምንላቸው የገጠር ወረዳዎች የከተማ ማዘጋጃ ቤቶችና በስራቸው የተዋቀሩ የገጠርና የከተማ ቀበሌዎች ናቸው፡፡

ከዚህ አንፃር በቀበሌ ደረጃ ያሉ ምክር ቤቶች ሰፊ ያለ ቁጥር ያላቸው እንዲሆን ከተደረገ በቀበሌው ኗሪ ከሆነው ህዝብ ውስጥ ከፍተኛ ግምት የሚሰጠው ቁጥር የቀበሌ ምክር ቤት አባል ስለሚሆን የህዝቡን ቀጥተኛ ተሳትፎ ከማረጋገጥ አኳያ ልዩ አስተዋጽኦ ሊያበረክት ይችላል፡፡ ከዚህ በተጨማሪ በነዚህ ደረጃዎች ያሉ ምክር ቤቶች በመሰረታዊ ጉዳዮች ላይ ውሳኔዎችን ከመወሰናቸው በፊት ህዝቡን በቀጥታ በየቀበሌውና በየመንደሩም ይሁን በየማህበሩ እያሰባሰቡ ሊያማክሩና ሊያወያዩ ይችላሉ፡፡

/ በኢትዮጵያ የዲሞክራሲ ስርዓት ግንባታ ጉዳዮች ከሚል ጽሁፍ የተወሰደ/

አሁን በኢትዮጵያ አገራችን በዝቅተኛ ደረጃ የሚገኙ የቀበሌና ገበሬ ማህበራት ውስጥ ህብረተሰቡ በቀጥታ የሚሳተፍባቸው በርካታ አባላት ያሉት መማክርት ጉባኤዎች ያሉ ሲሆን፤ ከዚህ በተጨማሪ በተለያዩ በአካባቢ ልማትና ጥበቃ በኩል ህብረተሰቡን የሚያሳትፉ እንቅስቃሴዎች የሚደረጉ መሆኑን ስንመለከት ይህ ህዝቡ በራሱ ጉዳይ ቀጥተኛ ተሳትፎ እያደረገ መሆኑን፤ ስለሆነም የሉአላዊ ስልጣን ባለቤት መሆኑን እያረጋገጠ መሆኑን እንረዳለን፡፡

ስለሆነም ከዚህ በላይ እንደተመለከትነው ህገመንግስቱ የተመሰረተበት አንዱ መሰረታዊ መርሆ የሆነው የህዝቦች ሉአላዊነትን ያረጋገጠ መሆኑ ሲሆን፤ ይህም፤

- በኢትዮጵያ የሉአላዊ ስልጣን ባለቤት ህዝቡ እንደሆነ፤
- ይህም ተወካዮቹን በመምረጥና፤ በቀጥታ ዲሞክራሲያዊ ተሳትፎ እንደሚገለጽ፤
- ተወካዮቹን ለመምረጥም አለምአቀፍ ልምዶችና ስርዓቶች የሚጠይቁትን የምርጫ መርሆዎችንና ስታንዳርዶችን የያዘ የምርጫ ህግ ያለን እንደሆነ፤

- ምርጫን በተመለከተ መሰረታዊ ከሆኑት የምርጫ ስርዓቶች የአብላጫ ስርዓትን የሚከተል እንደሆነ፤
- ምርጫ እኩልነት፣ ርትእ ወዘተ መርሆዎችን ባሟላ መልኩ ለመፈጸም የሚያስችሉ ዝርዝር መርሆዎች መኖራቸውን፤
- ሰብአዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶች መከበራቸውን፤
- መደራጀትና መሰባሰብ የተከበረ መሆኑን፤
- የምርጫ ስርዓቱ በታዛቢዎች ወዘተ የሚታይ መሆኑን፤
- ቅሬታ የሚቀርብበት ስርዓት መኖሩን፤
- ቀጥተኛ ዲሞክራሲያዊ ተሳትፎን በሚመለከት በቀበሌ ደረጃ የህዝብ ተሳትፎ መኖሩን፤

የተረዳን ሲሆን፤ ከዚህ በመነሳት የህዝብ ሉአላዊነትን ሊያረጋገጥ የሚችል ስርዓት በመገንባት ላይ እንደሆነ መረዳት እንችላለን።

የመወያያ ጥያቄዎች

1. ሉዓላዊነትን በሚመለከት በኢትዮጵያ የነበሩት የተለያዩ ሕገመንግሥት ያስፈሩት እንደሚከተለው ነው።

የኃይለሥላሴ ሕገመንግሥት አንቀጽ 1 ሉዓላዊነትን ሲገልጽ እንደሚከተለው ነው።” የኢትዮጵያ ንጉሥ ነገሥት መንግሥት ግዛት በኢትዮጵያ ዘውድ ሙሉ ገዢነት ሥር የሚገኙት አገሮች ሁሉና ባህሮችም ደሴቶችም ጭምር ነው። ሙሉ ገዢነቱና አገሮቹ የማይነጣጠሉ ናቸው። አገሮቹና የገዢነት መብቶችም ለባሕር የማይተላለፉ ናቸው።” ሉዓላዊነት በዚህ ሰነድ ” ሙሉ ገዢነት” በሚል መልኩ የቀረበ ነው።

የደርግ ሕገመንግሥት አንቀጽ 1/2/

የኢትዮጵያ ሕዝባዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ደሴቶችንም ጨምሮ የየብስ የአየርና የባህር ግዛቱ የማይነጣጠልና የማይደፈር ሉአላዊ መንግሥት ነው”

አንቀጽ 3 /1/ በኢትዮጵያ ሕዝባዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ስልጣን የሰርቶ አደሩ ሕዝብ ነው።

በእነዚህ የተለያዩ ሕገመንግሥቶች ላይ እንደተመለከተው ሉአላዊነት የተገለጸው ከግዛትና ከድንበር አንጻር ነው። የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገመንግሥት ደግሞ ሉአላዊነትን ከግዛትና ድንበር

አንጻር ሳይሆን ከሕዝቦች መብት ጋር በማያያዝ የቀረበ ነው። ትክክለኛው የሉዓላዊነት መገለጫ የትኛው ነው?

2. ደርግ በሕገመንግሥቱ ስልጣን የሰርቶ አደሩ ነው የሚል ድንጋጌ ነበረው። ይሁንና በደርግ ጊዜ ስልጣን የሰርቶ አደሩ አልነበረም። የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገመንግሥት ስልጣን የኢትዮጵያ ብሄር፣ ብሄረሰቦችና ህዝቦች ነው ይላል። በእርግጥ ስልጣን የብሄር፣ ብሄረሰቦችና ህዝቦች ለመሆኑ ማረጋገጫው ምንድነው?
3. ሕዝብ የሉዓላዊ ስልጣን ባለቤት የሚሆነው ለምንድነው? የሕዝብ ሉዓላዊነት የሚመነጨው ከምንድነው? የመንግሥት ስልጣን የያዙ ሰዎች ሕዝብ ሉዓላዊ ነው በማለታቸው ነው? ሕዝብ የሉዓላዊ ስልጣን ባለቤት ሳይሆን ይችላል ወይ?
4. ኢትዮጵያ በምርጫ ስርአት የአብላጫ ድምጽ ስርዓትን መከተሏ ተገቢ ነው ወይ? ሌሎች የምርጫ ስርአቶች በኢትዮጵያ ተግባራዊ ቢሆኑ ምን ጠቀሜታ? ምን ጉዳት አለው?
5. ዜጎች በአንድ አገር ቢኖሩም በስርአቱ ሁሉም እኩል ተጠቃሚ ሁሉም እኩል ተጎጂ አይደሉም። ሀብትና ንብረት ያለው በስርአቱ በከፍተኛ ደረጃ ተጠቃሚም ሆነ ተጎጂ ሊሆን ይችላል። ስለሆነም ሁሉም እኩል ተጠቃሚና ተጎጂ ባልሆነበት ሁኔታ ለሁሉም እኩል ድምጽ እንዲኖረው ማድረግ ተገቢ ነው ወይ?
6. በህገመንግስቱ አንቀጽ 9(2) ማንኛውም ዜጋ የመንግስት አካላት የፖለቲካ ድርጅቶች ሌሎች ማህበራት እንዲሁም ባለስልጣኖቻቸው ህገመንግስቱን የማስከበርና ለህገመንግስቱ ተገዢ የመሆን ሀላፊነት አለባቸው ይላል። በምርጫ ቅስቀሳ ወቅት ህገመንግስቱ የህዝብ ሳይሆን በህዝቡ ላይ በጉልበት የተጫነ ነው ብሎ መቀስቀስ ይህንን ድንጋጌ መጣስ አይደለም ወይ? በምርጫ ህጉ በምርጫ ቅስቀሳ ወቅት ከባድ ወንጀል እንደሚያሲዝ ደንግጎአል። ህገመንግስቱ የህዝብ አይደለም ብሎ መቀስቀስ ከባድ ወንጀል ነው ወይ? ከባድ ወንጀል ምንድነው?
7. የምርጫ ውጤትን አለመቀበል መብት ነው ወይስ ሕግን መጣስ?
8. በምርጫ ውድድር የታዛቢዎች ሚና ምንድነው?

5.2. የህገ መንግስት የበላይነት

የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገመንግስት የተመሰረተበት ሌላው መሰረታዊ መርህ ወይም ምስሶ የህገመንግስት የበላይነት ነው።

ህገመንግሥት አንቀጽ 9

1. ህገመንግሥቱ የሀገሪቱ የበላይ ሕግ ነው። ማንኛውም ሕግ ልማዳዊ አሰራር እንዲሁም የመንግሥት አካል ወይም ባለስልጣን ውሣኔ ከዚህ ሕገ መንግሥት ጋር የሚቃረን ከሆነ ተፈጻሚነት የለውም።
2. ማንኛውም ዜጋ የመንግሥት አካላት የፖለቲካ ድርጅቶች ሌሎች ማህበራት እንዲሁም ባለስልጣኖቻቸው ሕገመንግሥቱን የማስከበርና ለህገመንግሥቱ ተገዥ የመሆን ኃላፊነት አለባቸው።
3. በዚህ ሕገ መንግሥት ከተደነገገው ውጭ በማናቸውም አካሄድ የመንግሥት ስልጣን መያዝ የተከለከለ ነው።
4. ኢትዮጵያ ያፀደቀቻቸው ዓለም አቀፍ ስምምነቶች የሀገሪቱ ሕግ አካል ናቸው።

ይህ ህገመንግስት የኢትዮጵያ ብሄሮች፣ ብሄረሰቦችና ህዝቦች ሉአላዊ ስልጣን መግለጫና ማረጋገጫ በመሆኑ የህጎች ሁሉ የበላይ ህግ ነው። የህገመንግስቱ የበላይነት የሚከበረውም፣

- ህገመንግስቱን በማክበር፣
- ህገመንግስቱን በማስከበርና
- ለህገመንግስቱ ተገዢ፣

በመሆን መሆኑን በግልጽ ያስቀምጣል።

ስለኢ.ፌ.ዲ.ሪ የህገመንግስት የበላይነት በዝርዝር ከመመልከታችን በፊት ስለህግ የበላይነት በመጠኑ መዳሰስ ተገቢ ነው።

5.2.1. የህግ የበላይነት ጽንሰሀሳብ

የሕግ የበላይነት ማለት ማንም ሰው ቢሆን ከሕግ በላይ አይደለም፣ ለሚሠራው ሥራ ሁሉ ተጠያቂ ነው ማለት ነው። የሕግ የበላይነት በሌለበት ሁኔታ ሊኖር የሚችለው የሰዎች የበላይነት፣ ይህም ማለት ጉልበትና ኃይል ያላቸው ሰዎች የበላይነት ነው። ሁሉም ሰው

በሕግ በማይጠየቅበት ሥርዓት ተጠያቂ ያልሆነው ወገን እንደፈለገውና እንዳሻው ማድረግ ይችላል ማለት ነው። በታሪክ ገዢዎችና ሕግ አንድና አንድ የነበሩበት ጊዜ ነበር። ስለሆነም ሕግ ማለት የገዢው ፍላጎትና ፈቃድ ማለት ነበር።

What pleases the ruler is the law.

የሕግ የበላይነትን ማክበር ማለት፤

ፌ የሀገሪቱ የበላይ ሕግ የሆነውን ሕገ መንግሥቱን ማክበርና ማስከበር፤

ፌ በሕገ መንግሥቱ መሠረት ሥልጣን የተሰጣቸው አካላት የሚሰጡትን ውሳኔ ማክበርና ለውሳኔ ተገዢ መሆን፤

ፌ በሚሰጡት ውሳኔዎች ላይ ቅሬታ ከአለ፤ በህገ መንግስቱ የተረጋገጡት መብቶች ከተጣሉ፤ ወይም ማንኛውንም አይነት አለመግባባት የተቀመጡ የህግ ስርአቶች ተከትሎ እንዲስተካከሉ፤ እንዲታረሙ ማድረግ፤

ማለት ነው።

የሕግ የበላይነት በተለያዩ መልኮች ይገለጻል።

1. ሥልጣንን መወሰን (Limitation of power)

የሕግ የበላይነት አንዱ መሠረታዊ መገለጫ ባለሥልጣኖች እንደፈለጉት ያለገደብ የሚወስኑበት ሁኔታ እንዳይኖር በማድረግ የመወሰን ሥልጣናቸውን መገደብ ነው። Rule of law puts limits on the discretionary power of the government, including the power to change laws.

ይህም ማለት ማንኛውም የስልጣን አካል ወይም ባለሥልጣን የሚሰራው ሥራ በህግ በተሰጠው ስልጣን ላይ ብቻ መሆን አለበት ማለት ነው። በህግ ከተሰጠው ስልጣን በላይ መስራት ያለስልጣን መሥራት ስለሆነም የህግ መጣስ ይሆናል ማለት ነው።

2. በህግ ፊት እኩልነት፤

የህግ የበላይነት ሌላው መገለጫ ማንኛውም ሰው የፈለገው የስልጣን ደረጃ ይኑረው ሁሉም ሰው በህግ ፊት እኩልና ተጠያቂ ይሆናል ማለት ነው። ስለሆነም በየትኛውም ደረጃ የሚገኝ ሰው ለሚፈጽመው የህግ መጣስ በተመሳሳይ ህግና ስርዓት መሠረት ይጠየቃል ማለት ነው።

3. ስልጣንን በመጠቀም ጊዜ የሚኖር የሥነሥርዓትና አፈጻጸም ሥርዓት፤

ማንኛውም የሥልጣን አካል ወይም ባለስልጣን ለመወሰን ስልጣን ባለው ጉዳይ ላይ ሲወሰን በውሳኔ አሰጣጡ ሂደት ሊከተላቸው የሚገቡ ስርዓቶች፣ ሊጥላቸው የማይችሉ መሠረታዊ መብቶች አሉ። ስለሆነም የመወሰን ስልጣን ቢኖረውም በሚወስንበት ጊዜ ሊከበሩ የሚገባቸው የሥነሥርዓት ህጎችና ደንቦች ቀደም ብለው የተዘጋጁና ሁሉም ሰው የሚያውቀቸው ሊሆኑ ይገባል። እነዚህ ህጎች በግልጽነት ተግባራዊ መደረግ አለባቸው።

If the government is to be restricted in its exercise of discretion, the government has to follow legal procedures that are pre-fixed and pre-announced.

ስለሆነም ለምሳሌ ወንጀል ሰርቶአል ተብሎ የሚጠረጠር ሰው ላይ ምርመራ ሲደረግ ወይም ክስ ቀርቦ ሲወሰንበት በማስረጃ ማሰባሰብ፣ በክርክር ሂደት ላይ የህግ አስፈጻሚውና ፍርድ ቤቱ ሊያከብረው የሚገባው ስርዓት ማለት ነው። ህግ አውጪው ህግ በሚያወጣበት ጊዜ ሊጥላቸው የማይችላቸው መሰረታዊ መብቶች እንደአሉ ሁሉ ሕግ በማውጣት ጊዜ የሚከተላቸው ስርዓቶችም በዚህ ውስጥ የሚካተቱ ናቸው።

የሉአላዊ ስልጣን ባለቤት የሆነው ህዝብ በተወካዮቹ አማካይነት ያወጣቸውን ህጎች ሲጣሉ የሚጥሰው ወገን ተጠያቂ ካልሆነ የህዝብ ሉአላዊነት ተጣስ ማለት ነው። የሕዝብ ሉአላዊነት የሚረጋገጥ ከሆነ የሕግ የበላይነት መረጋገጥ ይኖርበታል። የህዝብ ሉአላዊነትና የህግ የበላይነት ሊነጣጠሉ የማይችሉ ናቸው። በዲሞክራሲያዊ ስርዓት ህጎች የህዝብ ሉአላዊነት መገለጫ ስለሆኑ ዜጎች እንዲያከብሩ የሚጠየቁት ሌላ ሰው በእነሱ ላይ የጫነውን ሕግ

ሳይሆን እራሳቸው በቀጥታ ወይም በተወካዮቻቸው አማካይነት ያወጡትን ሕግ ነው። ስለሆነም በዲሞክራሲያዊ ስርዓት ውስጥ ይህ ዜጎች ህጉን አክብረው እንዲኖሩ አንድ መሠረታዊ ምክንያት ነው። ስለሆነም በዲሞክራሲያዊ ስርዓት ህጉን ለማክበር ምቹ ነባራዊ ሁኔታ አለ ማለት ይቻላል።

5.2.2. የህግ የበላይነትን ለማስፈን የተቀመጡ የህግ ስርአቶች

1. ስልጣንን በህግ መገደብ

በማንኛውም ስርዓት የህግ የበላይነት እንዲረጋገጥ ከተፈለገ ገደብ የሌለው ስልጣን ያለው የመንግሥት አካል መኖር የለበትም። ማንኛውም የመንግሥት አካል ስልጣኑ በህግ የተገደበ መሆን አለበት። በዲሞክራሲያዊ ስርዓት ህገመንግሥቶች የከፍተኛው የስልጣን አካል / የህግ አውጪው ስልጣን / ስልጣን በህገመንግሥቱ የተገደበ ነው። ህግ አውጪው አካል ህግ የማውጣት ስልጣን ቢኖረውም ያለገደብ እንደፈለገው የሚያወጣው ሳይሆን በህገመንግሥቱ የተቀመጡ መሰረታዊ መብቶችንና ነጻነቶችን እንዲሁም የህግ ስርዓቶችን ባከበረ መልኩ ብቻ ነው ማውጣት የሚችለው። የሚወጡት ህጎች መሰረታዊ የሆኑ መብቶችን የሚያከብሩና የማይጥሱ መሆን አለባቸው።

2. የስልጣን/ ሥራ ክፍፍል መኖር፤

ስልጣን በአንድ ቦታ ከማከማቸት ስልጣንን መከፋፈል የህግ የበላይነትን ለማረጋገጥ እንደአንድ መሣሪያ ይጠቀሳል። በንድፈ ሀሳብ ደረጃ ስልጣን አይከፋፈልም የሚከፋፈለው ተግባራቱ ናቸው የሚል ክርክር የሚያቀርቡ ምሁራን እንዳሉ ሁሉ፤ ስልጣን ይከፋፈላል ብለው የሚከራከሩ ምሁራን አሉ። ይህ የንድፈ ሀሳብ ክርክር እንደተጠበቀ ሆኖ በሁሉም ዲሞክራሲያዊ ስርዓቶች ማለት ይቻላል የመንግሥት አካላት በህግ አውጪ፣ ህግ አስፈጻሚና ህግ ተርጓሚ የተከፋፈለ ነው። ስለሆነም ህግ አውጪው ህግ ከማውጣት አልፎ ህግ በማስፈጸም ስራ ውስጥ አይገባም፤ ወይም የዳኝነት ሥራ አይሰራም። የህግ አስፈጻሚውም ህግ ከማስፈጸም ውጪ ህግ የማውጣትም ሆነ የዳኝነት ስራ አይሰራም። የዳኝነት አካሉም ዳኝነት ከመስጠት ውጪ ህግ አያወጣም አያስፈጽምም።

ይሁንና የእነዚህ አካላት አንዱን ሌላው የመቆጣጠሩ ሁኔታ እንደየስርዓተ መንግሥቱ ይለያያል። ለምሳሌ በኘፌዚዳንታዊ ስርዓት ውስጥ ኘፌዚዳንቱና የፖርላማ አባላቶች በቀጥታ በህዝብ የሚመረጡ ስለሚሆኑ አንዱ ሌላውን መቆጣጠር የሚችልበት ስርዓት ነው። በዳኝነት ስራ ላይ የሚቀመጠው የመንግሥት ሀላፊም በሁለቱ የሥልጣን አካላት ስምምነት የሚመረጥ በመሆኑ የዳኝነት አካሉ በአንደኛው ወገን ተጽእኖ ስር እንዳይወድቅ ያደርገዋል። የዳኝነት ስርዓቱ ደግሞ በሚቀርብለት ክስ መሠረት በእነዚህ አካላት የተሰሩ ህግን ያልተከተሉ፣ ስራዎች ወይም ከህግ ውጭ የተሰሩ ስራዎች እንዲስተካከሉ፣ አጥፊው እንዲቀጣ፣ ተጎጂው እንዲካስ ያደርጋል። ለምሳሌ በአሜሪካ ህግ አውጭው አካል የሚያወጣው ሕግ በህገ መንግሥቱ የተደነገጉትን መሰረታዊ መብቶች የሚቃረን ከሆነ በፍርድ ቤት ክስ ቀርቦበት ሊሻር ይችላል።

በሌላ በኩል በፖርላማነታዊ ስርዓት ህዝቡ በቀጥታ የሚመርጠው የህዝብ ተወካዮች የሚገኙበትን ህግ አውጪውን ብቻ ስለሚሆንና የሉአላዊነት መገለጫ ተደርጎ የሚወሰደው ይህ አካል ስለሚሆን ስልጣን እንደተከፋፈለ ተደርጎ አይቆጠርም። ህግ አውጪው ከመሀከሉ የአስፈጻሚውን አካል የሚመርጥበት ስርዓት በመሆኑ ፖርላማው ከሁሉም የበለጠ ስልጣን ያለው ሲሆን በኘፌዚዳንታዊ ስርዓት እንዳለው ሌሎች አካላት የሚቆጣጠሩት አይደለም። ይሁንና የስራ ክፍፍሉ ግን ተመሳሳይነት ያለው ነው። በዚህ ስርዓት ውስጥ የህግ አውጪው አካል በህጉ መሠረት መሰራቱን ለማረጋገጥ የተቀመጠ ስርዓትም እንደሌለ ይለያያል። በኢፌዴሪ ህገ መንግሥት የህግ አውጪው የሚያወጣው ሕግ ህገመንግሥቱን የሚቃረን ሆኖ ከተገኘ እና ይህንን በሚመለከት ጥቅም ያለው ወገን ከጠየቀ የፌዴሬሽን ምክር ቤት ህጉ በእርግጥም ህገ መንግሥቱን የሚቃረን ሆኖ ከአገኘው ሊሽረው ይችላል። ስለሆነም በኢትዮጵያ ሁኔታ ህግ አውጪውን የሚቆጣጠር አካል በመኖሩ የህግ የበላይነትን ለማረጋገጥ ጠንካራ ስርዓት እንደአለ ያመለክታል።

ስልጣን ወደጎን ብቻ ሳይሆን ወደታች የሚከፋፈልበት ስርዓትም በተመሳሳይ መልኩ የስልጣን ክፍፍል አካል ነው። ፌዴራላዊ አወቃቀር ባላቸው አገራት ስልጣን በፌዴራል መንግሥቱና በክልል መንግሥታት መካከል ይከፋፈላል። በኢፌዴሪ ቅረጽ መንግሥቱ ፌዴራላዊ በመሆኑ ምክንያት ለፌዴራል መንግሥትና ለክልል መንግስት የተከፋፈለ ነው። በኢፌዴሪ ሕገ-መንግሥቱን ለመለወጥ የበርካታ ክልላዊ መንግስታት ስምምነት

ያስፈልጋል ይህም ሥልጣንን ለተለያዩ አካላት በመከፋፈል የህግ የበላይነትን ለማስጠበቅ ጠንካራ ዋስትና መኖሩን የሚያሳይ ነው።

3. የዜጎች ዲሞክራሲያዊና ሰብአዊ መብቶች መከበር

የዜጎች ዲሞክራሲያዊና ሰብአዊ መብቶች በመከበራቸው ዜጎች በመብታቸው ተጠቅመው በመንግሥት ላይ የሚታዩ ድክመቶችንና ስህተቶችን ጥፋቶችን የሚያጋልጡበት በዚህም መሰረት ሌሎች የመንግሥት የስልጣን አካላት በህግ መሠረት ስራቸውን እንዲወጡ በማድረግ የህግ የበላይነት እንዲከበር ከፍተኛ ሚና አላቸው። ከዚህ ጋር ተያይዞም ዜጎች ተወካዮቻቸውን በማንኛውም ጊዜ የመጥራትና የመተካት መብታቸውን በመጠቀም ተወካዮቻቸውን ሊሸሩ ስለሚችሉ መንግሥት በሕግና በህግ መሠረት ብቻ እንዲሰራ የሚያስገድድ አሰራር ነው።

ይሁንና የህግ የበላይነት ሲባልና ህግ መከበር አለበት ሲባል ስርዓቱን ባልጠበቀና ከስልጣን ውጭ የወጣ ህግን ማክበርንም ይጠይቃል ወይ? የሚል ጥያቄ ሊነሳ ይችላል። በዲሞክራሲያዊ ስርዓተ መንግሥት ውስጥ ስርዓቱን ባልጠበቀ መሰረት የሚወጣ ህግ ህግ አይደለም። ስለሆነም ይህንን አለማክበር እንደህግ መጣስ አይታይም የሚል ክርክር ሊቀርብ ይችላል።

በብዙዎች ዲሞክራሲያዊ ስርዓት በተመሰረተባቸው አገራት ማንኛውም የስልጣን አካል የሚያወጣው ሕግ ወይም ደንብ የሚታረምበትና የሚስተካከልበት ስርዓት አለ። ስለሆነም ህጉ በአግባቡ ሥርዓቱን ጠብቆ የወጣ ነው ወይም አይደለም ብሎ ለመወሰን የሚችለው በስርዓቱ ውስጥ ይህንን ለመወሰን ስልጣን ያለው አካል ነው እንጂ ማንም ሰው አይደለም። ስለሆነም ማንኛውም ወገን ይህንን ስርዓት ተከትሎ ህጉ እንዲሻር ወይም እንዲለወጥ ጥያቄ በማቅረብ ውሳኔ እንዲሰጥ ማድረግ እንጂ ስልጣን ባለው አካል የወጣን ሕግ ወይም የተሰጠን ውሳኔ ሥርዓቱን የጠበቀ አይደለም ወይም ለምሳሌ ከሕገ-መንግሥቱ ጋር ይቃረናል በማለት አለማክበር አይችልም። የሕግ የበላይነት የሚረጋገጠው ማንኛውም ሰው ይህ ህግ ከስልጣን ውጪ የወጣ ስለሆነ ህግ አይደለም ስለሆነም አላክብርም በማለት ሳይሆን ህጉ እንዲሻር ወይም እንዲለወጥ በተቀመጠው ሥርዓት መሠረት ሥልጣን ባለው አካል በማቅረብና እንዲታረም በማድረግ ብቻ ነው።

የህግ የበላይነት ባለበት የሰውን ውሣኔ ሰጪነት (Discription) ሙሉ በሙሉ ይጠፋል ማለት አይደለም። እያንዳንዱ ጉዳይ በሕግ ተወስኖ ትቀመጥ ቢባል ለአፈጻጸም አስቸጋሪ እንዲሁም ውሣኔ ከተጨባጭ ሁኔታ ጋር እየተገናዘበ መሰጠት የሚገባው ከመሆኑ አንፃር ፍትህንም ማዛባት ይሆናል። ከዚህ በተጨማሪ የሚቻልም አይደለም። እራሱ ህጉ ቢሆንም ዝምብሎ የመጣ ሳይሆን በሰዎች የሚወጣ ነው፤ በራሳቸው ተግባራዊ የሚሆኑ ሳይሆኑ በሰው አማካይነት ተግባራዊ የሚሆኑ ናቸው። ስለሆነም ዋናው ጥያቄ የሰዎችን አገዛዝ (Discretion) ሙሉ በሙሉ ማስወገድ ሳይሆን በህግ የበላይነትና በሰዎች የመወሰን ነጻነት መሀል ሚዛኑን ለመጠበቅ ነጻነትን እኩልነትን እና ፍትህን ማረጋገጥ ወይም ማግኘት የሚቻልበት ሥርዓት መዘርጋት ነው።

5.2.3. ስለ ህገ መንግስት የበላይነት በጠቅላላው

ህገ መንግስት የአንዲት አገር የበላይ ህግ እንደሆነ በተለምዶ የምንሰማውና በብዙ ያሉፎች ተገልጾ የምናገኘው ሀሳብ ነው። ሆኖም

- ✓ የህገ መንግስት የበላይነት ስንል ምን ማለታችን ነው?
- ✓ የህገ መንግስት የበላይነት ተፈጠሯዊ ባህሪያት (ኢስንስ) ምን ምን መሠረታዊ ሀሳቦችን ያጠቃልላል?
- ✓ አንዲት አገር ህገ መንግስት የአገሪቱ የበላይ ህግ መሆናቸውን የሚያረጋግጡባቸው ዘዴዎች ምንድን ናቸው?
- ✓ የህገ መንግስት የበላይነት የማክበርና የማስከበር ግዴታና ኃላፊነት ያለባቸው አካላት የትኞቹ ናቸው?
- ✓ የህገ መንግስት የበላይነት በተሟላ ሁኔታ ዕውን የሚሆነው እንዴት ነው? የሚሉትን ጥያቄዎች ለመመለስ ዕንስ ሀሳቡን በዝርዝር ማየትና መተንተን ይጠይቃል።

የህገ መንግስት የበላይነት ስንል በአገሪቱ ውስጥ ህገ መንግስቱ ማናቸውንም ሰውና የመንግስት አካል ወይም ባለሥልጣን የመግዛት (Govern የማድረግ) ወይም የማስገደድ ሀይል ወይም ብቃት አለው ማለታችን ነው። እዚህ ላይ የህገ መንግስት የበላይነት ስንል፡-

- ✓ ማናቸውም የመንግስት አካል ማለትም ህገ አውጭ፣ ህግ አስፈጻሚ እና ህግ ተርጓሚ አካል የስልጣንና ሀላፊነታቸው የሚመነጨውና የሚቀዳው ከህገ መንግስቱ መሆኑን፤
- ✓ ስልጣንና ሀላፊነታቸውን ሥራ ላይ በሚያውሉበት ጊዜ ህገ መንግስቱን ድንጋጌዎች የማክበር ሀላፊነት ያለባቸው መሆኑን፤
- ✓ ማናቸውም የመንግስት አካል በህገ መንግስት በተሰጠው ስልጣን ለመጠቀም ወይም በህገ መንግስቱ የተሰጠውን ስልጣን አላግባብ በመጠቀም ህገ መንግስቱን የሚቃረን ማናቸውም ህገ ውሣኔ ወይም ሌላ አይነት ተግባር ቢፈፅም አድራጎቱ ህጋዊ አስገዳጅነት እና ተፈጻሚነት የማይኖረውና ፈራሽ መሆኑን፤
- ✓ የፌዴራል ቅርፅ መንግስት ባለባቸው አገሮች የፌዴራል መንግስት ስልጣንና ሀላፊነት ከህገ መንግስቱ የሚመነጭ መሆኑና የክልል መንግስታትም ስልጣን ምንጭና መሠረቱ የህገ መንግስቱ ድንጋጌ መሆኑን፤
- ✓ የፌዴራል መንግስት በህገ መንግስቱ ለክልል መንግስታት በተሰጠ ስልጣን ጣልቃ መግባት የሌለበት መሆኑና ክልሎችም ለፌዴራል መንግስት በተሰጠ ስልጣን ጣልቃ መግባት የሌለባቸው መሆኑን፤
- ✓ የፌዴራልም ሆነ የክልል መንግስታት ስልጣናቸውን ህገ መንግስቱን በማይቃረን መንገድ መጠቀም ያለባቸው መሆኑና ህገ መንግስቱን በሚቃረን መንገድ የማያወጡት ህግ ወይም የሚሰጡት ውሣኔ ህጋዊ አስገዳጅነትና ተፈጻሚነት የሌለው ፈራሽ የሚሆን መሆኑን፤
- ✓ ማናቸውም የሀይማኖት ተቋም፣ የፖለቲካ ድርጅት ወይም ማህበር ህገ መንግስቱን የሚቃረን ማናቸውም አይነት ውሣኔ ወይም እንቅስቃሴ ከማድረግ የመቆጠብ ግዴታና ህገ መንግስቱን በመጣስ የሚያሳልፉት ውሣኔ ህጋዊ ተፈጻሚነት የሌለውና ፈራሽ መሆኑን፤
- ✓ የመንግስት ፖሊሴዎች ስትራቴጂዎችና ሌሎች ተግባራት ከህገ መንግስቱ የተቀዱና የህገ መንግስቱን መርሆች ወይም ድንጋጌዎች የማይቃረኑ መሆን ያለባቸው መሆኑና ፖሊሴዎቹ ስትራቴጂዎቹና ሌሎች ተግባራት ህገ መንግስቱን የሚቃረኑ ሲሆኑ ህጋዊ ተፈጻሚነት የሌላቸው ፈራሽ መሆኑን፤

ለመግለፅ የምንጠቀምበት ፅንሰ ሀሳብ እንደሆነ ስለ ህገ መንግስት የበላይነት ውስጣዊ ይዘት የሚተነትኑ ምሁራን ይገልጻሉ፡፡

5.2.4. የህገ መንግስት የበላይነትን ለማረጋገጥ የሚጠቅሙ ዘዴዎች

የህገ መንግስት የበላይነት ፅንሰ ሀሳብ ሲተነተን ምን ምን መሠረተ ሀሳቦችን እንደሚይዝ ከላይ ለመግለፅ ተሞክሯል። በማስከተል መመለስ ያለበት ጥያቄ የአንዲት አገር ህገ መንግስት ከላይ በተገለፀው መልክ የአገሪቱ የበላይ ህገ መሆኑን አንዴት ይረጋግጣል የሚለው ነጥብ ነው?

ህገ መንግስት የአገሪቱ የበላይ ህግ መሆኑን ለማረጋገጥ የተለያዩ አገሮች የተለያዩ ዘዴና አሠራር ይጠቀማሉ። በመሆኑም ከዚህ በታች የተገለጹት ዘዴዎች ወይም አሠራሮች የሁሉንም አገር ልምምድና ተሞክሮ የሚያካትቱ ሊሆኑ የማይችሉ ሊሆኑ ነገር ግን በብዙ አገሮች ተቀባይነት ያላቸውን አሠራሮችና ዘዴዎች ናቸው።

- ✓ ህገ መንግስት የአገሪቱ የበላይ ህግ መሆኑን የሚያረጋግጥበት አንዱ መንገድ ስለ ህገ መንግስቱ የበላይነት በግልፅ የሚደነግግ ድንጋጌ (Supremacy Clause) እንዲኖረው ማድረግ ነው። የበርካታ አገሮች ህገ መንግስት ህገ መንግስቱ የአገሪቱ የበላይ ህግ መሆኑንና የበላይነቱም እስከ ምን ድረስ እንደሆነ የሚደነግግ አንቀፅ ይዞ እናገኘዋለን። በዚህም ህገ መንግስቱ ህግ አውጭ የሚያወጣቸው ሌሎች ህጎች የአስፈፃሚው ወይም የህግ ተርጉሚው የሚሰጧቸው ውሳኔዎች ከህገ መንግስቱ ጋር ተቃራኒ ከሆኑ ምንም አይነት ህጋዊ ውጤት እንደማይኖራቸው የሚደነግግ ህገ መንግስታዊ ድንጋጌ በማስቀመጥ የህገ መንግስቱን የበላይነትና ልዕልና የሚስከበሩ ሥርዓት ይዘረጋሉ።
- ✓ በሁለተኛ ደረጃ አገሮች ህገ መንግስታቸውን የበላይነት የሚያረጋግጡበት መንገድ በመንግስት አካላት የሚወጡ ህጎች ወይም የሚሰጡ ውሳኔዎች የህገ መንግስቱን ድንጋጌዎች የማይቀይሩ መሆናቸው የሚመራበት ሥርዓት ይዘረጋሉ። አገሮች የአንድን ህግ ወይም ውሳኔ ህገ መንግስታዊነት ለመመርመር የዘረጉት ሥርዓት አንድ ወጥና ተመሳሳይ አይደለም። ለአብነት የሁለት አገሮችን አሠራር እንመልከት። ፈረንሳይ በህግ አውጭ የሚወጡ ህጎች ህገ መንግስቱን የማይቃረኑ ስለመሆናቸው የምትመረምረው ህጎቹ በምክር ቤቱ ከፀደቁ በኋላ ነገር ግን ህግ ሆነው ከመውጣታቸው በፊት አግባብነት ያላቸው አካላት ጥያቄ ሲያቀርቡ ምክር ቤቱ ያፀደቀው ህግ በህገ መንግስቱ ጉባኤ (Constitutional Council) ታይቶና ተመርምሮ ህገ መንግስቱን የሚቃራነው ክፍል ህጉ ከመታተሙ በፊት የሚታረምበትን ሥርዓት ዘርግታለች።

በሌላ በኩል የህግ አስፈፃሚው አካላት የሚያወጧቸው ደንቦችና መመሪያዎች ከመውጣታቸው በፊት “ካውንሰል ሴት” በኩል ተመርምሮ የሚታመሙበትን ሥርዓት ዘርግታ እናገኛታለን። በሌላ በኩል (USA) ብንመለከት ማናቸውም ህግ ወይም ውሳኔ ሥራ ላይ ከዋለ በኋላ የህግ መንግስቱን ድንጋጌዎች የሚቃሩን በመሆኑ ህግ መንግስታዊ መብቴ ተጥሶብኛል ብሎ የሚያስብ ማናቸውም የተፈጥሮ ወይም ህግ ወለድ ሰው በማንኛውም ደረጃ ለሚገኝ ፍርድ ቤት ጥያቄውን የሚያቀርብበትና የህጉን ወይም ውሳኔውን በፍርድ ቤት የማያስመረምርበት ሥርዓት ዘርግታለች። በአጠቃላይ አገሮች የተለያዩ ሥርዓት የዘረጉ ቢሆንም የህጎች ወይም የውሳኔዎች ህግ መንግስታዊነት የሚመራመርበት ሥርዓት መዘረጋት የህግ መንግስትን የበላይነት ለማረጋገጥ የሚጠቀሙበት ዘዴና አሠራር እንደሆነ መገንዘብ ያስፈልጋል።

- ✓ ሦስተኛው መንገድ አገሮች አስፈፃሚው አካል አስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አጋጥሞኛል በሚል ሰብብ የህግ መንግስቱን ድንጋጌዎች ተፈፃሚነት በመገደብ ህግ መንግስቱን የሚቃረኑ ህጎች እንዳያወጣና የተፈጠረውን አደጋ ለመቀልበስ ከማያስፈለገው በላይ አስተዳደራዊና ሌሎች እርምጃዎችን እንዳይወስድ የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ የሚደነግጉ ድንጋጌዎችን በህግ መንግስታቸው በማካተትና የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ የሚቆይበትን የጊዜ ውሰን በህግ መንግስቱ በመገደብ እንደዚሁም የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ የክትትልና የቁጥጥር ሥርዓት በመዘርጋት የመንግስት አካላት አሠራርን የሚቆጣጠርበት ሥርዓት ይዘረጋሉ። በዚህም መንግስት አስቸኳይ ሁኔታ ሲያጋጥመው በህግ መንግስቱ ድንጋጌ መመሪያው መተዳደሪያው አድርጎ የሚሠራበትን የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ ተፈፃሚነት ያላቸው ድንጋጌዎች በማካተት በሰላም ጊዜ ብቻ ሳይሆን አስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ ሲያጋጥምም መንግስት በህግ መንግስቱ የሚመራበትንና የሚተዳደረበት ሥርዓት በመፍጠር የህግ መንግስቱን የበላይነት ያረጋግጣሉ።
- ✓ በአራተኛ ደረጃ የህግ መንግስቱን የበላይነት ለማረጋገጥ አገሮች የሚከተሉት አሠራር ከህግ መንግስቱ የማሻሻያ ሥርዓት ጋር የተገናኘ ነው። በርካታ አገሮች ህግ መንግስቱን ለማሻሻል የዘረጉት ሥርዓት ህግ አውጭ ህግ ለማውጣት ከሚከተለው ሥርዓት የከበደ ነው። ለዚህም ከሚሰጠው አንደኛው ምክንያት ህግ አውጪው አልመቸው ያለው የህግ መንግስት ድንጋጌ በቀላል ሥርዓት እያሻሻለ የህግ መንግስቱን የበላይነት እንዳይሸረሸር ህግ መንግስቱ የሚሻሻልበትን ሥርዓት ህግ ከሚወጣበት ሥርዓት የከበደ ማድረግ ጠቀሚነት አለው በማለት ይገልጻሉ። በዚህ በኩል የአገሮችን ተሞክሮና

አሠራር ስናይ አንድ አንድ አገሮች ከህገ መንግስቱ ውስጥ የተወሰኑት መሠረታዊ ድንጋጌዎች ደግሞ ከባድ ነገር ግን ከመጀመሪያው በመጠኑ ቀለል ያለ የማሻሻያ ሥረዓት ይደነግጋሉ።

- ✓ በአምስተኛ ደረጃ የህገ መንግስትን የበላይነት ለማረጋገጥ አገሮች የሚከተሉት አሠራር ህገ መንግስቱን የሚቃረን ውሣኔ የወሰነው ወይም ሌላ አይነት እንቅስቃሴ ያደረገው አካል ወይም ግለሰብ በህገ ተጠያቂ እንደሆነ ማድረግ ነው። በመሆኑም ስልጣን ሣይኖረው ውሣኔ በመወሰን ጉዳት የደረሰ አካል በፍትሐብሔር ተጠያቂ የሚሆንበትን ሥርዓት የዘረጉ ሲሆን ስልጣኑን አላግባብ የተገለገለ ግለሰብ ባለሥልጣን ደግሞ ከሀላፊነቱ የሚወገድበት በፍትሐብሔር ተጠያቂ የሚሆንበት ድርጊቱ ወንጀል ሆኖ በተገናኘ በወንጀል ተጠያቂ የሚሆንበትን ስርዓት በመዘርጋት የህገ መንግስቱን የበላይነትና ልዕልና ለማረጋገጥ ይሠራሉ።

በአጠቃላይ ህገ መንግስቱ የበላይነት መረጋገጥ ዋስትና የሚሆኑ የተለያዩ ሥርዓቶች የሚዘረጉት ለምን እንደሆነ በድጋሚ መግለፅ አያስፈልገውም። በአንዲት አገር የህገ መንግስቱ የበላይነት መረጋገጥና መከበር የህግ የበላይነትና ልዕልና የሰፈነበት ሥርዓት ለመገንባት የመጀመሪያው ቅድመ ሁኔታ ነው። የህገ የባላይነት ፅንሰ ሀሳብ ማናቸውም ሰው ወይም የመንግስት አካል ወይም ባለሥልጣን ከህገ መንግስቱ በላይ ሣይሆን በህገ መንግስቱ ጥላ ሥር ለህገ መንግስቱ ድንጋጌዎች ተገዥ ሆኖ መኖር ያለበትም መሆኑን በሌላ አነጋገር “ሁሉም በህግ ሥር” ሆነው ግዴታቸውንና ሀላፊነታቸውን መውጣትና ስልጣናቸውን መጠቀም ያለባቸውን መሆኑን ይጠይቃል።

5.2.5. የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት የበላይነት፤

የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት የአገሪቱ የበላይ ህግ መሆኑን ለማረጋገጥ የሚያስችሉ በሌሎች አገሮች ተቀባይነት ያላቸውን አሰራሮች እና ዘዴዎች ያካተተ ሆኖ እናገኘዋለን። እነዚህንም ዘረዘር አድርገን ስናያቸው

- በመጀመሪያ ህገ መንግስቱ የአገሪቱ የበላይ ህግ መሆኑን በግልጽ የሚያውቅ ድንጋጌ (supremacy clause) ያለው መሆኑ ነው። ህገ መንግስቱ በአንቀጽ ዘጠኝ የህገ መንግስቱን የበላይነት የሚያውቁ አራት መሠረታዊ ድንጋጌዎችን ያውጃል። እያንዳንዳቸው ድንጋጌዎች የራሳቸው ዓላማ ያላቸው በመሆኑ ድንጋጌዎቹ

በአንድነትና በነጠላ ስለኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት የበላይነት የሚያስቀምጡትን መሠረታዊ መርህን እንመልከት።

ስለ ህገ መንግስት የበላይነት የሚደነግገው የህገ መንግስቱ አንቀጽ ዘጠኝ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት በምዕራፍ ሁለት ስር የህገ መንግስቱ መሠረታዊ መርሆዎች በማለት ካስቀመጣቸው አምስት መሠረታዊ መርሆዎች ውስጥ አንደኛው መሠረታዊ መርህ መሆኑን በትኩረት መታየት ይኖርበታል።

ህገ መንግስቱ በአንቀጽ 9 ንዑስ አንቀጽ 1 " ሕገ መንግስቱ የሀገሪቱ የበላይ ህግ ነው። ማናቸውም ህግ ልማዳዊ አሰራር እንዲሁም የመንግስት አካል ወይም ባለስልጣን ውሳኔ ከዚህ ህገ መንግስት ጋር የሚቃረን ከሆነ ተፈጻሚነት አይኖረውም " በማለት ይደነግጋል። ይህንንም በአጭሩ ስንዘረዝረው ፦

- ማናቸውም በክልል ወይም በፌዴራል ህግ አውጪና ህግ አስፈጻሚ አካላት በፖሊሲ ደረጃ በስትራቴጂ መልክ ወይም ሌሎች ውሳኔዎቻቸው ከህገ መንግስቱ ጋር የሚቃረኑ ከሆነ ተፈጻሚነት የሌለው መሆኑን ፤
- ማናቸውም የክልል ወይም የፌዴራል የዳኝነት አካል በሰጠው ውሳኔ ከህገ -መንግስቱ ጋር የሚቃረን ከሆነ ተፈጻሚነት የሌለው መሆኑን ፤
- በማናቸውም ደረጃ የሚገኝ የክልል ወይም የፌዴራል መንግስት ባለስልጣን የሰጠው ውሳኔ ከህገ መንግስቱ ጋር የሚቃረን ከሆነ ተፈጻሚነት የሌለው መሆኑን በመደንገግ በክልልም ሆነ በፌዴራል ደረጃ የሚገኙ የመንግስት አካላት የህገ መንግስቱን ድንጋጌዎች የሚቃረን ህጎችን ወይም ውሳኔዎችን ከማውጣት መታቀብ ያለባቸው መሆኑን፤ ህገ መንግስቱን የሚቃረኑ ውሳኔዎች ወይም ህጎች ካወጡ ግን ተፈጻሚነት እንደማይኖራቸውና በአገሪቷ ውስጥ ገዢ የሆነው ህገ መንግስቱ መሆኑን በግልጽ አስቀምጧል።
- ህገ-መንግስቱ የበላይነቱን የሚያውጀው በመንግስት አካላት ወይም ባለስልጣን በሚወስኗቸው ውሳኔዎች ላይ ብቻ አይደለም። የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት በየትኛው አካባቢ የሚፈጸሙ ልማዳዊ አሰራሮች ተፈጻሚነት የሚኖራቸው ህገ-መንግስቱን እስካልተቃረኑ ድረስ ብቻ እንደሆነ በግልጽ አውጇል። ህገ መንግስቱ እያንዳንዱ ብሔር ብሔረሰብና ህዝብ ባህሉን የማሳደግና የመንከባከብ መብት እንዳለው ደንግጓል። ሆኖም

ህገ መንግስቱ እንዲገባበት የሚፈልገው የህገ መንግስቱን ድንጋጌዎች የማይቃረኑ ባህላዊ እሴቶችና ልማዳዊ አሰራሮች እንጂ ህገ መንግስቱን ለሚቃረኑት የሚሰጠው ህጋዊ ጥበቃ እንደሌለ እንደውም ማናቸውም ልማዳዊ አሰራር ከህገ መንግስቱ ጋር የሚቃረን ከሆነ ተፈጻሚነት እንደሌለው በማወጅ ህገ መንግስቱ በልማዳዊ ድርጊቶች ላይ ያለውን የበላይነት ያረጋግጣል።

- በሁለተኛ ደረጃ የህገ መንግስት የበላይነት አንደኛው መርህ አድርጎ ህገ መንግስቱ በአንቀጽ 9 ንዑስ አንቀጽ 2 "ማንኛውም ዜጋ የመንግስት አካላት፣ የፖለቲካ ድርጅቶችና ማህበራት እንደዚሁም ባለስልጣኖቻቸው ህገ መንግስቱን የማስከበርና ለህገ መንግስቱ ተገዢ የመሆን ሀላፊነት አለባቸው በማለት ይደነግጋል።

የህገ መንግስት ድንጋጌዎች በመንግስት ላይ ብቻ ሳይሆን በግለሰቦች በማህበሮችና የፖለቲካ ድርጅቶችን የሚመለከቱ መብቶችንና ተመጣጣኝ የሆነ ግዴታና ሀላፊነትን የሚያስቀምጡ ናቸው። በመሆኑም ህገ መንግስቱ ማንኛውም ዜጋ የማህበር የፖለቲካ ድርጅት ወይም የመንግስት አካል በህገ መንግስቱ የተረጋገጠለትን መብት ስራ ላይ ሲያውል ህገ መንግስቱ ያስቀመጠውን ግዴታም በእኩል ደረጃ ማክበር እንዳለበት ህገ መንግስቱ ዋስትና የሰጠውን የሌሎች መብት ማክበር እንደሚገባው እና ሁልጊዜም ህገ መንግስቱን የስራ መመሪያው ማድረግና ለህገ መንግስቱ ተገዢ የመሆን ሀላፊነት እንዳለበት ይደነግጋል። እዚህ ላይ ህገ መንግስቱ የሚጥለው ህገ መንግስቱን የሚቃረኑ ማናቸውም ተግባራት ከመፈጸም መታቀብ፣ ለህገ መንግስቱ ተገዢ የመሆንና የማክበር ግዴታ ብቻ ሳይሆን ሌሎች ሰዎች ድርጅቶች ወይም ማንኛውም አካል ህገ መንግስቱን የሚቃረን ተግባር ሲፈጸም ካገኘ ህገ መንግስቱን ሊያስከብሩ የሚችሉ በአቅሙ ማድረግ የሚገባውን ሁሉ የማድረግ ግዴታ ጥሎበታል። በመሆኑም ህገ መንግስቱ ህገ መንግስቱን የሚቃረን ተግባር ወይም ውሳኔ ከመስጠት እንዲታቀቡ እና ለህገ መንግስቱ ተገዢ እንዲሆኑ በሌላ በኩል ደግሞ ህገ መንግስቱን ለማስከበር የበኩላቸውን ሀላፊነት እንዲወጡ በመደንገግ የህገ መንግስቱን የበላይነት ለማረጋገጥ ይደነግጋል።

በሶስተኛ ደረጃ የህገ መንግስቱ አንቀጽ 9 ንዑስ አንቀጽ 3

" በዚህ ህገ መንግስት ከተደነገገው ውጪ በማናቸውም አኳኋን ስልጣን መያዝ የተከለከለ ነው " በማለት ይደነግጋል። ይኸንን በመርህነት ያስቀመጡት የኢትዮጵያ

ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች የመንግስት ስልጣን ዲሞክራሲያዊ በሆነ መንገድ በህገ መንግስቱ መሠረት ብቻ መያዝ እንዳለበት ይህንን በመተላለፍ በሀይል ዲሞክራሲያዊ መንግስት በመገልበጥ ሥልጣን ሊያዝ እንደማይቻልና እንደዚህ ዓይነት ሙከራ ቢያጋጥም የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች ይህንን መርህ ለማስከበር አስፈላጊ የሆነውን እርምጃ ሁሉ እንደሚወስዱ የሚደነግግ በዚህም የህገ መንግስቱ የበላይነትና ገዢነት የሚያረጋግጥ ድንጋጌ ሆኖ እናገኘዋለን።

በአራተኛ ደረጃ በህገ መንግስቱ አንቀጽ 9 ንዑስ አንቀጽ 4

ኢትዮጵያ ያጸደቀችው ዓለም አቀፍ ስምምነቶች የአገሪቱ የህግ አካል ናቸው የሚል መርህ ደንግጓል። ይኸ መርህ በዓለም አቀፍ ስምምነቶችና በህገ መንግስቱ ድንጋጌዎች መካከል ሊኖር ስለሚገባው ግንኙነት የሚደነግግ ነው። ይኸ መርህ እንዴት ነው መተርጎም ያለበት የሚል በርካታ አከራካሪ ጉዳዮች ይነሳሉ።

የመጀመሪያው "የአገሪቱ ህግ አካል ነው" የሚለው ሀረግ እንዴት ነው መታየት ያለበት የሚል ነው። በዚህ ህገ መንግስት ህግ በሚል ስያሜ የሚጠራቸው ከህገ መንግስቱ ውጪ ያሉትን ሌሎች ህጎች መሆኑን ከአንቀጽ 9 ንዑስ አንቀጽ 1 ድንጋጌ ለመረዳት ይቻላል። ዓለም አቀፍ ስምምነቶች የሚፀድቁት በህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት እንደሆነ በአንቀጽ 55 ንዑስ አንቀጽ 12 ተደንግጓል። በመሆኑም ዓለም አቀፍ ስምምነቶች የአገሪቱ የህግ አካል የሚሆኑ ከሆነ የፌዴራል የህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ፌዴራሉንም ሆነ የክልል መንግስታትን ተፈጻሚ የሚያደርጋቸውን አዋጆች ያክል የህግ ጉልበት ያላቸው መሆኑን ያመለክታል የሚል መከራከሪያ የሚያቀርቡ አሉ።

በሌላ በኩል የህገ መንግስቱ አንቀጽ 13(2) እና በህገ መንግስቱ አንቀጽ 9 ንዑስ አንቀጽ 4 ከተቀመጠው መርህ ጋር እንዴት ነው መጣጣም የሚቻለው ኢትዮጵያ ያፀደቀችው ዓለም አቀፍ የሰብአዊ መብቶች ስምምነት በህገ መንግስቱ ምዕራፍ ሶስት ሥር ከተደነገጉት የሰብአዊ መብቶች ድንጋጌዎች ጋር በአኩል ደረጃ እንደሚታዩ ወይም የህገ መንግስቱ ድንጋጌዎች መተርጎም ያለባቸው ከዓለም አቀፍ የሰብአዊ መብት ድንጋጌዎች ጋር በተጣጣመ መንገድ ስለሆነ እንዴት ነው የሚታዩት የሚሉ ጥያቄዎች ይነሳሉ።

በአጠቃላይ ስንመለከተው በህገ መንግስቱና ዓለም አቀፍ ስምምነቶች መካከል ያለው ግንኙነት ምን እንደሆነ ገዢ የሆነ መርህ ማስቀመጡ የህገ መንግስት የበላይነት ወሰኑ እስከምን ድረስ እንደሆነ ያሳያል። በመሆኑም ዓለም አቀፍ ስምምነት የሚያፀድቀው አካል ዓለም አቀፍ ግዴታ ውስጥ ከመግባቱ በፊት ስምምነቱ ከህገ መንግስቱ ጋር የሚቃረን መሆኑን አለመሆኑን እንዲመረምር ወይም ከስምምነቱ ውስጥ ከህገ መንግስቱ ጋር የሚቃረነውን ክፍል የማይቀበለውና የማይገደድበት (Reservation) ያለው መሆኑን ገልጾ እንዲቀበል የሚያስገድድ መርህ ነው።

የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት የበላይነቱን የሚያውጅ ድንጋጌዎችን መሠረታዊ የህገ መንግስት መርህ አድርጎ ከመያዙ በተጨማሪ የማናቸውም የመንግስት አካል ውሳኔ ወይም ማናቸውም ህግ ህገ መንግስቱን የሚቃረን ሆኖ ከተገኘ ተመርምሮ ውድቅ የሚሆንበትን ሥርዓት በመደንገግ ፡

- የህገ መንግስት ማሻሻያ ጥያቄ ለማቅረብም ሆነ ህገ መንግስቱን ለማሻሻል ጥብቅ የሆኑ ሥርዓቶችን በመደንገግና በመዘርጋት፤
- የመንግስት ባለስልጣናት ተጠያቂነት የህገ መንግስቱ አንዱ መሠረታዊ መርህ አድርጎ በመደንገግ፤
- የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ ሊመራባቸው የሚገቡ መሠረታዊ ደንቦች በመደንገግ በሰላምም ሆነ በችግር ጊዜ የህገ መንግስቱን ገዢነትና የበላይነት የሚያረጋግጡ አሰራሮችና መሠረታዊ መርሆዎችን አካትቶ እናገኘዋለን።

የመወያያ ጥያቄ

1. የህገ መንግስት የበላይነት ባልተረጋገጠበት ሁኔታ ፣ የህግ የበላይነትና ልዕልና ማረጋገጥ የሚያስችል ሥርዓት መገንባት ይቻላል ብለው ያስባሉ?
2. በህግ የበላይነት “Rule of law” እና በህግ መሠረት መግዛት “Rule by law” መካከል ምን መሠረታዊ ልዩነት አለ ብለው ያስባሉ?
3. የክልል ህገ መንግስት የበላይነት መግለጫዎች በዝርዝር ያስቀምጡ።

4. የኢ.ፌ.ድ.ሪ ህገ መንግስት የበላይነት በክልል ህገ መንግስት የበላይነት ጋር ያለውን ግንኙነት ይዘርዝሩ። አንድ ክልል የፌዴራሉን መንግስት የሚቃረን የክልል ህገ መንግስት ቢያፀድቅ ውጤቱ ምን ይሆናል?
5. የመጨረሻ መጨረሻ ሕጉን የሚያወጡት ሰዎች ሆነው ሳለ እንዴት የሕግ የበላይነት ይባላል? ፈላጭ ቆራጭ ንጉሥ በሚያወጣው ህግና የህዝብ ተመራጮች በሚያወጡት ህግ መካከል ያለው ልዩነት ምንድነው?
6. በኢትዮጵያ የስልጣን ክፍፍል (separation of power) አለ ወይ?
7. በሕገመንግሥቱ ውሳኔ እንዲሰጥ ስልጣን የተሰጠው አካል በአድልዎ ወይም በስህተት የሰጠውን ውሳኔ አለማክበር የህግ የበላይነትን እንደመጣስ ይቆጠራል ወይ?
8. በዲሞክራሲያዊ ስርዓተ መንግሥት የሕግ የበላይነት አለ ይባላል። በኢትዮጵያ አንዳንድ ጊዜ ሰብዓዊ መብቶች ሲጣሱ ይታያል። ይህ ባለበት ሁኔታ እንዴት የሕግ የበላይነት አለ ማለት ይቻላል?

5.3. ሰብአዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶች

ህገመንግስታችን የተመሰረተበት ሶስተኛው ምስሶ ወይም መሰረት በሰብአዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶች መከበር ላይ የቆመ መሆኑ ነው።

የሰብዓዊ መብቶች መነሻና ግብ ዜጎችን ከመንግሥት ሥልጣን abuse መጠበቅ ነው። ከታሪክ እንደምንገነዘበው ለዲሞክራሲያዊ ስርዓቶች ምስረታ የተደረገው ትግል የሰዎች መብቶች እንዲታወቁና እንዲከበሩ ከተደረገው ትግል ጋር የተያያዘ ነው።

በሕግ ካልሆነ በስተቀር ያለመታሰር፣ የእምነት መብት ወዘተ በእንግሊዝ አገር ዲሞክራሲያዊ ስርዓተ መንግሥት ከመመስረቱ በፊት በከባድ ትግል ዕውቅና ያገኙ መብቶች ናቸው። ይሁንና እነዚህና ሌሎች የሰው ልጆች መብቶች ዋስትና ሊያገኙ የሚችሉት የመብቱ ተጠቃሚ የሆኑት እራሳቸው ሰዎች የሥልጣን ባለቤት ሲሆኑ ነው። ሕዝቦች የሉዓላዊ ሥልጣን ባለቤት ባልሆኑበት የሰዎች ሰብዓዊ መብቶች ዋስትና ሊያገኙ አይችሉም።

የዛሬዋን አሜሪካ የመሰረቱት መስራች አባቶች የአሜሪካን ነጻነት ሲያውጁ በተፈራረሙት ሰነድ የሚከተለው ይገኛል።

We hold these truths to be self-evident, that all men are created equal, that they are endowed by their creator with certain unalienable rights that among these are the pursuit of happiness-that to secure these rights, Governments are instituted among men, deriving their just power from the consent of the governed. '

Taken from 'Declaration of Independence'

የዲሞክራሲያዊ ሥርዓተ መንግሥት ምስረታ ዋና መሰረቱ የሰዎችና የሕዝቦች መብት መከበር ስለሆነ ዲሞክራሲያዊ ሥርዓተ መንግሥትና የሰዎች መብቶች መከበር የሚነጣጠሉ አይደሉም። ስለሆነም የዲሞክራሲያዊ ሥርዓተ መንግሥት መንስኤውም ሆነ ዋና መገለጫው የሰዎች መብቶች መከበር ነው ማለት ይቻላል።

5.3.1. የመብቶች አከፋፈል (classification of rights)

ምሁራን የሰዎች መብቶችን የተለያዩ መስፈርቶችን በመጠቀም ከፋፍለው ያስቀምጣሉ። በአንዳንዶቹ positive and negative ተብለው ሲከፋፈሉ negative ማለት መንግሥት እጁን እንዲሰበሰብ የሚያስገድዱ ለምሳሌ በህይወት የመኖር መብትን ማወቅ ማለት ሲሆን Positive ማለት ደግሞ መንግሥት ለሁሉም እኩል ጥበቃ ሊያደርግ የሚገባው ለምሳሌ የትምህርትና የጤና መብት ለሁሉም ማዳረስ ማለት ነው። በሌላ በኩል ደግሞ አንደኛ ትውልድ መብት (first generation) ማለትም ሰብአዊና ፖለቲካዊ መብቶች፣ ሁለተኛ ትውልድ መብት (second generation) ማለትም ኢኮኖሚያዊና ማህበራዊ መብቶች እና ሶስተኛ ትውልድ መብት (third generation) ማለትም በንጹህ አካባቢ የመኖር መብት ወዘተ... በማለት ይከፋፈላሉ። በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት መብቶችን ሰብአዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶች በማለት ይከፍላቸዋል። በዚህ ጽሁፍ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስትን መስፈርት መሰረት አድርገን ለመመልከት እንሞክራለን።

አንቀጽ 10

ሰብዓዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶች

1. ሰብዓዊ መብቶችና ነፃነቶች ከሰው ልጅ ተፈጥሮ የሚመነጩ የማይጣሉና የማይገፈፉ ናቸው።
2. የዜጎች እና ሕዝቦች ሰብዓዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶች ይከበራሉ።

በንዑስ አንቀጽ 2 እንደተደነገገው እነዚህ ሰብዓዊ መብቶች እንዲሁም ዲሞክራሲያዊ መብቶች እንደሚከበሩ ደንግጓል። የዜጎች ሰብዓዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶች መከበር ሰላምን ለማስፈን ልማትን ለማምጣት እጅግ በጣም አስፈላጊ ነው። ዜጎች መብታቸው ከተከበረ ወደ አመጽና ሁከት መፍጠር የሚሄዱበት ምክንያት አይኖርም። ኑሮአቸውን ለማሻሻል ብቻ ተግተው እንዲሠሩ የሚያደርግ ነው። በተለይ በኢትዮጵያ ሁኔታ ለሰላምም ለእድገትም የሰብዓዊና ዲሞክራሲ መብቶች መከበር መሠረታዊ ቅድመ ሁኔታ ነው።

ሰብዓዊ መብቶች

ሰብዓዊ መብቶች ማለት ማንም የሚሰጣቸው ወይም የሚነፍጋቸው ሳይሆን ሰዎች በመሆናቸው ብቻ በተፈጥሮ ያገኟቸው መብቶች ማለት ነው። መንግሥት እነዚህን መብቶች እውቅና ይሰጣቸዋል እንጂ የሚያበረክታቸው ስጦታዎች አይደሉም። እነዚህ መብቶች ከዜግነት ጋር የተያያዙ ሳይሆን ሰው በመሆኑ ብቻ የሚከበሩ መብቶች ናቸው።

ሰብዓዊ መብቶች ተብለው ከሚጠቀሱት መካከል አንዳንዶቹ፤

- 1/ በሕይወት የመኖር መብት፤
- 2/ የአካል ደህንነት መብት እና
- 3/ የነፃነት መብት ናቸው።

ዲሞክራሲያዊ መብቶች

ዲሞክራሲያዊ መብቶች የሚባሉት ዜጎች በአንድ አገር አብረው በመኖራቸው ምክንያት በጋራ የመሰረቱት ማህበረሰብ ውስጥ የሚኖራቸውን እኩል ተሳትፎና ተጠቃሚነት በሚመለከት እኩል መብት እንዳላቸው የሚያረጋግጥ በሥርዓቱ እውቅና የሚሰጠው መብት ነው።

ዲሞክራሲያዊ መብቶች ተብለው ከሚታወቁት መካከል አንዳንዶቹ፤

- 1/ ሃሳብን በነፃ የመግለጽ መብት፤

2/ የመሰብሰብ፣ የመደራጀትና ሰላማዊ ሰልፍ የማድረግ መብት፤

3/ የመምረጥና የመመረጥ መብት ናቸው፡፡

የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገመንግስት ይህንን መርህ ተከትሎ በምዕራፍ ሶስት መሰረታዊ ሰብአዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶችን ዘርዝሯል፡፡ በአጠቃላይ የህገመንግስቱን አንድ ሶስተኛ ክፍል የያዙት የእነዚህ መሰረታዊ መብቶች ዝርዝር መሆናቸውን ስንመለከትም፣ ህገመንግስቱ ለሰብአዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶች የሰጠውን ትኩረት እንገነዘባለን፡፡

5.3.2. በመብቶች ላይ ስለሚኖር ገደብ

በዲሞክራሲያዊ ስርዓት ዜጎች ሁሉ እኩል በመሆናቸው በመብት አጠቃቀም እኩል ተጠቃሚ ናቸው፡፡ በዚህም መሰረት ለምሳሌ ሃሳብን የመግለጽ መብት የሁሉም መብት ስለሆነ አንዱ ሃሳቡን ሲገልጽ ሌላውም የተለየ ሃሳብ ካለው ያንን ሀሳቡን የመግለጽ መብት አለው ማለት ነው፡፡ እኔ ያቀረብኩትን ሃሳብ ሌላው ሊቀበል ይገባል አለበለዚያ መብቴ አልተከበረም የሚል አመለካከት የራስን ብቻ እንጂ የሌላውን መብት አለማወቅ ይሆናል፡፡ ስለሆነም ማንኛውም ሰው በመብቱ ሲጠቀም የሌሎችን ሰዎች ተመሳሳይ መብቶች ማክበር ይገባዋል፡፡ ስለሆነም የማንኛውም ሰው መብት እውቅና የሚሰጠውና ጥበቃ የሚደረግለት የሌላውን ሰው መብት እስካከበረ ድረስ ብቻ ነው፡፡ የሌላውን ሰው መብት የሚነካ ሲሆን መብት መሆኑ ያቆምና የሌላውን ሰው መብት መጣስ ይሆናል፡፡ ይሁንና የአንደኛው መብት አቁሞ የሌላው የሚጀምርበትን መለያውን ማስመር ከባድና አስቸጋሪ ነው፡፡ ይህ በተለይ ሃሳብን ከመግለጽ መብት ጋር በተያያዘ ጎልቶ ይታያል፡፡ ስለሆነም የአንዱን መብት ከሌላው መብት ጋር አጣጥሞ መሄድ አንዱ በዲሞክራሲያዊ ሥርዓት የሚያጋጥም ፈተና ነው፡፡

መብቶች ሊከበሩ የሚችሉት መብቶች ሲጣሱ የሚያስከብር ሥርዓት ሲኖር ነው፡፡ ስለሆነም መብቶች እንዳይጣሱ፣ ከተጣሱም አጥፊው የሚቀጣበት ወይም ላደረሰው ጉዳት ተመጣጣኙን የሚከፍልበት ህግና ስርዓት መኖር አለበት፡፡ በዲሞክራሲያዊ ሥርዓት ሥርዓቱ የሚገዛበትና የሚተዳደርበትና የሚገዛበት ሕግና ሥርዓት አለ፡፡ ዲሞክራሲያዊ ሥርዓቱን ማስጠበቅ ማለት እነዚህን ሕጎችና ሥርዓቶች ማስጠበቅ ማለት ነው፡፡ መብቶች እንዲከበሩ እነዚህ ህግና ስርዓቶች መከበር አለባቸው፡፡ እነዚህ ህግና ስርዓቶች ችግሮችና ጉድለት ያለባቸው ቢሆንም በህግና በስርዓት መሰረት ብቻ ነው ሊታረሙና ሊስተካከሉ የሚገባው፡፡ ህግና ስርዓት እስከሆኑ ድረስ ግን ማንም ሰው ሊያከብራቸው ይገባል፡፡ ስለሆነም ዜጎች የዲሞክራሲያዊ ሥርዓቱን ለመጠበቅ

ተብለው የወጡ ህጎችና ሥርዓቶችን የማክበር ኃላፊነት አለባቸው። ይሁንና የሕግ ማስከበር ሥራው የት አቁሞ ሰብዓዊ መብት መጣስ የሚጀምረው የቱ ጋ እንደሆነ መለየትም ከባድና አስቸጋሪ ነው። እነዚህን ሕጎች ለማስፈጸም የቆመው የሕግ አስፈጻሚ አካል ሕግን ለማስከበር በሚወስደው እርምጃ የሰብዓዊ መብቶች ሊነኩና ሊጣሉ ይችላሉ። በዚህ ምክንያት በዲሞክራሲያዊ ሥርዓት የሕግ አስፈጻሚው አካል ከፍተኛ ፈተና እንደሚገጥመው መገመት አያስቸግርም። ብዙውን ጊዜ የሰብዓዊ መብት ተከራካሪ ቡድኖች ትኩረት ሰጥተው የሚተቹት ወንጀል በመፈጸሙ የሚፈጸመውን የሰብዓዊ መብት መጣስ ሳይሆን የሕግ አስከባሪው ሕግ ሊያስከበር በሚወስደው እርምጃ የወንጀል ተጠርጣሪ መብት እንዳይነካ መከላከል ላይ ነው።

መብቶች በአስቸኳይ ጊዜ አዋጅ ምክንያት ሊገደቡ ይችላሉ። በህገ-መንግሥቱ አንቀጽ 93 የውጭ ወራሪ ሲያጋጥም፣ ህገ-መንግሥታዊ ሥርዓቱን አደጋ ላይ የሚጥል ሁኔታ ሲከሰትና በተለመደው የሕግ ማስከበር ለመቋቋም የማይቻል ሲሆን መብቶች ሊገደቡ እንደሚችሉ ተደንግጓል። ነገር ግን በአንቀጽ 18 የሰብአዊ አያያዝ ስለመከልከል፣ በአንቀጽ 25 የእኩልነት መብትና በአንቀጽ 39 የብሔር ብሔረሰቦች መብት እንደማይገደብ ደንግጓል።

5.3.3. የአብዛኛው ሥልጣን በአናሳው ቡድን መብት የሚገደብ መሆኑ (the majority rule restrained and limited by the rights of the minorities)

የመብት አከባበር ሲወሳ የማንበረሰቡ አናሳ ክፍሎች መብት የተለየ ትኩረት የሚሰጠው መሆኑ ግንዛቤ መውሰድ ያስፈልጋል። ዲሞክራሲ የአናሳውን ክፍል ጥቅምና አስተያየት ከግንዛቤ ማስገባትና በተቻለ መጠን በአወካከል ሆነ የአስተያየቱን መከበር በተግባር መገለጽ ይኖርበታል። ይህ ካልሆነ ግን ማንኛውም ማንበረሰቡን የሚነካ ውሳኔ በድምጽ ብልጫ ብቻ ከተወሰነ አናሳው ክፍል ጥቅሙ አንዳንድ ጊዜ ሳይጠበቅለት ይቀራል። ከዚያም አልፎ ሊረሳና ሊጨቅንም ይችላል። ይህ ሲሆን አናሳዎች ማንበረሰቡ ውስጥ በእኩልነት ተሳታፊ ሆነው አብረው የመኖር ፍላጎታቸው ሊመነምን ይችላል።

አናሳ ሲባል የብሔረሰብ፣ የባህል፣ የሃይማኖት፣ የቋንቋ እንዲሁም ደግሞ የፖለቲካ አስተያየት የሚወክሉ ክፍሎችን ሁሉ ያካትታል።

የእነዚህ አናሳዎች ቁጥር በዛ ካለ፣ ቁጥራቸው በሚፈቅደው መጠን የፖለቲካ ውክልና ሊያገኙ ስለሚችሉ የመብታቸው መከበር ሁኔታ አጠያያቂ ላይሆን ይችላል። ነገር ግን በሚኖሩበት ማንበረሰብ ወይም ብሔረሰብ ክልል ውስጥ ቁጥራቸው በጣም አነስተኛ ሆኖ በፖለቲካ ተቋማት

ውስጥ ውክልና ለማግኘት የማይችሉ ከሆነ ሕልውናቸው፣ ጥቅማቸውና አስተያየታቸው እንዲታወቅና እንዲከበር የተለየ መብት እንዲሰጣቸው ማድረግ የዲሞክራሲ መርህ የሚጠይቀው ነው። ለምሳሌ በአንድ ክልል ውስጥ የሚኖሩ በቁጥራቸው ማነስ ምክንያት ውክልና ማግኘት ካልቻሉ ከብዙሃን አወካከል ለየት ያለ የአወካከል መብት በተለያዩ የዲሞክራሲ ሥርዓት ይሰጣቸዋል። ስለዚህ የአንድን ማኅበረሰብ አናሳ ክፍሎች መብት ማስጠበቅ የዲሞክራሲን መርህ የሚቃረን ሳይሆን ዲሞክራሲን እንደማጠናከር የሚቆጠር ነው።

ከዚህ በላይ እንደቀረበው በአንድ በኩል የብዙሀኑ የበላይነት ማስከበር በሌላ በኩል የአናሳውን መብት መጠበቅ የሚቃረኑ ይመስላሉ። ይሁንና እነዚህ የዲሞክራሲያዊ ሥርዓት የመሠረተ ምስራቆች ናቸው። የአብዛኛው የበላይነት የሚያስፈልገው በጋራ ጉዳይ ላይ ለመወሰን እንጂ ሌላውን አናሳ ወገን ለመጨቆን የተዘጋጀ አይደለም።

ስለሆነም በዲሞክራሲያዊ ሥርዓት የአናሳዎች መሠረታዊ መብቶች መከበር የዲሞክራሲያዊ ሥርዓቱ መሠረታዊ መለያ ባሕርይ ነው። አናሳዎች መብታቸው እንደተከበረ ካረጋገጡ በዲሞክራሲያዊ ሥርዓቱ ውስጥ አዎንታዊ ተሳትፎ እንዲያደርጉ ማረጋገጫ ነው።

በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግሥት የአናሳውን መብት ለመጠበቅ የሚያስችል ድንጋጌዎች ይገኛሉ። እነርሱም፦

1. የብሔር ብሄረሰብ የራሱን እድል በራሱ የመወሰን እስከመገንጠል መብት። ይህ መብት የብሔረሰቡን ቁጥር ከግምት ሳያስገባ ለማንኛውም ብሄር ብሄረሰብ በሕገመንግሥቱ የተረጋገጠ መብት ነው። ስለሆነም በቁጥሩ አነስተኛ የሆነ ብሄር ወይም ብሄረሰብ በተመሰረተው ዲሞክራሲያዊ ሥርዓት መሠረት አሁን የሚገኝበት ሁኔታ ካልተመቸውና ካልተስማማው ማንም ሌላ ወገን ሳያገባው የራሱን መስተዳድር ለመመስረት ወይም እስከመገንጠልና የራሱን መንግሥት ለመመስረት የሚያስችለው መብት ነው።
2. በፌዴሬሽን ምክር ቤት ብሄረሰብን መሠረት ያደረገ ውክልና። በኢ.ፌ.ዲ.ሪ የተወካዮች ምክር ቤት አባልነት የተመሠረተው በሕዝብ ብዛት አንድ ሰው አንድ ድምጽ የሚለውን መሰረት ባደረገ ውክልና ነው። በዚህም ምክንያት አብዛኛው ሕዝብ የያዘው ብሄረሰብ ከፍተኛ ቁጥር ያለው ውክልና ይኖረዋል። በተወካዮች ምክር ቤት እያንዳንዱ ብሄር ብሄረሰብ ውክልና ሊያገኝ በሚችል መልኩ የምርጫ ክልል እንደሚወሰንም ተመልክቶአል። በዋነኛነት ግን በፌዴሬሽን ምክር ቤት እያንዳንዱ ብሄር ብሄረሰብ

የሚወከልበት ስለሆነም አናሳ ብሄረሰቦች ከፍተኛ ቁጥር ያለው ውክልና እንዲኖራቸው የሚያደርግ ነው።

3. በሕገመንግሥቱ የተደነገጉ መሠረታዊ መብቶች። እነዚህ በመሠረቱ የአናሳ ቡድኖች መብት ለመጠበቅ ተብለው የተደረገጉ መብቶች ናቸው። እነዚህን መሠረታዊ መብቶች ለመለወጥ የሚቻለው ሁሉም የክልል ምክር ቤቶች ሲስማሙ ብቻ ነው። አንዱ አነስተኛ ቁጥር ያለው ክልል ምክር ቤት ካልተስማማ እነዚህ መብቶች ላይ አንድም ዓይነት መሻሻል አይደረግም።

5.3.4. ህገ መንግስቱ ሰብዓዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶችን ለማስከበር የዘረጋቸው የቁጥጥርና የክትትል ስርዓት

ህገመንግስታችን የመንግስት አካላት ሕግ መንግስቱን ማክበርና ማስከበር እንዳለባቸው አንቀጽ 9/1/ ስር ቀጥሎ ባለው ሁኔታ ደንግጓል።

ማንኛውም ዜጋ የመንግስት አካላት የፖለቲካ ድርጅት ሌሎች ማህበራዊ ድርጅቶች እንዲሁም ባለስልጣኖቻቸው ህገ መንግስቱን የማስከበር ለህገ መንግስቱ ተገዥ የመሆን ኃላፊነት አለባቸው /ስርዝ የተጨመረ/

ይህን ህገ መንግስት ለማክበርም አንዱ ግዴታ በህገ መንግስቱ የተደነገጉትና እውቅና ያገኙትን ሰብዓዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶችን ማክበር ማስከበር ግዴታቸው ነው። ህገ መንግስታችን ግን ይህን ለነዚህ የመንግስት አካላቶችና ባለስልጣናት አልተወደደም። ይልቁንስ መብቶችን ለማስከበር የቁጥጥርና የክትትል ስርዓት ዘርግቷል። በዚህ ክፍል እነዚህን የቁጥጥርና የክትትል ስርዓቶች ከማውጋታችን በፊት በሌሎች አገሮች ያሉትን ተሞክሮዎች ለማየት እንሞክራለን። እነዚህም አገሮች እንግሊዝና አሜሪካን ናቸው። እነዚህ ሁለት አገሮች ዲሞክራቲክ አገሮች ሲሆኑ በሁለት ነጥቦች ብናነፃፅራቸው እንግሊዝ ያላት የመንግስት ቅርጽ በህገ መንግስት የተገደበ አጼያዊ ስርዓት ሲሆን በዋናነት ዋናው ስልጣን ያለው ፓርላማ ዘንድ ነው። አሜሪካን ግን የመንግስት ቅርጽ ፕሬዝዳንታዊ ሲሆን ፌዴራላዊ የመንግስት አወቃቀር አላት። እንግሊዝ የተፃፈ ህገ መንግስት የላትም አሜሪካ ግን የተፃፈ ህገ መንግስት አላት። ስለዚህ የነዚህን ልምድ ማየቱ ጥሩ መንደርደሪያ ይሆናል።

አሜሪካና እንግሊዝ

ሰብዓዊ መብቶችን በህገ መንግስት ውስጥ ማካተት ያስፈለገበት ምክንያት ስልጣኑ የተገደበ መንግስት ለማቋቋም ነው። በሌላ አባባል ስልጣን ፍፁማዊ በሆነ መንገድ በተለያዩ የመንግስት ተቋማትና በግለሰቦች እጅ አንዳይከማች ለማድረግ ነው።

በዚህ በኩል እንግሊዝ አገር የተባፈረ ህገ መንግስት ስለሌለ ሰብዓዊ መብቶች ተጽፈው የሚገኙት በተለያዩ ህጎች ውስጥ ነው። ስለሆነም ግለሰቦች መብታችን በመንግስት ተጣሰ በማለት ጉዳዮቸውን ፍ/ቤት በሚያቀርቡበት ጊዜ የተባለው ጥሰት መድረስ አለመድረሱን ለማየት ፍ/ቤቶች የሚፈትሹት ህገ መንግስቱን ሳይሆን ተራ ህጎችን ነው። ይህ ሰብዓዊ መብት ጥሰት በመንግስት ወይም በሌላ አካል ወይም ግለሰብ ሊፈጸም ይችላል። የመንግስት አካላት ደግሞ ከላይ እንዳየነው ህግ አውጪ ህግ አስፈጻሚና ህግ ተርጓሚ መሆናቸውን ተመልክተናል። ስለሆነም ሰብዓዊ መብት ጥሰትን የፈፀመው ህግ አስፈጻሚው ከሆነ የእንግሊዝ ፍርድ ቤቶች /judicial review/ በሚባለው /mechanism/ አሰራር ድርጊቱ የስልጣን ገደብን ያለፈ /ultra vires/ ነው በማለት ድርጊቱን እንዲቆም ለመወሰን ስልጣን አላቸው።

ሆኖም ፓርላማው ሰብዓዊ መብትን የሚጥስ ህግ ቢያወጣ የወጣው ህግ ኢህገ መንግስታዊ ነው በማለት ህጉን መሻር እናም አዋጁን ተከትሎ የተከናወነ ወይም እየተከናወነ ያለ ድርጊትም ካለ እንዲቆም የማዘዝ ስልጣን የላቸውም። ምክንያቱም አንድ አዋጅ ኢህገ መንግስታዊ ነው ለማለት የተባፈረ ህገ መንግስት መኖር ያስፈልጋልና። የተጻፈ ህገ መንግስት ካለ የህግ መንግስት ድንጋጌዎችን በተራ አዋጅ መሻር አይችልም።

ይህን በምሳሌ እናስረዳ በኤፌድሪ ህገ መንግስት አንቀጽ 22/1/ ስር ማንኛውም ሰው የወንጀል ክስ ሲቀርብበት የተከሰሰበት ድርጊት በተፈፀመበት ጊዜ ድርጊቱን መፈጸሙ ወይም አለመፈጸሙ ወንጀል መሆኑን በህግ የተደነገገ ካልሆነ በስተቀር ሊቀጣ አይችልም እንዲሁም ወንጀሉን በፈጸመበት ጊዜ ለወንጀሉ ተፈጻሚ ከነበረው የቅጣት ጣሪያ በላይ የከበደ ቅጣት በማኛውም ሰው ላይ አይወስንም በማለት ተደንግጓል።

በዚህ አንቀጽ መሰረት የወንጀል ህግ ለተጠርጣሪው ጥቅም ካልሆነ በቀር ወደ ኃላ መልሶ አይሰራም። ይህ መብት እንግሊዝ አገርም የተከበረ መብት ነው። ግን ህጉ የተጻፈው በህገ መንግስት ውስጥ ሳይሆን ተራ ህግ ውስጥ ነው። ስለሆነም የእንግሊዝ ፓርላማ ሌላ ተራ ህግ በማውጣት ይህን መብት መገደብ ይችላል። የእንግሊዝ ፍ/ቤቶችም እራሱ አዋጁ ኢህገ መንግስታዊ ነው በማለት ህጉን የመሻር ስልጣን የላቸውም።

ወደ አሜሪካ ስንመጣ ግን ነገሮች የተለዩ ናቸው። ለመጀመር አሜሪካን ከ200 ዓመት በላይ ዕድሜ ያለው የተጻፈ ህገ መንግስት አላት። ይህም ህገ መንግስት አንቀጽ 6/2/ ስር ራሱን በአገሪቱ የሚገኙ ህጎች ሁሉ የበላይ መሆኑን ደንግጓል። እንዲሁም ይሄው ህግ መንግስት የተለያዩ የመንግስት አካላት በመፍጠር ስልጣንን አከፋፍሏል። በሰጣቸውም ስልጣን ላይ የተለያዩ ገደቦችን አድርጓል። ለምሳሌ የአሜሪካ ኮንግረስ የፕሬዝ ነፃነትን የሚገድብ ህግ ሊያወጣ አይችልም። ይህን የመሰለ አዋጅ ቢያወጣ የፌዴራል ጠቅላይ ፍ/ቤት ህጉን ኢህገ መንግስታዊ ነው በማለት ይሸረዋል። በተመሳሳይም የአሜሪካን ህግ አስፈጻሚ በማንኛውም መልኩ ህገ መንግስቱን የሚባረር የሰብዓዊ መብት ጥሰት ቢፈፅም የፌዴራል ጠቅላይ ፍ/ቤት ድርጊቱን ኢህገ መንግስታዊ ነው በማለት ድርጊቱ እንዲቆም በማድረግ ስልጣን አለው።

ስለሆነም ማንኛውም የመንግስት አካል ህግ አስፈጻሚውም ይሁን ወይም ህግ አውጪው የህግ መንግስቱን ድንጋጌዎች የሚጥሱ ድርጊቶች ሲፈጸሙ ወይም ህግ ቢያወጡ የአሜሪካን ፌዴራል ጠቅላይ ፍ/ቤት ህጉን ኢህገ መንግስታዊ ነው፤ ድርጊቱንም ደግሞ ኢህገ መንግስታዊ ነው በማለት ህጉን የመሻር እና ድርጊቱን የማስቆም ስልጣን አለው።

ከላይ የእንግሊዝ ፓርላማ መሰረታዊ መብቶችን የሚጥሱ ህጎችን ሊያወጣ እንደሚችል ተመልክተናል፤ ምክንያቱም እነዚህ መብቶች ተደንግገው የሚገኙት ተራ ህጎች ላይ ስለሆነ ነው ብለናል። በሌላ በኩል ደግሞ እነዚህ መሰረታዊ መብቶች ተጽፈው የሚገኙት በአሜሪካ ህገ መንግስት ውስጥ በመሆኑ ለመሻር ቀርቶ ለማሻሻል እንኳን ቀላል አይደለም። በአሜሪካን ህገ መንግስት አንቀጽ 5 መሰረት እነዚህ ስለ ሰብዓዊ መብት የሚደነገጉትን ድንጋጌዎች ለማሻሻል ሀሰብ ለማቅረብ የኮንግረሱ 2/3 ድጋፍ ያስፈልጋል።

ለማጠቃለል በእንግሊዝ አገር የተጻፈ ህገ መንግስት የለም በአሜሪካን ግን አለ ስለሆነም መሰረታዊ መብቶች በእንግሊዝ አገር ተጽፈው የሚገኙት ተራ ህጎች ውስጥ ነው። በአሜሪካ ግን ተጽፈው ያሉት አገሪቱ ህጎች ሁሉ በላይ በሆነው ህገ መንግስት ውስጥ ነው። ከዚህ የሚከተለው ደግሞ የእንግሊዝ ፓርላማ እነዚህን ስለ መሰረታዊ መብቶች የሚደነግጉ ተራ ህጎች በሌላ ተራ ህግ ሊሸራቸው ይችላል። የእንግሊዝ ፍ/ቤቶችም ይህን ለመከላከል አይችሉም የአሜሪካው ፓርላማ ግን እነዚህን መሰረታዊ መብቶች ሊሸር የሚችል ህግ ማውጣት አይችልም ቢያወጣም የፌዴራል ጠቅላይ ፍ/ቤት ህጉ ኢህገ መንግስታዊ ነው በማለት ዋጋ ያስጠዋል። በእንግሊዝ ሊሻሻል የሚችል ህገ መንግስት የለም። በአሜሪካን ግን ሊሻሻል የሚችል የተጻፈ ህገ መንግስት አለ። ሆኖም ግን ስለመሰረታዊ መብቶች የሚደነግጉትን የህገ መንግስት ድንጋጌዎች ለማሻሻል የፓርላማውና የክልል መንግስታት 2/3ኛ ድጋፍ ይጠይቃል።

ኢትዮጵያ

የኢትዮጵያ ፌዴራል ህገ መንግስት የኢትዮጵያ ብሄር ብሄረሰቦችና ህዝቦች መርጠው በላካቸው ተወካዮች ህዳር 29 ቀን 1987 ዓ.ም ፀደቀ። ስለሆነም ኢትዮጵያ እንደ አሜሪካ የተጻፈ ህገ መንግስት አላት። የአሜሪካ ህገ መንግስት አንቀጽ 6 ላይ እንደደነገገው የእኛም ህገ መንግስት አንቀጽ 9 ስር የራሱን የበላይነት በሚከተለው ሁኔታ ደንግጓል።

ህገ መንግስቱ የሀገሪቱ የበላይ ህግ ነው። ስለሆነም ማንኛውም ህግ ልማዳዊ አሰራር እንዲሁም የመንግስት አካል ወይም ባለስልጣን ውሳኔ ከዚህ መንግስት ጋር የሚቀረን ከሆነ ተፈጻሚነት አይኖረውም።

በዚህ ህገ መንግስታዊ ድንጋጌዎች መሰረት ህግ አውጪ፣ የፌዴራልም ሆነ የክልል ህግ አውጪዎች የህግ መንግስት ድንጋጌዎችን የሚቃረን ህግ ማውጣት አይችሉም ቢያወጡም ኢህገ መንግስታዊ ነው ተብሎ ዋጋ እንዳይኖራቸው ይደረጋል።

በተጨማሪም የህግ አስፈጻሚው ውሳኔ ህገ መንግስቱን የሚቀረን ከሆነ ድርጊቱ ኢህገ መንግስታዊ ተብሎ ድርጊቱ እንዲቋረጥና የተገኘ ውጤትም ከለ እዲቀለበስ ይደረጋል። ህግ አውጪው የሚያወጣቸውን ህጎች ኢህገ መንግስታዊ ሊሆኑ ከሚችሉባቸው ሁኔታዎች አንዱ

በህገ መንግስታችን የተጠበቁትን መሰረታዊ ሰብዓዊ መብቶች የሚያግዱ ወይም የሚሸረሽሩ ህጎች መሆናቸው ነው። ይህ በሚሆንበት ጊዜ የወጣው ህግ ኢህገ መንግስታዊ ነው ተብሎ ይሻራል በተመሳሳይም የህግ አስፈጻሚው ድርጊቶች መሰረታዊ ሰብዓዊ መብቶችን የሚጥሱ ከሆነ ኢህገ መንግስታዊ ናቸው ተብለው እንዲቋረጡ ይደረጋል።

በአሜሪካ ህገ መንግስትና ብሎም መሰረታዊ ሰብዓዊ መብቶች ሲጣሱ ሁኔታዎችን የሚመረምርና ውሳኔ የሚሰጠው የፌዴራል ጠቅላይ ፍ/ቤት ነው። በኢትዮጵያ ግን ይህ ስልጣን ያለው የፌዴሬሽን ምክር ቤት ነው። አንቀጽ (62) የፌዴሬሽን ምክር ቤት ለዚህ እንዲረዳው በዚህ አንቀጽ ንዑስ አንቀጽ 2 መሰረት የህገ መንግስት ጉዳዮች አጣሪ ጉባኤን ያደራጃል።

ይህ ጉባኤ በአዋጅ ቁጥር 250/1993 መሰረት ተደራጅቷል። የጉባኤውን ስልጣንና ተግባር የሚዘረዝረው አንቀጽ 6 በፌዴራል መንግስትም ሆነ በክልል ህግ አውጪ አካላት የሚወጡ ህጎች ህገ መንግስታዊነታቸው ላይ ጥያቄ ሲነሳ ጥያቄውን መርምሮ ለመጨረሻ ውሳኔ ለፌዴሬሽን ምክር ቤት ያቀርባል በማለት ደንግጓል። ስለሆነም የህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት መሰረታዊ የሰብዓዊ መብቶችን የሚጥስ ወይም የሚገድብ ህግ ቢያወጣ አዋጁን የፌዴሬሽን ምክር ቤት ኢህገ መንግስታዊ ነው በማለት ህጉን ይሽረውና ተግባራዊ እንዳይሆን ያደርጋል ማለት ነው። ህግ አስፈጻሚው ህገ መንግስቱን ብሎም ሰብዓዊ መብትን ጥሶ ቢገኝ ፍ/ቤቶች ድርጊቱን ለማስቆምና ከዚህም የተገኘው ውጤት እንዲቀለበስ ትዕዛዝ የመስጠት ስልጣን እንዳላቸው በህገ መንግስታችን አንቀጽ 9/2/ ስር ማንኛውም የመንግስት አካል ህገ መንግስቱን የማስከበር ኃላፊነት አለበት በማለት ደንግጓል። በተጨማሪም ዳኞች ሲሾሙ ህገ መንግስቱን እንደሚያከብሩና እንደሚያስከብሩ ቃል ይገባሉ።

ለማጠቃለል ኢትዮጵያ የተጻፈ ህገ መንግስት አላት። ህግ መንግስቱም ከሁሉም ህጎች የበላይ ህግ ነው። መሰረታዊ ሰብዓዊ መብቶችም በዚህ ህገ መንግስት እውቅና ተሰጥቷቸው የህግ መንግስት ዋስትና አላቸው። ስለሆነም እነዚህ መሰረታዊ መብቶችን ለመሻር ወይም ለመለወጥ ህግ አውጪው ማለት የህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ህግ ሊያወጣ አይችልም። ቢያወጣም በፌዴሬሽን ምክር ቤት ኢህገ መንግስታዊ ነው ተብሎ ይሻራል እንዲሁም ህግ አስፈጻሚው ህገ መንግስትን የሚቀረን እርምጃ ቢወሰድ እንደሁኔታው ትዕዛዝ የመስጠት ስልጣን አላቸው። ስለዚህ በዚህ ዓይነት መሰረታዊ ሰብዓዊ መብቶች ጥበቃ ይደረግላቸዋል ማለት ነው።

የህግ መንግስቱን የሰብዓዊ መብት ድንጋጌዎች ለማሻሻል ቢፈለግ

ከላይ እንዳየነው በአሜሪካ ህገ መንግስት ተደንግገው የሚገኙ የሰብዓዊ መብት ድንጋጌዎችን ለማሻሻል የህግ አውጪው /ኮንግረስ/ 2/3 የድጋፍ ድምጽና የክልል መንግስታት 2/3 ድጋፍ ያስፈልጋል። በኢፌዲሪ ህገመንግስት መሰረታዊ መብቶችና ነጻነቶች የተደነገጉት በህገ መንግስቱ ምዕራፍ ሶስት ስር ነው። እነዚህን የመብቶችና ነጻነቶች ድንጋጌዎች ለማሻሻል አንቀጽ /105/ ስር እንደተደነገገው የሚከተሉት ሁኔታዊት መሟላት አለባቸው።

1. ሁሉም የክልል ምክር ቤት የቀረበውን ማሻሻያ በድምጽ ብልጫ ሰያጸድቁት
2. የፌዴራል መንግስት የህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት በ2/3 ድምጽ የቀረበውን ማሻሻያ ሲያጸድቀው እና
3. የፌዴሬሽን ምክር ቤት በ2/3ኛ ድምጽ ማሻሻያውን ሲያጸድቀው።

ስለዚህ ከነዚህ ውስጥ አንዱ እንኳን ባይሟላ በመሰረታዊ መብቶችና ነጻነቶች ድንጋጌዎች ላይ ማሻሻያ ማድረግ አይቻልም ማለት ነው። ለምሳሌ የአንዱ ክልል ምክር ቤት ውስጥ ከ50 + 1 ድምጽ ማግኘት ባይቻልና በተቀሩት ስምንት ክልሎች የተፈለገው ድምጽ ቢገኝ እንኳን ማሻሻያውን ማድረግ አይቻልም። በተመሳሳይ በአንደኛው ምክር ቤት የ2/3 ድምጽ ድጋፍ ባይገኝ ማሻሻያ አይደረግም ማለት ነው። ሶቹም ቅድመ ሁኔታዎች በአንድ ጊዜ አንድ ላይ ሲገኙ ብቻ ነው በመሰረታዊ ሰብዓዊ መብቶችና ነጻነቶች ድንጋጌዎች ላይ ማሻሻያ ማድረግ የሚቻለው። ስለሆነም በህገ መንግስቱ የተደነገጉ መሰረታዊ ሰብዓዊ መብቶችና ነጻነቶች ድንጋጌዎች በሰበብ አስባቡ በማሻሻል ስም እንዳይሸራረፉ ህገ መንግስቱ ከላይ በተቀመጠው ሁኔታ ጥበቃ ያደርግላቸዋል።

ሌሎች የቁጥጥርና የክትትል ዘዴዎች

የሰብዓዊ መብት ጥሰት በተለያዩ ደረጃ በተለያዩ አካላት ሊፈጸም ይችላል። የመንግስት አካል፣ የመንግስት ባለስልጣን፣ የፓለቲካ ፓርቲ ግለሰብ ሊሆኑ ይችላሉ ጥሰቱን የሚፈጸሙት። ከላይ ፓርላማው ኢህገ መንግስታዊ የሆኑ ህጎች ቢያወጣ ህጉ ተግባራዊ

አንዳይሆን እንዴት እንደሚቻል ድርጊቱን ማስቆም እንደሚቻል ለዚህም የህገ መንግስት አጣሪ ጉባኤን የፌዴሬሽን ምክር ቤትና የፍርድ ቤቶችን ሚና ተመልክተናል።

ከነዚህ በተጨማሪም ህገ መንግስታችን ሌሎች የቁጥርና የክትት ስርዓቶች አሉት። ለምሳሌ የህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ካሉት ስልጣናትና ተግባራት የፌዴራል መንግስት የሀገርና የህዝብ መከላከያ የደህንነት የፓሊስ ኃይል አደረጃጀትን መወሰን አንዱ ነው። ታዲያ እነዚህ አካላት በስራ አፈጻጸማቸው ረገድ የሚታዩ መሰረታዊ የዜጎችን ሰብዓዊ መብቶች የሚነኩ ጉዳዮች ሲከሰቱ ርምጃዎች እንዲወስዱ ያደርጋል። የግንቦት 1997 ዓ.ም. ምርጫን ተከትሎ በተነሳው ሁከትና ብጥብጥ የዜጎች ሰብዓዊ መብት ተጥሷል የሚል ስሞታ በመቅረቡ አጣሪ ኮሚሽን አቋቁሞ ሁኔታዎችን አጣርቷል።

በተጨማሪም አንቀፅ 55/14/ እና /15/ ስር እንደተደነገገው የሰብዓዊ መብት ኮሚሽንና የሕዝብ እንባ ጠባቂ ተቋማትን አቋቁሟል። የእነዚህ ተቋማት ኃላፊነት ምን እንደሆነ ወደፊት በዝርዝር የምንመለከተው ነው።

ሰብዓዊ መብቶች ሊከበሩ የሚችሉት ስርዓት እና የሕግ የበላይነት ሲኖር ነው በሌላ አባባል እነዚህ ሰብአዊ መብቶች በግለሰብም ሆነ በቡድን በራሳቸው ሰብዓዊ መብት ስም ሽፋን መጣስ የለባቸውም። በመሆኑም እነዚህን መብቶች ለመተግበር እና ተጠቃሚ ለመሆን ማድረግ የማይገቡ ድርጊቶችን ወይም መደረግ ያለባቸውን ድርጊቶች ከነዚህ መብቶች ጋር አያይዞ ደንግጓል። እነዚህንም አንድ ባንድ እንመልከት።

አንቀፅ 29 ስር እንደተደነገገው የአመለካከት እና ሀሳብን በነፃ የመያዝና የመግለፅ መብት እውቅና አግኝቷል። ይህ ማለት አንድ ሰው የሚሰማማውን አመለካከት የመያዝና ሀሳቡን የመግለፅ መብትን ያጠቃልላል። አገላለፁም በቃል፣ በፅሁፍ፣ በሕትመት፣ በሥነ ጥበብ መልክ ወይም በመረጠው የማስረጃ ዘዴ ሊሆን ይችላል። ከዚህ ጋር ተያይዞ ህገ መንግስቱ በዚህ አንቀፅ ንዑስ አንቀፅ 29/3/ ስር የፕሬስና የሌሎች መገናኛ ብዙሃን እንዲሁም የሥነ ጥበብ ፈጠራ ነፃነት መረጋገጡን ደንግጓል ቅድመ ምርመራ (Censor) የተከለከለ መሆኑንና የሕዝብን ጥቅም የሚመለከት መረጃ የማግኘት መብት መረጋገጡን ደንግጓል።

ታዲያ እነዚህም መብቶች ገደብ የሌለባቸው አይደሉም። በዚህ አንቀጽ ንዑስ አንቀጽ 6 ስር እንደተደነገገው የወጣቶችን ደህንነት የሰውን ክብር መልካም ስም የሚገባ የፕሬስ ውጤቶች ሕገ ወጥ ናቸው።

እንዲሁም በስመ የንግግር ነፃነት የሚደረጉ የጦርነት ቅስቀሳዎች ሰብአዊ ክብርን የሚነኩ የአደባባይ መግለጫዎች ሕገ ወጥ ስለሆኑ የተከለከሉ ናቸው። በሕግም ተጠያቂ ያደርጋሉ። አንቀፅ 30 ስርም የመሰብሰብ ሰላማዊ ሰልፍ የማድረግ ነፃነትና አቤቱታ የማቅረብ መብት የተጠበቀ ነው። ሆኖም እነዚህን መብቶች ለመተግበር አንዳንድ ገደቦችን መመልከት ያስፈልጋል። ለምሳሌ ከሌሎች ጋር ለመሰብሰብና ሰላማዊ ሰልፍ ለማድረግ ምንም ዓይነት የጦር መሳሪያ መያዝ አይችልም።

ከቤት ውጪ ስብሰባዎችና ሰላማዊ ሰልፎች ከተደረጉ ሰላማዊ ሰልፎች በሚንቀሳቀሱባቸው ቦታዎች በሕዝብ እንቅስቃሴ ላይ ችግር መፍጠር የለባቸውም። ወይም እነዚህ ስብሰባዎችና ሰላማዊ ሰልፎች ዲሞክራሲያዊ መብቶችንና የሕዝብን የሞራል ሁኔታ መጣስ የለባቸውም። ይህ አንድ ገደብ ሲሆን ሁለተኛው ገደብ ደግሞ እነዚህ መብቶች የወጣቶችን ደህንነት የሰውን ክብርና መልካም ስምን መንካት የለባቸውም። እነዚህ መብቶች የጦርነት ቅስቀሳዎችን እንዲሁም ሰብዓዊ ክብርን የሚነኩ የአደባባይ መግለጫዎችን ለመስጠት መጠቀሚያ መሆን የለባቸውም።

በአንቀፅ 31 ስር ማንኛውም ሰው ለማንኛውም ዓላማ በማህበር የመደራጀት መብት አለው። ሆኖም አግባብ ያለውን ሕግ በመጣስ ወይም ሕገ መንግስታዊ ስርዓቱን በሕገ ወጥ መንገድ ለማፍረስ መደራጀት ክልክል ነው።

ለማጠቃለል ህገ መንግስታችን የተፃፈ ህገ መንግስት ነው። ከህጎች ሁሉ የበላይ ህግ ነው። ስለሆነም ማንኛውም ህግ ከህገ መንግስቱ ጋር የሚቃረን ከሆነ ዋጋ አይኖረውም። ለዚህም ስልጣን ያለው የፌዴሬሽን ምክር ቤት ነው። ፍ/ቤቶችም ህገ መንግስቱን የማስከበር ግዴታ አለባቸው። ሌሎች የመንግስት ባለስልጣናትም ሆነ አካላት ህገ መንግስቱን የማስከበርና የማስከበር ኃላፊነት አለባቸው። ስለሆነም ማንም የመንግስት አካልም ሆነ ባለሥልጣን በህገመንግስቱ የተደነገጉትን የስብአዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶችን የማስከበርና የማስከበር ግዴታ አለበት።

ስለ ሰብዓዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶች የሚደነግጉትን የህገ መንግስት ድንጋጌዎች ማሻሻል በተራ ህግ አይቻልም። ህገ መንግስቱ ራሱ በቀየሰው መንገድ ካልሆነ በስተቀር። በመጨረሻም ሰዎች ህገ መንግስቱ ይህን ያህል ጥበቃ ያደረገላቸውን ሰብዓዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶች መጠቀም የሚችሉት የሌሎችን ሰብዓዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶች በማክበር ነው። በስመ ሰብዓዊና ዲሞክራሲያዊ መብት ስምና ሽፋን ስርዓተ አልበኝነትን ማንገስ ተጠያቂነትን ያስከትላል።

ስለሆነም በህገመንግስታችን፤

- ሰብአዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶችን ማስከበር የዚህ ህገ መንግስቱ አንዱ መሰረት እንደሆነ፤
- እነዚህም በህገመንግስቱ ምዕራፍ ሶስት አብዛኛውን ቦታ ይዘው የሚገኙ እንደሆኑ፤
- እነዚህን መብቶች በተጨማሪ እንዲተገበሩ በዝርዝር ህጎች የተደገፈ መሆኑ፤
- እነዚህን መብቶች እንዳይጣሱ ለመከላከል፤ በተጣሱም ጊዜ ለማስከበር የተለያዩ ስርዓቶች መኖራቸውን

የተመለከትን ሲሆን፤ ከዚህ በመነሳት በአገራችን ኢትዮጵያ የዜጎች መሰረታዊ መብቶች እያስከበረ ያለና በዚሁ እንዲቀጥል ሊሰራ የሚገባ መሆኑን መረዳት እንችላለን።

የመወያያ ጥያቄዎች

1. በተባፈሩ ባልተባፈሉ ህገ-መንግስት መሀል ሰብአዊ መብትን አስመልክቶ ምን ልዩነት አለ?
2. የአሜሪካ ህገ መንግስትና የኢፌዴሪ ሕገ-መንግስት ሰብአዊ መብትን አስመልክቶ ያላቸው አንድነትና ልዩነት ምንድናቸው?
3. የህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት በኢፌዴሪ ህገ-መንግስት የታወቁትን ሰብዓዊ መብት ድንጋጌዎች የሚጥስ ህግ ቢያወጣ ውጤቱ ምን ይሆናል?
4. ሰብዓዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶችን በማስከበር የፍ/ቤቶች ሚና ምንድነው?
5. በክልላችሁ የህገ-መንግስት አጣሪ ጉባኤ ተግባርና ኃላፊነት ምንድነው?
6. ሰብዓዊ ዲሞክራሲያዊ መብቶችን ለመጠቀም በቅድሚያ ህግን ማክበር ያስፈልጋል። በዚህ ትስማማላችሁ? ለምን?
7. ዲሞክራሲ የብዙሀን አገዛዝ ነው። ስለሆነም የግለሰብ መብት መከበር ከዲሞክራሲ ጋር ምን ያገናኘዋል?

8. በህገመንግስቱ የሰብአዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶች በተደነገጉበት ክፍል አንዳንድ አንቀጾች ለምሳሌ አንቀጽ 15፣ 17፣19(6) እና ሌሎችም «በሕግ የተደነገገ ካልሆነ» የሚሉ ሀረጎች አሉባቸው። ይህ ማለት ህግ አውጪው አካል በህግ በሚደነግገው መሰረት መብቶቹ እንደሚከበሩ የሚያመለክት ነው። ይህ በህግ የተደነገገ የሚለው አባባል ህግ አውጪው እንደፈለገው የመብቶችን አፈጻጸም እንዲያጠብ ወይም በተዘዋዋሪ መብቶችን እንዲነፍግ የሚያደርገው አይሆንም ወይ? ለዚህ ምን መከላከያ አለው?
9. ዜጎች አስተዳደራዊ በደል ደረሰብን፣ ተጉላላን፣ መንግስት አሰራሩን ያሻሽል በማለት በተደጋጋሚ ሰላማዊ ሰልፍ በማድረግ ጥያቄ ለመንግስት ቢያቀርቡም፣ መንግስት ጆሮ ዳባ ልበስ በማለት ጨርሶውኑ አልሰማቸውም። እነዚህ ሰዎች የዲሞክራሲ መብታችን አልተከበረም በማለት ወደአመጽ ስራ ገቡ። የዲሞክራሲ መብት ተከበረ የሚባለው አቤቱታ የማቅረብ መብታቸው ሲከበር ነው ወይስ አቤቱታቸው ተቀባይነት አግኝቶ መንግስት እነሱ እንደሚፈልጉት ሲያደርግ ነው? ዜጎች መንግስት አልሰማቸው ሲል ወደአመጽ ስራ ከመግባት ሌላ ምን ምርጫ አላቸው?
10. ህገወጥ የሆነ ስብሰባ ያደረጉ ሰዎችን ፖሊስ እንዲበተኑ ማሳሰቢያ ቢሰጥም ለመበተን ፈቃደኛ አልሆኑም። እንዲያውም በፖሊሶች ላይ ድንጋይ መወርወር ይጀምራሉ። ፖሊሶች መሳሪያ ቢይዙም በተመሳሳይ መልኩ በረባሾቹ ላይ ድንጋይ ይወረውራሉ። ከፖሊሶች በተወረወረ ድንጋይ አጉል ቦታ የተመታ የረባሾች አባል ይሞታል። ድንጋይ ወርዋሪ ፖሊሶች ሰው በመግደል ወንጀል ሊከሰሱ ይገባል ወይ? የሚከሰሱ ከሆነ የህግ ማስከበር ተግባር እንዴት ሊከናወን ይችላል?
11. የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገመንግሥት ሰብአዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶችን የያዘው ክፍልን ለማሻሻል ሁሉም ክልሎች ምክር ቤት በአብላጫ ድምጽ መስማማት አለባቸው ይላል። ይሁንና አነስተኛ ውክልና ያለው የሀረሪ ክልል ምክር ቤት ካልተስማማ ሊቀየር አይችልም። በዚህ ሁኔታ በአናሳው ወገን ፍላጎት ብቻ የአብዛኛው ወገን ፍላጎት እንዲወሰን እያደረገ እንዴት ዲሞክራሲያዊ ነው ሊባል ይችላል?

5.4. የመንግሥት አሰራርና ተጠያቂነት

የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገመንግስት ከተመሰረተባቸው መሰረታዊ መርሆዎች አንዱ ተጠያቂነት ነው። ተጠያቂነትን በሚመለከት የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግሥት በአንቀጽ 12 እንደሚከተለው ያስቀምጣል።

1. የመንግሥት አሰራር ለሕዝብ ግልጽ በሆነ መንገድ መከናወን አለበት።
2. ማንኛውም ሀላፊና የህዝብ ተመራጭ ሀላፊነቱን ሲያንድል ተጠያቂ ይሆናል።
3. ሕዝብ በመረጠው ተወካይ ላይ እምነት ባጣ ጊዜ ከቦታው ለማንሳት ይችላል። ዝርዝሩ በሕግ ይወሰናል።

በዲሞክራሲያዊ መንግሥት ስልጣን የህዝቡ በመሆኑና የመንግሥት ሥራ የሚሰሩት የህዝብ ወኪሎች በመሆናቸው ተወካዮች ለመረጣቸው ህዝብ ተጠያቂ ናቸው። ማለትም ስለሥራቸው ሪፖርት ማቅረብ፣ መረጃ መስጠት እንዲሁም ህግን በመጣስ ለሚፈጽሙት ተግባር ተመጣጣኙን ቅጣት እንዲያገኙ ወይም ላደረሱት ጉዳት ካሳ የመክፈል ተጠያቂነት አለባቸው።

ህዝብ የመረጠው ተወካይ ተጠያቂነት የሌለው እንደሆነ የህዝብ ሉአላዊነት መናዱ አይቀርም። የሕዝብ ሉአላዊነት እውን ሊሆን ከሆነ ደግሞ ተወካዮች ተጠያቂ መሆን አለባቸው።

በኢትዮጵያ በተለይ ዲሞክራሲን የመገንባት ጉዳይ የህልውና ጥያቄ በሆነበት ሁኔታ ውጤታማ የሆነ የተጠያቂነት ስርዓት ከሌለ ዲሞክራሲ ስርዓትን መገንባት አይቻልም። ዲሞክራሲ የህልውና ጉዳይ በሆነበት አገር ውጤታማ ተጠያቂነት እንዲኖር ማድረግ በተመሳሳይ የሕልውና ጥያቄ ይሆናል።

1. መረጃ የማግኘት መብት

በህገመንግስቱ አንቀጽ 12 ንሑስ አንቀጽ አንድ እንደተመለከተው የተጠያቂነት የመጀመሪያ መርህ ግልጽነት ነው። መንግሥት ለወከለው ሕዝብ አሰራሩን ግልጽ በሆነ ሁኔታ

የማከናወን ግዴታ አለበት። ሕዝቡ የመረጠው መንግሥት ምን እየሠራ እንደሆነ የማወቅ መብት አለው። ከግልጽነት አንጻር፣ ምን መደረግ አለበት?

1. ሕዝቡ በመንግሥት ውሳኔዎች ላይ በብቃት መሳተፍ የሚችለው ትክክለኛና ወቅታዊ መረጃ ማግኘት ሲችል ነው። ህዝቡ የመረጠው መንግሥት በትክክል መስራቱን ለመቆጣጠር የሚችለው ... ወቅታዊና ትክክለኛ መረጃ ሲያገኝ ነው። ህብረተሰቡ ወቅታዊና ትክክለኛ መረጃ ማግኘት ከቻለ ነገሩ ሁሉ ግልጽ በመሆኑ ብቻ የአስተዳደር በደልና ብልሹነትን ለማስቀረት ከፍተኛ አስተዋጽኦ ማድረግ ይችላል። ግልጽነቱ ራሱ በቀጥታ ከሚያስከትለው መሻሻል በላይ ህብረተሰቡ ወቅታዊና ትክክለኛ መረጃ በማግኘት ጉድለቶችን ለማስተካከል ርምጃ እንዲወስድ ማድረግ ይቻላል። የኢትዮጵያ ሲቪል ሰርቪስ ማሻሻያ ፕሮግራም፣ በሥነ-ምግባር ንዑስ ፕሮግራም ውስጥ ከተያዙት ፕሮጀክቶች አንዱ መረጃን የማግኘት መብት ህግ የማዘጋጀት ሲሆን በአዋጅ ቁጥር 590/2000 የመገናኛ ብዙሀንና የመረጃ ነጻነት አዋጅ በሚል ወጥቶ ተግባራዊ መሆን ጀምሯል።

2. እያንዳንዱ መሥሪያ ቤት የሚሰጠውን መንግሥታዊ አገልግሎት በተመለከተ ምን ዓይነት አገልግሎት በምን መስፈርት ለማን እንደሚሰጥ በዝርዝር የሚያብራራ መመሪያ ማውጣትና ተጠቃሚው ህብረተሰብ ይህንኑ በሚገባ እንዲያውቅ መደረግ ይኖርበታል። በሲቪል ሰርቪስ ማሻሻያ ፕሮግራም የስነምግባር ንዑስ ፕሮግራም ውስጥ ተይዘው ከነበሩት ፕሮጀክቶች አንዱ የዜጎች ቻርተር ሲሆን፣ ይህ ረቂቅ ህግ ሆኖ ባይወጣም፣ በአገሪቱ በሁሉም መስሪያ ቤቶች እየተሰራና በመተግበር ላይ ካለው የቢዝነስ ፕሮሰስ ሪኬንጅነሪንግ አንጻር ተገልጋዮች ምን ዓይነት መስፈርት ሊያሟሉ እንደሚገባ የሚያሳዩ ዝርዝሮች ተዘጋጅተው ተግባራዊ መደረጋቸውን ስንመለከት ተጠያቂነትን ለማምጣት ምን ያህል እንደተሄደ መገንዘብ አያዳግትም።

3. ህግ አስፈጻሚው አካል የሚያወጣቸው ፖሊሲዎች የሚያቀርባቸው የሕግ ረቂቆች ወዘተ.. ጉዳዮች ላይ ህብረተሰቡ አስቀድሞ የተወያየባቸውና አስተያየት የሰጠባቸው ሊሆኑ ይገባል። ለተወካዮች ምክር ቤት በሚቀርቡ የህግ ረቂቆች ከመጽደቃቸው በፊት ህዝቡ አስተያየት እንዲሰጥበት የሚያደርግ ስርአት ተዘርግቶ እየተተገበረ እንደሆነ የሚታወቅ ነው።

2. ተጠያቂነት

መረጃን የማግኘት መብት መረጋገጡ ሕዝቡ ወይም የሚመለከተው ወገን መረጃ አግኝቶ በራሱ በኩል ማድረግ የሚችለውን እንዲያደርግ የሚረዳ ቢሆንም ከዚህ ጋር ውጤታማ የሆነ የተጠያቂነት ስርዓት መኖሩ የግድ አስፈላጊ ነው። ውጤታማ ተጠያቂነት ከሚገልጽባቸው መንገዶች መካከል ዋናዎቹ የሚከተሉት ናቸው።

2.1. የክትትልና ቁጥጥር ሥርዓት

1. የህዝቡ ሉአላዊነት መገለጫ የሆነው ምክር ቤት በምክር ቤቱ የወጡ ሕጎች ፣ ፖሊሲዎች እቅዶች ምክር ቤቱ በሾማቸው የፖለቲካ ተሟላዎች በትክክል ተፈጻሚ መሆናቸውን የማረጋገጥ ሥራ መስራት አለበት። ምክር ቤቶች በቴክኒክ ጉዳይ የሚረዱዋቸው እንደዋና ኦዲተር ጽ/ቤት ያሉ አካላት የመንግሥት በጀትና ዕቅድ አፈጻጸምን በተመለከተ በመመርመር አስፈላጊውን መረጃ ስለሚያቀርቡ ምክር ቤቱ ሀላፊነቱን በሚገባ እንዲወጣ የሚረዱ ናቸው። የሕዝብ እንባ ጠባቂ ተቋምም በአስፈጻሚው አካል የሚፈጸሙ የአስተዳደራዊ በደሎችን እየመረመረ አሰራሩ እንዲስተካከል በማድረግ ተጠያቂነትን ለማረጋገጥ በመሳሪያነት የሚያገለግል ነው።
2. የፖለቲካ ተሟላዎች ቋሚ የመንግሥት ሰራተኞችና ሲቪል ሰርቪስ በአጠቃላይ በምክር ቤቱ የተቀመጡ መሰረታዊ አቅጣጫዎችና እነዚህን ለማስፈጸም የሚወጡ እቅዶች ደንቦችና መመሪያዎች በትክክል መፈጸማቸውን ማረጋገጥ ይኖርባቸዋል።

2.2. የሥነ-ምግባርና ፀረ-ሙስና ኮሚሽኖች

በመንግሥት ባለሥልጣኖችና ሠራተኞች የሚፈጸሙ የሙስና ወንጀሎችን ለመመርመርና ለመክሰስ እንዲሁም የሙስና ወንጀል እንዳይፈጸም ለመከላከል ነጻ የሥነ-ምግባርና የፀረ-ሙስና ኮሚሽኖች በፌዴራል በብዙ ክልሎች ተቋቁመዋል።

የፌዴራል ሥነ-ምግባርና የፀረ-ሙስና ኮሚሽን ሥልጣንና ተግባር በከፊል፣

4. አግባብነት ካላቸው አካላት ጋር በመተባበር ስለሙስና ጎጂነት የህዝቡ ንቃተ ህሊና እንዲጎለብት በማስተማር እና መልካም ስነምግባር በህዝብ አገልግሎት እና በህብረተሰቡ ውስጥ እንዲስፋፋ በማድረግ ሙስናንና ብልሹ አሰራርን መዋጋት፣
5. አግባብነት ካላቸው አካላት ጋር በመተባበር በመንግስት መስሪያ ቤቶች እና የመንግስት የልማት ድርጅቶች ውስጥ ለሙስናና ለብልሹ አሰራር የተጋለጡና ሊጋለጡ የሚችሉ

የአሰራር ስርዓቶችን በማጥናት ወይም እንዲጠኑ በማድረግ እንዲሻሻሉ ማማከርና ማሳሰብ፤ የአሰራር ስርዓቶች የተሻሻሉ መሆናቸውን መከታተል፤ እና አስፈላጊ ሆኖ ሲገኝም ተገቢ የሆነው እርምጃ እንዲወሰድ ወይም ውሳኔ እንዲሰጥ አግባብ ላለው አካል በማሳወቅ ዌም በማሳሰብ ሙስናን መከላከል፤

6. በመንግስት መስሪያ ቤቶች ወይም በመንግስት የልማት ድርጅቶች ወይም ፌዴራል መንግስቱ ለክልሎች ከሚሰጠው ድጎማ ጋር በተያያዘ በክልል መ/ቤቶች በወንጀል ህግና በሌሎች ህጎች ውስጥ የተመለከቱት የሙስና ወንጀሎች በመንግስት ሰራተኞች ወይም ባለስልጣኖች ወይም በሌሎች ሰዎች ስለመፈጸማቸው ጥቆማ ሲደርሰው ወይም በቂ ጥርጣሬ ሲኖረው የመመርመርና የመክሰስ ወይም እንዲመረመርና እንዲከሰስ የማድረግ፤

7. ከሙስና ወንጀል ጋር በተያያዘ በቂ ጥርጣሬ ሲኖረው በማናቸውም ባንክ የሚገኝ የተጠርጣሪዎች የባንክ ሂሳብ በኮሚሽነሩ ትእዛዝ እንዲመረመር የማድረግ መረጃ የማግኘትና አስፈላጊ ሆኖ ሲገኝ በፍርድ ቤት ትእዛዝ እንዲከበር ማድረግ

በክልል ያሉ የስነምግባርና ጸረ ሙስና ኮሚሽኖች በክልላቸው ተመሳሳይ አይነት ስልጣንና ተግባር አላቸው።

የፌዴራል ስነምግባርና ጸረ ሙስና ኮሚሽን በቀጥታ የስራ አስፈጻሚውን ለመከታተልና ለመቆጣጠር የተቋቋመ ስለሆነ የአስፈጻሚው አካል ተጽእኖ እንዳይደርስበት ለማድረግ የተቀመጡ ድንጋጌዎች በአዋጁ ውስጥ ይገኛሉ።

አንቀጽ 3(2) የኮሚሽኑ ተጠሪነት ለጠቅላይ ሚኒስትሩ ነው።

አንቀጽ 4. ስለኮሚሽኑ የአሰራር ነጻነት

በዚህ አዋጅ በአንቀጽ 3(2) የተደነገገው ቢኖርም ኮሚሽኑ በሚመረምራቸው ወይም ክስ በሚመሰርትባቸው ወይም ክስ በመሰረተባቸው ጉዳዮች ከማንኛውም ሰው ወይም አካል ጣልቃ ገብነትና አመራር ነጻ ነው።

አንቀጽ 10

ኮሚሽኑ

1. በጠቅላይ ሚኒስትሩ አቅራቢነት በተወካዮች ምክር ቤት የሚሾም አንድ ኮሚሽነር

2. በጠቅላይ ሚኒስትሩ የሚሾም አንድ ምክትል ኮሚሽነር ይኖሩታል።

የኮሚሽነሩና የምክትል ኮሚሽነሩ የስራ ዘመን

1. የኮሚሽነሩና የምክትል ኮሚሽነሩ የሹመት ዘመን ስድስት አመት ይሆናል። ሆኖም አስፈላጊ ሲሆን እንደገና ሊሾም ይችላል።
 2. ኮሚሽነሩ ወይም ምክትል ኮሚሽነሩ ከዚህ በታች ካልሆነ በስተቀር የተሾሙበት የስራ ዘመን ከማለቁ በፊት ከፈቃዱ ውጭ ከስራው አይነሳም
- ሀ. አግባብነት ባለው የስነምግባር ደንብ የተመለከቱትን ድንጋጌዎች ተላልፎ ሲገኝ፤
- ለ. ጉልህ የሆነ የስራ ችሎታና ቅልጥፍና የሌለው ሲሆን፤
- ሐ. በህመም ምክንያት ተግባሩን በተገቢው ሁኔታ ማከናወን የማይችል ሆኖ ሲገኝ፤

2.3. ነጻ ፍርድ ቤት

የተጠያቂነት ሥርዓትን ከመመሥረት አንጻር ነጻነት ያለው ፍርድ ቤት መኖር አስፈላጊና መሠረታዊ ነው። አንድ የመንግሥት ኃላፊ ባጠፋው ጥፋት የሚጠየቅበትና የሚቀጣበት ነጻ የሆነ ፍርድ ቤት ያስፈልጋል። " የሕግ አስፈጻሚው አካል በተጠያቂነት መርህ እንዲሰራ ከማድረግ አኳያ የዳኝነት አካሉና የዳኝነት አካላት ተብለው የሚታወቁት ተቋሞች ከፍተኛ አስተዋጽኦ ሊያደርጉ ይችላሉ። መስተዳድሩ ከሕግ ውጭ የዜጎችን መብትና ጥቅም በሚጥስበት ወቅት ዜጎች መንግሥትን በፍርድ ቤት ከሰው መብትና ጥቅማቸውን ማስከበር ይችላሉ። ይህ መብት መረጋገጡ ራሱ መንግሥት ሥራውን በጥንቃቄና ሕጋዊ በሆነ አካሄድ ብቻ እንዲሰራ ሊያስገድደው ይችላል።"

ይሁንና ዳኞች ወገናዊና አድሎአዊ እንዳይሆኑ በመጀመሪያ ከሕግ አውጭና ከሕግ አስፈጻሚው ተጽእኖ ነጻ መሆን አለባቸው። ዳኞች የሥራ ዋስትናና ተመጣጣኝ ክፍያ እንዲያገኙ ያስፈልጋል። በየጊዜውም የዳኞችን አቅም የመገንባት የስልጠና ሥራ ሊሰራ ይገባል። እንዲህ ዓይነት ጥበቃዎች ያሉት የዳኝነት አካል የህዝብ መብቶችና ነጻነቶች ጠባቂ በመሆን ያገለግላል። የተጠያቂነት ስርዓትም ውጤታማ በሆነ መልኩ ተግባራዊ ያደርጋል። በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት አንቀጽ 78 ንዑስ አንቀጽ 1 ነጻ የዳኝነት አካል በዚህ ህገ መንግስት የተቋቋመ መሆኑን ይደነግጋል።

2.4. የመምረጥና ተወካይነት የመጥራት መብት

የተጠያቂነት የመጨረሻው መቆጣጠሪያ መሰሪያ ነጻና ፍትሃዊ ምርጫ ነው። ነጻና ፍትሃዊ ምርጫ ባለበት ሕዝቡ የሚፈልገውን ለመሾም ያላገለገለውን ደግሞ ለማውረድ የሚጠቀምበት መሰረታዊ የስልጣን ባለቤትነት ማረጋገጫው ስለሆነ ማንም ሰው ተጠያቂ እንደሚሆን አውቆ ተጠንቅቆ እንዲሰራ የሚያደርገው፣ ካልሰራ ደግሞ ከስልጣን ሊያወርድ የሚችልበት ሥርዓት ነው።

በህገ መንግስቱ አንቀጽ 12 ንኡስ አንቀጽ 3 የተደነገገው ድንጋጌ እንደሚያመለክተው ሕዝብ በመረጠው ተወካይ ላይ እምነት ባጣ ጊዜ ከቦታው ለማንሳት እንደሚችል ነው። ይህንን መሰረት አድርጎም ተመራጮች በመራጮቻቸው አመኔታ ሲያጡ ስለሚወሰድ እርምጃ በሚል ርእሰ አዋጅ ቁጥር 88/89 ወጥቶአል። በአዋጁ አንቀጽ 5 እንደመለከተው አንድ ተመራጭ የመራጮች አመኔታ የለውም ሊባል የሚችለው ፡-

1. በተወከለበት የምርጫ ክልል ከሚገኙ መራጮች ከ15 ሺህ በላይ የምርጫ ቦርድ በሚያወጣው ደንብ መሠረት የይውረድልን ጥያቄ ለምርጫ ቦርድ ሲያቀርቡ፤
2. በተወከለበት የምርጫ ክልል በሚገኙ 10 ሺህ መራጮች አሳሳቢነት የምርጫ ቦርድ በሚያወጣው ደንብ መሠረት የወረዳ ምክር ቤቶች በአብላጫ ድምጽ ተወካዩ ተመልሶ እንዲጠራ ውሳኔ ያሳለፉ እንደሆነ እንደሆነ፤
3. የልዩ ምርጫ ክልል ተወካይነት በተመለከተ የምርጫ ቦርድ በሚያወጣው ደንብ መሠረት የመራጮች አመኔታ ማጣቱ ሲረጋገጥ፤
4. የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ተመራጮች በሚያሳየው ሥነ ምግባር የወከለውን ሕዝብ በብቃት ሊወክል አልቻለም ብሎ በሁለት ሦስተኛ ድምጽ ሲወሰን ይሆናል።

በዚህ አንቀጽ መሰረት ጥያቄው ተሟልቶ ሲቀርብ የምርጫ ቦርድ መመዘኛው መሟላቱን አረጋግጦ መራጩ ህዝብ እምነት አጥቶአል ብሎ ከወሰነ በኋላ ምትክ ሌላ ሰው እንዲመረጥ ይደረጋል ማለት ነው።

2.5. ሌሎች ተጠያቂነትን ለማስፈን የሚረዱ መሣሪያዎች

1. የመንግሥት ሠራተኞችና ባለሥልጣናት የሚመሩበት የሥነ-ምግባር ደንብ መኖር፤
2. የጥቅም ግጭትን፣ የገንዘብ ጥቅምን ማሳወቂያና የንብረት ማስመዝገብ ሥርዓትን መዘርጋት፤

3. ለሙስና ወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃና ከለላ የሚሰጥ ሕግ ማውጣት፤

2.6. መልካም አስተዳደርና ተጠያቂነት

መልካም አስተዳደር ምንድነው?

የተለያዩ ዓለም አቀፍ ድርጅቶችና አካላት ለመልካም አስተዳደር (Good Governance) ወይም ለአስተዳደር (Governance) የተለያዩ ትርጓሜዎችን የሰጡ ሲሆን እነዚህ ድርጅቶች የሰጧቸው ትርጉሞች ውስጥ ትኩረት ከሚሰጡበት ነጥብ ጋር ይያያዛል፡፡ ከዚህ አንፃር ለቃሉ የተባበሩት መንግሥታት የሰጠው ትርጉም ስንመለከት በእንግሊዝኛው የሚከተለውን ይመስላል፡፡

“Governance as a holistic concept is defined as the totality of the exercise of authority in the management of the country’s affairs comprising the complete mechanisms, processes, institutions through which citizens and groups articulate their interests, exercise their legal rights and mediate their differences. It encompasses the political, economic, legal judicial, social and administrative authority and, therefore, includes the government, the private sector and the civil society.”

በመጀመሪያ ጽንሰ ሀሳቦቹን ስናነሳ መንግሥትና (Government) እና አስተዳደር (Governance) ይለያያሉ፡፡ መንግሥት (Government) የመንግሥት የማስፈጸሚያ አቅመ ነው፤ መሣሪያ ነው፡፡ ደንቦችን፣ ሕጎችንና ተቋማቶችን ጨምሮ የመንግሥት ማስፈጸሚያ መሣሪያ ነው፡፡ አስተዳደር (Governance) ግን ድርጊቱን የምንፈጽምበት ሁኔታ ነው፡፡ አስተዳደር መንግሥት የሚባል ነገር ከነበረበት ጊዜ ጀምሮ የነበረ ሲሆን በአምባገነን (Autocratic) መንግሥት ውስጥ አስተዳደር አለ፤ ይሄም ፈላጭ ቆራጩ ነው፡፡ በፋሽስት መንግሥት ውስጥም ጨፍጫፊ አስተዳደር አለ ዲሞክራሲያዊ በሆነ መንግሥት ውስጥም አስተዳደር አለ ቅርጹ ዲሞክራሲያዊ ነው፡፡

ከዚህ አንፃር ከዲሞክራሲያዊ ሥርዓት አንፃር ሲታይ መልካም አስተዳደር የአንድ አገር ልዩ ልዩ ጉዳዮች በማስተዳደር ረገድ ኢኮኖሚያዊ ፣ ፖለቲካዊ ፣ አስተዳደራዊ ፣ ማህበራዊና

የፍትህ ጉዳዮች በአግባቡ የሚመሩበትና ከእነዚሁ ጉዳዮች ጋር የተያያዙ ስልጣናት በአግባቡ ተግባራዊ የሚሆኑበትን የአሰራር ሂደቶች የሚያንጸባርቅ ጽንሰ ሀሳብ ነው።

መልካም አስተዳደር Good Governance የአንድ አገር ልዩ ልዩ ጉዳዮች የሚመሩበትን አካሄድ የሚያመለክት እንደመሆኑ ለመልካም አስተዳደር መኖር መንግሥት የግሉ ዘርፍ (The private sector) እና የሲቪል ማኅበረሰብ (The civil society) ዋናውን ሚና ይጫወታሉ። በዚህም መሠረት እያንዳንዳቸው ለመልካም አስተዳደር መስፈን የየራሳቸውን ሚና በአግባቡ ባልተወጡበትና አንዱ በሌላው ሚና ውስጥ ያለአግባብ በገባበት ሁኔታ መልካም አስተዳደር አለ ለማለት አይቻልም። እነዚህ ሶስቱ የመልካም አስተዳደር ዋልታዎች (Poles of Good Governance) ወይም የመልካም አስተዳደር ተዋናዮች (Actors of Good Governance) በመባል ይታወቃሉ።

ስለዚህ መልካም አስተዳደር በአንድ አካል ብቻ የሚገነባ ነገር አይደለም። በመሆኑም መልካም አስተዳደር ሶስት ምስሶዎች (The three pillars of good government) ያሉት የስራ አመራር ነው ለማለት ይቻላል።

ከዚህ በተጨማሪ መልካም አስተዳደር በሁሉም የመንግሥት ሥልጣን አካላት ማለትም በህግ አውጪ፣ ሕግ አሰፈጻሚና ሕግ ተርጓሚ አካላት አሰራር ጋር የተያያዘ ጽንሰ ሀሳብ ሲሆን መልካም አስተዳደር መታየት የሚኖርበት በእነዚሁ የመንግሥት ስልጣን አካላት ውስጥ በከፍተኛ ደረጃ ባሉት (Macro Level) ብቻ ሳይሆን በዝቅተኛ ደረጃ (Micro Level) በሚገኙ ብትም መገለጥ ወይም መታየት ይገባዋል።

ስለዚህ ስለ መልካም አስተዳደር ስንነጋገር በከፍተኛ የመንግሥት ስልጣን ላይ ስለተቀመጡ ግለሰቦች ወይም በከፍተኛ ደረጃ ስለሚገኙ የመንግሥት መሥሪያ ቤቶች አሰራር ብቻ ሳይሆን በህግ ማውጣት፣ ማስፈጸምና መተርጎም ላይ የተሰማሩና በተለያዩ ደረጃዎች የሚገኙ አካላትንም የሚመለከት መሆኑ ሊታወቅ ይገባል።

በዚህም መሠረት መልካም አስተዳደር (Good Government) ከአስተዳደር (Government) የሚለየው በተወሰኑ ባህሪያት ነው። መልካም አስተዳደር በአንድ ሕብረተሰብ ውስጥ አለ ለማለት ይሟሉ የሚባሉት ነገሮች የሚከተሉት ናቸው።

1. ግልጽና ነጻ በሆነ ምርጫ የተቋቋመ መንግሥት መኖር
2. በሁሉም አካላት የሕግ የበላይነት መከበር
3. የሁሉም ዜጋ ግልጽና ምንም በማያሻማ ሁኔታ ማኅበራዊ ተሳትፎ መኖር
4. ሰብአዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶች መከበር
5. ግልጽና ተጠያቂነት ያለበት አሰራር መስፈን ወዘተ.

እነዚህን ባህሪያት ከሞላ ጉደል ተግባራዊ ሲሆኑና መሟላት ሲቻል ማህበራዊ ተሳትፎን አረጋግጠናል ማለት የሚቻለው፡፡ እውነተኛ ማህበራዊ መሳሪያ የሆነውን መልካም አስተዳደር ለመገንባት የሚያስፈልገውን መመዘኛ ተሟልቷል ማለት ነው፡፡

በሌላ በኩል በጽንሰ ሀሳብ ዙሪያ መልካም አስተዳደር ማለት አንድ ነገር ብቻ ሳይሆን የተለያዩ ገጽታዎች አሉት፡፡ ገጽታዎቹ ደግሞ የኅብረተሰቡን ተሳትፎ ይወስኑታል፡፡ ከዚህ አኳያ መልካም አስተዳደር ፖለቲካዊ ገጽታ አለው፡፡ ይኸውም የውሳኔ ሰጪነት ሂደት (Decision making process) የሚይዝ የአስተዳደር ገጽታ ነው፡፡ ማህበራዊ ገጽታም አለው፤ ባህላችን የውሳኔ አስገኝ ችሎታችንና አቅማችንን ይወስነዋል፡፡ ስለዚህም መልካም አስተዳደር ለመንግሥት ብቻ የተተወ ሳይሆን በእያንዳንዳችን ላይ ከቤተሰብ ጀምሮ እስከ ማህበረሰብ ድረስ የሚንፀባረቅ ጽንሰ ሐሳብ ነው፡፡

በመልካም አስተዳደር ጽንሰ ሀሳብ ውስጥ መንግሥት የምንለው የፖሊቲካውን አካላትና ልዩ ልዩ የአስተዳደርና የፍትሕ አካላትን የሚጨምር ሲሆን የግሉ ዘርፍ (Private sector) የሚባለው ደግሞ በማምረቻ የንግድ፣ የባንክ፣ ወዘተ.. ተቋማትን በግል በመያዝ ለትርፍ የሚንቀሳቀሱትን የሚመለከት ሲሆን እነዚህ የተሻለና አመቺ የገበያ ሁኔታ (conducive Market Environment) ለማግኘት በአንድ አገር የማህበራዊ ፣ ኢኮኖሚያዊና ፖለቲካዊ ፖሊሲዎች ላይ ተጽእኖ ሊያሳድሩ ይችላሉ፡፡

የሲቪል ማኅበረሰብ ግለሰቦችንና ለልዩ ልዩ ዓላማ የተደራጁ ቡድኖችን፣ ማህበራትን ለምሳሌ እንደሞያ ማህበራት የኃይማኖት ተቋማትና የበጎ አድራጎት ድርጅቶች፣ መንግሥታዊ ያልሆኑ ድርጅቶች የባህልና የእስፖርት ክለቦች የጾታና የአካባቢ ጥበቃ ክለቦችንና የመሳሰሉትን ይመለከታሉ፡፡ እነዚህ ኅብረተሰቡ በሚያደርገው የእለት ተዕለት እንቅስቃሴ ውስጥ ከሕብረተሰቡ የዕለት ተዕለት ፍላጎቶች በመነሳት የሚያጋጥሙ ችግሮችን ለመፍታት ይንቀሳቀሳሉ፡፡ በዚህም መንገድ በልዩ ልዩ ፖለቲካዊ፣ ኢኮኖሚያዊ፣ ማኅበራዊ ጉዳዮች ላይ በሚሰጡ ውሳኔዎችና በሚወጡ ፖሊሲዎች ላይ አዎንታዊ ድጋፍ ማድረግ ይችላሉ፡፡

ስለዚህም በአንድ አገር ልዩ ልዩ ጉዳዮች አስተዳደር ውስጥ መንግሥት የሲቪል ማኅበረሰብ የግሉ ዘርፍ በመንግሥት አስተዳደር የተለያዩ ዘርፎች (Dimensions of governance) ውስጥ ማለትም በፖለቲካው፣ የኢኮኖሚው የአስተዳደራዊና የማኅበራዊ ዘርፎች የየራሳቸውን ሚና የሚጫወቱ ሲሆን መልካም አስተዳደር እንዲኖርም ከላይ የተጠቀሱት ሶስቱ የመልካም አስተዳደር ዋልታዎች ተገቢውን ሚናቸውን ሊጫወቱ ይገባል። ከሚጠበቅባቸው ሚናዎች እንደሚከተለው ለአብነት ያህል ማየት ይቻላል። ፖለቲካዊ ሁኔታ ከመንግሥተ አስተዳደር ዘርፎች (Dimension of Governance) አንዱ ሲሆን መንግሥት የዲሞክራሲ መብቶችን ማረጋገጥና ተቋማቱን መዘርጋት ወዘተ ሚና ሲወጣ የሲቪል ማኅበረሰብ ደግሞ ሕብረተሰቡ መብቱን እንዲያውቅ በማድረግ የበኩሉን ሚና መጫወት ይገኝበታል። በኢኮኖሚ ዘርፍ ሲታይ መንግሥት ዋና ዋና መሠረተ ልማት የመዘርጋት ሚና ሲጫወት የግሉ ዘርፍ ደግሞ ኢንቨስት ማድረግ፣ የሥራ እድል የመፍጠር፣ የውጭ ምንዛሪ ማስገኘትና ወዘተ. ሚና ይወጣል። ከዚህ ባሻገር አስተዳደራዊ ዘርፍን በተለይ ደግሞ መንግሥት የአስተዳደር አካላትን የመዘርጋት ሥራ ሲያከናውን የግሉ ዘርፍና የሲቪል ማኅበረሰብ ደግሞ መልካምና የተፋጠነ የመንግሥት አገልግሎት እንዲኖር ግፊት የማድረግ ወተዘ. ተግባራትን ይወጣሉ።

በሌላ ረገድ ሲታይ ደግሞ መልካም አስተዳደር የዲሞክራሲ ዋነኛ ክፍል (Structural component) ነው። ከዚህም ዋነኛው ክፍሎች ውስጥ የሚኖሩ አራት ነገሮች ይገኛሉ። ስለዚህ በአንድ ሕብረተሰብ ውስጥ መልካም አስተዳደር ለመገንባትና ለማጠናከር፡-

1. ማኅበራዊ ስምምነት (Social consensus) መኖር
2. ነጻ ውድድር መኖር (Free competition) መኖር
3. የሚሰሩ ሥራዎች በአንድ ማኅበራዊ ግልጋሎት ውስጥ መጠቃለል እንዲሁም
4. የሕግ የበላይነት (Rule of law) ያስፈልጋል።

የተፋጠነ የመንግስት አገልግሎት እንዲኖር ግፊት የማድረግ ወዘተ ተግባራትን ይወጣሉ። በሌላ ረገድ ሲታይ ደግሞ መልካም አስተዳደር ዲሞክራሲ ዋነኛ ክፍል (structural component) ነው። ከእነዚህ ዋነኛ ክፍሎች ውስጥ የሚኖሩ አራት መሠረታዊ ቁምነገሮች እናገኛለን። ስለዚህ በአንድ ማኅበረሰብ ውስጥ መልካም አስተዳደር ለመገንባትና ለማጠናከር፡-

1. በመሠረታዊ ጉዳዮች ላይ ስምምነት መኖር፤
2. ነፃ ውድድር መኖር፤
3. የሚጠቃለሉ ሥራዎችን በአንድ ግልጋሎት ውስጥ መጠቀላለል እንዲሁም፤

4. የህግ የበላይነት ያስፈልጋል፤

የመልካም አስተዳደር መለያ ባህሪያት

መልካም አስተዳደር የሚከተሉት መለያ ባህሪያት አሉት።

1. አሳታፊነት

ህዝቦች ምንም ልዩነት ሳይደረግባቸው ተሳትፎ እንዲኖራቸው ማድረግ የመልካም አስተዳደር መሰረት ነው። ተሳትፎ በቀጥታ ወይም በውክልና ሊሆን ይችላል። ይሁንና በውክልና ዲሞክራሲ ከህዝቡ አናሳ የሆኑትና ለአደጋ የተጋለጡት ሁሉ ተገቢው ትኩረት አይሰጣቸውም። ስለሆነም አሳታፊነት ማለት ሁሉም ውጤታማ ተሳትፎ የሚያደርጉበት ሁኔታ ማመቻቸት ማለት ነው። ውጤታማ ተሳትፎ ለማድረግ ተሳታፊዎች መረጃ ማግኘትና ሀሳብን በነፃ የመግለፅ እንዲሁም የመደራጀት መብት መንግስት ሊያረጋግጥ እንደሚገባም ግንዛቤ ሊወሰድ ይገባል።

2. የህግ የበላይነት

መልካም አስተዳደር ያልወገነ የህግ አፈፃፀም እንዲኖር ይፈልጋል። ከዚህ ጋር በተያያዘ የተሟላ የሰብአዊ መብት ጥበቃን በተለይም አናሳ ቡድኖች ጥበቃ እንዲያገኙ ግድ ይላል። ያልወገነ የህግ አስፈጻሚ እንዲኖርም ነፃ ፍርድ ቤትና ከሙስና ነፃ የሆነ የህግ አስፈፃሚ ሀይል እንዲኖር የግድ ይላል።

3. ግልፅነት

ግልፅነት ማንኛውም ውሳኔና አፈፃፀም በግልፅ የተቀመጡ የህግ ስርዓቶችንና ደንቦችን ተከትሎ መፈፀም ማለት ነው። ከዚህ በተጨማሪ በውሳኔው በአዎንታዊው ሆነ በአሉታዊ መልኩ የሚነኩ የህብረተሰቡ ክፍሎች መረጃ የማግኘት መብት በማመቻቸት መረጃ በቀላሉ ማግኘት የሚችሉበት አሰራር ማለት ነው።

4. ለህዝብ ጥያቄ ምላሽ መስጠት

መልካም አስተዳደር የመንግስተ አገልግሎቶች የሚሰጡበትን የጊዜ ገደብ ማስቀመጥና በዚሁ ጊዜ ውስጥ ለህዝብ ጥያቄ ምላሽ መስጠት ማለት ነው።

5. የጋራ መግባባትን መፍጠር

በአንድ አገር ውስጥ የተለያዩ አመለካከትና አስተሳሰብ ያላቸው ሰዎች እንደሚኖሩ ይታወቃል። መልካም አስተዳደር በእነዚህ የተለያዩ አመለካከትና አስተሳሰብ ባላቸው ወገኖች መካከል ወሳኝና የጋራ በሆኑት ጉዳዮች ላይ የጋራ መግባባት መፍጠር ማለት ነው።

6. ሁሉን አቀፍ

በአንድ አገር ለሁሉም የህብረተሰብ ክፍሎች መልካምና ምቹ ሁኔታ የሚፈጠረው ሁሉም ወገን የአብሮነት የእኔነት ስሜት ሲሰማውና የመገለል ስሜት ሳይሰማው ሲቀር ነው። ይህ በተለይ ከሁሉም ለጉዳት የተጋለጡትን/ለምሳሌ ሴቶችን/ማሳተፍንና የእኔነት ስሜት እንዲኖር ማድረግን ይጠይቃል።

7. ውጤታማና ቆጣቢ

መልካም አስተዳደር በአገሪቱ ያሉ የህዝብ ማገልገያ ተቋማት በአንድ በኩል የህብረተሰቡን ፍላጎት ለማርካት የሚችሉ እና በሌላ በኩል ቆጣቢ እንዲሆኑ ይጠይቃል። የቁጠባ ጉዳይ የተፈጥሮ ሀብትን በአግባቡ መጠቀም አካባቢን ከብክለት መጠበቅን ይጨመራል።

8. ተጠያቂነት

ተጠያቂነት የመልካም አስተዳደር መሰረታዊ መገለጫ ነው። የመንግስት መስሪያ ቤቶች ብቻ ሳይሆኑ የግል ሴክተሩ ውስጥ ያሉ አደረጃጀቶችም ለህዝቡና ለባለድርሻዎቻቸው ተጠያቂ መሆን አለባቸው። ይሁንና ተጠያቂነት ያለግልፅነትና ያለ ህግ የበላይነት ተግባራዊ ሊሆን የሚችል አይደለም።

የመልካም አስተዳደርና የዲሞክራሲ ግንኙነት

ለመልካም አስተዳደር መኖር ዲሞክራሲ መሰረታዊ ቅድመ ሁኔታ ነው። ለምሳሌ አሳታፊነት፣ የህግ የበላይነት የጋራ መግባባት መፍጠር፣ ተጠያቂነት ያለዲሞክራሲ ሊኖር አይችልም። ዲሞክራሲ በሌለበት መልካም አስተዳደር አይኖርም። ዲሞክራሲ በሌለበት ህዝቡ ደግፎ መስናን በህጋዊ መንገድ መታገልና ማጋለጥ አይችልም።

ዲሞክራሲ በሌለበት ግልፅነትና ተጠያቂነት የመንግስት አሰራር መሰረታዊ መርሆዎች ሆነው በጥብቅ ተግባራዊ ሊሆኑ አይችሉም። በመሆኑም ዲሞክራሲ ለመልካም አስተዳደር ቅድመ ሁኔታ ነው።

ይሁንና ዲሞክራሲ ስለአለ መልካም አስተዳደርም ይረጋገጣል ማለት አይደለም። ዲሞክራሲ ኖሮም መልካም አስተዳደር ላይኖር ይችላል። መልካም አስተዳደር በሌለበት ሙስና፣ ስልጣንን ለግል ጥቅም ማዋል ይስፋፋል። ሙስና ሙሉ በሙሉ የጠፋበት አገር ባይኖርም መልካም አስተዳደር የበላይነትን ከያዘ በቁጥጥር ስር ገብቶ በዝቅተኛ ደረጃ የሚከሰት ሊሆን ይችላል።

ይሁንና መልካም አስተዳደር አለመኖሩ በሙስና መስፋፋት ብቻ የሚወሰን አይደለም። ሙስና ወይም ስልጣንን ለግል ጥቅም ማዋል በእንጭጩ ካልተገታ ዲሞክራሲያዊ ስርአቱንም አደጋ ላይ ይጥለዋል። ሙስና ካልተገታ የመንግስት ስልጣን የህዝብ መገልገያ መሆኑ ቀርቶ የጥቂት ሰዎች መጠቀሚያ ይሆናል። ህዝቡ በመንግስት ስልጣን ተጠቃሚ መሆኑ ቀርቶ ተጎጂ ይሆናል። በዚህ ሁኔታ ህዝቡ በመንግስት ስልጣን ተጠቃሚ መሆኑ ቀርቶ ተጎጂ ይሆናል። በዚህ ሁኔታ ህዝቡ ዝም ብሎ ስለማይቀመጥ የመንግስት ስልጣን ለግል ጥቅማቸው የሚገለገሉበት ቡድኖች ጥቅማቸውን ለማስጠበቅና ከተጠያቂነት ለመዳን የህዝቡን ዲሞክራሲያዊ መብቶችና የህዝቡን ወሳኝነት የተጠያቂነት ስርአቱን ደረጃ በደረጃ መሸራረፋቸውና ማፈራረሳቸው አይቀርም።

“ በኛ አገር ሁኔታ ሙስና የኢኮኖሚ እንቅስቃሴው ወደ ምርታማ ልማት ከማተኮር ይልቅ ወደ ማጭበርበርና የአየር ባየር ንግድ እንዲያዘነብል በማድረግ ልማታችንን ክፉኛ ሊጎዳ ይችላል። የመንግስት አሰራር በአድልዎና ጉቦ ተጨማልቆ መንግስት በልማት ተግባር ላይ በጎ አስተዋፅኦ ማድረግ ተስኖት የልማት ችግራችን የመፍትሄ አካለ መሆኑ ቀርቶ ዋነኛው ችግር ሊሆን ይችላል። መንግስት ህዝባዊ አገልግሎት የሚበረከትበት ሳይሆን ዝርፊያ የሚከናወንበት መድረክ ይሆንና የመንግስት ስልጣን ለመያዝ የሚደረግ የሞት ሽረት ትግል እንዲሆን ስለሆነም ዲሞክራሲ ከስረ መሰረቱ እንዲናድ በር ሊከፍት ይችላል። በእነዚህ ምክንያቶች ሁሉ ሙስና ልማታችንን አደናቅፎ የዲሞክራሲ ስርአታችንን ከውስጡ እንዲበሰብስ አድርጎ የልማትና የዲሞክራሲ ስርአት ግንባታ ተስፋችንን ሊያጨልም ይችላል። በመሆኑም ሙስናን በመዋጋት

መልካም አስተዳደርን ማስፈን የዲሞክራሲ ስርአት ግንባታና የልማት ራዕያችንን እውን እንዲሆን የማድረግ ጉዳይም ጭምር ነው።

መንግስት አገልግሎቱን ቀልጣፋ በሆነ አኳኒን እንዲሰጥ ማድረጉ ወይም አለማድረጉ ባለንበት አለም በኢኮኖሚ ተወዳድሮ ለማሸነፍ ወይም ለመሸነፍ ምክንያት ከሚሆኑት ዋነኛ ጉዳዮች አንዱ ነው። መንግስት እንደእኛ ባለው አገር ላይ የላቀ ልማታዊ ሚና መጫወት አለበት። እንደዚህ አይነቱን ሚና ለመጫወት የሚችለው ከሁሉም ነገር በፊትና ከሁሉም ነገር በላይ ቀልጣፋ አገልግሎት መስጠት ሲችል ነው። አንደኛ ባሉ አገሮች ህዝቡ ዲሞክራሲን የሚመኝበት አንዱ መሰረታዊ ምክንያት ፍትሃዊና ቀልጣፋ የመንግስት አገልግሎትን ለማግኘት ነው። እንደዚህ አይነት አገልግሎት ካላገኘ በዲሞክራሲያዊ ስርአት ላይ ያለው እምነት በከፍተኛ ፍጥነትና ደረጃ ሊሸረሸር እንደሚችል የበርካታ አገሮች ልምድ ያረጋገጠው ነው። በመሆኑም ፍትሃዊና ቀልጣፋ መንግስታዊ አገልግሎት በማቅረብ መልካም አስተዳደርን ማስፈን የልማትና የዲሞክራሲ ስርአት ግንባታ ራዕያችንን እውን ለማድረግ ተፈላጊ ጉዳይ ነው።

/የኢትዮጵያ የዲሞክራሲ ስርአት ግንባታ ጉዳዮች/

ስለሆነም በአገራችን ሁኔታ መልካም አስተዳደርና ዲሞክራሲ ተያያዥና ሊነጣጠሉ የማይችሉ ናቸው።

በህገ መንግስቱ የህዝቦች ቀጥተኛ ተሳተፎ፣ የህግ የበላይነት፣ ተጠያቂነት በግልፅ ተደንግገዋል። ስለሆነም ህገ መንግስቱ የመልካም አስተዳደር መርሆዎችንም ያካተተ ነው። ስለሆነም እነዚህን የህገ መንግስቱን ድንጋጌዎች መተግበር መልካም አስተዳደርን ማስፈን ማለት ነው። በሌላ በኩል የመልካም አስተዳደር እጦት ወይም አለመኖር በአንድ ወይም በሌላ መልኩ ህገ መንግስቱን ስራ ላይ አለማዋል ማለት ነው።

መወያያ ጥያቄዎች

1. በተወካዮች ምክር ቤት ማቋቋሚያ አዋጅ የተወካዮች ምክር ቤት የአስፈጻሚውን እንደሚቆጣጠር ተመልክቶአል። ከዚህ በመቀጠልም እርምጃ እንደሚወስድ ተመልክቶአል። ተወካዮች ምክር ቤት ምን አይነት እርምጃ ሊወስድ ይችላል? ሚኒስትር ከስልጣን ይውረድ ብሎ ሊወስን ይችላል ወይ?

2. የፀረ ሙስና ኮሚሽኖች አስፈጻሚውን ለመቆጣጠር ተብለው የተቋቋሙ ሆነው ሳለ ለአስፈጻሚው ተጠሪ መሆናቸው ተገቢ ነው ወይ?
3. ተመራጭን እምነት ማጣት በሚመለከት ከ15 ሺህ ሰው በላይ ከፈረመ ሊነሳ እንደሚችል ተመልክቶአል። በምርጫ ማግስት እንዲህ አይነት ጥያቄ በተሸነፈው ተመራጭ ወገኖች ተፈርሞ ቢቀርብ ምን ይደረጋል?

5.5. የሃይማኖትና መንግሥት መለያየት

በኢትዮጵያ ለዘመናት ሃይማኖትና መንግስት ተነጣጥለው አልነበሩም። ይህም ለግጭቶችና ለደም መፋሰሶች ምክንያት መሆኑ ይታወቃል። በሌላ በኩል ኢትዮጵያ በርካታ ሀይማኖቶች የሚኖሩባት ስለሆነች ከዚህ አንጻር ሀይማኖትና መንግስት የተለያዩ መሆናቸውን አስረግጦ ማለፍ ያስፈልጋል። ስለሆነም ህገመንግስቱ በመሰረታዊ መርሆነት ካስቀመጣቸው አንዱ ሀይማኖትና መንግስት የተለያዩ መሆናቸውን የሚገልጸው ነው።

በህገመንግስቱ በአንቀጽ 11 የሚከተለው ተደንግሏል።

1. መንግስትና ሀይማኖት የተለያዩ ናቸው
2. መንግስታዊ ሀይማኖት አይኖርም
3. መንግስት በሀይማኖት ጉዳይ ጣልቃ አይገባም። ሃይማኖትም በመንግስት ጉዳይ ጣልቃ አይገባም።

የዜጎችን መሰረታዊ ሰብአዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶችን እውቅና የሰጠ ስርአተ መንግስት በመሰረቱ የአንድ ሀይማኖት አራማጅ ሊሆን አይችልም። ስለሆነም ዲሞክራሲያዊ በሆነ ስርአተ መንግስት መንግስትና ሀይማኖት የተለያዩ ናቸው። በታሪክ እንደሚታወቀው ለሰብአዊ መብት መከበር የተደረገው ትግል አንዱና መሠረታዊ መብት የእምነት ነጻነት መከበር ነው።

የሀይማኖትና የእምነት ነጻነት ሀሳብን በነጻ ከመግለጽ መብት ጋር የተያያዘ ነው። የእምነትና የራስን ሀሳብ የመግለጽ መብት በተከበረበት ሁኔታ የሀይማኖት ነጻነት መከበርም የግድ ነው።

ሀይማኖት በመንግስት ሥራ ውስጥ የሚገባ ከሆነ መንግስት የአንድ ሀይማኖት መንግስት ይሆናል። መንግሥት የአንድ ሀይማኖት ተከታይ በሆነበት፣ የእምነት ነጻነት ሊከበር አይችልም። ወይም በሌላ አነጋገር የአንደኛው እምነት ማስፋፊያ መሣሪያ ሲሆን፣ የዜጎች እኩልነት ሊከበር አይችልም። መንግሥት ከያዘው እምነት የተለየ እምነት ያለው በመንግሥት

ሥራና ኃላፊነት ሊሳተፍ አይችልም። በዚህ ምክንያት የሌላ ሀይማኖት ተከታይ የሆኑ ዜጎች እኩል የሚወከሉበት አይሆንም። የተወሰነውን የህብረተሰብ ክፍል ሀይማኖት የሚወክል መንግስት የሁሉም ህዝብ መንግስት ስለማይሆን መንግስትና ሀይማኖት ባልተለያዩበት ሁኔታ የህዝብ ሉአላዊነት ሊከበር አይችልም፤ ዲሞክራሲያዊ ስርዓትም ሊኖር አይችልም። ስለሆነም መንግሥት ከሀይማኖት ነጻ መሆን ይኖርበታል። ይህ ማለት የመንግሥት ኃላፊዎች የራሳቸው ሀይማኖት አይኖራቸውም ማለት አይደለም። ይሁንና ሀይማኖታቸው የመንግሥት ሥራ መምራት የለበትም ማለት ነው።

ኢትዮጵያ የተለያዩ ሀይማኖት ያላቸው ህዝቦች የሚኖሩበት አገር እንደመሆኗ መጠን መንግስትና ሃይማኖት መለያየቱ የህዝቡን ሉአላዊነት ከማረጋገጥ አንጻር መሰረታዊ ጉዳይ ነው።

በአንቀጽ ከተመለከተው በመነሳት መረዳት የሚቻለው የመንግስት ሚና የዜጎችን የሀይማኖት ነጻነት እንዲከበርና እንዲረጋገጥ ከማድረግ ያለፈ በሀይማኖት ጉዳይ ውስጥ ጣልቃ እንደማይገባ ነው።

ይህ ማለት ግን ሀይማኖትን ከሌላ አድርገው የሚነሱ የአመጽ እንቅስቃሴዎችን መንግስት በሃይማኖት ጉዳይ ጣልቃ አይገባም በማለት እጁን አጣጥፎ የሚቀመጥበት ነው ማለት አይደለም። አመጽና የጉልበት ስራ የአንዱን ፍላጎት በሌላው ላይ መጫን ስለሆነ ይህ ማለትም የአንዱን የሀይማኖት እምነት በሌላው ላይ ለመጫን የሚደረግ እንቅስቃሴ በመጀመሪያ ደረጃ የሀይማኖትና የእምነት ነጻነትን የሚጸረር ስለሚሆን፤ መንግስት የሀይማኖት ነጻነትን የማስከበር ግዴታ ስለአለበት እንዲህ አይነት በሃይማኖት ከሌላ የሚነሱ የአመጽ ድርጊቶችን መቆጣጠርና ማስቆም መንግስታዊ ግዴታው ነው።

ለረጅም ጊዜ የሀይማኖት እኩልነት ባልነበረበት አገር ውስጥ በሀይማኖቶች መካከል እኩልነትን የሚያውቅ መንግስት በሚመሰረትበት ጊዜ ጭቆናና መድልዎ ሲደርስባቸው የነበሩ ሀይማኖቶች በተገኘው ነጻነት ለመጠቀም በሚያደርጉት እንቅስቃሴ አንዳንድ ችግሮች መፈጠራቸው አይቀርም። መንግስት እንዲህ አይነት ችግሮች ሲፈጠሩ በሃይማኖት ጉዳይ ጣልቃ ሳይገባ በጥንቃቄና በሰላማዊ መንገድ የሚፈቱበትን መንገድ መሻት ይኖርበታል።

መወያያ ጥያቄዎች

1. የሀይማኖት ትምህርት ፈሪህ እግዚአብሔርን በማሳደር ዜጎች ክልጅነታቸው ጀምረው መልካም ስነምግባር እንዲይዙ የሚያደርግ ነው። መንግስትም በሀይማኖት ሲመራ ፈሪህ እግዚአብሔር ያላቸው ብቻ ስለሚመረጡ ለመልካም አስተዳደር መሰረት ነው። ነገር ግን መንግስት ከሀይማኖት እንዲለይ በመደረጉ ለስነምግባር መላሸቅ፣ ለሙስናና ለአልጠግብ ባይነት መስፋፋት ምክንያት ነው ብለው የሚከራከሩ አሉ። በዚህ አስተያየት ምን ያህል ይስማማሉ? መልካም ስነምግባርን ለማስፈን መንግስት ምን ማድረግ ይችላል?
2. የሃይማኖት ድርጅቶች አንዳንድ ጊዜ ሰላምን ለማምጣት በፖለቲካ ኃይሎች መካከል የሽምግልና ሥራ ሲሰሩ የታያል። ይህ በመንግሥት ጉዳይ ጣልቃ እንደመግባት ሊቆጠር ይችላል ወይ? ሃይማኖት በመንግሥት ጉዳይ ጣልቃ አይገባም ማለት ምን ማለት ነው?
3. ሃይማኖት በመንግስት ስራ ጣልቃ አይገባም ይባል እንጂ ሃይማኖተኛው የመንግስት ባለስልጣን የሃይማኖቱን ህግጋት ተግባራዊ እንዳያደርግ ምን ይከለክለዋል?
4. መንግስት በሀይማኖት ጉዳይ አይገባም ሲባል ምን ማለት ነው? የራሳችሁ ጉዳይ እንደፈለጋችሁ ሁኑ ብሎ እጁን መሰብሰብ ብቻ ነው? በአንድ ወቅት የተገፉና የተጎዱ ሀይማኖቶችና የሀይማኖቱ ተከታዮች እምነታቸውን ለመተግበር የሚፈልጉትን ሁኔታ (ለምሳሌ የአምልኮ መፈጸሚያ ቦታዎችን) እንዲያገኙ ማድረግ በሀይማኖት ጉዳይ ጣልቃ መግባት ነው?
5. በነጻነት ላይ ከሚጣሉ ገደቦች አንዱ ለህዝብ ሞራል ተቃራኒ ያልሆነ የሚል ነው። የሕዝብ ሞራል ነው? ለምሳሌ በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት አንቀጽ 27(5) ሃይማኖትንና እምነትን የመግለጽ መብት ሊገደብ የሚችለው <... የህዝብን የሞራል ሁኔታ...> ለማረጋገጥ ነው ይላል። በኢትዮጵያ የህዝብ የሞራል ሁኔታ ሲባል የትኛው ህዝብ ሞራል ነው?

ማጠቃለያ

በዚህ ክፍል ውስጥ ህገመንግስቱ የተመሰረተባቸውን መሰረታዊ ምስሶዎች ወይም መርሆዎችን ተመልክተናል።

እነርሱም፣

- የብሔር ብሔረሰብ እና ህዝቦች ሉአላዊነት

- የህገመንግስት የበላይነት
- የሰብአዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶች የተከበሩበት
- የመንግስት አሰራር ተጠያቂነት ያለበት፤
- መንግስትና ህይወጥኛት የተለያዩበት

መሆኑን በማስረገጥ ላይ የተመሰረተ ነው። ህገመንግስቱ ሲተረጎምም ሆነ ተግባራዊ ሲደረግ እነዚህን መርሆዎች ሁልጊዜ ማስታወስና ከእነዚህ መርሆዎች ጋር በሚጣጣም መልኩ መተግበር፤ መተርጎም ይኖርበታል።

እነዚህ በኢትዮጵያ ሰላምን ለማምጣት፤ ልማትን እድገትን ለማምጣት መሰረታዊ ምስሶዎች ናቸው። እነዚህን ምስሶዎች ለመጠበቅ መስራት ይኖርብናል። ስለሆነም ህግን ስናወጣ፤ ህግን ስናስፈጽም፤ ህግን ስንተረጎም እነዚህን መሰረታዊ መርሆዎች የሚያጠናክር እንጂ የሚያደናቅፍ ተግባር ከመፈጸም ልንቆጠብ ይገባል። እንዲህ ስናደርግ ነው ህገመንግስቱ ስር እየሰደደ ሊሄድ የሚችለው።

6. ፌዴራሊዝም በኢትዮጵያ

ዝርዝር አላማዎች፤

በዚህ ምዕራፍ ሥር የተካተተው ፣ፅሁፍ አንብበው ፣በፅሁፉ ላይ ገለፃ ከተደረገላቸውና የእርስ በርስ ውይይት አድርገው ሲጨርሱ ሰልጣኞቹ፤

- ✚ የፌዴራሊዝም ታሪካዊ አመጣጥና ጽንሰሀሳብ ያስረዳሉ።
- ✚ ፌዴራሊዝም ከሌሎች ሥርዓቶች ጋር ያለው ልዩነትና ተመሳሳይነት ያብራራሉ።
- ✚ የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም መሠረታዊ መርሆዎችና መለያዎቹ ምን እንደሆነ ይዘረዝራሉ።
- ✚ በኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም የሥልጣን ክፍፍልና የመንግስት አካላት ይዘረዝራሉ።
- ✚ በኢ.ፌ.ዲ.ሪ የግጭት አፈታት መዋቅር ይዘትና ምንነት ያብራራሉ።
- ✚ የፌዴራል መንግስት በክልል ጉዳዮች ጣልቃ የሚገባበትን የህግ አግባብ ይዘረዝራሉ።
- ✚ በፌዴራልና በክልል የመስተዳድር አካላት መካከል ስላለው ግንኙነት ያስረዳሉ።

6.1. የፌዴራሊዝም ፅንሰ ሀሳብና ታሪካዊ አመጣጥ የፌዴራሊዝም ቃል አመጣጥና ትርጉም

ፌዴራሊዝም የሚለው ቃል ወደ እንግሊዘኛ የመጣው ከፈረንሳይኛ ቋንቋ በኩል ሆኖ ስረ-መሰረቱ ግን ከላቲን የተገኘ ቃል ነው። ፎዴራላተስ (Foederatus) ማለት “በስምምነት መገዛት (bound by treaty) ሲሆን ፎደስ (Foedus) ማለት ስምምነት ሲሆን ፊደራ (Fidere) ማለት ደግሞ መተማመን ማለት ነው። ቃሉ ሲጠቃለል በመተማመንና በስምምነት አብሮ መኖር ማለት እንደሆነ ከፍቺው መረዳት ይቻላል።

በእንግሊዘኛ ይህ ቃል በጥቅም ላይ ውሎ የተመዘገበው በ17ኛው ክፍለ ዘመን ፒዮሪታንስ በሚባሉት የሀይማኖት ተከታዮች “ፌዴራል ሥነ መለኮት” በማለት ከሚናገሩት የተገኘ ሲሆን ትርጉሙም በእግዚአብሔር እና በአሜሪካ የሚገኙ ሰፋሪዎች መካከል የተደረገ ቃል ኪዳን እንደሆነ ጥናቶች ይተነትናሉ። በ17ኛው ክፍለ ዘመን መጨረሻና በ18ኛው ክፍለ ዘመን መጀመሪያ የቃሉ አጠቃቀም በአገሮች መካከል የሚደረጉ ስምምነቶችን በማካተት በሂደት ተለውጦ እ.ኤ.አ. በ1721 ፌዴሬሽን የሚለው ቃል እንደ “የተባበሩት ሊግ” የሚል ትርጉም ተሰጥቶት ነበር።

ታሪካዊ አመጣጥ

ራሳቸውን የቻሉ የተለያዩ የፖለቲካ ማህበረሰብ ክፍሎች የጋራ ዓላማዎችን ለማሳካት ሲባል አንድ የፖለቲካ ማህበረሰብ የመፍጠር ስራ አዲስ ሳይሆን በታሪክ የሚታወቅ ነው። በ19ኛው ክፍለ ዘመን ሊጠቀሱ ከሚችሉ ውህደቶች መካከል ሲዊዘርላንድ የመጀመሪያዋ አገር ስትሆን ኔዘርላንድ ቀጥላ የምትጠቀስ አገር ለመሆን መቻላቸው ይታወቃል። ነገር ግን ይህ አይነት ውህደት ጠንካራ ያልነበረ፤ በአግባቡ ያልተደራጀ እና ደካማ ማዕከላዊ የመንግስት አወቃቀር እንደነበረ ይነገራል።

ከብዙ አመታት እና ጥረት በኋላ እላይ ከተጠቀሰው በተለየ የተሻለ ጠንካራ ውህደት የመሰረቱ አገሮች ብቅ ማለት ችሏል። ለምሳሌ፡- ጠንካራ ውህደት ከመሰረቱ አገሮች መካከል ዩ.ኤስ. አሜሪካ በዚህ ረገድ በግንባር ቀደምትነት ትጠቀሳለች። ግዛቶች (States) በመጀመሪያ ላይ ደካማ የሆነ ማዕከላዊ መንግስት (ኮንፌዴሬሽን) ቢመሰርቱም ይህን ደካማ ሥርዓት እ.ኤ.አ. በ 1789 ዓ.ም አዲስ የፌዴራል ሕገ መንግስት በማርቀቅ ለመተካት ችሏል። በዚህም አሁን የምትታወቀውን ዘመናዊ ዩናይትድ ስቴትስን ለመመስረት በቅቷል።

በአሜሪካ አ.ኤ.አ. በ1789 ዓ.ም አሁን ያለው የፌዴራሊዝም ቅርፅ- መንግስት የያዘ ህገ መንግስት ለመቅረብ የተቻለበት ጊዜ ነበር። ይህን አሁን ያለው ፌዴራል ሕገ መንግስት ሲፀድቅ የተለያዩ ክርክሮች ቀርበው እንደነበር ይታወቃል። አሁን ያለው የአሜሪካ ህገ መንግስት እንዲፀድቅ እና ለፌዴራሊዝም ፅንሰ ሀሳብ (ስርዓት) መሰረት የጣሉና እንዲሁም ለዚሁ ስርዓት ድጋፋቸውን ሲቸሩ ከነበሩ ተከራካሪ ወገኖች መካከል ለምሳሌ፡- ሀምሊተን፣ ሚዲሰን፣ እና ጄይ መጥቀስ ይቻላል።

የፌዴራል ህገ መንግስት ታሪክ አመጣጥ

ከላይ በአጭሩ እንደተጠቀሰው ከጥንት ጊዜ ጀምሮ በተለያዩ አገሮች ውህደቶችን ለመፍጠር የተለያዩ ሙከራዎች ተደርገው ነበር። የፌዴራል አገሮች አመጣጥ አ.ኤ.አ. በመስከረም 1787 በፊላደልፊያ የፀደቀው ፌዴሬሽን መቋቋም ጋር ይገጣጠማል። በፊላደልፊያ የፀደቀው የተባበሩት የአሜሪካ ግዛቶች (United states of America) ህገ መንግሥት የመጀመሪያውን ታሪካዊ የፌዴራል ህገ መንግስት አነታ ይወክላል። የ1787ቱ ህገ መንግስት በቀድሞዎቹ 13 የአሜሪካ ቅኝ ግዛቶች መካከል አንድ የሆነ መንግስት ለመመስረት በሚፈልጉት እና የግዛቷ ሉዓላዊነት ጥያቄ ውስጥ መግባት የለበትም በሚሉት የኮንፌዴሬሽን ስርዓትን ለመቋቋም በሚፈልጉት መካከል እርቅ (Compromise) የተፈጠረ ነበር።

በፊላደልፊያ ኮንቬንሽን ላይ የተገኙት ልዑካን ቡድን የጋራ ችግሮቻቸውን ዝርዝር ጉዳይ ላይ ቢስማሙም ችግሩን ይፈታል በተባለው መፍትሔ ላይ ግን አልተስማሙም ነበር። በጉባኤው ከተገኙት መካከል አንዳንዶቹ ድጋፋቸውን ሲያሳዩ አንዳንዶቹ ደግሞ የሪፐብሊካን ስርዓተ መንግስት “ነፃና ዲሞክራሲያዊ አገር” መሆን የሚቻለው ትንሽ አገር በመሆን ነው፤ ትልቅ አገር ውስጥ ከሆንን ግን የግድ ጭቆና ይነግሳል የሚል አመለካከት የነበራቸው ሰዎች ነበሩ። በዚህም ምክንያት የአሜሪካ ህገ መንግስት በምፅዓታዊ (Ironically) አባባል፣ በሁለት በማይጣጣሙ ቡድኖች መካከል በመቻቻል ለመኖር በስምምነት (Compromise) የተፈጠረ የፌዴራሊዝም ስርዓት ነው ማለት ይቻላል።

አንደ ዋሽንግተን፣ ሐሚልተን እና ማዲሰን የመሳሰሉት ሰዎች ብዙ ቁጥር ያላቸውን ግዛቶች አንድ ጠንካራ በሆነ ማዕከላዊ መንግስት ውስጥ ማካተት ሲፈልጉ ሌሎች እንደ ፓትሪክ ሔነሪ የመሳሰሉት ደግሞ ለግዛቶቹ መብት ለመከላከል ጥረት ማድረጋቸው ይታወቃል።

በ20ኛው ክፍለ ዘመን ደግሞ የፌዴራሊዝም አገር ተከታይ የሆኑ እና የጋራ ብልፅግና አባል አገሮች መካከል እንደ አውስትራሊያ፣ ካናዳ እና ህንድ ከ2ኛው ዓለም ጦርነት በኋላ ደግሞ ጀርመን፣ ብራዚል፣ ከአፍሪካ ናይጄሪያ እንዲሁም የፌዴራላዊ ህገ መንግስት ተቀብላ በ1987 ዓ.ም ያፀደቀች አገር ኢትዮጵያ ይጠቀሳሉ።

6.2. ፌዴራሊዝም ከሌሎች ሥርዓቶች ጋር ያለው ልዩነትና ተመሳሳይነት

በአንድ ሀገር የመንግስት ሥርዓት ያለውን የሥልጣን ክፍፍል በሚመለከት ሁለት የተለያዩ አሰራሮች እንዳሉ ማስተዋል ይቻላል። የሥልጣን ክፍፍሉ የተለያዩ የመንግስት አካላት (Organs of government) ባላቸው የሥራና ሥልጣን ክፍፍል ላይ ያተኮረ ከሆነ በህግ አውጭና አስፈጻሚውና ህግ ተርጓሚ አካሎች መካከል የሚኖር ክፍፍል ነው። በህገ መንግስቱ አማካይነት በእነዚህ በተለያዩ አካላት ሊሰራ የሚገባው ሥራና በመካከላቸው ሊኖር የሚገባው የግንኙነት ባህርይ ይደነጋገዳል። የክፍፍሉ ልክና ገደብ ከሀገር ሀገር የተለያየ ቢሆንም በተለመደው አነጋገር (Separation of powers) የሚለው ፅንሰ-ሐሳብ የሚጠቅሰው ይኸንኑ የሥልጣን ክፍፍል አይነት ነው። የመንግስት አካላት የሥራ ግንኙነትና አንዱ ሌላውን የሚቆጣጠርበትን ክፍፍል አይነት፣ የመንግስት አካላት የሥራ ግንኙነትና አንዱ ሌላውን የሚቆጣጠርበትን ስርአት (Check and balance) የሚመለከት ነው። በዚህ ረገድ ሀገሮች የሚከተሏቸውን አማራጮች መነሻ በማድረግ የየሀገሩ የመንግስት አስተዳደር ሥርዓት ፓርላሜንታዊ፣ ንጋሪታዊ ወይንም ተብሎ ይፈረጃል።

በአንፃሩ የሥልጣን ክፍፍሉ በማዕከላዊው መንግስትና በተለያዩ የሀገሩ ክፍሎች መካከል ያለውን የኃላፊነት ድርሻና የግንኙነት ባህርይ የሚመለከት ከሆነ የተለያዩ ሀገሮች የሚከተሉትን አማራጭ ሥርዓት መሠረት በማድረግ የመንግስት ሥርዓቱ ፌዴራላዊ፣ ኮንፌዴራላዊ ወይም አሀዳዊ ነው ይባላል። ኮንፌዴሬሽንና አሀዳዊ ስርዓት ሙሉ በሙሉ የተለያዩ ሥርዓቶች ናቸው። ኮንፌዴሬሽን ክልሎች (State, regions, etc) ለማዕከላዊ መንግስት ሥልጣን በውክልና የሚሰጡበትና ፈቃዳቸው እስከሆነ ብቻ ሊኖር የሚችል ሥርዓት ነው።

አልፎ አልፎ በታሪክ እንደታየው ቀድሞ የየራሳቸው ሉዓላዊነት የነበራቸው ሀገሮች ኋላ ወደ አንድ የህብረት መንግስት በውህደት (Aggregation) መጠቃለል ሲፈልጉ አዲስ የተፈጠረውን

(Political Union)በኮንፌዴሬሽን ደረጃ ብቻ የተመሰረተ አድርገው ይወስዱ ነበር። ለምሳሌ ስዊዘርላንድንና የቀድሞዋን ዩ.ኤስ.አሜሪካን መጥቀስ ይቻላል።

በጋራ ያቋቋሙት ኮንፌዴሬሽን የተወሰነ ጊዜ ይቆይና ለውህደቱ ምክንያት የሆኑት ፍላጎቶች ለምሳሌ የተሻለ የፖለቲካ ደህንነት፣ የኢኮኖሚ ጥቅም ወዘተ በሂደት እየተጠናከሩ ከሄዱ ሥርዓቱ የፌዴራል ሥርዓት ባህሪያት ሊይዝ ይችላል። በዚህ መንገድ ኮንፌዴሬሽኑ እንደ ዘላቂ የግንኙነት ዓይነት ሳይሆን ወደ ተጠናክረ ህብረት የሚያሸጋግር ድልድይ ሆኖ ሲያገልግል በታሪክ ውስጥ ተደጋግሞ ታይቷል።

በአሀዳዊ ሥርዓት፣ ክልሎች ወይም ክፍላተ-ሀገር ሥልጣናቸውን የሚያገኙት ከማዕከላዊው መንግስት ነው። ሥልጣናቸውም የሚወሰነው በማዕከል እስከሆነ ድረስ የክልሎቹ ወይም ክፍላተሀገሩ ሥልጣን አንድ ጊዜ ከፍ ሌላ ጊዜ ዝቅ ቢል ልዩነት አያመጣም። ዋናው ቁምነገሩ ሥልጣናቸው እንደየአስፈላጊነቱ የሚለጠጥና የሚቀነስ ከመሆኑ ላይ ነው። አንዳንድ አሀዳዊ ሀገሮች ሠፋፊ ሥልጣንና ኃላፊነት የተሸከሙ Local government ያስተናግዳሉ።

ፌዴራሊዝም በአንድ ገፅታው ከፍ ብለው በተጠቀሱት ሁለት ተፃራሪ ሥርዓቶች (ማለትም ኮንፌዴሬሽንና አሀዳዊ) መካከል ላይ የሚገኝ በመሆኑ ከሁለቱም ሊወሰዱ በሚችሉ ጠንካራ ጎኖች “ የተዋበ” ሚዛናዊ ሥርዓት ነው ለማለት ይቻላል። እንደ ኮንፌዴሬሽኖች ሁሉ ከግምት የሚገባ ጠንካራና የማይገሰስ ህገ መንግስታዊ ሥልጣን ያላቸው ክልሎች ይይዛል። እንደ አሀዳዊ ሥርዓቶች ሁሉ የክልሎች ተቀጥላ ያልሆነ የራሱ የህገ መንግስታዊ ሥልጣን ያለው ጠንካራ ማዕከላዊ መንግስትንም ያቅፋል።

የተለያዩ ሀገሮች ፌዴራል ሥርዓቶች አንዱ ከሌላው የሚለያዩባቸው የየግል ባህሪያት ሊኖሩዋቸው ይችላሉ። ነገር ግን የሁሉም ፌዴራል ሥርዓት የጋራ የሆኑና ከሌሎች ሥርዓቶች ተለይተው የሚታዩባቸው ተመሳሳይ ባህሪያት አሏቸው። ከእነዚህም መካከል ዋና ዋናዎቹ የሚከተሉት ናቸው።

- በፌዴራል ሥርዓቶች የህገ መንግስታዊ ልዕልና” መርህ የተቀበለ ነው። ሁለቱም የመንግስት እርከኖች (Levels of government) ለህገ መንግስቱ ተገዢዎች ናቸው። ሁለቱም ሥልጣናቸውን የሚያገኙት ከራሱ ከህገ መንግስቱ ነው። አንዱ/ለምሳሌ ማዕከላዊው መንግስት ወይም የክልል መስተዳድሮች/ የሌላው ተቀጥላ አይደለም። ማለትም የትኛውም ቢሆን ሥልጣኑን በውክልና ያገኘ አካል አይደለም። ከኮንፌዴሬሽን

በተለየ ሁኔታ ማዕከላዊው መንግስት ከክልሎች ነፃ በሆነ መንገድ በህገ መንግስቱ በራሱ የተሰጠ ሥልጣንና ኃላፊነት ያለው ነው።

- ከአሀዳዊ ሥርዓቶች በተለየ ሁኔታ ክልሎች ከማዕከላዊ መንግስት የቀጥታ ቁጥጥር ነፃ በሆነ መንገድ በራሱ በህገ መንግስቱ የተሰጠ ሥልጣንና ኃላፊነት አላቸው። ይህ እንደተጠበቀ ሆኖ እንደየአገሩ ሁኔታ አንዳንዴ የማዕከላዊው መንግስት ሌላ ጊዜ የክልሎች ሥልጣን የሰፋ ወይም የጠበበ ሊሆን ይችላል። ይሁን እንጂ እነዚህ ልዩነቶች የሥርዓቱን መሠረታዊ ባህሪ የሚለውጡት ሊሆኑ አይችሉም።
- ሌላው የፌዴራሊዝም መለያ ባህሪ የሀገሩን የበላይ ህግ ህገመንግስቱን ማዕከላዊ መንግስት ሆነ ክልሎች በተናጠል ሊቀይሩት የማይችሉ መሆኑ ነው። በዚህም የተነሳ የፌዴራል ህገ መንግስት የማሻሻል ሥርዓቶች(Amendment Procedures)በቀላሉ ተፈፃሚ ሊሆኑ የማይችሉና የግዴታ ሀገራዊ የጋራ ውሳኔ National Consensus የሚጠይቁ ናቸው።

የሆነው ሆኖ ይኸና ከፍ ብሎ የተጠቀሰው መርህ በፌዴራል ሥርዓቱ ለታቀፉ ህዝቦች ዓይነተኛ ዋስትና ሆነው የሚያገለግሉ እሴቶች ናቸው።

ሁኔታዎች በተለዋወጡ ቁጥር የትኛውም የፌዴራል ሥርዓት በሂደት የተለያዩ ባህሪያት ሊታዩበት ይችላል። ለሥርዓቱ መፈጠርና ህልውና መሠረት የሆነው የህገ መንግስታዊው ልዕልና መርህ ከተጣሰ ግን በሥርዓቱ መቀጠል ወይም ያለመቀጠል ላይ ሥር ነቀል እንደምታ ይኖረዋል። በዚህ መሰል ቀውስ ጭራሽኑ የተበታተነ አሊያም ወደ አሀዳዊነት የተቀለበሱ ሀገሮች ተሞክሮ ማስታወስ ይቻላል። ለምሳሌ የቀድሞ ህንድ ፓኪስታኒ Sub-continent በሁለት ተከታታይ ጊዜዎች የተገማመሰበትን ሂደት፣ በሌላ በኩል የወቅታችን ካሜሩን ያለፈችበት ሂደት ማስተዋል እንችላለን። የህገ መንግስት ማሻሻያ ሥርዓቱ በህገ መንግስቱ ከሠፈረው አካሄድ ውጪ ተጥሶ በዘፈቀደ መሥራት ከተጀመረ ሥርዓቱ በመቀጠሉ ወይም ባለመቀጠሉ ላይ እንደዚሁ ሥር ነቀል እንደምታ ይኖረዋል። ለምሳሌ በ1960ዎቹ ማብቂያ ላይ በናይጄሪያ አስከፊ የርስ በርስ ጦርነት የፈጠረውን ሁኔታ ማስታወስ ይቻላል።

ከፍ ብለው ከተጠቀሱት መሠረታዊ የፌዴራል ሥርዓቶች የጋራ ባህሪያት የምንወስደው አስተምህሮ ፌዴራሊዝምና የህግ የበላይነት ፈፅሞ ሊነጣጠሉ የማይችሉ ጉዳዮች መሆናቸውን ነው። በህገ መንግስት ልዕልና ላይ የተመሰረተ ሥርዓት የግዴታ በጠንካራ የህግ ተርጓሚ አካል

መደገፍ ይጠበቅበታል። የፍትህ ሥርዓቱ የተለየ ቦታ የሚኖረው ከዚህ መሠረታዊ ባህሪ በመነሳት ነው።

6.3. የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም መሠረታዊ መርሆዎችና መለያዎች

በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ-መንግስት ለሀገሪቷ የተሠጠው ስያሜ በአንቀጽ 1 ላይ የተገለጸ ሲሆን ስያሜው የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፑብሊክ ነው። ይህ ስያሜ በራሱ ስለ ኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም በግልጽ ያስረዳል። የመንግስት ሥልጣንም ለፌዴራልና ለክልል መንግስታት ተከፋፍሏል።

በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት የተቀመጠው ፌዴራሊዝም መድበላዊ የሆነ ህግ አውጪ ተቋማትንና የኢትዮጵያን ህብረ-ብሔርነት ከግንዛቤ ውስጥ ያስገባ የተለያዩ የህግ ምንጮችን (legal pluralism) እውቅና የሰጣቸው የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም አባላቶች(ክልሎች) አብረው ተባብረው የሚኖሩባትና የሚያድጉባት የትብብር/ የመተጋገዝ ፌዴራሊዝም (Co-operative Federalism) ነው። በዚህ ክፍል የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም መሠረታዊ መርሆዎችንና መለያዎችን በዝርዝር የምናይበት ይሆናል።

የብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች ሉዓላዊነት፣ እና ህብረ ብሄራዊነት

የኢትዮጵያ ህገ መንግስት በአንቀጽ 8 ሉዓላዊነት የኢትዮጵያ ብሄሮች፣ ብሄረሰቦችና ህዝቦች እንደሆነ ያስቀምጣል። እንደየሌሎች ሀገሮች ህገ መንግስት "ሉዓላዊነት የህዝቡ ነው" ብሎ በዚህ መልክ በአንቀጽ 8 አለማስቀመጡና ብሔሮች ብሔረሰቦችና ህዝቦች የሉዓላዊ ስልጣን ባለቤት ናቸው ብሎ ማስቀመጡ ሀገሪቷ የምትከተለው ፌዴራሊዝም መለያ ባህሪ እንዲኖረው ያደርገዋል። በተለይ የሀገራችን ፌዴራሊዝምና ፌዴራላዊ የመንግስት ቅርጽ በአንቀጽ 45-48 በተደነገገው መልኩ ለመቀመጡ በአንቀጽ 8 የሉዓላዊነት ሥልጣን ውጤት ነው ማለት ይቻላል። በአንቀጽ 39 ሥር የተደነገገው የብሔር ብሔረሰቦች መብትም የዚሁ ሉዓላዊነት ውጤት መሆኑን ማወቅ ያስፈልጋል።

በፌዴራል ደረጃ ካሉት ሁለት የፓርላማ ምክር ቤቶች አንዱ የሆነው የፌዴሬሽን ምክር ቤት አባላት የብሔርና ብሔረሰቦች ተወካዮች መሆናቸውንና (አንቀጽ 60) እንዲሁም ለዚህ ምክር

ቤት ህገ-መንግስቱን የመተርጎም ሥልጣን መሠጠቱ ዋነኛው ምክንያት የብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች የሉዓላዊ ሥልጣን ባለቤት መሆን ማለት ይቻላል። በአጠቃላይ የሀገሪቱ የሉዓላዊነት ሥልጣን ባለቤቶቹ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች መሆናቸው የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም መሠረታዊ መርህና ዋነኛው መለያ መሆኑን ማወቅ ያስፈልጋል።

የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም መሠረታዊ መርህ ሕብረ ብሔራዊ የፌዴራል ሥርዓትን ማስፈን ነው ማለት ይቻላል። የማንኛውም ፌዴራሊዝም ዋነኛ ዓላማ በአንድ ሀገር ውስጥ ያሉ የተለያዩ ሀይሎችና የሕ/ሰብ ክፍሎች ልዩነታቸውን አቻችሎ በጋራ እንዲኖሩ ማድረግ ነው። በውስጡ ከ80 በላይ የሚሆኑ የተለያዩ ብሔር ብሔረሰቦች የያዘች ኢትዮጵያ ሕብረ ብሔራዊ ፌዴራሊዝም አማራጭ የለውም። የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም በኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ሕዝቦች የተመሠረተ ፌዴራሊዝም በመሆኑ ሕብረ ብሔራዊ ፌዴራሊዝም ነው ማለት ይቻላል።

የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም ሕብረ ብሔራዊነት በህገ መንግስታችን ከመግቢያው አንስቶ ተንፀባርቋል። የህገ-መንግስቱ መግቢያ የሚጀመረው እንዲህ ብሎ ነው።

"እኛ የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች ... በኢትዮጵያ ሀገራችን የየራሳችን አኩሪ ባህል ያለን የየራሳችን መልክዓ ምድር አሰፋፈር የነበረንና ያለን..." ይላል።

ስለዚህ የህገ መንግስቱ መግቢያ የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም ህብረ ብሔራዊነት በጣም በግልጽ ያስቀምጣል። በህገ-መንግስቱ አንቀጽ 8 የተደነገገው የሉዓላዊነት ስልጣን ባለቤትነትም የዚህ የህብረ ብሔራዊነት ፌዴራሊዝም መግለጫ ነው። ከዚህ በተጨማሪ ከአንቀጽ 46-47 የተደነገገው ድንጋጌ የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም ህብረ ብሔራዊነት ቁልፍ ባለመልኩ አስቀምጧል። አንቀጽ 50 ንዑስ አንቀጽ 1 "የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፑብሊክ በፌዴራል መንግስትና በክልሎች የተዋቀረ ነው"። ብሎ ያስቀመጠ ሲሆን አንቀጽ 46(2) ክልሎች የሚዋቀሩት በሕዝብ አሰፋፈር፣ ቋንቋ፣ ማንነት እና ፈቃድ ላይ በመመስረት መሆኑን ይደነግጋል። ይህንን ተከትሎ በአንቀጽ 47 የተደነገገው የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፑብሊክ አባላት አሰያየም በራሱ የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም ህብረ ብሔራዊነት በግልጽ ያስቀመጠ ነው። የፌዴራሊዝሙ አባላት በሚከተለው መልኩ በህገ-መንግስቱ ተሰይመዋል።

1. የትግራይ ክልል
2. የአፋር ክልል
3. የአማራ ክልል
4. የኦሮሚያ ክልል
5. የሱማሌ ክልል
6. የቤኒሻንጉል/ ጉሙዝ ክልል
7. የደቡብ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች ክልል
8. የጋምቤላ ህዝቦች ክልል
9. የሐረር ሕዝብ ክልል

እንግዲህ ይህ የአባላቶች አሰያየም የብሔር ብሔረሰቦች እና ህዝቦች አሰፋፈር ቋንቋ እና ማንነት የተከተለ መሆኑ በግልጽ የኢትዮጵያን ፌዴራሊዝም ህብረ ብሔራዊነት ያሳያል።

መወያያ ነጥቦች፡-

- ♦ የሉዓላዊነት ስልጣን በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ-መንግስት ከኢትዮጵያ ፌዴራላዊ መዋቅር ጋር ያለው ትስስር ምንድነው ?
- ♦ የሉዓላዊነት ሥልጣን ከፌዴሬሽን ም/ቤት አወቃቀርና ሥልጣን ጋር ያለውን ግንኙነት ተወያይበት።

ፌዴራሊዝምና የራስን ዕድል በራስ የመወሰን መብት፤

የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም ህብረ ብሔራዊ ፌዴራሊዝም ብቻ ሳይሆን የኢትዮጵያን ብሔር ብሔረሰቦች የራስን ዕድል በራስ የመወሰን መብት የሰጠ መሆኑ ዋነኛው መለያው ነው። በእርግጥ የራስን ዕድል በራስ የመወሰን መብት አብዛኛው ህገ-መንግስት በተዘዋዋሪ መልኩ ሊያስቀምጡ ይችላሉ። ነገር ግን የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም "የራስን ዕድል በራስ የመወሰን መብት" በሶስት አበይት ነገሮች ከሌሎች ፌዴራሊዝም ይለያል።እነሱም፡-

1. የመብቱ ባለቤት ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች መሆናቸው ፣
2. የራስን ዕድል በራስ የመወሰን መብት በጣም በግልጽና በማያሻማ መልኩ በህገ መንግስቱ ድንጋጌ መካተቱ እና፣

3. ይህ መብት ይዘት አንድ ብሔር/ብሔረሰብ ተገንጥሎ ለብቻው የራሱ መንግስት ለመመስረት መፍቀዱ ፡

የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም ዋነኛ መለያዎች ናቸው።

ይህ የሚያመለክተው የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም እንደሌሎች ሀገሮች ፌዴራሊዝም የአባላቱን ቁጥር ወስኖ የሚያስቀር አለመሆኑን ነው። በኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም አባል የሆኑ ክልሎች ሊቀንሱም ሊጨምሩም የሚችሉበት ፌዴራሊዝም ነው። በአንቀጽ 39 ከተቀመጠው ሌላ የክልሎች ቁጥር ለመቀነስ ወይም ለመጨመር የሚችሉበት ሁኔታ በአንቀጽ 47 (2) ተንፀባርቋል።

አንቀጽ 47(2) ፡

በዚህ አንቀጽ ንዑስ አንቀጽ 1 የተመለከቱት ክልሎች ውስጥ የተካተቱት ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች በማንኛውም ጊዜ የየራሳቸውን ክልል የማቋቋም መብት አላቸው።

በሌላ በኩል አንቀጽ 39(1) የሚከተሉትን ይደነግጋል፡

"ማንኛውም የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰብ ሕዝብ የራሱን ዕድል በራሱ የመወሰን እስከ መገንጠል ያለው መብቱ በማንኛውም መልኩ ያለገደብ የተጠበቀ ነው።"

በአጠቃላይ አንቀጽ 39(1) እና አንቀጽ 47 (2) ላይ የተደነገጉት በኢትዮጵያ ፌዴራሊዝምና የፌዴራሊዝሙ አባላት ቁጥር ያልተወሰነና አሁን ካለው ሊቀንስም ሊጨምርም እንደሚችል የሚያንፀባርቁና የፌዴራሊዝሙ ልዩ ባህሪ ነው። ይህም በመሆኑ የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም የሚፈቅደው በመፈቃቀድ ላይ የተመሠረተ አንድነትን ብቻ ነው። ከዚህ በፊት የነበረው የግዴታ /አስገዳጅ አንድነት በአዲሲቷ ኢትዮጵያ ቦታ የሌለው መሆኑን ያረጋገጠ ፌዴራሊዝም ነው።

ይህን ፌዴራሊዝም አንዳንድ ምሁራን እንደ በታኝ ፌዴራሊዝም አድርገው ያዩታል። በእርግጥ የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም በታኝ ነውን ? እዚህ ላይ መታወቅ ያለበት የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም ህዝቦች አብረው በጋራ ተባብረውና ተጋግዘው የሚኖሩበት ሀገር እንድትሆን የታለመለት ፌዴራሊዝም መሆኑ ነው። ይህን በሚቀጥለው በሰፊው እናየዋለን።

የመተጋገዝና የመተባበር ፌዴራሊዝም

ከላይ እንደተዘረዘረው ምንም እንኳን የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም የብሔር ብሔረሰቦችን የራስን ዕድል በራስ የመወሰን መብት ያለምንም ገደብ ያረጋገጠ ፌዴራሊዝም ቢሆንም አላማው በመፈቃቀድ ላይ የተመሰረተ አንድነትን በሀገሪቱ ለማምጣት መሆኑን ልናስምርበት ያስፈልጋል። የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም አባሎች የሚናቆሩበትና የሚባሉበት ሣይሆን አብረው በፈቃዳቸው የሚያድጉበት ፌዴራሊዝም ነው። አንዳንዶች ይህንን ፌዴራሊዝም "የጐሣ ፌዴራሊዝም"፣ "መገንጠልን" በመፍቀድ አንዱ ከሌላው ሁሉ እየተጋጨ የሚኖርበትና ምንም ዓይነት የጋራ አላማ የሌላቸው አባላት የተሰባሰቡበት ፌዴራሊዝም ነው በማለት ይፈሩጁታል።

ነገር ግን ከላይ የቀረበውን አስተያየት ከሀገመንግስቱ ድንጋጌዎች ጋር ለማየትና ለማመሳከር እንሞክር። የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም የመተጋገዝ ፌዴራሊዝም (Co-operative Federalism) መሆኑን የሚያንፀባርቁ አያሌ ድንጋጌዎችን በአፌዴራሊዝም ህገ መንግስት እናገኛለን፤ እንዲሁም ሌሎች የመተጋገዝ ሁኔታዎችን በማየት መረዳት እንችላለን። ከዚህ አንጻር የሚከተሉት ሊጠቀሱ ይችላሉ።

- በህገ መንግስቱ መግቢያ የሚከተለውን እናገኛለን። "እኛ የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች በሀገራችን ኢትዮጵያ ውስጥ ዘላቂ ሰላም ዋስትና ያለው ዲሞክራሲ እንዲሰፍን፣ ኢኮኖሚያዊና ማህበራዊ እድገታችን እንዲፋጠን ...በነፃ ፍላጎታችን ... በራሳችን ፍቃድ ላይ የተመሠረተ አንድ የፖለቲካ ማህበረሰብ በጋራ ለመገንባት ቆርጠን በመነሳት ... ያፈራነው የጋራ ጥቅምና አመለካከት አለን... መጪው የጋራ ዕድላችን መመስረት ያለበት ... የጋራ ጥቅማችንን በማሳደግ ላይ መሆኑን... ጥቅማችንን መብታችንና ነፃነታችንን በጋራ እና በተደጋጋፊ ለማሳደግ አንድ የኢኮኖሚ ማህበረሰብ የመገንባቱን አስፈላጊነት በማመን..." ይላል። በህገ-መንግስቱ መግቢያ የተዘረዘሩት እሳይ የተጠቀሱት ቁም ነገሮች የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም ሕብረ ብሔራዊ ብቻ ሳይሆን የመተጋገዝ ፌዴራሊዝም መሆኑን በግልጽ የሚያሳይ ነው። ይህ የፌዴራሊዝም መርህ በፌዴራልና በክልሎች መካከል መኖር የሚገባውን ግንኙነት ብቻ ሳይሆን በክልሎች መካከል መኖር የሚገባው ግንኙነት የመተባበርና የመተጋገዝ ግንኙነት መሆን እንዳለበት የሚያሳይ ነው። የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም የመተጋገዝ

ፌዴራሊዝም ካልሆነ በህገ-መንግስቱ መግቢያ ውስጥ የተቀመጡት የጋራ የሆነ አንድ የፖለቲካና የኢኮኖሚ ማህበረሰብ መገንባት እጅግ በጣም ያስቸግራል።

- በኢትዮጵያ የመተጋገዝ ፌዴራሊዝም በዚህ ብቻ አያበቃም። የህገ-መንግስቱ የኢኮኖሚ ነክ ዓላማዎች መካከል ፡ "መንግስት በዕድገት ወደኋላ ለቀሩ ብሔር ብሔረሰቦች ሕዝቦች ልዩ ድጋፍ ማድረግ እንዳለበት" አንቀጽ 89(4) በግልጽ ይደነግጋል። በዚህም መሠረት የፌዴራል መንግስት በማደግ ላይ ላሉት ክልሎች የሚያደርገው ልዩ ድጋፍ የዚህ የመተጋገዝ ፌዴራሊዝም መገለጫ እንደሆነ የሚያሳይ ነው።
- ይህ ብቻ አይደለም። ክልል ከክልል የሚያደርጉት ትብብሮችም የመተጋገዝ ፌዴራሊዝም መገለጫ ናቸው። ለምሳሌ፡ በአፋርና በትግራይ ክልሎች ፣ እንዲሁም በአፋርና በአማራ ክልሎች፣ በቤንሻንጉል ጉሙዝና በአማራ ክልሎች፣ እንዲሁም በኦሮሚያና በሱማሌ ክልሎች መካከል የተደረጉትና እየተደረጉ ያሉት የመተጋገዝ ሥራዎች የኢትዮጵያን የመተጋገዝ ፌዴራሊዝም የሚያንፀባርቁ መሆናቸውን መገንዘብ ይቻላል።

ሌሎች የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም መሠረታዊ መርሆዎችና መለያዎች

እስካሁን ድረስ ባደረግነው ማብራሪያ የኢትዮጵያን ፌዴራሊዝም መሠረታዊ ገፅታዎችና መለያዎችን አንኳር አንኳሩን ለማየት ሞክረናል። ይህ ማለት ግን እላይ የተቀመጡት ብቻ ናቸው የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም መለያዎች ማለት እንዳልሆነ ማወቅ አለብን።

- የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም መሠረታዊ ገፅታዎችና መለያዎችን በትክክል ለመረዳት በኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህገ-መንግስት አንቀጽ 1 ውስጥ የተደነገገውን የኢትዮጵያን ቅርፅ-መንግስትና ስያሜ መጀመር ያስፈልጋል። አንቀጽ 1 የሚከተለውን ደንግጓል። «ይህ ህገ-መንግስት ፌዴራላዊና ዴሞክራሲያዊ የመንግስት አወቃቀር ይደነግጋል።» በዚህ መሠረት የኢትዮጵያ መንግስት የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዴሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ በሚል ስም ይጠራል። ይህ ድንጋጌ በውስጡ በብዙ መልኩ ሊተነተኑ የሚችሉ የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም መሠረታዊ መርሆዎችና መለያዎች የያዘ ነው ማለት ይቻላል። ይህ አንቀጽ ኢትዮጵያ ፌዴራላዊ የመንግስት አወቃቀር ብቻ መከተል እንዳለባት ይደነግጋል። ስለዚህ የመንግስት ሥልጣን በዋናነት ለፌዴራል መንግስትና ለክልሎች መከፋፈል እንዳለበት የሚያሳይ ነው። ከዚህ በተጨማሪ የፌዴራል አወቃቀርና አሠራር

ዲሞክራሲያዊ መሆን እንዳለበት ያስቀምጣል። በአንቀፅ 1 ሥር የተደነገገውን ከአንቀፅ 45 ጋር አገናዝቦን ስናነበው ደግሞ የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም ዲሞክራሲያዊ ፓርላመንታዊ ዲሞክራሲ መሆን እንዳለበት በግልፅ ያስቀምጣል። አንቀፅ 45 የኢ.ፌ.ድ.ሪ ህገ-መንግስት “የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ሥርዓተ መንግስት ፓርላሜንታዊ” መሆን እንዳለበት ደንግጓል።

- በሁለተኛ ደረጃ በህገ-መንግስቱ ከተቀመጠው የኢትዮጵያ መንግስት ስያሜ የምንረዳው ሌላው ጉዳይ የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም ሪፐብሊካዊ ፌዴራሊዝም መሆኑን ነው። መንግስታዊ መወቃቀሩ ንጉሳዊና በዘር ሐረግ ወይም በደም ትስስር ላይ የተመሰረተ ሳይሆን በዲሞክራሲያዊ ምርጫ ላይ የተመሰረተ መሆኑን የሚያሳይ ነው። ይህም በተለይ የሉዓላዊነት ሥልጣን በአንቀፅ 8 እንደተነገገው ለብሔር/ብሔረሰቦች መሠጠቱ ሪፐብሊካዊነትን የሚገልፅ ፌዴራሊዝም መሆኑን ያሳያል። በአንቀፅ 9/3/ የተደነገገውና በህገ-መንግስቱ ከተቀመጠው ውጪ በማናቸውም አኳኋን የመንግስት ሥልጣን መያዝ የሚከለክለው ይህንኑ ዲሞክራሲያዊነትና ሪፐብሊካዊነትን የሚያጠናክር ነው።
- ሌላው ዋነኛ የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም መሠረታዊ መለያው ለLegal pluralism እውቅና የሰጠና የፈቀደ ፌዴራሊዝም መሆኑ ነው። ያለፉት ሥርዓቶች ማንኛውንም የህብረተሰቡን ጉዳይ የሚገዛ ህግ በመንግስት የተደነገገ ህግ ብቻ መሆን እንዳለበት የሚያስቀምጡ ነበሩ። በ1960 የኢትዮጵያ ፍትሐ ብሔር ህግ ስለ ባህላዊ ህጎች አስመልክቶ ያስቀመጠው ድንጋጌ ለዚህ አይነተኛ ምሳሌ ነው። ነገር ግን የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም ሌላው መለያ ለተለያዩ የህግ ሥርዓቶች ተፈጻሚነት እውቅና የሰጠ ፌዴራሊዝም መሆኑ ነው። ለዚህም ስለ ጋብቻ የግልና የቤተሰብ መብቶችን የደነገገው አንቀፅ 35(4) (5) አይነተኛ ምሳሌዎች ናቸው። ሌጋል ፑሉራሊዝም (Legal pluralism) በኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም በዚህ ብቻ አይደለም የሚገለፀው። ባለው የፌዴራላዊ ሥርዓት ምክንያት ህግ የማውጣት ሥልጣን የተሰጣቸው አካላት በየደረጃው መኖራቸው የዜጎችን መብትና ሐብት ሊገዙ የሚችሉ ህጎች በየደረጃው መኖራቸው የዜጎችን መብትና ሐብት ሊገዙ የሚችሉ ህጎች በተለያዩ ደረጃዎች ሊወጡ እንደሚችሉ የሚያሳይ ነው። ስለዚህ በተለይ የፍትህ አካላት ከህጎች ጋር ካላቸው ቅርበት አኳያ ይህን ህገ-መንግስቱ ለ “ሌጋል ንሎራልዝም” የሠጠውን እውቅና ከግንዛቤ አስገብቶ ልዩ ትኩረት መሠጠት አለበት።

6.4. በኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም የሥልጣን ክፍፍልና የመንግስት አካላት

የፌዴራል መንግስት አወቃቀር ሥልጣንና ተግባር

የማንኛውም ፌዴራሊዝም መሠረታዊ ባህሪ የመንግስትን ሥልጣን ለፌዴራል መንግስትና ለክልሎች ከፋፍሎ ማከፋፈል ነው። የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም በዚህ ረገድ የተለየ ነገር የለውም። በዚህ መሠረት የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህገ-መንግስት የፌዴራል መንግስት እና የክልል መንግስታት አወቃቀር ሥልጣንና ተግባርን በግልፅ አስቀምጠዋል። አንቀፅ 1 ላይ ከላይ እንደተመለከትነው የመንግስት አወቃቀር ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ እንዲሁም በአንቀፅ 45 ፓርላመንታዊ የመንግስት ሥርዓት እንዲሆን ይደነግጋል።

የፌዴራል መንግስትና የክልሎች መንግስታት ሶስት የመንግስት አካላት እንደሚኖራቸው በአንቀፅ 50/2/ ተደንግጓል። እነዚህም የህግ አውጪ፣ የህግ አስፈጻሚና የህግ ተርጓሚ ናቸው። እያንዳንዳቸው የየራሳቸው ሥልጣንና ተግባር በህገ-መንግስቱ ተሠጧቸዋል።

የፌዴራል ፓርላማ በሁለት ምክር ቤቶች የተዋቀረ ሲሆን እነዚህም የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤትና የፌዴሬሽን ምክር ቤት ናቸው። ሁለቱ ምክር ቤቶች የተለያዩ አወቃቀር፣ ሥልጣንና ተግባር አላቸው። የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት አባላት በቀጥታ ነፃና ዲሞክራሲያዊ ምርጫ በሕዝብ የሚመረጥ ሲሆን የምርጫ መርሆም (አንድ ሰው አንድ ድምፅ) የሚለው ነው።

የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት የፌዴራል መንግስት ከፍተኛው ስልጣን አካል ነው። ህጎችን ያወጣል፤ የሀገሪቱን ፖሊሲዎች ያወጣል፤ የፌዴራል መንግስቱ የአስፈጻሚ አካል ርዕሰ መስተዳድር የሆነውን ጠቅላይ ሚኒስትር ይሰይማል፤ በጠቅላይ ሚኒስትሩ የተዋቀረውን የአስፈጻሚ አካል ያፀድቃል፤ የከፍተኛ የመንግስት ባለስልጣናት ሹመት ያፀድቃል፤ አስፈጻሚ አካሉን ይቆጣጠራል። በሌላ በኩል ሁለተኛው ምክር ቤት የሆነው የፌዴሬሽን ምክር ቤት ውስን ነገር ግን ለኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም ቁልፈ የሆኑ ሚናዎችን ይጫወታል። የፌዴሬሽን ምክር ቤት አባላት የሚመረጡት በሁለት አማራጭ የሆነ መንገድ ነው። አንዱ የክልል ምክር ቤቶች በኩል አባላት የብሔሮች/ብሔረሰቦችና ሕዝቦች ተወካዮች ናቸው። እንደሚታወቁት ብሔር/ብሔረሰቦች የሀገሪቱ ሉዓላዊ ሥልጣን ባለቤት መሆናቸውን አንቀፅ 8 ይደነግጋል። ስለዚህ የፌዴሬሽን ምክር ቤት የሉዓላዊያን ወኪል ነው። ለዚህም ነው አብዛኛው የምክር ቤቱ

ሥልጣንና ተግባር ከብሔር/ብሔረሰቦች መብት ጋር የተያያዘ ነው የሚባለው። የፌዴሬሽን ምክር ቤት ሌላው ስልጣኑ ህገ-መንግስቱን የመተርጎም ሥልጣን ነው። ህገ-መንግስቱ ደግሞ ሉዓለዊነታቸው መግለጫ ነው። ሌላው የምክር ቤቱ ሥልጣን እና ተግባር የሕዝቦች እኩልነትና በህዝቦች መፈቃቀድ ላይ የተመሰረተ አንድነት ሥር እንዲሰድና እንዲዳበር ማድረግ ነው። ይህ ሥልጣን ደግሞ ም/ቤቱን በእኩልነትና መፈቃቀድ ላይ የተመሰረተውን የሀገሪቱን አንድነት ጠባቂ ያደርገዋል። ይህንኑ ለማጠናከር ሲባል በክልሎች መካከል ለሚነሱ አለመግባባቶችን መፍትሔ ያበጅላቸዋል። በአንቀፅ 39 የተቀመጠውን መብት ለመጠቀም ጥያቄ ያነሣ ወገን ካለ በህገ-መንግስቱ መሠረት ጥያቄውን ይወስናል። ከዚህ ሌላ በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ሕግ ሊወጣላቸው የሚገቡ የፍትሕ ብሔር ጉዳዮችን ይለያል ፤ እንዲሁም የፌዴራሉ መንግስት ህገ-መንግስቱ በክልል ሲጣስ ጣልቃ እንዲገባ ትዕዛዝ መስጠት ይችላል። በተለይ የፌዴሬሽን ም/ቤት ቁልፍ ተግባር የሆነው አንቀፅ 62/7/ ነው። የፌዴሬሽን ም/ቤት የክልሎችና የፌዴራሉ መንግስት የጋራ ተብለው የተመደቡ ገቢዎች በሁለቱ መካከል የሚከፋፈሉበትን እንዲሁም የፌዴራሉ መንግስት ለክልሎች ድጋግ የሚሰጥበት ቀመር የመወሰን ሥልጣን አለው።

በኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህገ-መንግስት ምዕራፍ ስምንት መሠረት የፌዴራል መንግስት የአስፈጻሚው አካል ጠቅላይ ሚኒስትርና የሚኒስትሮች ም/ቤት ይኖሩታል። ጠቅላይ ሚኒስትሩ የሀገሪቱ ርዕሰ መስተዳድር ሲሆን ኘፌዚዳንቱ ደግሞ የሀገሪቱ ርዕሰ ብሔር ነው። በፓርላመንታዊ የመንግስት ሥርዓት ውስጥ ጠቅላይ ሚኒስትሩ ቁልፍ ቦታ አለው። አብዛኛውን ጊዜ አብላጫ መቀመጫ ያገኘው የገዢ ፓርቲ ሊቀመንበር ጠቅላይ ሚኒስትር ሆኖ ይሠራል። ጠቅላይ ሚኒስትሩ የአስፈጻሚውን አካል ይመራል። ሌላው የሚኒስትሮች ምክር ቤት ነው። የሚኒስትሮች ምክር ቤት ጠቅላይ ሚኒስትርና ምክትል ጠ/ሚኒስትሩን እና ሚኒስትሮችን ያጠቃልላል። ሌሎች ባለሥልጣናትም የዚህ ም/ቤት አባላት ሊሆኑ ይችላሉ። የሚኒስትሮች ምክር ቤት አንቀፅ 77 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህገ-መንግስት ሥር የተዘረዘሩትን ሥልጣንና ተግባር ይኖሩታል።

የፌዴራል መንግስት ሶስተኛ አካል የዳኝነት አካል ነው። የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህገ-መንግስት የፌዴራሉም ሆነ የክልል መንግስት የዳኝነት አካልን አወቃቀር ሥልጣንና ተግባር በዝርዝር በምዕራፍ ዘጠኝ ይንግጋል።

የክልል መንግስት አወቃቀር ሥልጣንና ተግባር

የኢ.ፌ.ድ.ሪ ህገ-መንግስት የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም አባላት 9 ክልሎች እንደሆኑ ይደነግጋል። እነዚህም የፌዴሬሽኑ አባላት እኩል መብትና ሥልጣን ተሰጥቷቸዋል። የክልል መንግስት አወቃቀር በኢ.ፌ.ድ.ሪ ህገ መንግስት አንቀጽ 50/4-7/ በግልፅ ተደንግጓል። ይህ አንቀጽ ቢያንስ የክልል መንግስት ሶስቱም የመንግስት አካላት እንደሚኖሩት በግልፅ አስቀምጧል። በዚህም መሠረት አንድ የክልል መንግስት የክልል ምክር ቤት፤ የክልል መስተዳድር እና የክልል የዳኝነት አካል ይኖረዋል ማለት ነው። እያንዳንዱ ክልልም የኢ.ፌ.ድ.ሪ ህገ መንግስት መሰረት ያደረገ የራሱ ህገ-መንግስት ይኖረዋል።

የክልል ምክር ቤት በክልሉ ሥልጣን ሥር በሆኑ በኢ.ፌ.ድ.ሪ ህገ መንግስት ተለይተው በተቀመጡት ጉዳዮች የክልሉ ህግ አውጪ አካል ነው። የክልሉን ህገ-መንግስት የማዘጋጀት የማፅደቅና የማሻሻል ሥልጣንም የተሰጠው ለዚሁ ምክር ቤት ነው። ምንም እንኳን የእንዳንዱ ክልል ምክር ቤት ተግባራት እንደ የክልሉ ነባራዊ ሁኔታ ሊለያይ የሚችል ቢሆንም የክልሉን ህጎች፤ ፖሊሲዎችና ኘርግራሞች የማውጣትና አፈፃፀማቸውንም የመከታተል ቁልፍ ተግባር በዚህ ምክር ቤት ይከናወናል።

የክልሉ መስተዳድር የክልሉ ከፍተኛ የህግ አስፈፃሚ አካል እንደሆነ የኢ.ፌ.ድ.ሪ ህገ-መንግስት በአንቀጽ 50/6/ ይደነግጋል። ምንም እንኳን የክልል አስፈፃሚ አካል አወቃቀር ለእያንዳንዱ ክልል የተተወ ቢሆንም የሁሉም የክልል ህገ-መንግስት የክልሉ መስተዳድር በክልሉ ምክር ቤት የሚሠየም ኘሬዚዳንት እንደሚኖረው ያስቀምጣል። አባላቶቹም ኘሬዝዳንቱ፤ ምክትል ኘሬዚዳንቱ የቢሮ ኃላፊዎችና ሌሎች በህግ በሚወሰኑ አባላት መስተዳድሩ በፌዴራል መንግስት ደረጃ ባሉት ጠቅላይ ሚኒስትርና የሚኒስትሮች ምክር ቤት የተመሳሳይነት ባህሪ አላቸው። ተጠሪነታቸው ለክልሉ ምክር ቤት ነው።

የክልል የዳኝነት አካል አወቃቀር ሥልጣን ምንም እንኳን የሁሉም ክልሎች ህገ-መንግስት በድንጋጌዎቹ ያካተተ ቢሆንም ቀደም ብለን እንዳየነው የኢ.ፌ.ድ.ሪ ህገ-መንግስት በዝርዝር አስቀምጧል። አንቀጽ 50/7/ የኢ.ፌ.ድ.ሪ ህገ-መንግስት የክልል የዳኝነት ሥልጣን የፍ/ቤቶች ብቻ እንደሆነ ይደነግጋል። እንዲሁም አንቀጽ 78/3/ ክልሎች፤ የክልል ጠቅላይ ፍ/ቤቶች፤ የክልል

ከፍተኛ ፍ/ቤቶችና የክልል የመጀመሪያ ፍ/ቤቶች እንደሚኖራቸው ይደነግጋል። የክልል ፍ/ቤቶች የፌዴራሉን ከፍተኛ ፍ/ቤትና የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት ሥልጣን በውክልና ሊወሰዱ እንደሚችሉ አንቀፅ 78/2/ እና አንቀፅ 80/4/5/ የኢ.ፌ.ድ.ሪ ህገ-መንግስት ተደንግጓል።

ስለ ክልሎች አወቃቀር ሥልጣንና ተግባር ስንኳን መሠመር ያለበት ጉዳይ የኢትዮጵያ ፌዴሬሽን አባላት የሆኑ ክልሎች አወቃቀር ሊለያይ እንደሚችል ነው። አወቃቀራቸው በዋናነት በክልል ህገ-መንግስት የሚወሰን መሆኑ ነው። በዚህ ረገድ አንቀፅ 50/4/ የኢ.ፌ.ድ.ሪ ህገ-መንግስት ክልሎች አስፈላጊ ሆነው በሚያገኙባቸው የአስተዳደር እርከኖች እንደሚዋቀሩ መደንገጉ ይህን ያመለክታል። የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም ይህን ስለሚፈቅድ ክልሎች እንደነበራቸው ሁኔታቸው የተለያየ ቅርፅ ያለው መዋቅር እንዳላቸው በተግባር ይታያል። ለምሳሌ የደቡብ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች ክልል በክልል፤ በዞን፤ በወረዳ፤ በቀበሌ ደረጃ ያላቸው መዋቅር እንዲሁም በየደረጃው ያሉት አካላት ያላቸው ሥልጣንና ተግባር ከሌሎች ክልሎች ለየት ይላል። በክልል ደረጃ ሁለት ምክር ቤቶች ያለው ብቸኛ ክልል መሆኑን መጥቀስ ይቻላል።

የፌዴራልና የክልል የጋራ ሥልጣን በኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም

የኢ.ፌ.ድ.ሪ ህገ-መንግስት የፌዴራል መንግስትና 9 ክልሎችን ያካተተ የመንግስት አወቃቀር ደንግጎ ካበቃ በኋላ ሥልጣናቸውንም ለያይቶ ሠጥቷቸዋል። ነገር ግን ህገ-መንግስቱ እያንዳንዳቸው ለብቻቸው ሊኖራቸው የሚችለውን ሥልጣን ብቻ ሳይሆን፤ ሁለቱ በጋራ ሊኖራቸው የሚችለውንም ሥልጣን በዝርዝር ያስቀምጣል። የፌዴራሉና የክልል የጋራ ሥልጣን በኢ.ፌ.ድ.ሪ ህገ-መንግስት የተደነገገው በተለይ በታክስና በግብር ሥልጣን ጋር በተያያዘ ነው። እነዚህ የጋራ ሥልጣኖች በአንቀፅ 98 የኢ.ፌ.ድ.ሪ ህገ-መንግስት በግልፅ ተዘርዝረዋል። በዚህ መሠረት የጋራ ሥልጣን እንደሚከተለው ነው።

1. የፌዴራል መንግስትና ክልሎች በጋራ በሚያቋቁማቸው የልማት ድርጅቶች ላይ የንግድ ትርፍ ግብር፤ የሥራ ግብር የሽያጭና ኤክሳይስ ታክስ በጋራ ይጥላሉ፤ ይሰበሰባሉ።
2. በድርጅቶች የንግድ ትርፍ ላይና በባለ አክሲዮኖች የትርፍ ድርሻ ላይ ግብርና የሽያጭ ታክስ በጋራ ይጥላሉ ይሰበሰባሉ።

3. በከፍተኛ የማዕድን ሥራዎችና በማናቸውም የፔትሮሊየምና የጋዝ ሥራዎች ላይ የገቢ ግብርና የሮያሊቲ ክፍያዎች በጋራ ይጥላሉ ይሰበስባሉ።

እንግዲህ እነዚህ በጋራ ለፌዴራል መንግስትና ለክልሎች የተሰጠ ሥልጣን ሲሆን በህገ መንግስቱ ለፌዴራል መንግስት በተለይ ወይም ለፌዴራል መንግስትና ለክልሎች በጋራ በግልፅ ያልተሰጠ ሥልጣን የክልል ሥልጣን እንደሚሆን አንቀፅ 52/1/ይደነግጋል። በአንቀፅ 99 መሠረት በዚህ ህገ-መንግስት ተለይተው ያልተሰጡ ታክስና ግብር የመጣል ሥልጣኖችን በሚመለከት የፌዴሬሽኑ ምክር ቤትና የህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት በጋራ ስብሰባ በሁለት ሶስተኛ ድምፅ ይወሰናሉ።

6.5. የፌዴሬሽን ምክር ቤት ሥልጣንና ኃላፊነት

በፌዴራል ሥርዓቶች በአብዛኛው የሚታየው በማዕከል የሚቋቋመው የህግ አውጪ አካል አደረጃጀት ሁለት ቤቶች(House) ያካተተ ነው። በተለምዶ Lower House and Upper House ተብለው የሚጠሩት የህዝብ ተወካዮች ምክር ቤትና ሴኔቱን ያቀፈ መሆኑን ለማመልከት ነው።

በተለያዩ ሀገሮች “Senate” የተለያዩ ስያሜዎች ሊይዝ ይችላል። ይሁን እንጂ ሥልጣንና ኃላፊነቱ በህግ አወጣጥ ሥርዓቱ ኃላፊነቱ ከሞላ ጉደል ተመሳሳይ ነው። በህግ አወጣጥ ሥርዓቱ ያሳተፋል፤ በተለይ በቁጥራቸው አናሳ ለሆኑ ክልሎችና ሚዛናዊ ውክልና ለማስገኘት ይጠቅማል። በዚህም አማካይነት በማዕከል በሚከናወኑ ሥራዎች ላይ የሀገሩ ህዝቦች ሁሉ የባለቤትነት ስሜት እንዲያድርባቸው ይረዳል። በህግ አወጣጥ ሥርዓቱም ብስለት የተሞላበትና የሁሉም የህብረተሰቡ ክፍሎች አመኔታ ያለው የፌዴራል ህግ ለማውጣት ይጠቅማል።

በሌላ በኩል በሴኔት የተወካዮች አመራረጥ የተለያዩ አሠራሮችን ይከተላል። ልዩነቶቹም ሁለት ጉዳዮችን የሚመለከት ነው። ከሁሉ በፊት በፌዴሬሽኑ የታቀፉት ክፍላተ ሀገር ወይም ክልሎች (States, Provinces etc) ተወካዮቻቸውን ማን ይምረጥ በሚል ጥያቄ ላይ ከውሳኔ ላይ ለመድረስ ይሞክራል። ቀደም ብሎ ሲሰራበት የታየው ክልሎች ለምሳሌ የአሜሪካ ስቴቶች በሴኔት የሚወክሏቸው በቀጥታ እንዲወክሉ በማድረግ ነበር። አሰራሩ የፌዴራሉን መንግስት ሴኔት በክልሎች የቀጥታ ተፅዕኖ ሥር ይጥላል በሚል ሥጋት ህዝቡ በቀጥታ የሚመርጣቸው

ተወካዮች ስቴቶቹን በሴኔት እንዲወክሉ ተደርጓል። በዩ.ኤስ. አሜሪካ ይህ አሰራር ከ 1913/እ.ኤ.አ/አቆጣጠር ተፈፃሚ ሆኗል።

ሁለተኛ ጥያቄ በሴኔት የሚኖረው የክልሎች ውክልና ምን ያህል ተመጣጣኝ ይሁን በሚል ላይ ነው። በዚህ ላይ ቢያንስ ሁለት የተለያዩ አሰራሮችን ማስተዋል ይቻላል። በአንድ በኩል በሴኔት ክልሎች እኩል ቁጥር ባላቸው ተወካዮች የሚወክሉበት ሥርዓት ይኖራል በሌላ በኩል ክልሎች የተለያዩ ቁጥር ባላቸው ተወካዮች የሚወክሉበት ሥርዓት ይታያል። በዚህ ረገድ የዩ.ኤስ.አሜሪካንና የካናዳን ተሞክሮ ማጤን ይቻላል።

የኢትዮጵያ የመረጠችው አሠራር በከፍተኛ ደረጃ ለየት ያለ አቅጣጫ ተከትሏል ይኸውም በሶስት መንገዶች ተንፀባርቋል።

1. የሀገሪቱ ብሄር ብሔረሰቦችና ህዝቦች በሁለተኛ የፌዴራል ምክር ቤት የሚወክሉት በክልሎቻቸው አማካይነት ሳይሆን በቀጥታ እየተወከሉ መሆኑ፤
2. ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች ቁጥራቸው ታላቢ በማድረግ ስለሚወክሉ የተወካዮቻቸው መጠን የተለያየ መሆኑ፤
3. የኢት.ፌዴሬሽን ምክር ቤት ክልሎች ሀገሮች በተለየ ሁኔታ ከህግ አውጭነት ይልቅ በሌሎች ኃላፊነቶች ላይ የተሰየሙ መሆኑ

ናቸው።

የፌዴሬሽን ምክር ቤት ሥልጣንና ተግባር

የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግስት አንቀጽ 62

1. ምክር ቤቱ ሕገ መንግሥቱን የመተርጎም ሥልጣን ይኖረዋል።
2. የሕገ መንግስት ጉዳዮች አጣሪ ጉባዔን ያደራጃል።
3. የብሔሮች ብሔረሰቦች ሕዝቦች የራስን ዕድል በራስ የመወሰን እስከ መገንጠል መብትን በተመለከተ በሚነሱ ጥያቄዎች ላይ በሕገ መንግስቱ መሰረት ይወስናል።
4. በሕገ መንግስቱ የተደነገገው የሕዝቦች እኩልነትና በሕዝቦች መፈቃቀድ ላይ የተመሰረተ አንድነት ስር እንዲሰድና እንዲዳብር ያደርጋል።
5. ከሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ጋር በጣምራ የተሰጡትን ሥልጣኖች ያከናውናል።
6. በክልሎች መካከል ለሚነሱ አለመግባባቶች መፍትሔ ይፈልጋል።

7. የክልሎችና የፌዴራሉ መንግስት የጋራ ተብለው የተመደቡ ገቢዎች በሁለቱ መካከል የሚከፋፈሉበትን እንዲሁም የፌዴራሉ መንግስት ለክልሎች ድጎማ የሚሰጥበትን ቀመር ይወስናል።
8. በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ሕግ ሊወጣላቸው የሚገቡ የፍትሐብሔር ጉዳዮችን ይለያል።
9. ማንኛውም ክልል ይህን ህግ መንግስት በመጣስ ሕገ መንግሥታዊ ሥርዓቱን አደጋ ላይ የጣለ እንደሆነ የፌዴራሉ መንግስት ጣልቃ እንዲገባ ያዛል።
10. የምክር ቤቱን የተለያዩ ቋሚና ጊዜያዊ ኮሚቴዎች ያቋቁማል።
11. ምክር ቤቱ የራሱን አፈጉባዔና ምክትል አፈጉባዔ ይመርጣል፤ የራሱን የሥራ አፈጻጸምና የውስጥ አስተዳደር ደንብ ያወጣል።

ከዚህ የኃላፊነቶች ዝርዝር ከፍትህ ተቋማት ጋር በመጠኑም ቢሆን የሚያመሳስሉት ሁለት ጉዳዮች አሉ። የህገ መንግስት ክርክሮች ለማየትና ግጭቶች በአጠቃላይ በሰላማዊ መንገድ ለመፍታት ያለው ኃላፊነት ነው።

6.6. የግጭት አፈታት መዋቅር እና ጣልቃ ገብነት በኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም ሥርዓት

ፌዴራሊዝም ልዩነቶችን ለማቻቻል የሚያስችል አዋጭ መዋቅራዊ ሥርዓት የሚያስቀምጥና በተሰባጠረ ማህበረሰብ ውስጥ የሚነሱ ቅራኔዎችን በሰላማዊ መንገድ ለመፍታት ቅርብ መፍትሔ ነው። ኢትዮጵያ በአፍሪካ ውስጥ የብሔረሰቦች ልዩነትን፣ የራስን እድል በራስ የመወሰን መብት እስከ መገንጠል እውቅና በመስጠት እና መዋቅራዊ ይዘት በማላበስ ፊት ለፊት በቀጥታ ለመጋፈጥ የደፈረች ብቸኛ አገር ናት። የፌዴራላዊ ሥርዓቱ በሕግ የበላይነት ላይ የተመሠረተ እና ዘላቂ ሰላም፣ ዲሞክራሲ እና ልማት ለማረጋገጥ የሚችል አንድ የጋራ ፖለቲካዊ እና ኢኮኖሚያዊ ማሕበረሰብ ለመገንባት የታለመ ነው። ኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ሥርዓቱን ለመቀበል ያደረገችው አጠቃላይ ሙከራ እና የምትከተላቸው የግጭት አፈታት መንገዶች የተመሠረቱት ራስን በራስ ማስተዳደርን እና የሁሉም የኢትዮጵያ ሕዝቦችን የራስን እድል በራስ የመወሰን መብት በተግባር ላይ የሚውልበት መጠን እና ደረጃ ነው።

6.6.1. ፌዴራሊዝም እና የግጭት አስተዳደር

ፌዴራሊዝም ብዙውን ጊዜ በከፍተኛ ደረጃ እርስ በርስ በተከፋፈሉ ሕብረተሰቦች ውስጥ የሚገኙ ግጭቶች የግጭት አስተዳደር መሣሪያ በመሆን ተመራጭ ሆኗል። እርሱም የጎሣ፣ የቋንቋ፣ የሃይማኖት እና ከታሪካዊ ተሞክሮዎች የሚነሱ ሌሎች አምሳያ ግጭቶችን ለማርገብ ጥቅም ላይ ሊውል ይችላል። በጎሣ፣ በቋንቋ እና በሃይማኖት በተለያዩ ማሕበረሰቦች መካከል እኩልነትን፣ የራስ ገዝ እና የወል አስተዳደርን በማረጋገጥ፤ ለእያንዳንዱ ማሕበረሰብ የየራሱን ግላዊ ማንነት ለመጠበቅ እና ለማሳደግ የሚያስችል ዋስትና እና ራስ ገዝነት እያመቻቸ በጋራ ራዕዮች ላይ በማህበረሰባዊ ትብብሮችን ሊጠናክር ይችላል። ይሁንና ፌዴራሊዝም በተለያዩ ማህበረሰቦች ውስጥ እንደ ግጭት አስተዳደር ሊሰራ የሚችለው የጋራ ለሆነው መንግስት ዴሞክራሲያዊ በሆነ መንገድ እንደ ግዴታ የሚያስቀምጥ መዋቅራዊ እና ፖለቲካዊ መልስ ለመስጠት የቻለ እንደሆነ ብቻ ነው።

እንደሬ አለን የተባለ ሙሁር እንደሚያወሳው ከአባል አካላት የልዩነት ሕልውና ትይዩ በሆነ ሁኔታ የአንድ ሀገር አካል የመሆን ሥሜት ሊኖር ይገባል፤ ይኸውም አጠቃላዩን በአንድነት አሥር ለመያዝ የሚችለው ብቸኛ መንገድ የሆነው ብሔራዊ ሥሜት ሊኖር ይገባል። ከዚህ ባሻገር የፌዴራል መንግስቱ እና አባል አካላት እያንዳንዳቸው ለሌላው ጥቅም አክብሮት ሊኖራቸው የግድ ነው።

6.6.2. ፌዴራሊዝም በኢትዮጵያ ዓላማዎች እና የግጭት አስተዳደር መዋቅሮች

የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዴሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ህገ መንግስት የኢትዮጵያ ብሔሮች፣ ብሔረሰቦች እና ሕዝቦች “የራሳቸው እድል በራስ የመወሰን መብት በነፃነት እና ያለአንዳች ገደብ በመጠቀም” በየራሳቸው ነፃ ፈቃድ እና ሥምምነት እንዲሁም በሕግ የበላይነት ላይ የተመሰረተ የፖለቲካ ማህበረሰብ፤ እንዲሁም መብቶቻቸውን ነፃነቶቻቸውን እና ጥቅሞቻቸውን እርስ በእርስ በመደጋገፍ መንፈስ ለመጠበቅ እና ለማረጋገጥ የሚያስችላቸውን አንድ የኢኮኖሚ ማህበረሰብ ለመፍጠር የሚያስችላቸውን የፌዴራል ቃል ኪዳን መግባታቸውን ያውጃል።

ይህ ፌዴራላዊ የፖለቲካ ማሕበረሰብ የተቋቋመበት ዓላማ በሀገሪቱ ዘላቂ ሰላም እና ዴሞክራሲ ለማስፈን እና የሕዝቦችን ኤኮኖሚያዊ እና ማህበረሰባዊ እድገት ለማረጋገጥ ነው። በፌዴራል

ቃል ኪዳናቸው እያንዳንዳቸው የየራሳቸው የሆነ የተለያየ ባሕል እና ግዛት ያላቸው ቢሆኑም ለረዥም ጊዜ አብረው መኖራቸው እርስ በርሳቸው በተለያዩ ደረጃዎች እና የሕይወት ገጠመኞች እርስ በርስ የሚያስተሳሰቡ የጋራ ግንኙነቶች በመፍጠራቸው የውል ጥቅሞችን እና አመለካከቶችን ለመፍጠር ችለዋል። በተጨማሪም የፌደራል አደረጃጀታቸው ሊሳካ የሚችለው የግለሰቦችን እና ቡድኖችን መሠረታዊ መብቶች በማረጋገጥ ብቻ ሳይሆን ባሕሎችን እና ሃይማኖቶችን ያለ አንዳች ልዩነት ማሳደግ ሲቻል ጭምር መሆኑን በግልጽ አስቀምጠዋል።

የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ሥርዓት የሚመነጨው እና የተመሰረተው በብሔሮች፣ ብሔረሰቦች እና ሕዝቦች የራስን እድል በራስ የመወሰን መብት መተግበር ላይ ነው። የራስን እድል በራስ መወሰንን አስመልክቶ አንቀጽ 39 የሚከተለውን ይደነግጋል።

የብሔር ብሔረሰቦች ሕዝቦች መብት

1. ማንኛውም የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰብ ሕዝብ የራሱን ዕድል በራሱ የመወሰን እስከ መገንጠል ያለው መብት በማናቸውም መልኩ ያለገደብ የተጠበቀ ነው።
2. ማንኛውም የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰብ ሕዝብ በቋንቋው የመናገር የመጻፍ ቋንቋውን የማሳደግ እና ባሕሉን የመግለፅ የማዳበር እና የመስፋፋት እንዲሁም ታሪኩን የመንከባከብ መብት አለው።
3. ማንኛውም የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰብ ሕዝብ ራሱን በራሱን የማስተዳደር ሙሉ መብት አለው። ይህ መብት ብሔሩ ብሔረሰቡ ሕዝቡ በሰፈረበት መልክዓ ምድር ራሱን የሚያስተዳድርበት መንግስታዊ ተቋማት የማቋቋም እንዲሁም በክልል እና በፌዴራል አስተዳደሮች ውስጥ ሚዛናዊ ውክልና የማግኘት መብትን ያጠቃልላል።

የራስን እድል በራስ የመወሰን ጽንሰ ሐሳብ የሚያስከትለውን እንደምታ ከማየታችን በፊት በኢትዮጵያ ሕገ መንግስት መሠረት የራስን እድል በራስ የመወሰን መብት ባለቤቶችን አስመልክቶ ሁለት ነጥቦችን ማስቀመጥ የግድ ይሆናል።

የመጀመሪያው ነጥብ “ብሔር፣ ብሔረሰቦች፣ ሕዝቦች የሚለው ቃል ያለውን ትርጉሜ የመመልከት ጉዳይ ይሆናል። የዚህ ቃል ትርጉም “በዚህ ሕገ መንግስት ውስጥ ብሔር ብሔረሰብ ሕዝብ ማለት፡- ከዚህ ቀጥሎ የተገለጸውን ባህርይ የሚያሳይ ማህበረሰብ ነው። ሰፊ

ያለ የጋራ ጠባይ የሚያንፀባርቅ ባህል ወይም ተመሳሳይ ልምዶች ያላቸው ሊግባቡበት የሚችሉበት የጋራ ቋንቋ ያላቸው የጋራ ወይም የተዛመደ ሕልውና አለን ብለው የሚያምኑ የስነ ልቦና አንድነት ያላቸውና በአብዛኛው በተያያዘ መልክዓ ምድር የሚኖሩ ናቸው።” ይህ ትርጓሜ የነባራዊ እና ሐሳባዊ (Subjective) ክፍለ ነገሮች ጥርቅም ነው። ነባራዊ ክፍለ ነገሮች የጋራ ባሕል ወይም ተያያዥ ልማዶች፣ የጋራ ቋንቋ እና ኩታገጠም ግዛት ሲሆኑ፤ ሐሳባዊ ክፍለ ነገሮች ደግሞ የወል ማንነት መንፈስ እና የጋራ ሥነልቦናዊ መስተጋብር ናቸው። በመሆኑም ሁለቱን ክፍለ ነገሮች የሚያሟላ ማሕበረሰብ “ብሔር ብሔረሰብ እና ሕዝብ” ይሆናል፤ ማለትም የራስን ዕድል በራስ የመወሰን መብት ባለቤት ይሆናል ማለት ነው። የጋራ ከሆኑ ነባራዊ ባሕርያት (እንደ ቋንቋ፣ ባሕል፣ ልማዶች፣ ወዘተ የመሳሰሉት) የመነጨ እና በእነርሱ ላይ የተመሠረተ የወል ማንነትን የሚያሳይ በመሆኑ አንድ ማሕበረሰብ እንደ አንድ ብሔራዊ ማህበረሰብ ሊቆጠር ወይም የሕዝቦችን ዕንሰ ሐሣብ በፌዴራል በራስ የመወሰን መብት አናሳ ማሕበረሠብም ይሁን አብላጫ ማሕበረሰብ ለእያንዳንዱ ብሔራዊ ማሕበረሠብ የተረጋገጠ መብት ነው። ለነገሩ ከዚህ በላይ የተጠቀሱት ድንጋጌዎች በብሔራዊ ማህበረሠቦች መካከል በብዛትም ሆነ በደረጃ ላይ የተመሠረተ ልዩነት አያደርጉም።

የኢትዮጵያ ሕገ መንግስት ውስጥ የራስን ዕድል በራስ የመወሰን መብት ሦስት ዋና ዋና ገጽታዎች አሉት። የመጀመሪያው የቋንቋ እና የባሕል ሥብጥራዊ ልዩነትን የመጠበቅ እና የማሳደግ ገጽታ፣ ሁለተኛው የእያንዳንዱ ብሔራዊ ማሕበረሰብ የፖለቲካዊ ራስ ገዝ አስተዳደር እና በፌዴራል የውሳኔ አሰጣጥ ሂደት የመሳተፍ መብት ገጽታ እና ሦስተኛው የመገንጠል መብት ገጽታ ናቸው።

የራስን ዕድል በራስ የመወሰን መብት የቋንቋ እና የባሕል ሥብጥር ገጽታ ሆኖ እያንዳንዱ ብሔራዊ ማሕበረሰብ የራሱን ቋንቋ የመጠቀም እና የማሳደግ የራሱን ባሕል የመግለጽ እና የማስፋፋት የራሱን ታሪክ የመንከባከብ መብቱን ያካትታል። በኢትዮጵያ ውስጥ ተከሥተው ለነበሩት ግጭቶች ዋነኛ መንስዔ ከነበሩት መካከል ብዙኃኑ ብሔር ብሔረሠቦች ሕዝቦች በነበሩት ትምክህተኛ መንግስታት የተጫኑባቸው የቋንቋ እና የባሕል ጭቆናዎች ነበሩ። እነዚህ መንግስታት በፖለቲካ ተገዢ የሆኑበትን ማሕበረሠቦች ከጨቋኙ የብሔር ባሕል ማዕቀፍ ጋር ለማዋሐድ የተከተሏቸው ፖሊሲዎች ልዩነቶችን ለማጥፋት ካለመቻላቸውም ባሻገር ይልቁንም የውስጥ ግጭቶችን ሊፈጥሩ ችለዋል። እነዚህ ተሞክሮዎች ዘላቂነት ያለው ሠላም እና ማሕበራዊ ዋስትናን ለመፍጠር እና በአገሪቱ ማሕበረሠቦች ነፃ ፈቃድ ላይ የተመሠረተ

ፖለቲካዊ፣ ማህበራዊ እና ኢኮኖሚያዊ ማሕበረሰብ ለመገንባት ለብሔር ልዩነቶች ዕውቅና መስጠት እና ማጠናከር የግድ እንዲሆን አድርገውታል።

የራስን ዕድል በራስ የመወሰን መብት የራስ ገዝ አስተዳደር እና የተሣትፎ ገፅታ እያንዳንዱ ብሔር፣ ብሔረሰብና ሕዝብ ራሱን በራሱ ለማስተዳደር እና በክልላዊ እና በፌደራል መንግስታት ውስጥ ፍትሐዊ እና ተመጣጣኝ ውክልና እንዲኖረው የሚያደርገውን መብት የሚያቋቁም ነው። ይህ የራስ ዕድል በራስ የመወሰን መብት ገፅታ የመንግስትን ሥልጣን ወደ ክልል ማሕበረሰቦች በማውረድ ሁሉም ሥልጣን በአንድ ማዕከል ውስጥ እንዳይታጨቅ እና እንዳይማከል ያደርጋል። የሕዝቡ ሥልጣን ወደ ታች የመውረዱ ሁኔታ አማራጭ በብሔሮች መካከል የሚኖረውን ፉክክር እና ሽኩቻ ለመቀነስ ብቻ ሳይሆን የሚመለከታቸው ማሕበረሰቦች በአስተዳደሩ ሂደት ለመሳተፍ እና ፍላጎቶቻቸውን ለማካተት የሚያስችላቸውን ዕድል ለመስጠት ጭምር ነው። የራስን ዕድል በራስ የመወሰን መብት በህዝቦች መካከል የጋራ ማንነት እና አንድነት ገጽታ ላይ ያነጣጠረ ነው። ታሪክ እንደሚያረጋግጠው ቅልቅል በሆኑት የኢትዮጵያ ሕዝቦች መካከል ያለውን የብሔር ልዩነት በመካድ እና በመጨቆን በመካከላቸው አንድ የጋራ የሆነ ማንነት የመፍጠር ስትራቴጂ ውድቅ ሲሆን ነጣጣይ ፖለቲካዊ ኃይላት እንዲፈጠሩ አድርጓል። በመሆኑም የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ሕዝቦች የራስን ዕድል በራስ የመወሰን መብት ዕውቅና መስጠት ዘላቂ ሠላም፣ ዴሞክራሲ እና ልማት ለማምጣት እና በተለያዩ ሕዝቦች መካከል በነፃ ፈቃድ እና ሥምምነት ላይ የተመሠረተ አንድነት ለመፍጠር የግድ አስፈላጊ ሆኗል። ስለሆነም የራስን ዕድል በራስ የመወሰን መብት ገጽታዎች መጠናከር የተለያዩ ማሕበረሰቦች ከየራሳቸው መኖሪያ አካባቢ አንስቶ አስከ ክልላዊ እና ፌደራል መንግስታት ደረጃ ድረስ ባለው የፖለቲካ ሂደት ተሳታፊ የሚሆኑበት የሠላም፣ የዴሞክራሲ እና የልማት ሥርዓት ለመፍጠር አስፈላጊ ቅድመ ሁኔታ መሆኑ የተረጋገጠ ጉዳይ ነው።

በኢትዮጵያ ሕገ መንግስት ውስጥ የራስን ዕድል በራስ የመወሰን መብት ውስጥ የመገንጠል መብት እጅግ አስራካሪ የሆነ አካል ነው። አንዳንዶች ይህ መብት በቅኝ አገዛዝ ቀንበር ሥር ለሚማቅቁ ሕዝቦች ብቻ የተሠጠ በመሆኑ ለዚህ መብት ዕውቅና መስጠት አገሪቱን ለመበታተን አደጋ ያጋልጣታል በማለት በአጽንዖት ይቃወሙታል። ከዚህ በተጨማሪ “የመገንጠል መብት ብሔርተኝነት እንዲስፋፋ የሚያጋግል እና በፌደራላዊ የአስተዳደር መዋቅር ሊሰፍን ከሚገባው የውድድር ፖለቲካ ጋር የማይሄድ ከመሆኑ በተጨማሪ የመቻቻልን (Compromise) ፖለቲካዊ ጥበብ ከመተግበር ይልቅ የተወሰኑት ወይም አብዛኞቻቸው ተቃዋሚ

ፖርቲዎች በቀላሉ መንግሥቱን ጥለው ለመውጣት ሊያስፈራሩ የሚችሉበት ዕድል ይፈጥራል” በሚል ምክንያት ይቃወማሉ። ሌሎች ደግሞ የመገንጠል መብት በሕገ መንግስቱ ውስጥ መቀረፁ እና ሕገ መንግሥታዊ ዕውቅና ማግኘቱ ለብሔር፣ ብሔረሠቦች እና ሕዝቦች የራስን ዕድል በራስ የመወሰን መብት መከበር ዋስትና ከመሆኑም ባሻገር የፌደራል መንግስቱ በነፃ ፍቃድ ላይ የተመሠረተ ለመሆኑ ማረጋገጫ ነው በማለት ይከራከራሉ። በተጨማሪም የራስን ዕድል በራስ የመወሰን መብት እስከ መገንጠል መብት ዕውቅና መሰጠቱ የብሔር ቅራኔዎችን ለመፍታት ይረዳል በማለት ይሟገታሉ።

የኢትዮጵያ የፖለቲካ ታሪክ እንደሚያረጋግጠው የሕዝቦቿ አንድነት ሊረጋገጥ የሚችለው ወደ ኃይል በማምራት አይደለም፤ ይህ ሊገነባ እና በዘላቂነት ሊጠበቅ የሚችለው እነርሱ በጋራ በመኖር የጋራ ጥቅሞቻቸውን ለማረጋገጥ በጋራ ሥምምነት ላይ ሲመሠረት ብቻ ነው። የራስን ዕድል በራስ የመወሰንን መብት በመጣስ ላይ የተመሠረተ አንድነት ለረዥም ጊዜ በኃይል ተጠብቆ ሊቆይ አይችልም፤ ይልቁንም እውነተኛ እና ሕያው አንድነት ከማምጣት ይልቅ ለብሔራዊ ቅራኔዎች እና ለመገንጠል የመራቢያ ማሳ በመሆን ለእርስ በእርስ ጦርነት መንስዔ ይሆናል። በመሆኑም ኢትዮጵያ የሕዝቦቿን አንድነት ለማረጋገጥ የፖለቲካ ሥልጣንን ወደ መሥራች ሕዝቡ በማውረድ በፈቃድ ላይ የተመሠረተ አንድነት ለማምጣት እያደረገች ያለችው መከራ ሃገሪቷን ያጥለቀለቋትን ነጣጣይ ኃይሎች ለመለገም የሚጠቅሙ ወኔያዊ መከራዎች ናቸው። በመሆኑም የመገንጠል ጥያቄ ሲቀርብ የኢትዮጵያ ህገ መንግስት ለዚህ ጥያቄ ተግባራዊነት ሠላማዊ እና ዴሞክራሲያዊ መንገድ በማስቀመጥ በዚህ ጥያቄ ምክንያት ሊፈጠሩ የሚችሉ የኃይል ግጭቶችን ለማስቀረት ይሞክራል።

የራስን እድል በራስ የመወሰን መብት ዕውቅና ማግኘቱ ሕዝቦች በመካከላቸው የእርስ በርስ መተማመንና ሕብረትን ለመገንባት ወሳኝ ሚና ይጫወታል። ምክንያቱም እኩልነታቸውን፣ በየክልሎቻቸው ራሳቸውን ለማስተዳደር ያላቸውን መብት እንዲሁም በክልል እና በፌዴራል መንግስታት ደረጃ ተመጣጣኝ ውክልና የማግኘት መብታቸውን ስለሚያረጋግጥ ነው። ይህ ሁኔታ በግዛት በሥልጣን እና በሥልጣን ክፍፍል ዙሪያ የሚነሱ ግጭቶችን ለማስተናገድ የሚያስችል አስተማማኝ ዋስትና ነው።

በኢትዮጵያ ሕገ መንግስት ውስጥ በፌዴሬሽኑ ማዕቀፍ ውስጥ የራስን ዕድል በራስ የመወሰንን መብት ለመተግበር የሚያስችሉ ሦስት ዘዴዎች አሉ።

- የመጀመሪያው ጉዳና በታችኛው የሕብረተሠብ ክፍል ማለትም አንድ ማሕበረሠብ በሚኖርበት የግዛት ክልል ደረጃ የሚገኝ ሲሆን ሌሎቹ ደግሞ በአባል መንግስታት ደረጃ እና በፌዴራል መንግስት ደረጃ የሚገኙ ናቸው። በታችኛው የሕብረተሠብ ክፍል ደረጃ የራስን ዕድል በራስ የመወሰን መብት አተገባበር የሚገለፀው በየራሳቸው ግዛት የራስ ገዝ አስተዳደሮችን በማቋቋም እና ላቅ ባለ ደረጃ ደግሞ በክልል መንግስታት እና በፌዴራል መንግስት የአስተዳደር እርከኖች ውስጥ ሚዛናዊ ውክልና በማግኘታቸው ይገለጻል። ለአብነት ያህል ሕገ መንግስቱ እያንዳንዱ ማሕበረሠብ በፌዴራል ደረጃ ሚዛናዊ ውክልና ለማግኘት እያንዳንዱ ማሕበረሠብ በፌዴሬሽን ምክር ቤት ለአንድ ሚሊዮን ሕዝብ ቢያንስ በአንድ አባል እንዲወከል በመደንገግ እና በብዙኀን ድምጽ አሠራር የሚመረጡ ተወካዮች ቢበዛ 550 መቀመጫ በሚኖረው የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ቢያንስ 20 የሚሆኑ መቀመጫዎች ለአናሳ ማሕበረሠቦች ተጠብቆ እንዲቆይ በመደንገግ ነው። የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ሕዝቦች በፌዴራል መንግስቱ ያላቸው ሚዛናዊ ውክልና በሁለቱ ፌዴራል ፖርላማ ምክር ቤቶች ብቻ የተወሰነ ሳይሆን በሌሎችም የመንግስት ቅርንጫፎች ዘንድ ተፈጻሚነት ይኖረዋል። በአባል መንግስታትም (ክልል) ዘንድ ተመሳሳይ ሁኔታ አለ።
- እያንዳንዱ ማሕበረሠብ ካለው የራስን እድል በራስ የማስተዳደር እና የወል አስተዳደር መብት በተጨማሪ ሕገ መንግሥቱ እያንዳንዱ ማሕበረሠብ በፌዴሬሽኑ ማዕቀፍ ውስጥ የራሱን መንግሥት ለማቋቋም የሚያቀርበውን ጥያቄ ለማስተናገድ ይሞክራል። ምንም እንኳን ሕገ መንግስቱ የፌዴሬሽን ዘጠኝ አባል መንግስታት እንዳሉት ቢያውጅም፤ በክልል መንግስታት ውስጥ የሚገኝ እያንዳንዱ ማህበረሰብ በማናቸውም ጊዜ የራሱን መንግስት ለማቋቋም ያለውን መብት ዕውቅና በመስጠት ለዚህ መብት አተገባበር አስፈላጊ የሆኑትን ሥነ ሥርዓቶች ያስቀምጣል።
- በሕገ መንግስቱ መሠረት የግጭት አስተዳደርን አስመልክቶ ያለው ዋነኛ እና ተገቢ ሕገ መንግስታዊ አካል የፌዴሬሽን ምክር ቤት ሲሆን ይኸውም ምክር ቤት የኢትዮጵያ ብሔሮች ብሔረሠቦች እና ሕዝቦች ተወካዮች በአባልነት የሚገኙበት ነው። ምክር ቤቱ የተፈጠረው በኢትዮጵያ ሕዝቦች መካከል ያለውን ትብብር፣ አጋርነት እና ፈቃዳዊ ግንኙነት በእኩልነት እና የየራሳቸውን ልዩነት በማክበር ላይ በመመሥረት ለመጠበቅ፣ ለማዳበር እና ሕገ መንግስቱን ለማክበር ያላቸውን ጽናት መተባበር በሚያስችል መልኩ ለማከናወን ነው። በዚህ አንፃር የምክር ቤቱ ተገቢ የስልጣን ድረሻዎች፡፡

ሀ. ህገ መንግስቱን መተርጎም፤

ለ. በህገ መንግስቱ መሠረት የብሔሮች ብሔረሰቦች እና ሕዝቦች የራስን ዕድል በራስ የመወሰን መብት እስከ መገንጠል አስማልክቶ የሚነሱ ጉዳዮች ላይ መወሰን፤

ሐ. በህገ መንግስቱ የተደነገገውን የኢትዮጵያ ሕዝቦችን የእኩልነት መብት ማረጋገጥ እና በጋራ ፈቃዳቸው ላይ በመመሥረት አንድነታቸውን ማጠናከር ማሳደግ እና

መ. በክልል መንግስታት መካከል ሊነሡ የሚችሉ አለመግባባቶች እና ውዝግቦች መፍትሔ መስጠት ናቸው።

ህገ መንግስታዊ ዳኝነት የሕገ መንግስታዊ የበላይነት መርህ ከሚያስከትላቸው ዋነኛ አንድምታዎች አንዱ ነው። በሕገ መንግስታዊ ውዝግቦች ላይ የመጨረሻ ውሳኔ የመስጠት ሥልጣን ለአንደኛው መንግስት ብቻ የተሰጠ ቢሆን ኑሮ አንደኛውን የመስተዳደር እርከን በሌላኛው ላይ ጥገኛ እንዲሆን በማድረግ ለፌዴራል ሥርዓቱ ሕልውና አስፈላጊ የሆነውን የሥልጣን ክፍፍል ይሸርሽረው ነበር። ስለሆነም የፌዴራሉ እና የአባል መንግስታት ግላዊ ማንነት ለማረጋገጥ ገለልተኛ እና ነፃ የሆነ የሕገ መንግስት አጣሪ ጉባኤ ማቋቋም የግድ ይላል። አጣሪ ጉባኤው የፌዴራሉን ሕገ መንግስት በመተርጎም እና በመተግበር የፌዴራል መንግስቱም ሆነ በአባል መንግስታት የሚወጡ ህግጋትና የሚከናወኑ ተግባራት ሕገ መንግስታዊ ስለመሆናቸው ውሳኔ ያሳልፋል። ስለሆነም ይህ ተቋም የፌዴራል መዋቅርን ጠብቆ ለማቆየት የሚያስችል የመጨረሻው አስተማማኝ መፍትሔ ተደርጎ ይቆጠራል።

የፌዴሬሽን ምክር ቤት በተለያዩ የኢትዮጵያ ሕዝቦች መካከል እኩልነት ለማስፈን እና አንድነታቸውን ለማጠናከር የተሰጠው ሥልጣን በቀጥታ የሚያያዘው የብሔራዊ ልዩነትን በማክበር እና በማሳደግ አንድነታቸውን ለማጠናከር ሕገ መንግስቱ ካለው ዓላማ ጋር ነው። ከዚህ በላይ እንደተጠቀሰው የኢትዮጵያ ሕዝቦች ባደረጉት ሕገ መንግስታዊ ቃል ኪዳን የየራሳቸውን ማንነት እድገት ማረጋገጥ ያለውን አስፈላጊነት ከማስረገጣቸውም በላይ የጋራ ጥቅሞቻቸውን ለማስከበር የሚያስችላቸውን አንድ የፖለቲካ እና የኢኮኖሚ ማህበረሰብ ለመገንባት ግዴታ ገብተዋል። በርግጥ የጋራ ሕልውናቸው ከሁሉም በተሻለ መንገድ የተመቸ ሊሆን የሚችለው ኢፍትሐዊ ታሪካዊ ግንኙነት በማስወገድ ስለመሆኑ ግልፅ ነው።

ሕገ መንግስቱ የሁሉንም እኩልነት ከማጠናከር በተጨማሪ የፌዴሬሽን ምክር ቤት እነዚህ መብቶች ጥበቃ የሚያገኙበት እና የሚተገበሩበት መድረክ አድርጎታል። ከዚህ አንፃር ምክር ቤቱ "በአሰፋፈር ሁኔታ በቋንቋ እና በሚመለከታቸው ሕዝቦች ማንነት እና ፈቃድ መሠረት የተቋቋሙ የራስ አገዝ አካላት በሆኑት የክልሉ መንግስታት መካከል ለሚነሱ ውዝግቦች ወይም አለመግባባቶች መፍትሔ የማግኘት ሥልጣን ተሰጥቶታል። "ነገር ግን እዚህ ላይ ግንዛቤ ሊወሰድ የሚገባው የፌዴሬሽን ምክር ቤት ከሕገ መንግስታዊ ጉዳዮች ውጪ በፌዴራል መንግስቱ እና በአባል መንግስታት መካከል ተመሳሳይ ስልጣን በግልፅ ያልተሰጠው መሆኑ ነው። ለፌዴሬሽን ምክር ቤት ሕልውና ከሆነው መነሻ ምክንያት አንፃር ምክር ቤቱ በፌዴራል መንግስቱ እና በክልል መንግስታት መካከል በሚነሱ ሕገ መንግስታዊ ያልሆኑ ጉዳዮች ላይም ሥልጣን እንደሚኖረው ማየት ይቻላል። በተለይም የተወካዮች ምክር ቤት የክልል መንግስታት የወሰነ ጥያቄዎች ላይ የሚመለከታቸው ክልሎች ስምምነት ላይ ካልደረሱ በስተቀር በአሰፋፈሩ ሁኔታ እና በሚመለከታቸው ሕዝቦች ፈቃድ ላይ በመመሥረት የመጨረሻ ውሳኔ የመስጠት ሥልጣን ተሰጥቶታል።

ሌላው የምክር ቤቱ ቁልፍ ስልጣን ከብሔሮች ብሔረሰቦች እና ሕዝቦች የራስን እድል በራስ የመወሰን መብት እስከመገንጠል ጋር ተያይዘው በሚነሱ ጉዳዮች ላይ በሕገ መንግስቱ መሠረት የመወሰን ሥልጣን ነው። እነዚህ ጉዳዮች በሠፊ አድማስ ላይ የተንጣለሉ እና የራስን እድል በራስ በመወሰን መብት ዙሪያ የሚሸከረከሩ ጥያቄዎችን ያካትታል። የቋንቋ እና ባህላዊ ማንነትን የመጠበቅ እና የማስፋፋት ጥያቄዎች የራስ ገዝ አስተዳደራዊ ተቋማትን የማቋቋም እና በፌዴራል እና ክልል መንግስታት የመሳተፍ ጥያቄዎች እና የመገንጠል ጥያቄዎች በፌዴሬሽን ምክር ቤት የስልጣን ክልል ውስጥ ይወድቃል። ምክር ቤቱም እነዚህን ጥያቄዎች በሕገ መንግስቱ መሠረት የማስተናገድ ግዴታ አለበት። ለምሳሌ በማናቸውም ብሔር ብሔረሰብ ወይም ሕዝብ የሚነሳ የመገንጠል ጥያቄ ከራሱ የሕግ አውጪ ምክር ቤት አባላት የሁለት ሶስተኛውን ድጋፍ ማግኘት አለበት። ሕገ መንግስቱ ይህ ጥያቄ ለየትኛው የፌዴራል መንግስቱ አካል ሊቀርብ እንደሚገባ በግልፅ ባይደነገግም ለፌዴሬሽን ምክር ቤት መሆን አለበት። ምክንያቱም ይህ ምክር ቤት የራስን እድል በራስ ከመወሰን መብት እስከ መገንጠል ጋር ተያይዘው በሚነሱ ጉዳዮች ላይ የመወሰን ሥልጣን ያለው በመሆኑ ነው። በተጨማሪም በተመሳሳይ ምክንያት ጥያቄውን ከተቀበለበት ጊዜ አንስቶ በሶስት ዓመታት ጊዜ ውስጥ ሕዝቡ ውሳኔ የመጥራት እና የማደራጀት ኃላፊነት ያለበትም ይኸው የፌዴሬሽን ምክር ቤት ነው። በተመሳሳይ

መልኩ የመገንጠል ጥያቄው በውሳኔ ሕዝቡ በአብላጫ ድምፅ ተቀባይነትን ካገኘ ለሚመለከተው ም/ቤት ስልጣን የማስተላለፍ እና የሃብት ክፍፍል የሚደረግበት ሁኔታ የመወሰን ኃላፊነት ያለበትም የፌዴሬሽን ም/ቤት ነው።

ከዚህ በላይ ከሰፈረው በመነሳት የፌዴሬሽን ምክር ቤት በተለያዩ የኢትዮጵያ ሕዝቦች መካከል ትብብርን አጋርነትን እና አንድነትን በመፍጠር እንዲሁም ሕገ መንግስታዊ ክርክሮችን በማዳኘት ሂደት ወሳኝ ሚና እንደሚጫወት ማየት ይቻላል። ነገር ግን የፌዴሬሽን ም/ቤት በግጭት መከላከል እና አስተዳደር ዙሪያ ያለውን ሚና አስመልክቶ የሚከተሉት ጥያቄዎች ሊነሱ ይችላሉ።

1. ም/ቤቱ በተለያዩ በኢትዮጵያ ብሔሮች ብሔረሰቦች እና ሕዝቦች መካከል በፈቃድ ላይ የተመሰረተ አንድነትን እና በሰላም አብሮ መኖርን ለማጠናከር የተሰጠውን ሥልጣን አስመልክቶ የሚከተለው ስትራቴጂ ምንድን ነው?
2. ም/ቤቱ የግጭት አስተዳደር እና መከላከል ስትራቴጂ አለውን? በይኑ ብሔራዊ ትብብርን እና አጋርነትን ለማጠናከር የሚያስችሉ ሥርዓተ-ሂደቶች እና መዋቅራዊ መድረኮች አሉትን?
3. በግጭቶች ዙሪያ መረጃዎችን ለማሰባሰብ እና ለመተንተን የሚችሉ መዋቅሮች እና የትብብር መረቦች አሉትን?
4. በክልል መንግስታት ውስጥ ከሚነሱ ግጭቶች አንፃር ያለው ሚና ምንድን ነው?
5. ግጭቶችን እንዴት ሲያተናግድ እና ሲፈታ ቆይቷል?
6. ግጭቶችን ከመከላከል እና ከመፍታት አንፃር ከአባል መንግስታት ጋር ያለው ግንኙነት ምን ይመስላል?

የፌዴሬሽን ም/ቤት የሕገ መንግስቱ ተርጓሚ ብቻ ሳይሆን የሕገ መንግስታዊ ቃል ኪዳኑ የመጨረሻ የበላይ ጠባቂ እና ተከለካይም ነው። ለዚህ ዓላማ ሲባል አንድ አባል መንግስት ሕገ መንግስቱን በሚፃረር ሁኔታ ሕገ መንግስታዊ ሥርዓቱን አደጋ ላይ በሚጥልበት ወቅት ፌዴራል መንግስቱ ጣልቃ እንዲገባ የማዘዝ ሥልጣን ተሰጥቶታል። በሚቀጥለው ክፍል የፌዴራል ጣልቃ ገብነት ጉዳይ ይዳስሳል።

6.6.3. የፌዴራል ጣልቃ ገብነት በኢትዮጵያ ሕገ መንግስት

ብዙ ብሔር ብሔረሰቦችና ሕዝቦች ባለበት አገር ውስጥ የሚነሱ ግጭቶች በሀይል ሊፈቱ አይችሉም። የፌዴራል ጣልቃ ገብነት አንድን በመሥራት ላይ ያለ ዴሞክራሲያዊ ሕገ መንግስታዊ ሥርዓት ሊያጠፋ የሚችሉ ግጭቶችን ለመቆጣጠር እና ለፌዴራል ቃል ኪዳን ተአማኒ የሆነ ታማኝነትን ለማረጋገጥ የመጨረሻው አማራጭ መንገድ ነው። ሕገ መንግስታዊ ሥርዓቱን አደጋ ላይ የሚጥሉ ሁኔታዎች እንዳይባባሱ ለመከላከል መወሰድ ያለባቸው ሌሎች እርምጃዎች በሙሉ ተወስደው ስኬታማ አለመሆናቸው ማረጋገጥ በዘፈቀደ እና በቀጥታ የሚወሰድ እርምጃ አይደለም።

በቀደመው ክፍል እንደተብራራው በተለያዩ ማህበረሰቦች የራስን እድል በራስ የመወሰን መብት ላይ የተመሰረተው የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ሥርዓት የሚከተሉት ዓላማዎች አሉት።

1. "በሀገራችን ኢትዮጵያ ውስጥ ዘላቂ ሰላም ዋስትና ያለው ዴሞክራሲ እንዲሰፍን ኢኮኖሚያዊና ማህበራዊ እድገታችን እንዲፋጠን የየራሳችን ዕድል በራሳችን የመወሰን መብታችንን ተጠቅመን በነፃ ፍላጎታችን በሕግ የበላይነት እና በራሳችን ነፃ ፈቃድ ላይ የተመሰረተ አንድ የፖለቲካ ማሕበረሰብ በጋራ መገንባት፤
2. "ጥቅማችንን መብታችንን እና ነፃነታችንን በጋራ እና በተደጋጋፊነት ለማሳደግ አንድ የኢኮኖሚ ማሕበረሰብ መገንባት....."

አንድ የፖለቲካ ማሕበረሰብ መገንባት ዓላማ ሊሳካ የሚችለው የግለሰቦች እና የሕዝቦች መብቶች ሲከበሩ እና የሕዝቦች በሰላም አብሮ መኖር እና አንድነት በእኩልነት እና ያለምንም የፆታ የባህል ወይም የሃይማኖት ልዩነት ሲረጋገጥ ብቻ ነው። ይህ ስኬት ሕዝቦች በረዥም ጊዜ አብሮ የመኖር ታሪካቸው እና መስተጋብሮቻቸው ያዳበሯቸውን የጋራ አመለካከቶች እና የጋራ ጥቅሞች ማሳደግ እና መጠበቅን የግድ ይላል። በተጨማሪም ከማህበራዊ አደረጃጀታቸው አንፃር ከታሪክ የተወረሱትን የተዛቡ ኢፍትሐዊ ግንኙነቶች እና መሰረታዊ የእኩልነት እጦት ሁኔታዎችን ማስወገድን ይግድ ይላል።

ሕገ መንግስቱ ለእያንዳንዱ የራስ ገዝ መብትን እና ለሁሉም የወል አስተዳደር መብትን የሚያረጋግጥ የፖለቲካ ሥርዓት ለመዘርጋት የኢትዮጵያ ህዝቦች የገቡት ገዢ የፌዴራል ቃል ኪዳን እንደ መሆኑ መጠን በእያንዳንዱ እርከን ላይ የሚገኙ መንግስታት ማናቸውም አካላት እና ባለስልጣን ለሕገ መንግስቱ ተገዢ የመሆን እና ሌሎችም ለሕገ መንግስቱ ተገዢ

መሆናቸውን የሚረጋገጥ ኃላፊነት ይጭናል። ሕገ መንግስታዊ የበላይነት በአጭሩ በፌዴራል ፖለቲካ ውስጥ መሪዎች እና ተመሪዎች በሕገ መንግስቱ በተቀመጡት ሁኔታዎች በአግባቡ መኖር እንዳለባቸው ያስገድዳል።

የፌዴሬሽን ምክር ቤት በሕገ መንግስታዊ ዳኝነት ሂደት በኢትዮጵያ ሕዝቦች መካከል ትብብርን አጋርነትና ሰላማዊ አብሮ መኖርን በማጠናከር እና በመንግስታት መካከል የሚፈጠሩ አለመግባባቶችን በሰላማዊ መንገድ በመፍታቱ ሂደት ያለው ሚና ከፍተኛ ከመሆኑም በተጨማሪ የሕገ መንግስቱ የበላይነት የሚረጋገጥባቸው ሰላማዊ አሰራሮችን በመተግበር ሂደት ያለው ሚናም ከፍተኛ ነው። የእነዚህ የአሰራር መንገዶች አሰሪነት የሚወሰነው ተከራካሪ ወገኖች ለሕገ መንግስቱ ባላቸው ተገዢነት እና አለመግባባቶቻቸውን በሕገ መንግስታዊው ሥርዓት መሠረት ለመፍታት ለመሞከር ባላቸው ዝንባሌ ይወሰናል። ነገር ግን ሕገ መንግስታዊ ዳኝነት፤ ሽምግልና ወይም ሌላ ማናቸውም ዓይነት ሰላማዊ የግጭት አፈታት ዘዴ ተከራካሪ ወገኖች ፈቃደኛ ሳይሆኑ ቀርተው አለመግባባቶቹ ወደ ሃይል እርምጃ ካመሩ ዋጋ አይኖራቸውም። በእነዚህ ዓይነት ሁኔታዎች ሕገ መንግስታዊው ሰላም እና ሥርዓት ሊከበር ይገባል። የኢትዮጵያ ሕገ መንግስት የፌዴራል ሕገ መንግስቱን የመከላከል እና የመጠበቅ ግዴታን በፌዴራል እና በክልል መንግስታት ላይ ጥሏል።

የፌዴሬሽኑ አባላት የሆኑት ክልሎች መንግስታት ሕገ መንግስታዊ ሥርዓቱን በመጠበቁ ሂደት ግምባር ቀደም ሚና ይጫወታሉ። ይህም የሆነው በየራሳቸው የግዛት ወሰን ሰላም እና ሥርዓትን ማስጠበቅ የእነርሱ ቀዳሚ ኃላፊነት በመሆኑ ነው። ነገር ግን የፌዴራል መንግስቱ በክልል መንግስታት ውስጥ ጣልቃ መግባቱን የግድ የሚያሰኙ እና በቂ ምክንያት የሚሆኑ የተለዩ ሁኔታዎች በሕገ መንግስቱ ውስጥ ተቀምጠዋል። የኢትዮጵያ ሕገ መንግስት ሶስት ዓይነት የፌዴራል ጣልቃ ገብነቶችን ታሳቢ ያደርጋል።

1. በአባል መንግስታት ጥያቄ መሠረት የሚደረግ ጣልቃ ገብነት
2. በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት እና በፌዴሬሽን ምክር ቤት የጋራ ውሳኔ መሠረት የሚደረግ ጣልቃ ገብነት እና
3. በፌዴሬሽን ምክር ቤት ትዕዛዝ መሠረት የሚደረግ ጣልቃ ገብነት ናቸው።

በአንድ አባል መንግስት ጥያቄ መሠረት የሚደረግን ጣልቃ ገብነት አስመልክቶ የሕገ መንግስቱ አንቀጽ 51/14/ የሚከተለውን ይደነግጋል። «ከክልል አቅም በላይ የሆነ የፀጥታ መደፍረስ ሲያጋጥም በክልሉ መስተዳድር ጥያቄ መሠረት የሀገሪቱን የመከላከያ ሃይል ያስማራል።» ከዚህ ድንጋጌ መረዳት የሚቻለው የመጀመሪያው ዓይነት ጣልቃ ገብነት ተግባራዊ መሆኑን የሚጀምረው አንድ አባል መንግስት በግዛቱ ውስጥ ከአቅሙ በላይ የሆነ የፀጥታ መደፍረስ መኖሩን ሲገነዝብ እና ለዕርዳታ ጥያቄ ሲያቀርብ ነው።

በፌዴራል መንግስቱ ሁለት ም/ቤቶች የጋራ ውሳኔ መሠረት የሚደረግን ጣልቃ ገብነት አስመልክቶ አንቀጽ 55/16/ የሚከተለውን ይደነግጋል። «በማንኛውም ክልል ሰብአዊ መብቶች ሲጣሱና ክልሉ ድርጊቱን ማቆም ሳይችል ሲቀር በራሱ አነሳሽነትና ያለክልሉ ፈቃድ ተገቢው እርምጃ እንዲወሰድ ለፌዴሬሽኑ ምክር ቤት የጋራ ስብሰባ ጥያቄ ያቀርባል። በተደረሰበት ውሳኔ መሰረት ለክልሉ ምክር ቤት መመሪያ ይሰጣል።» ከዚህ ድንጋጌ መረዳት የሚቻለው ሁለቱ የፌዴራል መንግስት ም/ቤቶች በአባል መንግስት የሥልጣን ክልል ውስጥ የሚፈፀመው የሰብአዊ መብት ጥሰቶችን ለማስቆም ውሳኔ እንዲያሳልፉ መነሻ የሚሆነው የክልል መንግስታቱ ባለስልጣናትም እነዚህን ጥሰቶች ለማቆም ያለመቻላቸው ሁኔታ ነው። የተወካዮች ምክር ቤትም በተላለፈው የጋራ ውሳኔ መሠረት ለሚመለከታቸው የክልላዊ መንግስት ባለስልጣናት ተገቢውን ትዕዛዝ ይሰጣል።

በፌዴሬሽን ም/ቤት በተላለፈ ትዕዛዝ መሠረት የሚደረግን ጣልቃ ገብነት አስመልክቶ የሕገ መንግስቱ አንቀጽ 62 የሚከተለውን ይደነግጋል። «ማንኛውም ክልል ይህን ሕገ መንግስት በመጣስ ሕገ መንግስታዊ ሥርዓቱን አደጋ ላይ የጣለ እንደሆነ የፌዴራሉ መንግስት ጣልቃ እንዲገባ ያዛል።»

ከዚህ በላይ የተጠቀሱት ለፌዴራል ጣልቃ ገብነት የሚያበቁ ሁኔታዎችን የሚደነግጉት ሕገ መንግስታዊ ድንጋጌዎች ለሕገ መንግስቱ ተገዢነት ከማረጋገጥ እና ሕገ መንግስታዊ ሥርዓቱን ከመጠበቅ ዓላማዎች መሳካት ጋር የተቆራኙ እና ለዚህም የታለሙ ናቸው። እነዚህ ድንጋጌዎች በማናቸውም ሁኔታ የአባል መንግስታትን ሉዓላዊነትን መቀነስ ሊያስነሱ አይችሉም።

የመጀመሪያውን የጣልቃ ገብነት ዓይነት በሚመለከት ማለትም በአባል መንግስት ጥያቄ አማካይነት የሚደረግ ጣልቃ ገብነት ሕገ መንግስቱ እያንዳንዱ ክልል በግዛቱ ውስጥ የሕዝብ ፀጥታ እና ሰላምን የማስከበር ግዴታ እንዳለበት የሚደነግግ በመሆኑ እያንዳንዱ ክልል ውስጥ የፀጥታ መደፍረስ ሲከሰት በቀዳሚነት ይህን ሁኔታ በራሱ ኃይል የመቆጣጠር ኃላፊነት አለበት። ነገር ግን አንድ ክልል የፀጥታ መደፍረሱን ሁኔታ ከአቅም በላይ ሆኖ ሲያገኘው የፌዴራል ሕገ መንግስቱ እንዲህ ዓይነቱ ክልል የፌዴራል መንግስቱ ጣልቃ እንዲገባ የመጠየቅ ግዴታ እንዳለበት ከመደንገጉ ባሻገር የፌዴራል መንግስቱም የመከላከያ ሃይሉን በማስማራት በጠያቂው ክልል ውስጥ ያለውን የፀጥታ መደፍረስ የማስቆም ግዴታ እንዳለበት ይደነግጋል። ይህ ዓይነቱ የፀጥታ መደፍረስ በጀመረው ቦታ ካልቆመ ሊባባስ እና ሕገ መንግስታዊ ሥርዓቱን እና ሰላምን አደጋ ላይ ሊጥል ይችላል። በመሆኑም የፌዴራል መንግስቱ ጣልቃ ገብነት የግድ ነው።

ሁለተኛው የጣልቃ ገብነት ዓይነት ማለትም በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት እና በፌዴሬሽን ምክር ቤት የጋራ ውሳኔ የሚደረገው ጣልቃ ገብነት ከሌሎች የተለየ ነው። በመጀመሪያ ደረጃ ለዚህ ዓይነቱ ጣልቃ ገብነት ምክንያት የሚሆነው በአንድ ክልል የሥልጣን ክልል ውስጥ የሰብአዊ መብት መጣስ መኖሩ እና ክልሉ እነዚህን ጥሰቶች ለማቆም አለመቻሉ ነው። ሁለተኛ የጣልቃ ገብነቱ አፈፃፀም ሂደት በሚመለከተው ክልል ውስጥ የፌዴራል መከላከያ ሰራዊትን ማስማራትን አያካትትም። የሚካተተው ለሚመለከታቸው የክልል ባለስልጣናት መመሪያ ማስተላለፍን ነው። ከመጀመሪያ ዓይነት ጣልቃ ገብነት ጋር ሲነፃፀር በሰብአዊ መብት ጥሰቶች ምክንያት የሚደረግ ጣልቃ ገብነት የበለጠ ከባድ ነው። ይህም የሆነው የእርምጃዎቹ ይዘት በሁለቱ የፌዴራል ምክ/ቤቶች የጋራ ጉባኤ የሚወሰን በመሆኑ ብቻ ሳይሆን በእነዚህ መጣሶች የአንድ አባል መንግስት ቀጥተኛም ሆነ ተዘዋዋሪ ተሳትፎ መኖሩን የሚያመለክት እና ለሕገ መንግስታዊ ሥርዓቱ አደጋ ሊፈጥር የሚችል በጣም አደገኛ ሁኔታ መኖሩን የሚያሳይ በመሆኑም ጭምር ነው።

ሕገ መንግስቱ የሰብአዊ መብቶች መከበር ላይ ከፍተኛ ትኩረት ሰጥቷል። ከአንድ ሶስተኛ በላይ የሚሆኑት የሕገ መንግስቱ ድንጋጌዎች የሰዎች እና ሕዝቦችን መብቶች እና ነፃነቶች መከበራቸውን ለማረጋገጥ የታለሙ ናቸው። በተጨማሪም በተለይ እና በግልፅ ሁሉም የፌዴራል እና የክልል ባለስልጣናት መሠረታዊ መብቶችን እና ነፃነቶችን የማክበር እና

የማስከበር ግዴታ ጥሎባቸዋል። በመሆኑም በሁለተኛው የጣልቃ ገብነት ዓይነት የሚሰጡ ትዕዛዞች ለሚመለከተው ክልል የሰብአዊ መብት መጣሶችን እንዲያስቆም የተሰጡ ገዢ ትዕዛዞች ናቸው። በመመሪያዎቹ መሰረት ተገቢውን እርምጃ ካልተወሰደ ሕገ መንግስቱን እጅ ከፍንጅ መጣስ ብቻ ሳይሆን የሕገ መንግስታዊ ስርዓቱን ትክክለኛ አሰራር እያደናቀፈ ነው። በመሆኑም በሕገ መንግስታዊ ስርዓቱ ላይ አደጋ በመፍጠር ተጠያቂ የሚሆኑት የሚመለከታቸው የክልል ባለስልጣናት ናቸው።

ሶስተኛ የጣልቃ ገብነት ዓይነት ማለት በፌዴሬሽን ምክር ቤት ትዕዛዝ የሚደረገው ጣልቃ ገብነት ነው። ማናቸውም ክልል ሕገ መንግስቱን በመጣስ ሕገ መንግስታዊ ሥርዓቱን አደጋ ላይ ሲጥል ሊነሳ ይችላል። በሕገ መንግስቱ አንቀፅ 93/1//ሀ/ መሰረት የአስቸኳይ ጊዜ አዋጅ ሊታወጅባቸው ከሚችሉባቸው ሁኔታዎች አንዱ “ ሕገ መንግስታዊ ሥርዓቱን አደጋ ላይ የሚጥል እና በተለመደው የሕግ ማስከበር ሥርዓት ለመቋቋም የማይቻል ሁኔታ” መኖር ነው። በመሆኑም ሶስተኛው የጣልቃ ገብነት ዓይነት ተፈጻሚ እንዲሆን ሁልጊዜ የአስቸኳይ ጊዜ አዋጅ መታወጅ ይኖርበታል? ወይስ የፌዴራል መንግስቱ ሕገ መንግስታዊ ስርዓቱ በአንድ ክልል አደጋ ላይ ወድቋል ብሎ ሲያምን የአስቸኳይ ጊዜ አዋጅ ማወጅ ሳያስፈልገው የራሱን ኃይሎች ማሰማራት ይችላል? የሚሉ ጥያቄዎችን በማንሳት መሟገት ይቻላል።

6.7. የመስተዳድር አካላት ግንኙነት በኢትዮጵያ

በዚህ ርዕስ ስር ሁለት መሰረታዊ ጉዳዮችን እንመለከታለን።

- 1ኛ. በየትኛው ፌዴራላዊ ሥርዓት ተፈጻሚ የሆኑ የመንግስት መስተዳድር መርሆዎችን እና ንድፈ ሀሳቦችን ፡
- 2ኛ. በእነዚህ መርሆዎችና ንድፈ ሀሳቦች መሰረት የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ሥርዓት የተከተለው የመንግስት መስተዳድሮች ግንኙነት ሥርዓት፡

5.7.1. የመንግስት መስተዳድር አካላት ግንኙነት አጠቃላይ ባህሪያት

ታዋቂ የፌዴራሊዝም ምሁራን ለምሳሌ K.C. Wheare እንደሚያስገነዝቡት የአንድ አገር ፌዴራላዊ መንግስትና የክልሎች (states or provinces) ግንኙነት ሁለት መሠረታዊ መርሆዎችን መከተል ይኖርበታል። እነዚህም የእኩልነትና የነፃነት መርሆዎች ናቸው።

ይህ ምን ማለት ነው? እንዴትስ በመላ አገሪቱ ስልጣን ያለው የፌዴራል መንግስት በአንድ የተወሰነ የሀገሪቱ ክፍል ብቻ ስልጣን ካለው ክልል ጋር እንዴት እኩል ሊሆን ይችላል ? እንዴትስ በአንድ ሉአላዊ ሀገር በሚሰሩ የፌዴራልና የክልል መስተዳድሮች አንዱ ከሌላው ምን ዓይነት ነፃነት ሊኖረው ይችላል? ሁለቱም ጉዳዮች የተቻለውን ያህል ግልፅነት ይሻሉ።

የፌዴራሉ መንግስትና ክልሎች እኩል ናቸው ሲባል የሚያመለክተው በመስተዳድሩ ስር ያለውን ግዛትና የህዝብ ብዛት የሚያመለክት አይደለም። እኩልነት ሁለቱም ስልጣናቸውን የሚያገኙት ከህገ መንግስቱ በመሆኑ የሕገ መንግስቱ ፍጡሮች በመሆናቸው እኩል ናቸው ማለት ነው። የፌዴራሉ መንግስት ስልጣን የተገደበው በሕገ መንግስቱ ነው። የክልሎችም እንደዚሁ። ስለዚህ እንበልና የፌዴራሉ መንግስት የክልሎችን ሕገመንግስታዊ ስልጣን መቀነስ ወይም መሸራረፍ ቢፈልግ ድርጊቱ ኢ-ሕገ-መንግስታዊ ይሆናል። እንደዚሁም ክልሎች ሕገ መንግስቱ ከሰጣቸው ስልጣን በላይ አልፈው የፌዴራሉን መንግስት እንቅፋት ቢፈጥሩበት ድርጊቱ ኢ-ሕገመንግስታዊ ይሆናል። የሁለቱም መስተዳድሮች ሥልጣን የተወሰነው በሕገ መንግስቱ ብቻ በመሆኑ በዚህ መንፈስ እኩል (Co-ordinate to each other) ናቸው እንላለን።

እንደዚሁም የየግላቸው ሥልጣን የተሰጠው በሕገ-መንግስቱ እስከሆነ ድረስ አንዱ የሌላው ጥገኛ ወይም ተቀጥላ አይደለም። ስለሆነም ክልሎች ህልውናቸው የሚቀጥለው የፌዴራሉ መንግስቱ ስለፈለገ ወይም ስላልፈለገ አይደለም።

የፌዴራሉ መንግስት ሕገ-መንግስቱ በሰጠው የኃላፊነት ወሰን ስልጣኑን በመላ ሀገሪቱ ተፈጻሚ ለማድረግ የግዴታ የክልሎችን ፈቃድ ማግኘት የለበትም። በሌላ አነጋገር ሁለቱም የህገ መንግስቱ ውጤቶች ናቸው። ህገ መንግስቱ የሀገሪቷ የበላይ ህግ ነው ማለት አንዱ ትርጉሙ ይህ ነው። በዚህም መንፈስ ነው የፌዴራል እና የክልል መስተዳድሮች አንዱ የሌላው ጥገኛ የማይሆንበት የነፍስ ወከፍ ሕገ መንግስታዊ ነፃነት (Independent Constitutional Entity) አላቸው የሚባለው።

5.7.2. በኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ሥርዓት የመስተዳድር አካላት ግንኙነት (IGR under Ethiopia Federalism)

በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት በፌዴራሉና በክልል መንግስታት መካከል ያለው ግንኙነት የእኩልነት እና የነጻነት መርሆዎችን ባከበረ መልኩ እንደሆነ እስከአሁን በተመለከተናቸው የህገመንግስቱ ድንጋጌዎች ግልጽ ነው።

ይሁንና በዘመነ ግሎባላይዜሽን በአንድ ሉአላዊ ሀገር ውስጥ ህብረተሰቡን ለማገልገል በተደራጁ የፌዴራል እና የክልል መስተዳድሮች ከፍተኛ የተጠቀሰውን አይነት ጠብቆ ለማቆየት የሚቻለው እስከምን ድረስ ነው የሚል ይሆናል። ወደ አዳዲሶቹ ፌዴራል ሀገር ተሞክሮ ለምሳሌ፡-ኢትዮጵያ ከማለፋችን በፊት በቀደምቶቹ ፌዴራል ሀገሮች ለምሳሌ በአሜሪካ ውሎ አድሮ እየጎላ የመጣውን የመንግስት መስተዳድሮች ባህሪ ማጤን ይኖርብናል። በመጀመሪያው ምዕራፍ ላይ ሁለቱም መስተዳድሮች በየኃላፊነት መስካቸው ተገድበው ለመቆየት ሁኔታው ይፈቅድላቸው ነበር። ለምሳሌ በቅድመ ካፒታሊዝም የአሜሪካ ክፍላተ ሀገር ህዝቦች ይተዳደሩ የነበረው በእርሻ ስራ ነበር። የመንግስትም አገልግሎት የህዝቡ ፀጥታና ሰላም ከማስከበር ያለፈ አልነበረም። ስለዚህ ከፌዴራሉ መንግስት የሚጠበቀው ዋናው አገልግሎት ሁሉንም ክፍላተ ሀገር ከውጪ ወራሪ መጠበቅ ነበር። እነዚህን አገልግሎቶች መስጠት እስከተቻለ ድረስ ለምሳሌ ክፍላተ ሀገሩን የአሜሪካን ፌዴራል መንግስት የንግድ ፖሊሲ በሚመለከት እምብዛም የሚያሳስቧቸው ችግሮች አልነበሩም። ለምን ቢባል የሀገሪቷ አብይ የኢኮኖሚ እንቅስቃሴ የሚያተኩረው ይበልጥ በእርሻና በመሳሰሉት ቅድመ ኢንዱስትሪያላይዜሽን ተግባራት ላይ ነበር። በተመሳሳይ ክፍላተ ሀገሩ ለፌዴራሉ መንግስት ካዘና ገቢ እንዲሆኑ ህገ መንግስቱ የመደባቸውን የታክስ ክፍያዎች እስካከናወኑ ድረስ በየክልሉ የውስጥ አስተዳደር ዲሞክራሲያዊ መሆን ወይም ያለመሆን እምብዛም የሚያስጨንቀው ጉዳይ አልነበረም። ይሁን እንጂ ከጊዜ በኋላ የአገሪቷን ኢኮኖሚ አብይ ተግባር ወደ ኢንዱስትሪያላይዜሽን ሲያተኩር ዘመናዊ መንገዶች ተስፋፋተው የየክፍላተ ሀገሩ ህዝቦች ግንኙነት ሲጠናከር፣ ገበያዎች፣ እየተስፋፉ ሲሄዱ፣ ከተሞች በብዛት እና በስፋት እያደጉ ሲመጡ የአሜሪካን ህዝብና መንግስት ከውጪው ዓለም ጋር ያለው ግንኙነት ባሻገር ህዝቦቹ በቀጥታ በሚመለከቱት መስኮች ማለትም በንግድ፣ በባህል፣ በትምህርት እና በመሳሰሉት መስኮች እየሰፉ ሲሄዱ የመንግስት ተልዕኮና ሚና እየተለወጠ መጣ። ለምሳሌ ሕብረተሰቡ ከፌዴራሉ መንግስት የሚጠብቀው ከውጪ ወረራ መከላከልን ብቻ ሳይሆን

የየክልሉን የእርስ በርስ ግንኙነት ማጠናከርን ሀገሪቷን ከውጪው ዓለም ጋር ያላት ግንኙነት ማስፋፋትን ህዝቡ ከቀድሞው የግብርና ስራ ወጥቶ በዘመናዊ ትምህርት የሚዳብርበትን፣ በንግድ፣ በመንግስት አገልግሎት፣ በዘመናዊ ኢኮኖሚና ኢንዱስትሪ መስኮች የሚሰማራበትን ሁኔታ ማመቻቸት ነበር።

ከዚህ አዲስ ሁኔታ አንጻር የፌዴራልና የክልል መስተዳድሮች ግንኙነት ባህሪ ሊለወጥ ተገደደ። በመርህ ደረጃ አሁንም ሁለቱም የመስተዳድር አካላት ስልጣናቸውን የሚያገኙት ከሕገ መንግስት ብቻ ነው። ስለሆነም በህገ መንግስት ጥላ ስር ህጋዊ እኩልነት ያላቸው መስተዳድር አካላት ሆነው ቀጥለዋል። እንደተባለውም አሁንም ሁለቱም የመስተዳድር አካላት በሕገ መንግስቱ ጥላ ስር አንዱ የሌላው ጥገኛ ወይም ተቀጥላ ሳይሆን የሚቆምበት ህጋዊ ነፃነት አላቸው። በመርህ ደረጃ የተለወጠ የለም ማለት ነው። በተግባርስ?

በተግባር ደረጃ እንደቀድሞው ሁለቱ መስተዳድሮች ሳይነካኩ የሚኖሩበት ሁኔታ የለም። ስለዚህ ዘርፈ ብዙ የሆነ ግንኙነታቸውን የተቀናጀና ተደጋጋፊ ማድረግ ይጠበቅባቸዋል ማለት ነው። የዘመናችን ፌዴራሊዝም ምሁራን (Co-operative Federalism) በማለት የሚጠሩት ይህንን የመስተዳድር አካላት አዲስ ባህሪ (The New thrend Intergovernmental relation) ለማመልከት ነው። በዚህም የተነሳ ነው በዘመናችን ለምሳሌ የአሜሪካ ፌዴራል መንግስት ስልጣን በተግባር እየሰፋ መጥቷል የሚባለው።

በኢትዮጵያ ለምሳሌ ንግድን በሚመለከት የፌዴራሉ መንግስት ሀገራችን ከውጪው ዓለም ጋር ያላትን የንግድ ግንኙነት እንደዚሁም በሁለት ወይም ከዚያ በላይ በሆነ ክልሎች መካከል የንግድ ግንኙነት በየደረጃው የመምራትና የማስተዳደር ሕገ-መንግስታዊ ስልጣን አለው። እያንዳንዱ ክልል በራሱ በክልሉ ሕዝብ ብቻ የሚካሄዱትን የንግድ ግንኙነት የመምራት የማሳደግ እና የማስተዳደር ሕገ መንግስታዊ ስልጣንና ኃላፊነት አለው። ይሁን እንጂ እንደድሮው ዘመን አንድም የአንድን ክልል ሕዝብን ብቻ የሚመለከት የንግድ እንቅስቃሴ አይኖርም። ምናልባትም ካለ ለረጅም ጊዜ ውስን ሆኖ መቆየት አይችልም። ስለዚህ የግዴታ የፌዴራል መንግስቱን ድጋፍ ወይም አመራር መሻቱ አይቀርም ። እንደዚህ ባለ ሁኔታ የፌዴራሉ መንግስትና የክልሎች ስልጣንና ኃላፊነት በተግባር ሲገለጽ የግዴታ በሁለቱ መስተዳድር መካከል ተደጋጋፊነት ያለው ግንኙነት መኖር አለበት ማለት ነው።

ከፍ ብለን ከጠቀስነው ምሣሌ ሳንወጣ በፌዴራል በክልል እና በወረዳ ደረጃ ያሉት የፍትህ አካላት ግንኙነት በመርህ ደረጃና በተግባር ሲገለጽ ሊወሰደው የሚችለው የተለያዩ መልክ እንመልከት። እንበል በአንድ ክልል በሚገኝ ገበያ በተነሳ ንግድ ተኮር ጭቅጭቅ ፀበኞች ወደ አቅራቢያው ፍ/ቤት ጉዳያቸውን ይወስዳሉ። ጉዳዩ በአካባቢው ማለቅ ያለበት ይሆናል። ይሁን እንጂ ዳኞቹ ለክርክሩ መነሻ ሊሆን የቻለውን ንግድ ነክ ግጭት አስመልክተው የሚደርሱበት ውሳኔ ወይም ብይን በተመሳሳይ ሁኔታ በአጎራባች ክልል በሚኖረው የህዝብ ግንኙነት ላይ የራሱ የሆነ ተፅዕኖ ሊኖረው ይችላል። ስለሆነም ዳኞቹን በጉዳዩ ውስንነት ሳይዘናጉ በክልሉ ሕዝብ እና በሌሎች ክልሎች ህዝቦች መካከል ሊኖር የሚገባውን የንግድና የኢኮኖሚ ትስስር ለማፋጠን በሚጠቅም መልኩ ውሳኔያቸውን ወይንም ብይናቸውን መቀየስ ይኖርባቸዋል። እንደዚሁም ለጊዜው በአንድ ክልል ብቻ ተወስኖ የሚቀር መስሎ በሚታይ አንድ የንግድ ጉዳይ በተነሳ ክርክር የክልሉ ወረዳ ወይም ከዚያ በላይ ያለ የፍትህ አካል የሚወስነው ውሳኔ ውሎ አድሮ በፌዴራሉ መንግስት ስር በሚተዳደሩ የንግድና የኢኮኖሚ ግንኙነቶች ላይ አሉታዊ ተፅዕኖ እንዳያሳድር ራሱን የቻለ ጥንቃቄ ማድረግ ይጠበቅባቸዋል ማለት ነው።

ወደ ሌላ ምሳሌ እንለፍና በየደረጃው ያሉ የፍትህ አካላት ሰብአዊ መብቶችን በሚመለከት የሚኖራቸው የየግል ስልጣንና ኃላፊነት አፈጻጸም ምን ሊሆን እንደሚችል እናስተውል። በአንድ በሚያስከስስ ጉዳይ በሚረሟል ቤት እንዲቆይ የተደረገ ዜጋ በክልሉ የወረዳ ወይም ከዚያም በላይ ባለ የፍትህ አካል ፊት ቀርቦ የሚያገኘው ውሳኔ አንድም በክልሉ ተፈጻሚ የሚሆነውን የክልል ሕገ መንግስት መርህ እንደዚሁም የተከሰሰበትን ጉዳይ በሚመለከት ተፈጻሚነት ያለው የክልል ሕግ (legislation) መሠረት እንደሚወሰን ይጠበቃል። ይሁን እንጂ በፌዴራሉ ሕገ መንግስት የተካተቱ የሰብአዊ መብት መርሆዎች ወይም ለዚሁ ዓላማ ሀገር አቀፍ የህግ ማዕቀፍ ለመስጠት የፌዴራሉ መንግስት በደነገገው ሕግ (Legislative frame work) ስር ካልታዩ የክልሉ ወይም የወረዳው የፍትህ አካል ውሳኔ የተሟላ ሕገ መንግስታዊነት አይኖረውም። ስለዚህ በተለያዩ የመንግስት መስተዳድር አካላት ፍርድ ቤቶች የሚሰጡ ውሳኔዎች ቢያንስ በመርህና በአፈጻጸም ደረጃ የሚጣጣሙ መሆን ይኖርባቸዋል። ይህንን እውን ለማድረግ የመንግስት መስተዳድሮች ግንኙነት የግዴታ ተደጋጋፊ (co-operative Federalism) መሆን ይጠበቅበታል። ያለዚያ በዘመነ ግሎባላይዜሽን ቀርቶ ከዚህም በፊት ቢሆን ሕብረተሰቡን በብቃት እና ወጥነት ባለው መንገድ ለማገልገል የሚቻል አልነበረም።

የፌዴራሉ መንግስት፣ የክልሎችና የወረዳዎች ግንኙነት በተለይ በፍትህ መስክ የግዴታ የተደጋገፈና የተቀናጀ እንዲሆን መጠቀሚያችን ከፌዴራሊዝም ንድፈ-ሀሳብ ጋር ያጋጨን ይሆን? ጉዳዩ ጠለቅ ሳይሉ ከላይ ገጽታውን ብቻ ለሚመለከቱ እውነትም ፌዴራሊዝም የተጣሰ ይመስላቸው ይሆናል። ይሁን እንጂ በዘመናዊ ዓለም የየትኛውም አካባቢ ወይም ክልል ሕብረተሰብ ተገንጥሎ ለመኖር ቢፈልግም የማይቻል በመሆኑ የመስተዳድሩ አካላት ግንኙነት የግዴታ ተደጋጋፊ መሆኑ አይቀሬ ነው። ይህም በተለይ አንድ የፌዴራል ስርዓት የመጀመሪያው አስርተ ዓመታት አልፈው ሁኔታዎች እየሰከኩ ሲመጡ በገዛ እጁ እየጎላ የሚሄድ ሂደት ነው።

በዚህ ረገድ በአገራችን በመንግስት መስተዳድር አካላት መካከል ያለውን ግንኙነት ተደጋጋፊ ለማድረግ የፍትህ አካላት ግንባር ቀደም ሚና መጫወት አለባቸው ማለት ነው። ይኸውም ሊሆን የቻለው በተፈጥሮው የህግ ተርጓሚነት ኃላፊነት የሚጠይቀው ልዩ ተልዕኮ ነው። ዳኞች እና ዓቃቢያነ ሕግ የሕገ-መንግስቱን ቃላት ቃል በቃል ከመተርጎም አልፈው መንፈሱን፣ ዓላማውን፣ ተልዕኮውን ፈልፍለው ሊያወጡ ስለሚጠበቅባቸው ነው። ይህንን ማድረግ ካልቻለ ሕገ መንግስቱን ቃል በቃል አንብቦ የአቅሙን ያህል መረዳት ከሚችለው አንድ ተራ ሰው አልተሻሉም ማለት ነው።

በሌላ አነጋገር ሕብረተሰቡ ከእነሱና ከሙያቸው የሚጠብቀውን የተለየ አገልግሎት መስጠት አልቻለም ማለት ነው።

7. ህገ መንግስትን ስለመተርጎም

ዝርዝር አላማዎች፤

በዚህ ምዕራፍ ሥር የተካተተው ፣ፅሁፍ አንብበው ፣በፅሁፉ ላይ ገለፃ ከተደረገላቸውና የእርስ በእርስ ውይይት አድርገው ሲጨርሱ ስልጣኖቹ

1. ህገ መንግስትን በመተርጎም ዙሪያ ስለ አሉ አሠራሮች ይገልፃሉ።
2. ህገ መንግስት አተርጓሚዎች ዘዴዎችን፣ ያስረዳሉ።
3. ኢፌድሪ ህገ መንግስት የአተረጓሚዎች ሥርዓት፣ ያብራራሉ።
4. ስለ ህገ መንግስት አጣሪ ጉባኤና የፌዴሬሽን ምክር ቤት የህጎችን ህገ መንግስታዊነት በማረጋገጥ በኩል ስላለባቸው ኃላፊነትና ስልጣን ይገልፃሉ።
5. የህገ መንግስት ትርጉም የሚያሻቸውን ጉዳዮች ወደ ህገ መንግስት አጣሪ ጉባኤ

ለመምራት ይችላሉ።

መግቢያ

ህገ መንግስቱ የህጎች ሁሉ የበላይ ህግ ነው። ይህ ማለት ለማንኛውም ህግ፣ ደንብ፣ መመሪያ እና ውሳኔ መሰረት ነው ማለት ነው። በየደረጃው የሚወጡ ህጎች፣ ደንቦች፣ መመሪያዎችና ውሳኔዎች ከህገመንግስቱ ጋር የሚቃረኑ መሆን የለባቸውም ማለት ነው። ስለሆነም ገና ከመጀመሪያው እነዚህን ውሳኔዎች የሚወስኑ አካላት ህጎች፣ ደንቦች ወዘተ ከህገመንግስቱ ጋር በማይቃረን መልኩ የማውጣት ግዴታ አለባቸው ማለት ነው። ስለሆነም ህገመንግስቱን እየተረጎሙ፣ የሚወስኑት ውሳኔም ከህገመንግስቱ ጋር በሚጣጣም መልኩ መሆኑን እያረጋገጡ እንደሚወስኑ ይጠበቃል ማለት ነው። ይሁንና እነዚህ ውሳኔዎች ከህገመንግስቱ ጋር በተጣጣመ መልኩ እንዲወሰኑ ቢጠበቅም አንዳንድ ጊዜ የሚወሰኑ ውሳኔዎች ከህገመንግስቱ መንፈስና አላማ ጋር የተጋጩ ወይም የተቃረኑ ናቸው በሚል ክርክር ሊነሳ ይችላል። ስለሆነም ውሳኔው ከህገመንግስቱ ጋር ይቃረናል ወይስ አይቃረንም በሚል አለመግባባት ተነሳ ማለት ነው። እንዲህ ባለ ጊዜ የህገመንግስት ትርጉም ጥያቄ ስለሚነሳ ጉዳዩ ስልጣን ላለውና ለሚወስነው አካል ይቀርባል።

ሕገ- መንግስትን ጨምሮ ማንኛውንም ህግ መተርጎም የራሱ የሆነ የመተርጎም ስርዓት፣ ዘዴ ወይም መርሆዎች እንዳሉት ይታወቃል። ይህን ተግባር አንዳንዶች አርት ነው ሲሉ ሌሎች ሳይንስ ነው የሚሉ አሉ። ለማንኛውም የህግ ድንጋጌ ትርጉም የሚያስፈልገው ግልጽ ሳይሆን ሲቀር ማለትም ድንጋጌው አሻሚ፣ ከሌሎች ህጎች ወይም ድንጋጌዎች ጋር ግጭት ሲፈጠር ወይም መጣጣም ሳይኖር ሲቀር ነው።

ማንኛውም የመተርጎም ተግባር መብትን እንዳይጥስ ወይም ከታሰበለት ትርጉም ተቃራኒ የሆነ ትርጉም እንዳይሰጥ ከፍተኛ ጥንቃቄ የሚጠይቅ ነው። በተለይም ህገ-መንግስት ተራ ሰነድ ባለመሆኑ፣ የህግ ሰነድ ብቻ ሳይሆን የፖለቲካ ሰነድ ወይም የህዝቦች የቃል ኪዳን ሰነድ በመሆኑ በሚተረጎምበት ወቅት በርካታ ጉዳዮችን ከግምት ማስገባት ይጠይቃል። ይህ ብቻም ሳይሆን ህገ-መንግስት በአጠቃላይ አነጋገር ለረጅም ዘመናት እንዲሰራ ተደርጎ የሚደነገግ ስለሆነ ህገመንግስትን የመተርጎም ስልጣን ሊኖረው የሚገባው አካል ማን ሊሆን እንደሚገባ፣ እንዲሁም ህገመንግስትን በመተርጎም ጊዜ ሊኖረው ስለሚገባው ሂደት በግልጽ መለየትና

መወሰን ያስፈልጋል። በዚህ ክፍል ህገመንግስትን የመተርጎም ስልጣን ያላቸው አካላትን በተመለከተ እንዲሁም ከህገመንግስት ትርጉም ጋር በተያያዘ ሊነሱ የሚችሉ ነጥቦችን ለማንሳት ይሞክራል።

የመወያያ ጥያቄ

- እያንዳንዱ ተማሪ የክልሉን ወይም የሌላ ክልል ህገ-መንግስት በማጥናት በአወጣጥ፣ በማሻሻል፣ በአተረጓጎም መርህ ላይ ከሌሎች ጋር በማነፃፀር ጠንካራ እና ደካማ ጎኑንን ለክፍል ተማሪዎች ያቀርባሉ።

7.1. ህገ መንግስት ለምን ይተረጎማል ?

ማናቸውም ፣ ህግ ወይም ፣ ህገ-መንግስት የመተርጎም ሥራ፣ አንድ መሠረታዊ ዓላማ እንዳለው ከላይ ተገልጿል። ከዚህ አንፃር ህገ መንግስት ትርጉም የሚሰጠው

ሀ. ግልፅ ለማድረግ (Clarity)

ህገ መንግስት በተፈጥሮ ዝርዝር ሕግ ሳይሆን ጥቅል ህግ እና መሠረታዊ መርህን የሚደነግግ የህጎች ሁሉ የበላይ ሕግ ነው። ማለትም ህገ መንግስት ጥቅል ህግ እንደመሆኑ መጠን እንደሌሎች ህጎች በጣም ግልፅ ሳይሆን ይችላል። ግልፅ ያለመሆን የቃላት፣ የአገላለጽ ወይም የሕጉ መንፈስ ግልጽነትን የሚመለከት ሊሆን ይችላል።

ህገ መንግስት ዝርዝር እና ተራ ከሆኑ መርሆዎች ይልቅ ውስብስብና አጠቃላይ በሆኑ ጽንሰ ጋሳቦች የተሞላ ነው። የህገ መንግስት ቋንቋ አጠቃላይ ከመሆኑም ባሻገር የቃላቶቹ ተፈጥሮ እና አቀማመጥ ህገ መንግስትን ከሌሎች ህጎች በእጅጉ ይለዩዋል። እንዲሁም የስነ ቋንቋ ጠበብቶች እንደሚናገሩት ቃላትም ሆነ ቋንቋ ከጊዜ ወደ ጊዜ ያድጋል፣ ይሻሻላል፣ ይቀየራል። ስለሆነም እነዚህን እና እነዚህን የመሳሰሉትን ግልፅ ለማድረግ ሕገ-መንግስትን የመተርጎም ስልጣን የተሰጠው አካል የህገ መንግስትን የመተርጎም ዘዴዎች ወይም መርህን በመጠቀም ግልፅ ለማድረግ ህገ መንግስትን ይተረጎማሉ።

ለ. ግጭት/ያለመጣጣም/ /Inconsistency/

አንዳንድ ጊዜ የተለያዩ የህገ መንግስት አንቀጾች ወይም ምዕራፎች አንዳቸው ከአንዳቸው ላይጣጣሙ ወይም በመካከላቸው ግጭት ሊፈጠር ይችላል። ይህ ያለመጣጣም ወይም ግጭት እንዲጣጣም የሚደረገው ሕገ መንግስቱን በመተርጎም ይሆናል። ይህ ብቻም ሳይሆን ህገ መንግስት በአብዛኛው የአለማችን አገሮችም ሆነ በኛም አገር የህጎች ሁሉ የበላይ ህገ እንደሆነ አስቀድመን ተመልክተናል። ይህ የበላይነት የሚረጋገጠው ከህገ መንግስት ጋር የሚቃረን ህግ፣ ልማዳዊ አሰራር፣ የመንግስት ውሳኔ ወዘተ ሳይኖር ሲቀር ነው። ካለም ዋጋ የማይኖረው ሲሆን ነው። ስለዚህ ይህን የግጭት መኖር ወይም ያለመኖር ለማረጋገጥ ጉዳዩን በመመርመር ሕገ መንግስትን የመተርጎም ስልጣን በኢፌዴሪ ህገ መንግስት አንቀጽ 84(2) መሠረት ለፌዴሬሽን ምክር ቤት ተሰጥቷል።

እስከ አሁን ያሉትን ውሳኔዎች ስንመለከት የሕጎች ሕገመንግስታዊ መሆን እና አለመሆን የሚመረመረው በአንቀጽ 83 (1) ስር እንደተደነገገው የሕገ መንግስት ጉዳይ ክርክር ሲነሳ (Concrete review) ማለትም ጉዳዮች ወይም ተከራካሪ ወገኖች ጉዳያቸው ለፌዴሬሽን ምክር ቤት ሲያቀርቡ ነው። በአጠቃላይ በሕጎችና በሕገ መንግስቱ መካከል ግጭት ስለመኖሩ የህገ መንግስት ጉዳይ ክርክር ሲቀርብ የፌዴሬሽን ምክር ቤት በኢፌዴሪ ህገ መንግስት አንቀጽ 83(1) መሠረት ህገ መንግስትን በመተርጎም ውሳኔ ይሰጥበታል።

በመሆኑም ከህገ መንግስቱ መርህ ጋር የሚቃረን ውሳኔ፣ ህግ፣ ወዘተ ሲኖር በህገ መንግስቱ አንቀጽ 83 (1) እንዲሁም አንቀጽ 9(1) እና (2) እና በአዋጅ ቁጥር 251/93 መሠረት ዋጋ የማይኖረው ስለመሆኑ ውሳኔ የመስጠት ስልጣን የፌዴሬሽን ምክር ቤት ነው።

ሐ. ክፍተትን ለመዝጋት

የህገ መንግስት ሰነድ በጣም በጥቅል አቀማመጥ ከመቀመጡ የተነሳ ህገ መንግስት የተወሰኑ ጉዳዮችን ብቻ ሊዘረዝር ይችላል። በአብዛኛውን ጉዳዮች መርህን ብቻ ሊያስቀምጥ ይችላል። ይሁን እንጂ ዝርዝር ጉዳዮችን ባይዝም አጠቃላይ ይዘቱ ወይም መንፈሱን ከሕገ መንግስቱ በመረዳት ህገ መንግስቱን መተርጎም ይቻላል። ለአብነት ያህል አጠቃላይ የኢኮኖሚ፣ የማህበራዊ፣ ባህላዊ ፖሊሲዎች ህገ መንግስታችን ከአንቀጽ 85 ቀጥሎ በምዕራፍ አስር ስር ተለይተው በአጭሩ ተቀምጠዋል። ይሁን እንጂ እነዚህ ድንጋጌዎች በጣም ውስንና ጥቅል

ሆነው በአጠቃላይ አቀማመጥ የተቀመጡ ናቸው። ስለሆነም ከነዚህ መርህ በመነሳት በዝርዝር ያልተቀመጡና ያልተሸፈኑትን ጉዳዮች አጠቃላይ የሰነዱን ይዘት በመፈለግ የመተርጎም ስልጣን ያለው አካል ሊተረጎም ይችላል። በእርግጥ ሕገ መንግስት መሻሻል እንደሚችል ሁሉ በቀላሉና በማናቸውም ጊዜ የሚሻሻል ባለመሆኑ በያንዳንዱ አገራት ነባራዊ የእድገት ሂደት በሕገ መንግስት ያልተሸፈኑ ጉዳዮች ትርጉም እየተሸፈኑ ይጨዳሉ። ለምሳሌ:- በአሜሪካን ህገ መንግስት ውስጥ ስለ “Judicial Review” የሚናገር ግልፅ ድንጋጌ ባይኖርም በሂደት ይህ መርህ በፍርድ ቤት በመዳበርና በማደግ እንደ አንድ ተቀባይነት ያገኘ የህገ መንግስት መርህ በአገሪቱ በማገልገል ላይ ይገኛል።

7.2. ሕገ-መንግስትን የመተርጎም ዓይነቶች

ህገ-መንግስትን የመተርጎም ዓይነቶች በመደበኛ፣ መደበኛ ያልሆነ እና ኢ-መደበኛ በማለት እንደቅደም ተከተላቸው “Formal”, “Informal” እና “Non-formal” ተብለው ይታወቃሉ።

መደበኛ ማለት ክርክር ተነስቶ የህገመንግስት ትርጉም በሚያስፈልግ ጊዜ፣ ትርጉም ለመስጠት ስልጣን በተሰጠው አካል የሚሰጠው ትርጉም ነው። መደበኛ ያልሆነ የሚባለው ሕገ መንግስትን ለመፈፀም በእለት ተዕለት ተግባር የመንግስት አካላት ህገ መንግስቱን ለመፈፀም የሚያከናውኑት ተግባር ነው። ሌላው ፍርድ ቤቶች ለምሳሌ ዋስትናን የሚመለከቱ ውሳኔዎች፣ በመያዝ ትዕዛዝ ፣ የንብረትን መብት በማስጠበቅ ወዘተ የሚወስኑ የፍርድ ቤት ውሳኔዎች ኢ-መደበኛ ውሳኔ ነው።

7.3. ህገ መንግስት ስለሚተረጎሙ አካላት

- ❖ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ-መንግስት የመተርጎም ስልጣን ለፌዴሬሽን ምክር ቤት መስጠቱ ከሌሎች አገሮች ጋር ሲነፃፀር የሚደገፍ ነው? ለምን?
- ❖ ህገ-መንግስት በመተርጎም ወይም በማስፈፀም ሂደት ውስጥ የፍ/ቤት ሚና ምንድን ነው?
- ❖ ከፍ/ቤት ጉዳዮች እንዴት ለህገ-መንግስት አጣሪ ጉባኤ ይመራል? ወይም ይለካል?

ባለፉት ሁለት አስርተ አመታት ህገ መንግስትን የመተርጎም ጥያቄ ከፍተኛ ትኩረት እያገኘ የመጣ ጉዳይ ሆኗል። ህገ መንግስትን ማን ይተርጎሙ? ተርጓሚው እንዴት ይዋቀራል?

ምን ዓይነት ስነ ስርዓት ይከተላል? የሚሉትን ጥያቄዎች አገሮች የየራሳቸውን የታሪክ፣ የባህል፣ የፖለቲካ እና የፍልስፍና ሁኔታዎች ግምት ውስጥ እያስገቡ ይወስናሉ።

በዓለማችን ያለው ሕገ መንግሥት የመተርጉም ሥርዓት በሁለት(ወይም በሶስት) ዋና ዋና ሥርዓቶች ይከፈላሉ። ይኸውም የተማከለ ሕገ መንግሥትን የመተርጉም ስርዓት (Centralized) እና ያልተማከለ (diffused)ወይንም (Decentralized) ሥርዓት፤ እንዲሁም የስዊስ ሞዴል የሚባል ከአንደኛው ስርዓት ጋር ተቀራራቢ የሆነ ስርዓት ናቸው። አንዳንዶቹ የስዊስ ሞዴልን ከተማከለ ስርዓት ጋር አጠቃለው ስለሚያቀርቡት በሁለት የሚከፈለው በዚህ ምክንያት ነው።

ሀ. ያልተማከለ ህገ-መንግስት የመተርጉም ስርዓት/Decentralized system/

ያልተማከለ የመተርጉም ሥርዓት የአሜሪካ ሥርዓት (American Model) ተብሎ ይታወቃል። ባልተማከለ ሕገ መንግሥትን የመተርጉም ሥርዓት ሕገ መንግሥትን የመተርጉም ሥልጣን የመደበኛ ፍርድ ቤት ነው። ማለትም መደበኛ ፍርድ ቤቶች ማንኛውንም ሕግ ወይንም የባለስልጣን ውሳኔ ከህገ መንግሥቱ ጋር የማይጣጣም ሆኖ ሲያገኘው ተፈፃሚነት እንዳይኖረው የሚያደርግበት ስልጣን ይሰጠዋል። ያልተማከለው ሥርዓት የሚከተሉ አገራት ስር አሜሪካ፣ ህንድ፣ ጃፓን እና ካናዳ የሚጠቀሱ ናቸው። በእነዚህ አገራት የህግ አውጪውንም ሆነ የአስፈፃሚው አካል ውሳኔ ህገ መንግስታዊ አይደለም በማለት ውድቅ ማድረግ ይችላሉ። የአስፈፃሚውንና የህግ አውጪውን ተግባር በዳኝነት ቁጥጥር (Subordination) ስር ማድረግ ያስፈልጋል በሚለው በተለመደው አስተሳሰብ መሰረት የመጣ ሞዴል ነው።

ሁሉም የህግ መንግስት ጥያቄ ለመደበኛው ፍርድ ቤት የሚቀርብ ቢሆንም በይዘቱ ግን በአገሮቹ መካከል ልዩነት አለ። አንዳንዶች ይህንን ስልጣን በሁሉም ደረጃ ለሚገኙ ፍርድ ቤቶች የሚሰጡ ሲሆን (አሜሪካ) አንዳንዶች ደግሞ ለከፍተኛ ወይም ለጠቅላይ ፍርድ ቤት የሚሰጡ ናቸው (ምሳሌ ህንድ)። በሌላ በኩል በጉዳዩ ላይ የጠቅላይ ፍርድ ቤት ብቻ ውሳኔ እንዲሰጥበት የሚያደርጉም አሉ (ምሳሌ አየርላንድ)።

ለ. የስዊስ ሞዴል

ይህ ሞዴል ከመጀመሪያው ስርዓት ጋር የሚቀራረብ ነው። የፍርድ ቤት አካል የሆነው የፌዴራል ከፍተኛው ፍርድ ቤት በካንቶኖች /የስዊስ ፌዴሬሽን አባላት የሆኑ ራስ ገዝ ግዛቶች/ የሚወጡ ሕግጋት ሕገ መንግስታዊነት ላይ ስልጣን አለው። ማለትም ከህገመንግስቱ ጋር የሚጋጩ ወይም የሚቃረኑ ናቸው በማለት ሊሸራቸው ይችላል። ይሁንና ፍርድ ቤቱ በፌዴራል ሕግጋት ላይ ግን ይህ ዓይነቱ ሥልጣን የለውም። ከዚህ በተጨማሪ የፌዴራል ከፍተኛው ፍ/ቤት በፌዴራል እና በክልል መንግስታት መካከል ወይም በክልል መንግስታት መካከል በሚነሱ የሥልጣን ክልል ግጭቶች ላይ የዳኝነት ሥልጣን ያለው ሲሆን፤ በዜጎች ሕገ መንግስታዊ መብቶች ላይ ተመስርተው በሚነሱ አቤቱታዎች ላይም የዳኝነት ሥልጣን ይኖረዋል። በእነዚህ ሁሉ ሁኔታዎች ፍ/ቤቱ የሚጠቀመው በፌዴራል ምክር ቤቱ የወጡ ሕግጋትን እና ገዢ ድንጋጌዎችን እንዲሁም በም/ቤቱ የፀደቁ ዓለም ዓቀፍ ሥምምነቶች ነው። ፍርድ ቤቱ የፌዴራል ህጎችን ህገመንግስታዊነት የመመልከት ስልጣን እንዳይኖረው የተደረገበት ምክንያትም የስዊስ ሕዝቦች በፌዴራል የሕግ ማውጣት ሥልጣን እና በፌዴራል ሕግጋት ላይ በውሳኔ ሕዝብ /ማለትም አስገዳጅ ወይም አማራጭ ሕዝብ ውሳኔ እና በሕዝባዊ ተነሳሽነቶች አማካኝነት ቀጥተኛ የፖለቲካ ቁጥጥር ማድረግ ስለሚችሉ ነው። ስለሆነም በስዊዘርላንድ የፌዴራል ሕግጋት ሕገ መንግስታዊነት አስመልክቶ የመተርጎም ሥልጣን ያላቸው ፍርድ ቤቶች ሣይሆኑ ሕዝቡ ነው።

ሐ. የተማከለ ህገ-መንግስትን የመተርጎም ስርዓት/Centralized System/

የተማከለ ሕገ መንግሥትን የመተርጎም ሥርዓት ከሁለተኛው የአለም ጦርነት በኋላ በአውስትራሊያዊው ምሁር ሐንስ ኬልሰን በአውስትራሊያ እየዳበረ የመጣ ሥርዓት በመቀጠልም ከእንግሊዝ እና ከፈረንሳይ በስተቀር በሌሎች አውሮፓ አገሮች ተቀባይነት ያገኘ ሥርዓት ነው። ይህ ስርዓት የሕገ መንግሥት ፍርድ ቤትን የሚጠቀም ሥርዓት ነው። አብዛኛውን ጊዜ የጀርመን የሕገ መንግሥት ፍርድ ቤት እንደአብነት ይጠቀሳል። በተማከለው ሥርዓት ስር ጀርመን፣ አውስትራሊያ የምስራቅ እና የሴንትራል አውሮፓ አገራት እና ደቡብ አፍሪካ ይገኙበታል።

ጀርመን በዚህ አይነተኛ ምሳሌ ናት። ይህ ፍርድ ቤት ከመደበኛ ፍርድ ቤት በተለየ መልኩ ከፍተኛ ዋጋ ያላቸው ህገ መንግስታዊ ጉዳዮችን በጭብጥነት ይዞ የሚመረምር ልዩ ፍርድ ቤት ነው። እንደ መጀመሪያው የፍርድ አይነት ቤት ስነ ስርዓት ሳይሆን ልዩ ስነ ስርዓትን የሚከተል ነው። መደበኛ ወይም ሌሎች ፍርድ ቤቶች የህገ መንግስት ጥያቄ (ትርጉም) ሲገጥሟቸው መመሪያ እንዲሰጥበት ጉዳዩን የሚልኩትም ለዚሁ ፍርድ ቤት ነው። ዳኞች ለተወሰነው ጊዜ በተለያዩ አካላት ሲመረጡ፤ በዚህ ፍርድ ቤት ለ12 ዓመታት የሚያገለግሉ 16 ዳኞችን ሁለት ምክር ቤቶች (Bundsrat) እና (Bondstag) የሚሾሟቸው ናቸው። የልዩ ፍርድ ቤቱ መሰረቱም ያለፈው ኢ-ፍትሐዊ የአገዛዝ ዘመን ('unjust regime) ተመልሶ እንዳይመጣ ህገ መንግስቱን (በጀርመን Basic Law) ለማስጠበቅ ነው።

የኢትዮጵያ አቋም

ከፍ ሲል ከተመለከትናቸው ጥቅል ሞዴሎች የኢትዮጵያው አቋም የተለየ ነው። በዚህ ጉዳይ ላይ ልዩነቶች የሚነሱት ከየአገሩ የግል ተጨባጭ ሁኔታ በመነሳት በመሆኑ የእያንዳንዱ አገር በራሱ የተለየ እንደመሆኑ መጠን የኢትዮጵያ ሞዴልም ከአገሪቱ ተጨባጭ ሁኔታ በመነሳት የተቀረጸ ነው። ይኸውም በህገመንግስቱ አንቀጽ 62(1) እንደተመለከተው፤ እንዲሁም አንቀጽ 83(1) እንደተደነገገው ሕገመንግስቱን የመተርጎም ስልጣን ያለው መደበኛ ፍርድ ቤት ወይም ሕገ መንግስታዊ ፍ/ቤት ሳይሆን ከፌዴራል ም/ቤቶች አንዱ የሆነው የፌዴሬሽን ም/ቤት ነው።

ይሁንና የሕገ መንግስታዊ ትርጉም ሥራ በፌዴሬሽን ም/ቤት ብቻ የሚሰራ አይደለም። ከእርሱ በተጨማሪ ሕገ መንግስታዊ ክርክሮችን የማጣራት እና የውሳኔ ሐሳቦችን ለፌዴሬሽን ም/ቤት የማቅረብ ሥልጣን የተሰጠውን የሕገ መንግስታዊ ጉዳዮች አጣሪ ጉባኤም በህገመንግስቱ አንቀጽ 82(1) መሰረት ተቋቁሟል። በሁሉም ሕገ መንግስታዊ ክርክሮች ላይ የመወሰን ሥልጣን ያለው የፌዴሬሽን ም/ቤት ቢሆንም፤ ሕገ መንግስታዊ ክርክሮችን በቅድሚያ የማጣራቱ ስራ በሕገ መንግስቱ በተቋቋመው የሕገ መንግስት ጉዳዮች አጣሪ ጉባኤ ይሰራል።

የሕገ መንግስት ጉዳዮች አጣሪ ጉባኤ አሥራ አንድ አባላት ያሉት ነው። ሰብሳቢውና ምክትል ሰብሳቢው የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ፕሬዚዳንትና ምክትል ፕሬዚዳንት ሲሆኑ፤ ከዚህ በተጨማሪ በተወካዮች ምክር ቤት ተመርጠው በሪፐብሊኩ ፕሬዚዳንት የሚሾሙ 6

የህግ ባለሙያዎች እና ከፌዴሬሽን ምክር ቤት የሚውጣጡ ሶስት አባላት ያሉበት ነው። (አንቀጽ 82(2))

ህገ መንግስቱን የኢትዮጵያ ብሔር፣ ብሔረሰቦች እና ህዝቦች ተስማምተው ሲያወጡት የህግ ጉዳዮችን የተመለከቱ ከመሆናቸው በተጨማሪ የተበላሸውን የታሪክ፣ ባህል፣ ፖለቲካ፣ ማህበራዊ ግንኙነት በአዲስ መልክ ለማደስ መስማማታቸውን በሌላ ዕሁፍ ተመልክተናል። ስለሆነም የህገ መንግስቱ ጉዳይ የህግ ጉዳይ ብቻ ሳይሆን ከህግ በላይ የሆኑ ጉዳዮችን የያዘ ነው። ከዚህ አንጻር ህገ መንግስቱን መተርጎም ቢያስፈልግ ራሳቸው ሊሚወክሉት ነገር ግን በታዋቂ የህግ ባለሙያዎች በሚታገዝ የፌዴሬሽን ምክር ቤት እንዲተረጎም ማድረግ ተገቢ ነው በሚል የተመረጠ ስርአት ነው።

በኢትዮጵያ ህገመንግስትን የመተርጎም ጉዳይ ከመደበኛ ፍርድ ቤት ለምን ይወጣል? በሚል አንዳንድ ምሁራን ጥያቄ እንደሚያነሱ ይታወቃል። ይሁንና በዚህ ሰነድ እንደተመለከትነው የተማከለውን ስርአት የሚከተሉ እንደጀርመን ያሉ አገሮች መደበኛ ፍርድ ቤቶች ህገመንግስትን የመተርጎም ስልጣን የላቸውም። ህገመንግስትን ለመተርጎም ተብለው የተቋቋሙ የህገ መንግስት ፍርድ ቤቶች ብቻ ነው። ማለትም ህገ መንግስትን የመተርጎም ስልጣን የፍርድ ቤቶች ሳይሆን የህገ መንግሥት ፍርድ ቤቶች ብቻ ነው። በመሆኑም የህገ መንግስትን ትርጉም ለፍርድ ቤት ያለመተው ከኢትዮጵያ በፊት በርካታ የዳበረ ዲሞክራሲ ያለባቸው አገሮች ዘንድ ተቀባይነት ያገኘ በመሆኑ እንደልዩ ሁኔታ ሊቆጠር የሚገባው አይደለም። ይልቁንም መሠረታዊው ነገር ከሌላኛው አንዱ ሲመረጥ ምክንያቶቹ፣ የአገራት የታሪክ እድገት፣ የህገ መንግሥት ትርጉም ታሪካዊ አመጣጥን እና የህገ መንግስቱን የተለዩ ባህሪ ከግምት ማስገባትን ይጠይቃል። የህገ መንግስቱን አንቀፅ 8፣ 61 ስንመለከት የስልጣኑ ባለቤት የተመረጠው በአግባቡ ምክንያታዊ በሆነ መልኩ መሆኑን እንረዳለን።

7.4. የኢፌድሪ ህገ መንግስት አተረጓጎም ሂደት እና የፌዴሬሽን ምክር ቤት ሚና

የህገመንግስት ትርጉም ጥያቄ በሚነሳበት ጊዜ በመጀመሪያ የሚቀርበው ለህገመንግስት አጣሪ ጉባኤ እንደሆነ ህገመንግስቱም ሆነ ዝርዝር ህጎች ሲነበቡ የሚያስረዱት ነው። ይሁንና ምን ዓይነት ጉዳይ ነው «የህገመንግስት ትርጉም» በሚል ማእቀፍ ውስጥ ጥያቄ ሊቀርብበት የሚችለው ጉዳይ የሚለውን በሚመለከት ግልጽ ግንዛቤ ሊያዝ ይገባል።

አንቀፅ 83(1) ርዕሱ ህገ መንግስትን ስለመተርጎም በሚለው ውስጥ የትርጉም ጥያቄ ሊነሳ የሚችለው ህገመንግስታዊ ክርክር ሲነሳ እንደሚሆን ያመለክታል። ክርክር ባልተነሳበት ጊዜ ህገ መንግስቱን መተርጎም ‘Abstract Review’ ሊባል የሚችል ሆኖ አንድን ጉዳይ (ክርክር) በመጥቀስ የሚፈፀም አይሆንም። ክርክር ላይ ተመስርቶ የሚሰጥ ትርጉም Objective Review ተብሎ ይጣራል። ይሁንና ክርክሩ በአሜሪካ እንዳለው በፍርድ ቤት በሚነሳ ክርክር መነሻ ብቻ እንዳልሆነ በቀጣይነት ከወጡት ዝርዝር ህጎች መረዳት እንችላለን።

ህገመንግስቱን ተከትሎ የህገመንግስት አጣሪ ጉባኤን ለማቋቋም አዋጅ ቁጥር 250/93፤ እንዲሁም የፌዴሬሽን ምክር ቤትን ለማጠናከር በወጣው አዋጅ ቁጥር 251/93 ላይ ዘርዘር ያሉ ድንጋጌዎችን እናገኛለን።

በህገመንግስቱም ሆነ በዝርዝር ህጎቹ ቃል በቃል እንደተቀመጠው አጣሪ ጉባኤው ህገመንግስታዊ ጉዳዮችን አጣርቶ ለምክር ቤቱ እንደሚያቀርብ ያስቀምጣል። ይሁንና ህገመንግስታዊ ጉዳዮችን የማጣራት ስራ የሚጀምረው በምን ሁኔታ እንደሆነ በግልጽ አያስቀምጥም። እርግጥ በዚያው ህገመንግስት ንሑስ አንቀጽ 2 ላይ ከህገመንግስቱ ጋር ይቃረናሉ በሚል ጥያቄ ሲቀርብለት መርምሮ ለፌዴሬሽን ምክር ቤቱ እንደሚያቀርብ ያስቀምጣል። ስለሆነም ከዚህ በመነሳት የህገመንግስት ክርክር ጥያቄ ስለሆነም የህገመንግስት ትርጉም ጥያቄ የሚነሳውና የሚታየው ሌሎች ህጎች ከህገመንግስቱ ጋር የሚቃረኑ በሆነ ጊዜ ነው ወደሚል ድምዳሜ ያመራል። በዚሁ አዋጅ ላይ ለአጣሪ ጉባኤው አቤቱታ የሚቀርቡበትን መንገድ በሚመለከት የቀረቡትን ዝርዝር ድንጋጌዎች ስንመለከትም ከዚህ በላይ ከተቀመጠው የተለየ ድምዳሜ ላይ አንደርስም።

ለህገመንግስት አጣሪ ጉባኤው የህገመንግስት ትርጉም ጥያቄ ሊቀርብ የሚችለው በሶስት መንገዶች እንደሆነ ከአዋጅ ቁጥር 250 መረዳት እንችላለን።

1. በፍርድ ቤት ክርክር ያለ እንደሆነ በፍርድ ቤቱ ወይም ከተከራካሪዎች በአንዱ ሊቀርብ እንደሚችል በህገመንግስቱም ሆነ በዝርዝር ህጉ ላይ ተቀምጦ እናገኛለን። (አንቀጽ 21) በፍርድ ቤት የህገመንግስት ክርክር ጉዳይ ሊነሳ የሚችለው እንዴት ነው የሚለውን በሚመለከት አንደኛው አማራጭ ጉዳዩን ፍርድ ቤት ሊፈታ የሚገባው ዝርዝር ህጎችን

መሰረት አድርጎ ነው። ስለሆነም አንዱ ጥያቄ ሊነሳበት የሚችልበት ሁኔታ ዝርዝር ህጎች በህገመንግስቱ ከተቀመጠው መብት ጋር ይጋጫሉ በሚል ክርክር የተነሳ እንደሆነ ነው።፤ ከዚህ ውጭ ፍርድ ቤት ወደአጣሪ ጉባኤው ጉዳዮችን የሚልክበት ሁኔታ አይታይም። አንድ የህገመንግስት ድንጋጌን በሚመለከት ተጠቅሶ የሚደረግ ክርክር ካለ ይህንን በሚመለከት ፍርድ ቤቱ የራሱን ትርጉም ሰጥቶ ውሳኔ ከመስጠት የሚያግደው አይደለም። ይሁንና ፍርድ ቤቱ ህገመንግስቱን በመተርጎም የሚሰጠውን ውሳኔ በሚመለከት ተከራካሪው ወገን ቅሬታ ካለውና ህገመንግስቱ ባግባቡ አልተተረጎመም ብሎ የሚያምን ከሆነ ጉዳዩን ለአጣሪ ጉባኤው ሊያቀርብ ይችላል።

2. ሁለተኛው አማራጭ ለፍርድ ቤት ክርክር ባይቀርብም በማንኛውም የመንግስት አካል የተሰጠ ውሳኔ መብቱ ተጣስ ብሎ በሚቀርብ ማመልከቻ፤ በአንቀጽ 23 ከፍርድ ቤት ውጭም ቢሆን ጥያቄው መብቱ ተጣስ በሚል ወገን ለአጣሪ ኮሚቴው እንደሚቀርብ ያመለክታል።
3. የፌዴራል ወይም የክልል ምክር ቤት ከአንድ ሶስተኛ አባላት በላይ በሆኑ ወይም በአስፈጻሚው አካል ህገመንግስቱን ትርጉም የሚመለከት ጥያቄ ሲቀርብ ነው።አንቀጽ 23 (4) በፍርድ ሊወሰን የማይችል የህገመንግስት ትርጉም ጥያቄ አንድ ሶስተኛ በሆኑ የፌዴራል ወይም የክልል ምክር ቤት አባላት ወይም በአስፈጻሚው አካል ሊቀርብ ይችላል።

በዚህ ድንጋጌ አንድን ህግ ከህገመንግስቱ ጋር ተቃራኒ በሚሆንበት ጊዜ ማቅረብ እንደሚቻል በህገመንግስቱ ቢቀርብም፤ በዚህ ዝርዝር ህግ ውስጥ ግን ህጉ ተቃራኒ በሚሆንበት ጊዜ ህገመንግስታዊ ጥያቄ ሊነሳ እንደሚችል አያመለክትም። ይሁንና ከዚህ በላይ ከቀረበው አጠቃላይ ክርክር በመነሳት የህገመንግስት ትርጉም ጥያቄ ዝርዝር ህግም ከህገመንግስቱ ጋር ሲጋጭ ሊነሳ እንደሚችል ታሳቢ ባደረገ መልኩ የቀረበ ስለሆነ፤ ህግ ማለት ምንድነው የሚለውን ማየት አስፈላጊ ነው።

ከዚህ አንጻር ህግ ምንድነው የሚለውን በዝርዝር ህጎቹ ትርጉም ለመስጠት ተሞክሯል። እዚህ ላይ በፌዴሬሽን ምክር ቤት ማጠናከሪያ አዋጅ እና በአጣሪ ጉባኤ ማቋቋሚያ አዋጅ መካከል ህግን ከመተርጎም አንጻር ልዩነቶች እንዳሉ መረዳት ይቻላል። በፌዴሬሽን ምክር ቤት ማጠናከሪያ አዋጅ ህግ ማለት አዋጅን፤ ደንብን፤ መመሪያን የሚያካትት ተደርጎ ሲተረጎም፤ በአጣሪ ጉባኤው ማቋቋሚያ አዋጅ ላይ ግን መመሪያን አያካትትም። ይሁንና አዋጅ ቁጥር 251

የፌዴሬሽን ማጠናቀሪያ አዋጅ ከ250 ቀጥሎ የወጣ ስለሆነ ገዢ የሚሆነው ይህ ህግ ነው ሊባል ይችላል።

በዚህ አዋጅ አንቀጽ 17(2) ውስጥ ደግሞ አጣሪ ጉባኤው ከህገመንግስቱ ጋር ይቃረናል ተብሎ የሚቀርብለትን ህግ ወይም የመንግስት ባለስልጣን ውሳኔ የሚል ነገር አለው። የመንግስት ባለስልጣን ውሳኔ በህግ ትርጉም ውስጥ ያልገባ ነው። ከዚህ አንጻር እንዲህ አይነት ጉዳዮች በፍርድ ቤት ደረጃ ይታያሉ ወይስ አሁን ባለው መልክ ለውሳኔ ይቀርባሉ የሚለው ወደፊት በተግባር ጁሪስፕሩዳንሱ እያደገ ሲሄድ የሚታይ ነው።

የፌዴራል ሕገ መንግስቱ በፌዴሬሽን ምክር ቤት እና በሕገ መንግስት ጉዳዮች አጣሪ ጉባኤ መካከል ያለውን የስልጣን ክልል በግልፅ ለይቶ ያስቀመጠ ቢሆንም፤ ሕገ መንግስቱን የመተርጎም ሥልጣን ሊኖረው የሚችለውን ደረጃ እና ይዘት አስመልክቶ በዝምታ አልፎታል። አንቀጽ 62/1/ "ሕገ መንግስታዊ ክርክር ጉዳይ ሲነሳ በፌዴሬሽኑ ምክር ቤት ውሳኔ ያገኛል" ተብሎ ከሰፈረው ጋር ተጣምሮ ሲነበብ ሕገ መንግስቱን ለመተርጎም ያለውን የሥልጣን አድማስ ለሕገ መንግስታዊ ክርክሮች ብቻ ለመወሰን የተፈለገ ይመስላል። በተጨማሪም "ጉባኤው በፌዴራሉ መንግስትም ሆነ በክልል ሕግ አውጪ አካላት የሚወጡ ሕጎች ከዚህ ሕገ መንግስት ጋር ይቃረናሉ የሚል ጥያቄ ሲነሳና ጉዳዩም በሚመለከተው ፍርድ ቤት ወይም በባለ ጉዳዩ ሲቀርብለት መርምሮ ለመጨረሻ ውሳኔ ለፌዴሬሽን ምክር ቤት ያቀርባል "ብሎ በሚደነግግው አንቀጽ 84/2/ መሠረት ሕገ መንግስታዊ ክርክሮች የሚባሉት የሕጎችን ሕገ መንግስታዊነት አስመልክቶ የሚነሱ የፍርድ ቤት ክርክሮችን ብቻ የሚመለከቱ መሰለው ሊታዩ ይችላሉ።

በሌላ በኩል ሕገ መንግስቱን የመተርጎም ሥልጣን አድማስ በፌዴሬሽን ምክር ቤት እና በሕገ መንግስት ጉዳዮች አጣሪ ጉባኤ አሠራር ሂደት በተገኙት ተሞክሮዎች እና ስነ ሕጋዊ መርሆች አንፃር ሰፋ ያለ ትርጓሜ እያገኘ ያለ ይመስላል። ለምሳሌ በስልጤ ጉዳይ እነዚህ ሁለት የሕገ መንግስታዊ ዳኝነት አካላት ግለሰቦች የማህበረሰባቸው ማንነት እውቅና እንዲያገኝ የሚቀርቡትን አቤቱታ ተቀብለው በአቤቱታው ላይ የዳኝነት ሥልጣን አከናውነዋል። በተጨማሪም የጠ/ሚ/ጽ/ቤት የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ለሁሉም የፌዴሬሽኑ ክልላዊ መንግስታት ወጥ የሆነ የቤተሰብ ሕግ ማውጣት ይችላል ወይስ አይችልም በማለት ያነሳውን ጥያቄ አስተናግዷል።

በመሆኑም ለሕገ መንግስት የመተርጎም ሥልጣን አድማስ ሰፋ ያለ ትርጉም የሚያላብሰው የሕገ መንግስታዊ አጣሪ አካላት እንደዚህ ዓይነት ጉዳዮች ተቀብለው የዳኝነት ሥልጣናቸውን በእነዚህ ጉዳዮች ላይ የመተግበራቸው እውነታ ነው።

አጣሪ ጉባኤው በዚህ መልኩ የሚቀርብለትን ጥያቄዎች መሰረት አድርጎ ህገመንግስቱን መተርጎም፣ ወይም ህጉን ወይም ደንቡን ማሻሻል የሚያስፈልግ ሆኖ ከተገኘ ለፌዴሬሽን ምክር ቤት ያቀርባል ማለት ነው።

አጣሪ ጉባኤው ህገመንግስቱን መተርጎም አስፈላጊ ሆኖ ካላገኘው ጉዳዩን በዚያው ይመልሰዋል። ይሁንና ማንኛውም ወገን በአጣሪ ጉባኤው በሚሰጠው ውሳኔ ቅር ከተሰኘ ይግባኝ ለፌዴሬሽን ምክር ቤት አቅርቦ እንዲታይ ማድረግ ይችላል።

ጉዳዩ በፍርድ ቤት ላይ በሚታይ ጉዳይ ከሆነና አቤቱታው የቀረበው በራሱ በፍርድ ቤቱ ከሆነ፣ የተያዘው ጉዳይ ሳይወሰን በእንጥልጥል እንዲቆይ ያደርጋል። በሌላ በኩል ጥያቄው የቀረበው በፍርድ ቤት ሳይሆን በተከራካሪው ወገን አመልካችነት ከሆነ፣ እንደሁኔታው አጣሪ ጉባኤው የፍርድ ቤት ክርክሩ በእንጥልጥል እንዲቆይ ትእዛዝ መስጠት ይችላል።

በመጨረሻም በህገመንግስቱ በአንቀጽ 84(2) እንደተደነገገው የፌዴሬሽን ምክር ቤት ሕገ መንግሥትን በመተርጎም የፌዴራሉም ሆነ የክልል ሕጎች ከህገ መንግሥቱ ጋር የማይቃረኑ መሆናቸው እና አለመሆናቸው ላይ የመጨረሻ ውሳኔ ይሰጣል።

7.5. የህገ መንግስት አተረጓጎም መርሆዎች

ህገ-መንግስትን በመተርጎም ተግባር ላይ የሚውሉት መርሆዎች በአብዛኛው የተለመደውን አጠቃላይ የህግ ትርጉም ንድፈሀሳቦችን በመከተል ነው።

በአዋጅ ቁጥር 251 አንቀጽ 7 ንኡስ አንቀጽ 1 የፌዴሬሽን ምክር ቤት የህገመንግስት አተረጓጎም መርሆዎችን ለይቶ ስራ ላይ ማዋል እንደሚችል ያስቀምጣል። ከዚህ በተጨማሪ በንኡስ አንቀጽ 2 በተለይ የሰብአዊ መብትና ነፃነትን የሚመለከት ትርጉም ሲኖር ኢትዮጵያ

የተቀበለቻቸው አለም አቀፍ የሰብአዊ መብት የሚመሩባቸው መርሆዎች ጋር በተጣጣመ መንገድ መተርጎም እንዳለበት ይደነግጋል።

ሀገራችን የህገ-መንግስት ትርጉም ጥያቄን ማስተናገድ የጀመረችው ከቅርብ ጊዜ ወዲህ በመሆኑና ተግባሩም በተግባር ያልዳበረ በመሆኑ በዚህ ነጥብ ላይ በተለይ የሀገራችን መርህ ነው ለማለት የሚቻል መርህ ማግኘት ያስቸግራል። ይሁንና የተሟላ ባይሆንም በህግ አተረጓጎም ዘንድ ተግባራዊ ሊደረጉ የሚችሉ መርሆዎች በየቦታው ተጠቅሶ እናገኛለን። ከእነዚህ መካከል በአዋጅ ቁጥር 251/93 አንቀጽ 9 ዝርዝር ህጉ ህገመንግስታዊ ነው ከሚል ግምት በመነሳት ህገመንግስታዊ አይደለም የሚለው እንዲያስረዳ የሚጠይቅ መሆኑ፣ እንዲሁም በአንቀጽ 12 ድንጋጌው ህገመንግስታዊ አይደለም ከተባለ፣ ተፈጻሚነት የሚኖረው ያንኑ ድንጋጌ ብቻ የሚመለከት እንጂ እንዳለ የህግ ሰነዱን እንዳልሆነ፣ በአንቀጽ 16 (2) ምክር ቤቱ ህገመንግስታዊ አይደለም ብሎ ከመወሰን ህጉን ላወጣው ክፍል ህጉን እንዲሰርዝ ወይም እንዲያሻሽል መመሪያ ሊሰጥ የሚችል መሆኑ እናገኛለን።

ከሌሎች አገሮች ህገመንግስትን በመተርጎም ያሉ ልምዶችን ማየት ለአተረጓጎሙ ጠቃሚ ሊሆኑ ይችላሉ። ከዚህ አንጻር የሚከተሉት የተለያዩ አገሮችን ልምድ የሚያሳዩ ናቸው።

- የህገ መንግስታዊ ጭብጥ አግባብነት፤ በተነሳው ህገ-መንግስታዊ ጥያቄ ላይ ምላሽ ለመስጠት በስፋት እና ጠቅላላ ውይይት ውስጥ ከመግባት ጭብጡን ብቻ ለይቶ መመርመር ላይ የሚያተኩር ነው። (Reference of constitutional issue)
- የህገ መንግስታዊነት ግምት ፡- የወጣ ህግ ህገ-መንግስታዊ ነው የሚል መነሻ መያዝና ክርክር /ወይም ጥያቄ/ የሚያቀርበው ወገን በተቃራኒው ኢ-ህገ-መንግስታዊ ነው የሚለውን እንዲያስረዳ ማድረግ (Presumption of constitutionality)
- ነጣጥሎ መመልከት፡- የአንድ አዋጅ የተወሰነ ድንጋጌ ብቻ ኢ-ህገ መንግስታዊ ከሆነ አዋጅ በአጠቃላይ ሳይሻር ያ ተቃራኒ የሆነውን ድንጋጌ ብቻ መሻር (Doctrine of Severability)
- ብዙ ትርጉሞች፡- አዋጁ ህጉ በርካታ ትርጉም የያዘ ከሆነ አዋጁን ሊያፀናውና ከህገ-መንግስቱ ጋር የሚጣጣመውን ትርጉም እንዲመረጥ ማድረግ (Principle of conformity)

- ተመጣጣኝነት:- የህገ-መንግስት ትርጉም ሲሰጥ የሰብአዊ መብት ገደብ የሚያስከትል ከሆነ ጉዳዩ ሊጠብቀው እስከሚገባው እሴት ሰብአዊ መብት ድረስ ብቻ ተወስዶ መተርጎም አለበት (Principle of proportionality)
- የህገ-መንግስት አንድነት:- የህገ መንግስት ጠቅላላ ድንጋጌ አንድ ራዕይ፣ እሴት እና ውጤት አለው ብሎ ማሰብ ያስፈልጋል። ሁሉም አይነት የጋብቻ መብቶች ተመሳሳይ ውጤት እና ግብ አላቸው ብሎ እንደማሰብ ነው። (unit of the constitution)

የህግ ተርጓሚው አካል በተለይ የሰብአዊ እና መብቶችና ነፃነቶችን ድንጋጌ በሚተረጎምበት ጊዜ ከላይ ለተዘረዘሩትን ንድፈ ሀሳቦች እና መርሆዎች በተናጠል ወይም በጣምራ/ተመራጭ/ሊጠቀምባቸውና የህገ-መንግስቱንና የሀገራችንን ራዕይ በሚያሳካ መልኩ ህይወት ሊሰጠው ይችላል።

7.6. የትርጉም ውጤት

በአሜሪካን ሀገር በፌዴራል ጠ/ፍ/ቤቱ የተሰጠ የህገ-መንግስት ትርጉም ለሁሉም አካላት አስገዳጅ ነው። በጀርመን የተመለከትን እንደሆነም የህገ-መንግስት ፍርድ ቤት የሰጠው ውሳኔ የህግ ክፍል ያለው ነው።

ወደ ሀገራችን ስንመለስ በፌዴሬሽን ምክር ቤት የተሰጠ የህግ ትርጉም ውጤቱ ምን እንደሚሆን በአ.ቁ. 251/93 አንቀጽ 11 ላይ ተደንግጓል። በዚህ መሰረት የተሰጠ ውሳኔ ለዚህ ተግባር በሚዘጋጀው ልዩ መጽሔት መውጣት ያለበት ሲሆን ውሳኔው በሚነሱ ተመሳሳይ ጉዳዮች ላይ አስገዳጅነት ባህሪ አለው። ስለሆነም በፌዴሬሽን ምክር ቤት የሚሰጡ የህገ መንግስት ትርጉም ውሳኔዎች በተመሳሳይ ጉዳይ ላይ በሁሉም ሹሞች/አካላት/ ላይ ተፈፃሚ ናቸው። በህግ አውጪው ከወጡት ህጎች የበላይ የሆነ፣ ነገር ግን ከህገ -መንግስት ስር የሆነ የህግ ውጤት ያለው ውሳኔ ነው ለማለትም ይቻላል። ስለሆነም ህገ መንግስታዊ አይደለም የተባለ የህግ አውጪው ድንጋጌ ወይም ህጎች ተፈፃሚ አይሆኑም ማለት ነው። የፌዴሬሽን ምክር ቤት ይህ ውሳኔ ወደ ጎሳ (Retroactively) ተመልሶ እንዲያገለግል ካልወሰነ በስተቀርም ውሳኔው ውጤት የሚኖረው ከተሰጠበት ቀን አንስቶ ወደፊት ነው።

በሌላ በኩል ቀሪ የፍትህ አካላት በተለይ የዳኝነት አካሉ ከላይ በተመለከተው አግባብ የሚሰጠው የህገ-መንግስት ትርጉም ጥያቄ ውጤት የሚኖረው በቀረቡበት ተከራካሪ ወገኖች ላይ እና በተያዘው ጉዳይ ላይ ብቻ ነው። ይሁንም እንጂ የፌዴራል ጠቅላይ ፍ/ቤት በሰበር ስልጣኑ ሰብአዊ መብቶች በተመሳሳይ መልኩ የሚሰጡ ውሳኔዎች ባለጉደዮች በሁሉም ፍርድ ቤቶች ዘንድ አስገዳጅ መሆኑን መዘንጋት አያስፈልግም።

7.7. ህገ መንግስትን በመተርጎም ሂደት የፍርድ ቤቶች ሚና

የፌዴሬሽን ምክር ቤት የህገ መንግስት ትርጉም ለመስጠት ስልጣን ያለው ሲሆን የሌሎች የፍትህ አካላት ስልጣን ምንድን ነው? የትርጉሙ ውጤት ምንድን ነው? የሚሉትን ማንሳት ተገቢ ነው።

በህገ መንግስቱ ላይ እንደተመለከተው የህገ መንግስት ትርጉም ጥያቄ ሁለት ወሰኖች አሉት

1. ህገ መንግስቱን በራሱ መተርጎም ሲያስፈልግ
2. በህግ አውጪው የወጡ ህጎችን ህገ መንግስታዊነት ለማረጋገጥ በሚቀርቡ ጥያቄዎች ላይ በትርጉም መወሰን ሲያስፈልጉ ናቸው።

የመጀመሪያው በአንቀፅ 61 ላይ የተመለከተ ሲሆን ሁለተኛው በአንቀፅ 84 ስር የተመለከተ ነው።

የመጀመሪያውን ነጥብ አስመልክቶ የህገ መንግስቱን ድንጋጌ ስንመለከት አቀራረቡ በዚህ ነጥብ ላይ ብቸኛ ውሳኔ ሰጭ የፌዴሬሽን ምክር ቤት ነው ለማለት አይመስልም። የመሰረታዊ ሰብአዊ መብቶችና ነፃነቶችን የማስፈፀም ግዴታ ሌሎች የፍትህ አካላትም (ፍርድ ቤት) አለባቸው። ህገ መንግስቱን ለማስፈፀም ደግሞ መተርጎም ይኖርባቸዋል። ለምሳሌ ማንም ሰው ኢ-ሰብአዊ ከሆነ አያያዝ ወይም ጥቃት መጠበቅ አለበት የሚለውን ድንጋጌ መፈፀም ቢያስፈልግ "ግርፋት" ኢ-ሰብአዊ ቅጣት ነው ወይንስ አይደለም? የሚለውን ለመመለስ ፍርድ ቤቶች ህጉን /ቃሉን/ መተርጎም ይኖርባቸዋል። ጭካኔ ምን ማለት ነው? የሚለው ጥያቄ ውስጥ ቢገባ ፍርድ ቤቶች በያዙት ጉዳይ ላይ ተርጉመው ውሳኔ መስጠት ያለባቸው ይመስላል። ማንኛውም የፍትህ አካል የሚሰጠው ውሳኔ ከህገ መንግስቱ ጋር የማይጣጣም ከሆነ ተፈፃሚነት ስለማይኖረው የሚሰጧቸው ውሳኔዎች ሁሉ ህገ መንግስቱን በመመርመርና በመተርጎም

መሆን አለበት (አንቀፅ 9)። አንድ ሰው በቀረበበት የወንጀል ክስ ከዚህ በፊት የተቀጣበት በመሆኑ በድጋሚ ሊከሰስ አይገባውም በማለት ዐ/ህግ፣ ፖሊስ ወይም ፍርድ ቤት ትዕዛዝ ቢሰጥ በህገ መንግስቱ አንቀፅ 23 ላይ የተመለከተውን “የመጨረሻ ውሳኔ” “ጥፋተኝነት” ፣ “በነፃ መለቀቅ” ወዘተ የሚሉትን ግምት ውስጥ በማስገባት እና በመተርጎም ነው።”

በተወካዮች ምክር ቤት የፀደቀው የህገ መንግስቱ ረቂቅ አጭር ማብራሪያም የዳኝነት አካሉ በህገ መንግስቱ ምዕራፍ 3 ስር የተመለከቱትን የሰብአዊ መብቶችና ነፃነቶችን ድንጋጌ መተርጎም እንደሚችሉ ይጠቅማል። የዳኝነት አካሉ በዚህ ጉዳይ ላይ ትርጉም እንዳይሰጥ በግልፅ ባለመከልከሉም ይመስላል አዋጅ ቁጥር 25/88 አንቀፅ 3 ስር ህገ መንግስቱን በሚመለከት የሚነሱ ጉዳዮች ላይ የፌዴራሉ ፍርድ ቤት የዳኝነት ስልጣን ይኖረዋል ተብሎ የተደነገገው። ይህ ማለት ግን የህገ መንግስት ጥያቄ ፍርድ ቤት በቀረበ ጊዜ ሁሉ ፍርድ ቤቶች ጉዳዩን ለህገ መንግስት አጣሪ ጉባዔ ሳይመሩ ውሳኔ ይሰጣሉ ማለትም አይደለም።

የዳኝነት አካሉ ይህን መሰል ጥያቄዎች ለአጣሪው ጉባዔ መላክ የሚገባው ከሚሆንባቸው ምክንያቶች ውስጥ አንዱ “በፌዴራል መንግስትም ሆነ በክልል መንግስት ህግ አውጪ አካላት የሚወጡ ህጎች” ከህገ መንግስቱ ጋር ይጋጫሉ የሚል ጥያቄ ወይም ክርክር ሲቀርብለት ነው። ይህ በህገ መንግስቱ አንቀፅ 84(1) ላይ የተደነገገ ሲሆን በዚህን ጊዜም ቢሆን የዳኝነት አካሉ የህገ መንግስት ትርጉም ሊፈፅም የሚችልባቸውን ነጥቦች ይጠቁመናል። በመጀመሪያ ደረጃ የመጣው ህግ ሁሉ ከህገ መንግስት ጋር ይጋጫል የሚል ክርክር ሲነሳ ፍርድ ቤቶች በደፈናው ጉዳዩን ለአጣሪው ይልካሉ ማለት ያስችግራል። የተጨማሪ እሴት ታክስ አዋጅ የኢትዮጵያ ሰንደቅ አላማ አረንጋጭ፣ ቢጫና ቀይ ነው ከሚለው ጋር ይጋጫል የሚል ክርክር ቢነሳ ጥያቄው በእርግጥ መሠረት ያለው ለመሆኑ በፍርድ ቤት መጣራት ያለበት ይመስላል። ይህ ጥያቄ ሳይጣራ ለአጣሪው ቢላክ የህገ መንግስቱን መንፈስ የተከተለ የፍርድ ቤት ኃላፊነትንም ያገናዘበ አይመስልም። ስለሆነም በገለፅነው ምሳሌ አይነት ለሚቀርቡ ጥያቄዎች ፍርድ ቤቶች የቀዳሚ ህገ መንግስታዊ የትርጉም ስራ ይሰራል ማለት ነው።

በሌላ በኩል በፌዴራሽን ምክር ቤት የተሰጠው ስልጣን በፌዴራል እና በክልል ህግ አውጪ አካላት የወጡ ህጎች ከህገ መንግስቱ ጋር ይጋጫሉ የሚል ጥያቄ በተነሳ ጊዜ ነው። በአገራችን የህግ ተዋረድ ህግ የምንላቸው በህግ አውጪውም ሆነ አስፈፃሚው ወይም ሌላ ህግ በማውጣት

ስልጣን በተሰጠው አካል በነጋሪት ጋዜጣ (ክልላዊ ጋዜጣ) ታትመው የወጡትን ህጎች ሁሉ ነው። (ህግ ማለት በአስፈጻሚው የወጡ ህጎች/ ትዕዛዞች ፣ ደንቦች መመሪያዎች ማስታወቂያዎች ወዘተ ጭምር ነው)። በህገ መንግስቱ አንቀጽ 9 ላይ በግልፅ እንደ ተደነገገው ከህግ አውጪው ውጪ ያሉ ማንኛውም የፍትህ አካላት ማንኛውም ህግ ወይም የመንግስት አካል (ባለስልጣን) ውሳኔ ከህገ መንግስቱ ጋር የማይጋጭ እስከሆነ ድረስ የማስፈፀም ግዴታ አለበት። እነዚህ ሁሉ ህጎች ውሳኔዎች ከህገ መንግስቱ ጋር የሚጋጩ በመሆናቸው ተፈጻሚ ሊሆኑ አይገባም የሚል ክርክር በሚነሳ ጊዜ የፍትህ አካሉ ትርጉም የመስጠት ስልጣን ይኖረዋል። በእርግጥ ከህገ መንግስቱ የምንረዳው ይህ ስልጣን የዳኝነት አካሉ ያለው መሆኑን ሲሆን አዋጅ ቁጥር 250/93 በአንቀጽ 17(2) ላይ የህገ መንግስት አጣሪ ጉባዔ “ማንኛውም ህግ የመንግስት አካላት ወይም የባለስልጣን ውሳኔ ስለ ህገ-መንግስቱ ጋር ይጋጫል የሚል ጥያቄ ሲቀርብለት መርምሮ ለመጨረሻ ውሳኔ ለፌዴሬሽን ምክር ቤት እንደሚያቀርብ ይደነግጋል። ይህ ስልጣን በህገ መንግስቱ ለአጣሪ ጉባዔ /ለፌዴሬሽን ምክር ቤት/ ከተሰጠው ስልጣን የሰፋ ስለሚመስል አንቀጽ ከህገ-መንግስቱ አንቀጽ 34/2/ጋር ይጋጫል ወይስ ይጣጣማል ? የሚለው ጥያቄ በራሱ በምክር ቤቱ የሚወሰን ነው። ይሁን እንጂ በተያዘው ጉዳይ ላይ አሁንም ብቸኛ (Sole and Exclusive) ስልጣን ያለው አጣሪ ጉባዔ ነው የሚል መደምደሚያ ላይ የሚደርስ አይመስልም። በእርግጥ በመሰል ጉዳዮች ላይ ለአጣሪው ጉባዔ የሰጣቸው ውሳኔዎች ይህንኑ የማደግፉ ናቸው።

ፍርድ ቤቶች በአንቀጽ 9(1) ስር የተጠቀሰው የህገ መንግሥት የበላይነት የማረጋገጥ ግዴታ እና ሕገ መንግስቱን በአንቀጽ 9(2) ስር እንደተጠቀሰው የማክበርና የማስከበር ግዴታ ተጥሎባቸዋል። ይህ ደግሞ እንዲሁ አይመጣም። ፍርድ ቤቶች በሚሰጡት ውሳኔ ይህን ማረጋገጥ ይጠበቅባቸዋል። ለምሳሌ ፡- ፍርድ ቤቶች በሚቀርቡላቸው ማንኛውም ጉዳይ ህገ መንግሥቱን የሚቃረን ውሳኔ መስጠት አይጠበቅባቸውም። ይህን ለማድረግ ደግሞ አጠቃላይ የህገ መንግስቱን መንፈስ እና ፍላጎት ወይም ግብ ጠንቅቆ ማወቅ ይጠይቃል።

በሌላ በኩል ከላይ እንደጠቀስነው የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ያወጣው ህግ ከህገ መንግስቱ ጋር የሚቃረን ከሆነ የፌዴሬሽን ምክር ቤት ተፈጻሚነት እንዳይኖረው ማዘዝ እንደሚችል ተመልክተናል። ይህ ከመደረጉ በፊት ማለትም ከመሻሩ በፊት ይህ ህግ ለፍርድ ቤት

እንዲፈፀም ቢቀርብ ፍርድ ቤት ከሕገ መንግሥቱ ጋር የሚቃረን መሆኑን ከአረጋገጡ ከመፈፀም መቆጠብ እንዳለባቸው አከራካሪ አይመስልም፡፡

በአንቀፅ 13(1) መሠረት በማናቸውም ደረጃ የሚገኙ የፌዴራል መንግስት የክልል የሕግ አውጪ የሕግ አስፈጻሚ እና የዳኝነት አካሎች መሠረታዊ የሰው ልጆች መብቶችና ነፃነቶች (ሰብአዊ መብቶች) የማክበርና የማስከበር ኃላፊነትና ግዴታ አለባቸው፡፡ በዚህ ድንጋጌ መሠረት ፍ/ቤቶች ሰብአዊ መብቶችን በእለት ተእለት ተግባር፣ በችሎት አመራር፣ በውሳኔ (በፍትህ) አሰጣጥ ሂደት የማክበርና የማስከበር ግዴታ አለባቸው፡፡

ከዚህ ባሻገር ፍ/ቤቶች በፓርላማ የወጡትን ህጎች ህገ መንግስታዊነት የማረጋገጥ ስልጣን አላቸው፡፡ ይህ ብቻም ሳይሆን የመንግስት አካላት ውሳኔ ፣ የአስተዳደር ውሳኔዎችን የመዳኘት ስልጣኑ አሉአቸው፡፡ ለምሳሌ አንድ የመንግስት መ/ቤት የአንድን ሰው የሥራ ፍቃድ ቢሰርዝ እና ውሳኔው ህገ-መንግስቱን የሚቃረን ሆኖ ከተገኘ ለፍ/ቤት አመልክቶ ጉዳዩ ሊዳኝ ወይም ውሳኔው ሊታይ (review) ሊደረግ ይችላል፡፡

በሕገ-መንግስት ጉዳዮች ላይ የፌዴሬሽን ምክር ቤት የሚሰጠው ውሳኔ የመጨረሻ ብቻ ሳይሆን በአዋጅ ቁጥር 251/93 አንቀፅ 11(1) መሠረት በሌሎች ተመሳሳይ ጉዳዮች ላይ ተፈጻሚነት እንደሚኖረው ያሳያል፡፡ ከዚህ አንፃር እንደ ማስተማሪያና የመጀመሪያ ውሳኔዎች ከሚታዩት ውስጥ የእነ ቢያድግልኝ መለስ ጉዳይ፣ በቤንሻንጉል የሚኖሩ ሌሎች ብሔረሰቦች ጉዳይ፣ የስልጤ ህዝቦች ጉዳይ፣ የባንክ ሰራተኞች የዋስትና ጥያቄ ጉዳይ እና ሌሎች ጉዳዮች በዚህ ሞጽል ለውይይት በሚያመች መልክ በክንዋኔ ንዑስ ክፍል ስር ቀርቧል፡፡

የህግ ተርጓሚው አካል በተለይ የሰብአዊ እና መብቶችና ነፃነቶችን ድንጋጌ በሚተረጎምበት ጊዜ ከላይ ለተዘረዘሩትን ንድፈ ሀሳቦች እና መርሆዎች በተናጠል ወይም በጣምራ/ተመራጭ/ሊጠቀምባቸውና የህገ-መንግስቱንና የሀገራችንን ራዕይ በሚያሳካ መልኩ ህይወት ሊሰጠው ይችላል፡፡

መወያያ ጥያቄዎች

ክንዋኔ አንድ፡- በከድጃ በሽር ጉዳይ ላይ የተሰጠውን ውሳኔ በማንበብ የውሳኔውን ይዘት፣ ያለፈበትን ሂደት፣ የመጨረሻውን ውሳኔና ያለህን አስተያየት ለክፍሉ ተማሪዎች አስረዳ።

ክንዋኔ ሁለት፡- ህገ-መንግስትን በመተርጎም ሂደት የፍ/ቤት ሚና ከሌሎች አገሮች ጋር ስናስተያይ እኛ አገርንም ይመስላል።

ክንዋኔ ሶስት፡- በአዋጅ ቁጥር 250/93 መሠረት የህገ-መንግስት አጣሪ ጉባኤ የሚመራበት ሥርዓት ምን ይመስላል?

ክንዋኔ አራት፡- ህገ-መንግስትን መተርጎም ለምን አስፈለገ?

1. የአንድን ማህበረሰብ የማንነት ጥያቄ መወሰን ያለበት ማን ነው?
2. የአንድ ማህበረሰብ የማንነት ጥያቄ በምን ሥነሥርዓት ይወሰናል?
3. በምርጫ ሕጉ የሚወዳደርበትን ብሔራዊ ወይም የአካባቢውን የሥራ ቋንቋ ማወቅ ለእጩነት የሚያበቃ መመዘኛ ተደርጓል። ይህ የአዋጁ ድንጋጌ በሕገ መንግስቱ አንቀጽ 38 ማንኛውም ኢትዮጵያዊ በቋንቋ ልዩነት ሳይደረግበት የመመረጥ መብት እንዳለው የተቀመጠውን የሕገመንግስት ድንጋጌ ይቃረናል የሚል አቤቱታ ቀርቧል። CCI ሆነ አስተያየት ሰጪው አዋጁ ሕገመንግስቱን አይቃረንም ለማለት የሰጠው ምክንት አግባብ ነው ብለው ያምናሉ?

8. ህገ-መንግስትን ስለሚሻሻል

ዝርዝር አላማዎች፤

በዚህ ምዕራፍ ሥር የተካተተው የዕሁፍ አንብበው የበዕሉ ላይ ገለፃ ከተደረገላቸውና የእርስ በእርስ ውይይት አድርገው ሲጨርሱ ሰልጣኞቹ

- የህገ መንግስት የማሻሻያ ሂደቶችን፣ ያብራራሉ፤
- የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህገ መንግስት ስለሚሻሻልበት ሥርዓት ይገልፃሉ።

መግቢያ

ህገ-መንግስት ማሻሻል ማለት በአጭር አነጋገር ለህገ-መንግስት ማስተካከያ የሚደረግበት ሂደት ነው ማለት ይቻላል። የህገ-መንግስት ማሻሻል ሂደት ክለሳ(Revision) ወይም አብዮት (revolution) ማለት አይደለም። ይልቁንም መሻሻል ማለት የለውጥ ሂደት ነው ማለት

ይቻላል። ይህ ሂደት በአንድ ህገ-መንግስት ሰነድ ውስጥ የለውጥ እርምጃ ወይም እድገት የሚታይበት ሂደት ነው።

አብዛኛው ጊዜ ማሻሻያ የህገ-መንግስቱን ቃላት፣ ሐረግ፣ዓ/ነገር ወይም አንቀጾችን ሊያጠቃልል ይችላል። በነዚህ በሚሻሻሉት ፈንታ በከፊል መጨመር፣በከፊል መቀነስ ወይም ሙሉ በሙሉ መለወጥ ሊሆን ይችላል። ይሁን እንጂ እነዚህ ሁሉ ለውጦች ከህገ-መንግስቱ አጠቃላይ ዓላማ፣ግብና መንፈስ ጋር በሚጣጣም መልኩ መሆን አለበት። የህገ መንግስት ማሻሻል ሂደት ህገ-መንግስቱ ህይወት ኖሮት ለረጅም ጊዜ እንዲኖር ያደርገዋል።

ምክንያቱም ጊዜ በሄደና ነገሮች በተቀየሩ ቁጥር የዕድገት ደረጃም አብሮ ይቀየራል። ስለሆነም ህግም ሆነ ህገ-መንግስት አብረው ከህብረተሰብ እድገት ጋር ማደግ የግድ ይላል። ስለሆነም ህገ-መንግስት ዘላቂነት ኖሮት ገዢ ሆኖ ለመኖር መሻሻል ወይም መለወጥ የግድ ይሆናል።

8.1. ህገ-መንግስት የማሻሻል ሂደት

ህገ-መንግስት ሲሰራ እራሱን የቻለ ሂደት እንዳለው ሁሉ በማሻሻሉም ወቅት መከተል የሚገባቸው ሂደቶች አሉት። እነሱም ፦

1. የማሻሻያ ኃሳብ ማመንጨት/Initiation/
2. መወያያት /Deliberation/
3. መቀበል/Adoption/
4. ማዕደቅ /Ratification/ናቸው።

እነዚህ ሂደቶች ከህገ-መንግስት አወጣጥ ሂደት ጋር ከሞላ ጉደል ተመሳሳይ ናቸው። ማለትም መሠረታዊ ልዩነት የሚታየው በመጀመሪያ ሂደት ላይ ነው። ይኸውም በህገ-መንግስት አወጣጥ ሂደት የመጀመሪያ እና አዳዲስ ኃሳቦች የሚካተቱበት ሂደት በማርቀቅ/Drafting/ ሂደት የሚከናወን ሲሆን በማሻሻል ወቅት ግን አስቀድሞ ያለ ህገ-መንግስት የሚሻሻል ስለሆነ በዚህ ደረጃ የመጀመሪያ ደረጃ የማሻሻያ ኃሳብ ማመንጨት ደረጃ (Initiation)ይሆናል።

ዋነኝነት የአንድን ህገ-መንግስት ዓይነት ለመለየት ከሚረዱት ዋነኛ ባህሪያት ውስጥ አንዱ የማሻሻያ ሂደቱ ወይም ሥርዓቱ ነው። ለምሳሌ፦ አንድ ህገ-መንግስት ጥብቅ ወይም ልል ነው የሚባለው የማሻሻያ ሂደቱን በማየት የሚታወቅ ነው ማለትም ህገ-መንግሱ በቀላሉ

የሚሻሻል ከሆነ ልል ነው ማለት የሚቻል ሲሆን በቀላሉ የማይሻሻል ከሆነ ጥብቅ ህገ-መንግስት ይባላል።

8.2. የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህገ መንግስት የሚሻሻልበት ሥርዓት

የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህገ-መንግስት የማሻሻያ ኃሳብ የማመንጨት ሂደት ምን እንደሚመስል በህገ-መንግስቱ በአንቀፅ 104 ስር በግልፅ ሰፍሮ ይገኛል። ይኸውም የማሻሻያ ኃሳብ በፌዴሬሽን ምክር ቤት እና በህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት በሁለት ሶስተኛ ድምፅ ከተደገፈ ወይም ከፌዴሬሽኑ አባል ክልሎች ውስጥ አንድ ሶስተኛ የክልል ምክር ቤቶች በድምፅ ብልጫ የማሻሻያውን ሀሳብ የደገፉት ከሆነ ለውይይትና ለውሳኔ ለሕዝቡና ጉዳዮች ለሚመለከታቸው ክፍሎች እንደሚቀርብ ተደንግጓል።

ከሰብአዊ መብቶች ድንጋጌዎች ውጭ ሌሎች የህገ-መንግስቱ ድንጋጌዎች ሊሻሻሉ የሚችሉት የተወካዮች ምክር ቤትና የፌዴሬሽኑ ምክር ቤት በጋራ ስብሰባ በሁለት ሶስተኛ ድምፅ የቀረበውን ማሻሻያ ሲያፀድቁት እና ከፌዴሬሽኑ አባል ክልሎች ምክር ቤቶች ውስጥ የሁለት ሶስተኛ ክልሎች ምክር ቤቶች በድምፅ ብልጫ ሲያፀድቁት ብቻ ነው። ሰብአዊ መብቶችን የሚመለከቱ ድንጋጌዎች እና የህገ-መንግስቱን ማሻሻያ የሚመለከቱ ድንጋጌዎች የሚሻሻሉት ሁሉም የክልል ምክር ቤቶች ማሻሻያው በድምፅ ብልጫ ሲያፀድቁት የፌዴራሉ መንግስት የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት በሁለት ሶስተኛ ድምፅ ማሻሻያውን ሲያፀድቀው እና የፌዴሬሽኑ ምክር ቤት በሁለት ሶስተኛ ድምፅ ማሻሻያውን ሲያፀድቁት ነው።

ስለሆነም የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህገ-መንግስት የማሻሻል ሂደት ጥብቅ ሲሆን በተለይ ሰብአዊ መብቶችን የሚመለከቱ ድንጋጌዎችን ማሻሻሉ ደግሞ ይበልጥ ጥብቅ እንዲሆን ተደርጓል። እንዲህ ዓይነቱ ድንጋጌ በሌሎችም አገሮች ህገ-መንግስት ድንጋጌ የተለመደ ነው። ይህ ማለት ደግሞ ህገ-መንግስት አይሻሻልም ማለት እንዳልሆነ ግልፅ ነው። ህገ-መንግስት በኢትዮጵያ የብሔሮች፣ብሔረሰቦችና ህዝቦች የቃል ኪዳን ሰነድ ስለሆነ በቀላሉ የሚቀየር ወይም የሚሻሻል ሳይሆን ለማሻሻል በቂና አሳማኝ የሆነ ምክንያት ሲኖር ብቻ ነው ማሻሻል የሚቻለው።

ከዚህ በመነሳት የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህገ-መንግስት ጥብቅ ህገ-መንግስት መሆኑን በቀላሉ ከማሻሻያው ስርዓት መረዳት ይቻላል።

የመወያያ ጥያቄዎች

4. የኢ.ፌ.ድ.ሪ ህገ መንግስት የማሻሻያ ሀሳብ ለማመንጨት በአንቀፅ 104 የተደነገገው ሥርዓት ጥብቅ መሆኑ ተገቢ ነው ብለው ያምናሉ? ለምን?
5. የክልሉ ህገ መንግስት በሚሻሻልበት ወቅት ተቀባይነት ያላቸው የህገ መንግስት ማሻሻያ ሂደቶች በተከተለ መንገድ የተፈፀመ መሆኑን ይግለፁ፤
6. የክልሉም ህገ መንግስት የሚሻሻልበት ሥርዓት በዝርዝር ያብራሩ።

9. ህገ መንግስትና ህገ መንግስታዊነት

ዝርዝር አላማዎች፤

በዚህ ምዕራፍ ሥር የተካተተው ፣ፅሁፍ አንብበው ፣በፅሁፉ ላይ ገለፃ ከተደረገላቸውና የእርስ በእርስ ውይይት አድርገው ሲጨርሱ ሰልጣኞቹ፤

1. በህገ መንግስትና በህገ መንግስታዊነት መካከል ስላለው ልዩነት ይገልፃሉ
2. የህገ መንግስታዊነት ፅንሰ ሀሳብ ምንነት ይገልፃሉ።
3. በኢ.ፌ.ድ.ሪ ህገ መንግስታዊነትን ለማስረፅ፣ በቁርጠኝነት ይሰለፋሉ።

9.1. ስለ ህገ መንግስታዊነት በጠቅላላው

በዘመናችን ሁለት መቶ የሚሆኑ ሉዓላዊ አገሮች እንዳሉና ከነዚህም በጣም የበዙት የተፃፈ ህገ መንግስት እንዳላቸው በጣት የሚቆጠሩ ደግሞ ያልተፃፈ ህገ መንግስት እንዳላቸው በዚህ ዙሪያ የተሰበሰቡ መረጃዎች ያሳያሉ። ሆኖም በዓለማችን ውስጥ ባሉት አገሮች ሁሉ ህገ መንግስታዊነት ሰፍኗል ወይ? የሚለው ጥያቄ ሲነሣ መልሱ ቀላል አይደለም። ለዚህም ምክንያቱ ህገ መንግስታዊነት በአንዲት አገር የሰፈነ መሆኑን ለመረዳት አገሪቱ ከህገ መንግስት ከማወጅና መኖሩን ከማረጋገጥ በላይ ሌሎች ነገሮችን ማመዛዘንና መመርመር ስለሚጠይቅ ነው።

ህገ መንግስታዊነት (Constitutionalism) የሚለውን ፅንሰ ሀሳብ የተለያዩ ፍችና ትርጓሜ በተለያዩ መፅሐፎች ውስጥ ተሰጥቶ እናገኛለን። ከሥነ ቃል ፍችው ለመጀመር የአክሲዮኒድ የእንግሊዘኛ መዝገበ ቃላት “Constitutionalism is a belief in the constitution” የሚል ፍች ይሰጠዋል። ከዚህ የሥነ ቃል ፍች የምንረዳው ህገ መንግስታዊነት ለአንዲት አገር ህገ መንግስት ያለው ታማኝነት እና እምነት የሚገልፅ ፅንሰ ሀሳብ ነው። በመሆኑም ህገ መንግስታዊነት በአንድ በኩል የመንግስት አካላት እና የመንግስት ባለሥልጣናት በህገ መንግስቱ የተደነገጉ መሠረታዊ መርሆች እና እሴቶች በሙሉ ልብ በመቀበል እነዚህን ህገ መንግስታዊ መርሆች እሴቶችና ድንጋጌዎች ከእለት ዕለት ሥራቸው መመሪያቸው አድርገው ሲገለገሉበትና ተግባራዊ ሲያደርጉት እንደዚሁም ህገ መንግስቱን ለማስከበር ያለማንም ቀስቃሽነት በዕምነትና በቁርጠኝነት የሚሠሩ መሆናቸውን የሚገልፅ ፅንሰ ሀሳብ ነው።

በሌላ በኩል ህገ መንግስታዊነት እያንዳንዱ ዜጋ ማህበር፣ የፖለቲካ ድርጅት የህገ መንግስቱን መርሆች እሴቶችና ድንጋጌዎች በሙሉ ህገ መንግስቱን በማክበር ሲንቀሳቀሱና ህገ መንግስቱን የሚጥስ ማናቸውም በመንግስት አካላት ወይም ሌላ ግለሰብ፣ ማህበር ወይም ድርጅት እንዲገታ እና እንዲቆም ለማድረግ በዕምነትና በቁርጠኝነት ከማይንቀሳቀሱበት ደረጃ ላይ የደረሱ መሆኑን ለመገለፅ የምንጠቀምበት ፅንሰ ሀሳብ ነው። በአጠቃላይ ሲታይ ህገ መንግስታዊነት ማለት የህገ መንግስት የበላይነት በአንዲት አገር በተሟላ ሁኔታ በተግባር ሲውልና አብዛኛው ህዝብ የህገ መንግስቱ ተከላካይና ጠባቂ ለመሆን በሙሉ ፍላጎትና የሀሳብ ዝግጅት የሚገኝ መሆኑን ለመግለፅ የምንጠቀምበት ፅንሰ ሀሳብ ነው።

ህገ መንግስታዊነት የሚለው ሀሳብ (ኬሪ እና አብረህም) የተባሉ ፀሐፊዎች በበኩላቸው ‘The Phenomenon of government conforming to the dictates of a settled constitution is known as constitutionalism’ በማለት ይገልፁታል ። እንደነዚህ ፀሐፊዎች አገላለፅ መንግስት የህገ መንግስቱን ድንጋጌዎች እና መርሆች በማክበርና በህገ መንግስቱ በተቀመጠለት ወሰን ሥልጣኑን በመገደብ በተግባር የሚንቀሳቀስበት አጋጣሚ (ሒደት) ነው። ህገ መንግስታዊነት የሚባለው፣ ህገ መንግስታዊነት የአንዲት አገር ህዝብ የሚተዳደረባቸውን ህገ መንግስታዊ ህግጋት ብቻ የሚመለከት አይደለም። በአንፃሩ ህዝብ የመንግስትን እንቅስቃሴ በህገ መንግስቱ መሠረት የሚቆጣጠርበትና የሚያረጋግጥበት ሥርዓት መፈጠሩን የሚመለከት ነው። ከህግ አንፃር ህገ መንግስታዊነት በአንድ በኩል

መንግስታት ለህገ መንግስቱ ያላቸውን ታማኝነትና ተገዥነት በሌለ በኩል ህዝቡ ህገ መንግስቱን ለማስከበር እና መንግስት በህገ መንግስቱ መሠረት እንዲመራ ለማስገደድ ያለውን ዕምነትና የሚያደርገውን እንቅስቃሴ ያመለክታል።

ሌላው ፀሐፊ ደግሞ “Constitutionalism emphasizes obedience to constitutional principles and respect the authority of the fundamental law” በማለት ይተረጉመዋል። ይኸም ተርጓሚ ከላይ ካየናቸው ሁለት መሠረታዊ ትርጓሜዎች በይዘቱ የተለየ አይደለም። ምክንያቱም ህገ መንግስቱ በአገሪቱ ውስጥ የመንግስት ስልጣን ምንጭና መሠረት መሆኑና መንግስት ዜጎችና ሌሎች ተቋማት ለምሳሌ ማህበራት የፖለቲካ ድርጅቶችን ገዥ የሆነ የአገሪቱ የበላይ ህግ መሆኑን በመቀበል ለህገ መንግስቱ ተገዥ ሆኖ መገኘትና ህገ መንግስቱም እንዲከበር የበኩላቸውን ኃላፊነት በመወጣት ነው። የመንግስት አካላት ባለሥልጣናቸው ማህበሮችና የማህበራት መሪዎች ፣ የፖለቲካ ድርጅቶችና የፖለቲካ ድርጅት መሪዎችና አባላቸው ለህገ መንግስቱ “obedience” ያላቸው ወይም በህገ መንግስቱን ተገዥ መሆናቸውንና ታማኝ መሆናቸውን የሚያረጋግጡት በህገ መንግስቱ እንዲካተት ወይም እንደወጣ የሚፈልጉት ሀሳብ እንኳን ቢኖር ለህገ መንግስቱ ተገዥ መሆንና ሀሳባቸውን ለማካተት ህገ መንግስቱ የሚፈቅደው ሥርዓት አክበረው መንቀሳቀስ ነው። በመሆኑም ህገ መንግስታዊነት ስንል የተለያየ ሀሳብና ፍላጎት ያላቸው የህብረተሰብ ክፍሎች ድርጅቶች ያሏቸውን ልዩነቶች በህገ መንግስቱ ጥላ ሥር ተሰባስበው የህገ መንግስቱን ድንጋጌዎች መሠረት አድርገው ለመፍታት ያላቸውን እምነትና ቁርጠኝነት ሁሉ የሚመለከት ዕንሰ ሀሳብ ነው።

ህገ መንግስታዊነት በአንዲት አገር በህገ መንግስትነት የታወጀ ሰነድ ከመኖሩ ባሻገር መንግስት የተለያዩ ማህበሮችና የፖለቲካ ድርጅቶች ህብረተሰቡ የህገ መንግስቱን ድንጋጌዎች ለማክበርና ለህገ መንግስቱ ተገዥ ሆነው መገኘታቸውን ይመለከታል። ህገ መንግስታዊነት ህገ መንግስቱ በፅሁፍ ብቻ ሳይሆን በአገሪቱ በተግባር ዕውን የመሆኑን ሁኔታ ያመለክታል። ይኸ ከሆነ ህገ መንግስት ባለበት አገር ሁሉ ህገ መንግስታዊነት አለ ወይ? የሚለውን ጥያቄ ለመመለስ የሌሎች አገሮችና የእኛን አገር ተመክሮ በማየት ለመረዳት ይቻላል።

9.2. የተጻፉ ህገ መንግስትና ህገ መንግስታዊነት

ከላይ ከተገለፀው ሀሳብ አንፃር በአንዲት አገር ህገ መንግስታዊነት ለማስፈን የተፃፈ ህገ መንግስት መኖሩ የግድ አስፈላጊ ነው ወይ? የሚለው ጥያቄ ይነሳል። በዓለማችን ብዙ የተፃፈ ህገ መንግስት ያላቸው አገሮች ህገ መንግስታዊነትን እንዳላሰፈኑ በመስኩ ጥናት ያደረጉ ሙሁራን ይገልጻሉ። ለምሥሌ አምባገነናዊነት በነገሰባቸው በብዙዎቹ አገሮች ህገ መንግስት ቢኖርም ህገ መንግስታዊነት እንደማይሰፍን በቀድሞ ሶቪየት ህብረት ህገ መንግስት ውስጥ የተካተቱ የሰብዓዊ መብቶችና ነፃነቶች በተደጋጋሚ በመንግስት አካላት የሚጣሱበት እና የማይከበርበት ሁኔታ እንደነበር በአብዛኞቹ የአፍሪካ አገሮች ህገ መንግስት ያላቸው መሆኑን ለሌላው ዓለም ለማሳየት ከሚገለገሉበት በስተቀር ለህገ መንግስቱ ድንጋጌዎች ተገዥ እንደማይሆኑ በዚህ መስክ ጥናት ያደረጉ ሙሁራን ይገልጻሉ።

ስለ ህገ መንግስታዊነት ሲነሳ በእኛም አገር ትምህርት ልንወስድባቸው የሚገባቸው ከበቂ በላይ የሆኑ ገጠመኖች ይኖራሉ። ለምሳሌ የኤርትራ ፌዴሬሽን ፈርሶ ከኢትዮጵያ ጋር እንድትዋህድ የኤርትራ ህገ አውጭ ምክር ቤት የወሰነው በወቅቱ በተባበሩት መንግስታት ድርጅት በፀደቀውና ኤርትራዊያን በተቀበሉት ህገ መንግስት ምክር ቤቱ ይህንን ውሳኔ ለመወሰን የሚያስችለው ሥልጣን ሳይኖረው ነው የሚል መከራከሪያ የሚያቀርቡ አሉ። ይኸ እንዳለ ሆኖ በተለይ በደርግ ዘመን 1980 ዓ.ም ህገ መንግስት ካፀደቀ በኋላ ህገ መንግስቱ ለይስሙላ የፀደቀ ሰነድና ባለሥልጣናቱ አንደማያምኑበት የሚያረጋግጡ በርካታ ክስተቶች ታይተዋል። ሆኖም ሁሉንም ለመዘርዘር ስለማይቻል አንድ የዞን ዐቃቤ ህግ ገጠመኝ አቅርበናል።

በ1980ዓ.ም አዲስ አበባ ዮንቨርስቲ ተመርቆ 1981 የዞን ዐቃቤ ህግ የሆነ የተመደበ አንድ ወጣት የህግ ባለሙያ የዞኑን ማረሚያ ቤት ሲጎበኝ 60 ሰዎች ያለ ፍርድ ቤት ትዕዛዝ ታስረው ከሶስት ወር በላይ እንደቆዩ ያረጋግጣል። በመሆኑም በወቅቱ የዐቃቤ ህግ ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 11/80 እና የደርግ ህገ መንግስት በመጥቀስ የታሰሩት ሰዎች በአስቸኳይ እንደፈቱ በፅሁፈ ትዕዛዝ ይሰጣል። የዐቃቤ ህግ ትዕዛዝ በፅሁፍ የደረሰው ማረሚያ ቤት ለክፍለ ሀገር ኢሠፖ አንደኛ ፀሐፊ ሪፖርት ያደርጋል። የፖርቲው ባለሥልጣን ዐቃቤ ህጉን አስጠርቶ ሲጠይቀው በህገ መንግስቱ ድንጋጌ መሠረት ያለፍርድ ቤት ትዕዛዝ መታሰር ስለሌላቸው እኔ ደግሞ በአዋጅ ቁጥር 11/80 ህገ ወጥ እስር የማስቆም ስልጣን ስላለኝ ነው ትዕዛዝ የሰጠሁት በማለት የስረዳዎል። የክፍለ ሀገር የኢሠፖ አንደኛ ፀሐፊም ይህንን አዋጅ

ቁጥር 11/80 የምትለውን ቀቅለህ ብላው። ህገ መንግስቱን እኛ ያወጣነው ህገ መንግስት ያለን መሆኑን ለዓለም ህዝብ ለማሳየት እንጅ በውስጡ የተፃፈውን ሁሉ ለማተገበር እንዳለሆነ ማወቅ አለብህ። ሁለተኛ እንዳይመድህ ብሎ የሰናበተው ሁኔታ እንዳለ ከዐቃቤ ህጉ ዘገባ ለመረዳት ይቻላል።

ይኸ ገጠመኝ በአንዲት አገር ድክታቶሪያል የሆነ መንግስት ካለ ህገ መንግስት እንጂ ህገ መንግስታዊነት እንደማይኖር ያሳያል። በመሆኑም የአፅፃፉ ህገ መንግስቱ መከበሩ በራሱ የመጨረሻ ግብ አይደለም። ህገ መንግስቱ መከበሩ በሥራ ላይ መዋሉና መንግስትን ጨምሮ ሌሎች አካላት ለህገ መንግስቱ ተገዥ እና ታማኝ የመሆናቸው ጉዳይ በዴሞክራሲ ሥርዓት ግንባታ ውስጥ እጅግ በጣም ቁልፍ ጉዳይ ነው።

ለምሳሌ ፡- ይኸ ነው ብሎና በፅሁፍ ተጠቃልሎ የተቀመጠ ህገ መንግስት በሌላት እንግሊዝ ውስጥ ህገ መንግስታዊነት መስፈኑን ቶማስ ፔይን የተባለ ፀሐፊ ‘acknowledging the constitution’s authority and obeying its commands do not require that a constitution be in written form, nor is a written constitution a guarantee that constitutionalism is present’ በማለት ገልጾታል። ከዚህ አንፃር እንግሊዞች ከማግና ካርታ ጀምሮ በየወቅቱ ባዳበሯቸውና ባሳደጓቸው መርሆችና የመንግስት ተቋማትና ምልዕተ ህዝቡ ተገዥ መሆናቸውን በማየት ነው ህገ መንግስታዊነትን ለማስፈን የግድ የተፃፈ ህገ መንግስት መኖር አስፈላጊ አይደለም የሚባለው። የተፃፈ ህገ መንግስት መኖሩ ደገሞ ህገ መንግስታዊነት ለማስፈን ዋስትና ሊሆን አይችልም የሚል ትንታኔ በመስኩ ጥናት ያደረጉ ምሁራን ይገልጻሉ። ይህንን አባባል ምሁራን “Staying within constitutional bounds and obeying the principle of constitutionalism do not require a written constitution and other legal term since constitutionalism is the consequence of attitudes and convictions, its presence is assured in one instance by certain national tradition and in another by still other traditions” በማለት ይገልጹታል።

በአጠቃላይ ስንመለከተው ህገ መንግስታዊነት ህገ መንግስቱን በተግባር ለማዋል ያለ ውስጣዊ ዕምነትና ቁርጠኝነት ለህገ መንግስቱ ተገዥና ታማኝ የመሆን ጉዳይ ነው። ህገ መንግስቱ እያለ

የህገ መንግስቱን ድንጋጌዎች የሚጥሱ ተግባራት እዚህም፣ እዚያም በመንግስት ባለሥልጣናት ወይም በሌሎች ድርጅቶች ባለሥልጣናትና ተከታዮች ሊፈፀሙ ይችላሉ። እነዚህን ህገ መንግስቱን የሚጥሱ ተግባራት ለመከላከል እና በህግ አግባብ ለመቆጣጠር በመንግስት አካላትና በህብረተሰቡ ያለው ቁርጠኝነት እና ዝግጅነት ነው በአንዲት አገር ለህገ መንግስታዊነት እድገት መሠረት የሚሆነው።

9.3. በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስታዊነት ስለማስረፅ

በአገራችን ለመጀመሪያ ጊዜ የብጥብጥ የእርስ በእርስ ጦርነት ምክንያት የሆኑ ቁልፍ የፖለቲካ የማህበራዊና ኢኮኖሚያዊ ጥያቄዎች የሚመልስ ስለ ወደፊት ኢትዮጵያ ግልፅ ራዕይ የያዘና ህገ መንግስታዊ ግቦችን ያስቀመጠ በኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች የቃል ኪዳን ማተባቸውና የጋራ መመሪያቸውና መተዳደሪያቸው እንደዚሁም የሉዓላዊነታቸው መግለጫ አድርገው ያፀደቁት ህገ መንግስት መኖሩ የሚያከራክር አይደለም።

በእርግጥ ለክልል ሕገጋተመንግስታት መሻሻል አንድ ብቻ ምክንያት ነበረው ማለት አይቻልም። በየክልሉ የተለያዩ ምክንያቶች ሊኖሩ እንደሚችሉ ቢታወቅም ከመዘርዘር ታቅቦን ለርእሳችን አግባብነት ያለውን የአንድ ክልል ብቻ ለማየት እንሞክራለን።

1987 የደቡብ ክልል ሕገመንግሥት የከፍተኛ ፍርድቤት ዳኞችን ሹመት በተመለከተ በዙሃ ዳኞች አስተዳደር ጉባኤ አቅራቢነት በዙሃ ምክርቤት ሹመታቸው እንደሚፀድቅ ይደነግግ ነበር። ይህም የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግስት አንቀጽ 81(4) የክልሉ ከፍተኛ ፍርድቤት ዳኞች ሹመት በክልሉ ዳኞች አስተዳደር ጉባኤ አቅራቢነት በክልሉ ምክርቤት እንደሚሾሙ የተደነገገውን የሚቃረን ነበር። በእነ ጳጥሮስ ጎዳና መ/ቁ--- በሆነ የሲዳማ ዞን ከፍተኛ ፍርድቤት ዳኞች በሰጡት የጥፋተኛና ቅጣት ውሳኔ ላይ ይግባኝ ለክልሉ ጠቅላይ ፍርድቤት ሲቀርብ ከቀረቡት ቅሬታ ነጥቦች አንዱ የዳኞች ሹመት ሕገመንግስታዊ አይደለም የሚል ነበር። ይህ ለክልሉ ሕገመንግስት መሻሻል አንዱ ምክንያት እንደነበረ የተሻሻለውን የ1994ዓ.ም አንቀጽ126 በመመልከት መገንዘብ ይቻላል። ቀደም ሲል ለተሠሩ ሥራዎች ዋጋ ለመስጠት ሲባል በደቡብ ብሔሮች ብሔረሰቦችና ሕዝቦች ክልል ሕገ መንግስት አዋጅ ቁጥር 1/1987 ዓ.ም መሠረት የተሾሙ ዳኞች በዚህ ሕገመንግስት እንደተሾሙ ይቆጠራል በማለት ጊዜያዊ አገልግሎት ያለው ድንጋጌ በሕገመንግስቱ ውስጥ እንዲካተት ተደርጓል።

ሌላው የማሻሻያው ምክንያት የነበረው በሕግ አውጪውና በሕግ አስፈጻሚው መካከል የሥልጣን ክፍፍል ለማበጀት ነው። ከፍ ብሎ በትምህርታችን ክፍል እንደተመለከትነው ፓርላሜንታዊ ሥርዓተ መንግስት ባላቸው አገራት የሥልጣን ክፍፍሉ ፍፁማዊ ባይሆንም ሕግ የማውጣትና የማስፈፀም ስልጣኑ የተለያዩ አካላት ተግባር ነው። የፌዴራል ህገመንግስቱም ሆነ ህገመንግስቱ ያቋቋማቸው ሕግ አውጭ እና ሕግ አስፈጻሚ አካላት በፌዴራል ደረጃ በግልጽ ራሳቸውን ችለው የቆሙ ናቸው። ነገር ግን በደቡብ ክልል እነዚህ ሁለቱ ተግባራት በአንድ ምክር ቤት በሚባል አካል ሲፈፀሙ ነበር።

ነገር ግን የተደረገው ማሻሻያ ርዕሰ መስተዳደሩን የክልሉ ርዕሰ ብሄርና የአስፈጻሚው የበላይ አዛዥ፤ አፌጉባኤውን የሕግ አውጪው ምክር ቤት ሰብሳቢ በማድረግ ከፌዴራል ሕገ መንግስት ጋር በማጣጣም ማሻሻያ ተደርጓል።

ሌሎችም ክልል ሕገጋተመንግስታት በተመሳሳይ ሰዓት በሕገመንግስታቸው ላይ ማሻሻያ ሲያደርጉ ምክንያቱ ይለያይ እንጂ ከፌዴራል ሕገመንግስት ጋር የማጣጣሙ ጉዳይ ዋነኛ አጀንዳ ነበር።

ሕገመንግስቱ ብቻ ሳይሆን ሌሎች የፌዴራል መንግስት ሕጎች የበላይ ለመሆናቸው ሌሎች አገር ህገ መንግስታት በግልጽ ይደነግጋሉ። የአሜሪካ ሕገ መንግስት የፌዴራል ህጎች የበላይነት (supremacy clause) በመያዝ በምሳሌነት የሚጠቀስ ነው። የኢፌዴሪ ሕገ መንግስት የፌዴራል ሕጎች የበላይ ስለመሆናቸው የሚያወሳ የሕገ መንግስታዊ ድንጋጌ አላካተተም። ይሁን እንጂ የክልል መንግስታት አዋጆች የኢፌዴሪን ሕግ መቃረን እንደሌለባቸው በክልሎች ደረጃ የታመነ ጉዳይ ነው። ክልሎች የሚያወጧቸውን ማናቸውንም ሕጎች ከፌዴራል ሕጎች ጋር መጣጣማቸውን ማረጋገጥ የመጀመሪያ ተግባራቸው ነው። ክልሎች የሚያወጣቸው ህጎች ከፌዴራል ሕጎች ጋር መቃረን ከታየም የክልል ህጎች ዋጋ እንደሚያጡ በፌዴሬሽን ምክር ቤት ተወስኗል።

ለዚህ ጥሩ ምሳሌ የሚሆነው የፌዴሬሽን ምክር ቤት በእነ ቢያድግልኝ መለስ ከአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት መካከል ባለው ክርክር የአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት ያወጣው የመሬት አዋጅ ከፌዴራል መንግስት የመሬት አዋጅ ጋር እስካልተቃረነ ጊዜ ብቻ ተፈጻሚነት እንደሚያገኝ የሠጠው ውሳኔ የፌዴራል ህጎችን የበላይነት በማስጠበቅ ሕገመንግስታዊ እሴቶች አንዱና ዋነኛ የሆነው ፌዴራል ሥርዓቱ የፀና መሠረት ላይ እንዲቆም በማድረግ የአንድ ኢኮኖሚ ማህበረሰብ ለመፍጠር ወሳኝነት ያለው መሆኑን ያሳያል።

9.4. ሕገመንግስቱ በትርጉም እየዳበረ መገኘቱ፡

የተለያዩ ሕገመንግስታዊ ጥያቄዎች በፌዴሬሽን ምክርቤት እየተወሰኑ ሕገመንግስታዊነቱ በመጠናከር ላይ ይገኛል። ለአብነት የሚከተሉትን ማየት ይቻላል።

ሀ. በቤንሻንጉል ጉሙዝ ክልል በመምረጥና መመረጥ መብት ዙሪያ ለቀረበው ሕገመንግስታዊ ጥያቄ በፌዴሬሽን ምክርቤት የሰጠው ውሳኔ፡

የአማራ፣የኦሮሞ፣የትግራይና ሌሎች ብሔሮች ተወላጆች ዜጎች በ1992 ዓ.ም.በመላው አገሪቱ በተደረገው ምርጫ በቤንሻንጉል ክልል ምክርቤት ለመወዳደር በአሰሳና በባንባሲ የምርጫ ክልል ለመሳተፍ እጩ ተወዳዳሪዎች ሲቀርቡ በክልሉ ከሚገኙ አምስቱ ብሔረሰቦች ማለትም የበርታ፣የጉሙዝ፣የሸናሻ፣የኮሞና ማኦ ብሔረሰቦች ፖለቲካ ድርጅቶች መካከል የበርታ ብሔር የፖለቲካ ድርጅት አመራሮች በስተቀር በሌሎች 4ቱ የተደገፈ ነበር ። በዚህም መሰረት በዕጩ ተወዳዳሪዎች ከአምስቱ ብሔር አንዱ የሆነውን የበርታ ብሔረሰብ ቋንቋን መናገር ስለማይችሉ ከተወዳዳሪነት እንዲሰረዙ የበርታ ፖለቲካ ድርጅት ለኢትዮጵያ ብሔራዊ ምርጫ ቦርድ አቤቱታ አቀረበ። የምርጫ ቦርድም እጩ ተወዳዳሪዎች የበርታ ብሔረሰብ ቋንቋን መናገር አይችሉም በማለት ከምርጫው እንዲሰረዙ ወሰነ።

የአማራ፣የኦሮሞ፣የትግራይና የሌሎች ነን የሚሉ አቤት ባዮች በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገመንግስት ማናኛውም ኢትዮጵያዊ በቀለም፣በዘር፣በሀይማኖት፣በብሔር ብሔረሰብ፣በፆታ፣ በቋንቋ በፖለቲካ ወይም በሌላ አመለካከትና አቋም ላይ የተመሰረተ ልዩነት ሳይደረግበት በቀጥታና በነፃነት በመረጣቸው ተወካዮች አማካይነት በሕዝብ ጉዳይ አስተዳደር የመሳተፍ እንዲሁም በቋንቋው የመናገር፣የመጻፍ፣ ቋንቋን የማሳደግ፣ባህሉን የመግለፅ የማዳበርና የማስፋፋት እንዲሁም በሰፈረበት መልካምምድር ራሱን የሚያስተዳድርበት መንግስታዊ ተቋማት የማቋቋም እንዲሁም በየደረጃው በሚገኙ አስተዳደሮች ውስጥ ሚዛናዊ ውክልና የማግኘት መብት እንዳለው የተመለከተውን ህገመንግስታዊ መብታችን የጣሰ የምርጫ ቦርድ ውሳኔ በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት አንቀጽ 9 መሰረት ይሻርልን በማለት በ27/6/92 አቤቱታ ለፌዴሬሽን ምክርቤት አቅርቦዋል።

በጉዳዩ ላይ የውሳኔ ሀሳብ እንዲያቀርብ የተመራለት የህገ መንግስት ጉዳዮች አጣሪ ጉባኤ አብዛኛው ድምፅ ሕገመንግስቱ አንቀጽ 38 ዜጎች ምንም አይነት ልዩነት ሳይደረግባቸው በቀጥታ በነፃነት በመረጣቸው ተወካዮቻቸው በኩል በሕዝብ አስተዳደር ጉዳዩ ላይ የመሳተፍ መብት ያላቸው መሆኑን ሲደነግግ በአንፃሩ ደግሞ የምርጫ ሕጉ አዋጅ ቁጥር 111/87 በአንቀጽ 38/1/ለ/ ስር ማንኛውም በእጩነት የሚቀርብ ተወዳዳሪ የሚወዳደርበትን ብሄራዊ ክልል ቋንቋ ማወቅ አለበት በሚል የተደነገገው የአንድን ክልል ቋንቋ የማያውቁ ነዋሪዎችን መብት የሚገድብ በመሆኑ የምርጫ ሕግ አዋጅ ከሕገመንግስቱ ጋር የሚቃረን በመሆኑ የሕገመንግስት ትርጉም ያሻል የሚል ነው።

በ1993 ዓ.ም.1ኛ ዓመት የሥራ ዘመን 1ኛ መደበኛ ጉባኤው በውሳኔ ሀሳብ ብቻ ሳይወሰን የፌዴሬሽን ም/ቤትን ለማጠናከር ስልጣንና ተግባሩን ለመዘርዘር በወጣው አዋጅ ቁጥር 251/1993 አንቀጽ 8 መሠረት ተጨማሪ የባለሙያዎች አስተያየት እንዲያቀርቡ አድርጓል።

ህገ መንግስቱ የዜጎችና የብሔር ብሔረሰቦች እና ህዝቦች መሰረታዊ መብቶች የተደነገጉበት፣ የመንግስት አወቃቀር ከስልጣንና ኃላፊነታቸው እንዲሁም የአሰራር ስርዓታቸው የሰፈረበት፣ አገሪቱ የምትመራበት መሰረታዊ የሆኑ የፖለቲካዊ፣ ኢኮኖሚያዊና የማህበራዊ ፖሊሲዎች የተቀመሩበት ሲሆን የሕዝቦች የወደፊት ራዕይ ቃል ኪዳን ማሰሪያ በመሆኑ በሕገመንግስቱ አንቀጽ 9 እንደተደነገገው የአገሪቱ የበላይ ህግ እንደመሆኑ መጠን ማናቸውም ህግ፣ ልማዳዊ አሰራር እንዲሁም የመንግስት አካል ወይም ባለስልጣን ውሳኔ ከህገ መንግስቱ ጋር መጣጣም እንዳለበትና ከህገ መንግስቱ ጋር የሚቃረን ከሆነም የፌዴሬሽን ም/ቤት በህገ መንግስቱ አንቀጽ 9 መሰረት ህገመንግስቱን በመተርጎም ህጉ ተፈጻሚነት እንዳይኖር የማድረግ ግዴታ ተጥሎበታል።

የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ መንግስት በክልሎች የተዋቀረ ሲሆን በሕዝብ አሰፋፈር፣ ቋንቋ፣ ማንነት፣ እና ፈቃድ ላይ መሰረት ባደረገ አወቃቀር 9 ክልሎች አሉት። ይህ ማለት ግን በእያንዳንዱ ክልል የሚኖረው ህዝብ ሁሉ አንድ አይነት ቋንቋ የሚናገርና አንድ አይነት ባህል አለው ማለት አይደለም። ይህ አይነት የመንግስት አወቃቀር የተመረጠው በአገራችን ኢትዮጵያ ደም ያፋሰሰና ለውድመት የዳረገንን የብሔሮችና ብሔረሰቦች እራስን በራስ የማስተዳደር፣ በቋንቋ የመጠቀም፣ የመማርና ባህልንና ታሪክን የማዳደርና የመንከባከብ መብቶች ጥያቄ ምላሽ ለመስጠት ነው።

በሌላ በኩል ደግሞ ዲሞክራሲያዊ መንግስት ስንል በዋነኝነት ከላይ እስከታች ያሉ የፌደራሉም ሆነ የክልል መንግስት አካላት ሁሉ አቀፍ፣ ፍትሀዊ፣ ነፃ፣ በእኩልነት ላይ የተመሰረተና ድምፅ

በሚስጢር በሚሰጥበት ስነ ስርዓት በሚካሄድ ምርጫ በሕዝብ የሚመረጡበት እና የግለሰቦችና የቡድኖች ሰብአዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶች ሙሉ በሙሉ የሚከበሩበት ስርዓት ነው። ብሔሮች ብሔረሰቦች እና ህዝቦች የኢትዮጵያ ሉአላዊ ስልጣን ባለቤት መሆናቸው በሕገመንግስቱ አንቀጽ 8 ሰፍሯል። በመሆኑም ማናቸውም ስልጣን የሚመነጨው ከሕዝብ ነው። ሕዝብ የሉአላዊ ስልጣን ባለቤት በሆነበት ዲሞክራሲያዊ ስርዓት ደግሞ የዜጎች የመምረጥና የመመረጥ መብት ሙሉ በሙሉ የተጠበቀ ነው። የመምረጥና የመመረጥ መብት አይነተኛ ግብ የዜጎች መሪዎቻቸውንና አስተዳዳሪዎቻቸውን ራሳቸው እንዲመርጡና እንዲሸሩ ማስቻል ነው። ዜጎች የመምረጥና የመመረጥ መብታቸው ሲከበር በሕዝብ አስተዳደር ማለትም በፖለቲካ ጉዳይ ሙሉና ቀጥተኛ ተሳትፎ ይኖራቸዋል። የዚህ መብት መረጋገጥ አማራጭ የሌለው ዋስትናን ይሰጣል። በመሆኑም በሕገመንግስታችን አንቀጽ 38 መሰረት ማንኛውም ኢትዮጵያዊ ዜጋ በቀለም፣ በብሔር፣ በብሔረሰብ፣ በፆታ፣ በቋንቋ፣ በሀይማኖት፣ በፖለቲካ ወይም በሌላ የግል አመለካከቱና እምነቱ ላይ የተመሰረተ ልዩነት ሳይደረግበት በማናቸውም የመንግስት ደረጃ የተመሰረተ ልዩነት ሳይደረግበት በማናቸውም የመንግስት ደረጃ በየጊዜው በሚካሄድ ምርጫ የመምረጥና የመመረጥ መብት አለው።

በህገ መንግስቱ አንቀጽ 25 መሠረት ሁሉም ሰዎች በህግ ፊት እኩል ናቸው። በሁሉም ደረጃ የሚገኝ የመንግስት አካል ማንኛውንም ህግ በሚያወጣበት ጊዜ በሰዎች መካከል ማናቸውንም ዓይነት ልዩነት ሳያደርግ ሁሉንም በእኩል አይን የሚያይ እና ለሁሉም በእኩልነት ዋስትናና አለኝታ መሆኑን ማስመስከርና ማረጋገጥ ይኖርበታል።

በተመሳሳይ ሁኔታ የሕገ መንግስታችን አንቀጽ 39 ንዑስ አንቀጽ 2 እና 3 ሁሉም ብሔር ብሔረሰቦችና ሕዝቦች በቋንቋቸው የመጠቀምና ቋንቋን የማዳበር፣ ባህላቸውን የመግለፅና የማዳበር የማስፋፋት ታሪካቸውን የመንከባከብ ራሳቸውን የማስተዳደር እና በጋራ ተቋሞች ሚዛናዊ በሆነ መልኩ በእኩልነት የመወከል መብት እንዳላቸው ይደነግጋል። ከነዚህ ድንጋጌዎች መረዳት የምንችለው የግለሰቦችና የብሔር ብሔረሰቦች እና ሕዝቦች መሠረታዊ መብቶችና ነፃነቶች የተሳሰሩ፣ የማይነጣጠሉና እኩል እንደሆኑ፣ አንዱ ከሌላ የማይበልጥ ወይም የማያንስ እንደሆነ እንዲሁም አንዱ ለሌላው ሲባል መብቱና ነፃነቱ አንደማይሸራረፉና ገደብ እንደማይጣልበት ነው።

ሕገመንግስታችን ሁሉም ብሔር፣ ብሔረሰቦች እና ሕዝቦች በቋንቋቸው የመጠቀም መብት አላቸው ሲል አንዱ የሌላውን ቋንቋ ማወቅና መማር የለባቸውም ማለት እንዳልሆነ ሊሰመርበት የሚገባ ጉዳይ ነው። በዓለምም ሆነ ባገር ደረጃ እየተጠናከረ በመሄድ ላይ ካለው

ኢኮኖሚያዊ፣ማህበራዊና ፖለቲካዊ ግንኙነትና ተስስር አንፃር የአለምም ሆነ የአገራችን ሕዝቦች በነጻ ፍላጎታቸው በተለያየ ደረጃ እርስ በርሳቸው የሚያገናኛቸው የጋራ መግባቢያ ቋንቋ ወይም ቋንቋዎች በሂደት መዳበራቸው አይቀረ ጉዳይ ነው።

ብሔር፣ብሔረሰቦች እና ሕዝቦች የራሳቸውን የሥራ ቋንቋ ሲወስኑ በዜጎችመካከል ልዩነትን፣ አድሎንና መገለልን ለመፍጠር አይደለም። ለሁሉም በእኩልነት እንዲያገለግል በማሰብ ነው። አንድ ቋንቋ አብዛኛውን ህዝብ ያግባባል በሚል የሥራ ቋንቋ ሆኖ ሲመረጥ ሌሎች ቋንቋዎችን ማዳበር ወይም በተለያየ ደረጃ መጠቀም አይቻልም ማለት አይደለም። በክልሉ የሥራ ቋንቋ አማርኛ ነው። የምርጫ ሕግ አዋጅ 111/87 አንቀጽ 38/1/ለ/ ቋንቋ ለመመረጥ ከሚያበቁ መመዘኛዎች አንዱ አድርጎ መደንገጥ በራሱ የሕገመንግስት አንቀጽ 38 ይቃረናል የሚል ድምዳሜ ላይ መድረስ አይቻልም። ሆኖም ግን በፌዴራል ፓርላማ ለመመረጥ የሚቀርብ እጩ ተመራጭ የክልሉን ቋንቋ ማወቅን እንደመመዘኛ ማስቀመጥ ተገቢ አይደለም። እጩ ተወዳዳሪዎች የክልሉ ነባር ብሔረሰቦች ቋንቋ ከሆነው አንዱን የበርታ ቋንቋ አትችልም በማለት ከምርጫ እንዲታገዱ የሰጠው ውሳኔ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገመንግስትን የሚቃረን በመሆኑ የምርጫ ቦርዱ ውሳኔ ህገመንግስት የሚቃረን ስለሆነ ውሳኔ ከተሰጠበት ቀን ጀምሮ ወደፊት በሚደረጉ ምርጫዎች ላይ ተፈፃሚነት አይኖረውም ሲል ወስኗል።

ለ. በአመልካች ወ/ሮ ከድጃ በሽር የሕግ መንግስታዊ መብት መከበር አቤቱታ ላይ በፌዴሬሽን ምክር ቤት የተሰጠ ውሳኔ

ለአቤቱታው መነሻ የሆነው የህገመንግስቱን አንቀጽ 34/5/በመጥቀስ በሽርያ ህግና ፍረድቤት መዳኘት እንደማይፈልጉ ገልፀው እያሉ ይህን ችላ ብሎ በሽሪያ ፍርድ ቤት አይቶ መወሰኑና የጠቅላይ ሽሪያ ፍርድ ቤትም ይግባኝ ቀርቦለት ውሳኔውን ያፀደቀው በሕገ መንግስቱ አንቀጽ 13/1/ መሰረት የፍትህ አካላት የሕገመንግስቱን መሠረታዊ መርሆዎች ማስከበር ሲገባቸው ሕገመንግስቱን የሚፃረር ልማዳዊ አሠራር በሚኖርበት ጊዜ በህገ መንግስቱ አንቀጽ 9/1/ ...ማናኛውም ልማዳዊ አሰራር፣ እንዲሁም የመንግሥት አካል ውሳኔ ከሕገመንግስቱ ጋር የሚቃረን ከሆነ ተፈፃሚነት አይኖረውም ...በሚል መንገድ ተከትሎ ህገ መንግስቱ ያስቀመጠላቸውን ፈቃዳቸውን ገልፀው ለመዳኘት የሚችሉበትን ሁኔታ ማመቻቸት ሲገባው አስገድዶ ውሳኔውን እንዲቀበሉ ማድረግ ሕገመንግስቱን የሚፃረር ስለሆነ ውድቅ ተደርጓል።

ሐ. በሲልጤ ህዝብ ማንነት ጥያቄ ላይ የፌዴሬሽን ምክርቤት የሰጠው ውሳኔ

የሲልጤ ብሔረሰብ ብሔር ለመባል የሚፈለጉትን መስፈርቶች ያሟላሁ ስለሆነ እውቅና ይሰጠኝ እንዲሁም ከዚህ ጋር የተያያዙ መብቶች ይከበሩልኝ የሚል ጥያቄ ለፌዴሬሽን ምክርቤት ያቀርባል። ጥያቄው የቀረበለት ፌዴሬሽን ምክር ቤት የአንድን ማህበረሰብ የማንነት ጥያቄ መወሰን ያለበት ማን ነው? በምንስ ሥነሥርዓት ይወሰናል? የሚለውን ጭብጥ በመያዝ አስተያየት አሰጣጥቷል፤ ውይይትም አድርጓል። ጥያቄውን በቀጥታና በግልጽ የሚመልስ ሕገመንግስታዊ ድንጋጌ የሌለ መሆኑን ግንዛቤ ተወስዷል። ከዚህ ጋር በተያያዘ የሕገመንግስት ድንጋጌዎችን አንድ በአንድ ምክርቤቱ የመረመረ ሲሆን የሕገመንግስቱ ድንጋጌ አንቀጽ 39/4/ ብሔር ብሔረሰቦች የሚያነሱትን የመገንጠል ጥያቄ የሚመለከት እንጂ አንድ ማህበረሰብ ለሚያነሳው የማንነት ጥያቄ መልስ የሚመልስ ሆኖ አላገኘትም። በመቀጠልም የሕገመንግስቱን አንቀጽ 47 የተመለከቱ ሲሆን በብሔር ብሔረሰብነት ማንነታቸው ታውቆ በክልሉ ውስጥ የቆዩ ሆነው ነገር ግን የራሳችንን ክልል እናቋቋማለን የሚል ጥያቄ ለክልል ምክርቤት ቀርቦ በዚያው የሚፈፀም መሆኑን ስለሚደነግግ ምክርቤቱ ለተያዘው ጭብጥ ምላሽ የሚሰጥ ሆኖ አላገኘውም። ሕገመንግስቱ ድንጋጌ አንቀጽ 52/2/ሀ/ የማንነትን ጉዳይ የመወሰን ሥልጣን የማን እንደሆነ በግልፅ ባያስቀምጥም የክልሎች ሥልጣን ተብለው ከተዘረዘሩት ውስጥ ተካቷል። ስለዚህ ክልሎች ራስን በራስ ማስተዳደር አላማው ያደረገ ክልላዊ መስተዳደር በሚያዋቅሩበት ጊዜ በቅድሚያ የማንነትን ጥያቄ መወሰን የሚጠበቅባቸው ይሆናል። በተጨማሪም ሕገመንግስቱ የተከተለው ፌደራላዊ የአወቃቀር ስርዓት ለክልሎች በውስጣዊ ጉዳዮች ላይ የመወሰን ስልጣን የሚሰጥ በመሆኑ የማንነት ጥያቄ በክልሉ ውስጥ የሚነሳ ጉዳይ እንደመሆኑ መጠን የክልሉን ውሳኔ ማግኘት የግድ ይሆናል።

ማንነቱ ይታወቅልኝ በማለት በአንድ ማህበረሰብ የሚቀርብ ጥያቄ በቅድሚያ ቀርቦ መስተናገድ የሚገባው ጥያቄው በተነሳበት ክልል ምክር ቤት ሆኖ በክልሉ የነበረውን የአፈጻጸም ሂደት ጉድለት አለበት ወይም ህገመንግስቱን መሰረት አድርጎ አልተፈፀመም የሚል ቅሬታ ሲነሳና በዚህ እና ተመሳሳይ ምክንያቶች ጥያቄውን በአቀረበው ማህበረሰብ እና በክልሉ ምክር ቤት መካከል ልዩነት ሲኖር በሕገ መንግስቱ ድንጋጌ አንቀጽ 62/3/ መሰረት ጉዳዩ ለፌዴሬሽን ምክር ቤት ቀርቦ የመጨረሻ እልባት ማግኘት እንዳለበት ተመልክቷል።

የምክርቤቱ ሚና ጥያቄው ቀርቦ ፍፃሜ እስኪያገኝ ድረስ ያለው ሂደት ህገ መንግስቱን ተከትሎ እንዲፈፀም ማድረግ ሆኖ ማንነቱ ይታወቅልኝ በማለት በሚቀርብ ጥያቄ ላይ ውሳኔ ሰጪው ጥያቄ አቅራቢው ማህበረሰብ ራሱ ነው። የማንነትን ጥያቄ አስመልክቶ በሚነሳ ጥያቄ አስመልክቶ በሚነሳ ጉዳይ ላይ ውሳኔ ሲሰጥ ውሳኔው ህገ መንግስቱ የተቀረበበትን መንፈስ እና ህገመንግስታዊ መርሆዎችን በመከተል ይፈፀም ዘንድ የሚቀርበው ጥያቄ የማህበረሰቡ ትክክለኛ ጥያቄ መሆኑን ማሳየት እንዲቻል በአንቀጽ 39/5/ የተመለከቱት መስፈርቶች የተሟሉ መሆኑን ማሳየት ጥያቄው በፅሁፍ መቅረብ ያለበት ሲሆን ጥያቄው የቀረበለት የክልል ምክርቤት ጉዳዩን ተቀብሎ አንቀጽ 39/5/ መስፈርቶችን ያገናዘበ ጥናትን መሰረት በማድረግ ለህዝብ ውሳኔ እንዲያቀርብ ይጠበቅበታል።ህዝብ ውሳኔው ዲሞክራሲያዊ እና ፍትሃዊ እንዲሆን ጥያቄውን ያቀረበው ማህበረሰብ አባላት በቀጥታ የሚሳተፉበት፣ነፃ በሆነና ድምፅ በሚስጥር በሚሰጥበት ስርዓት እንዲሁም ገለልተኛ ታዛቢዎች በተገኙበት አግባብ ሊከናወን ይገባል።

የማንነቱ ይታወቅ ጥያቄ ጥያቄውን ያቀረበው ማህበረሰብ አባላት በሚያደርጉት ቀጥተኛ ተሳትፎ በህዝብ ውሳኔ መወሰን ይገባል የተባለበት ዋነኛ ምክንያቶች፡-

የማንነት ጥያቄ የብሔር ብሔረሰቦች ወይም ህዝቦች መብቶች መሠረትና ምንጭ በመሆኑ ከፍተኛ ግምት የሚሰጠው ጥያቄ ስለሆነ፤መሰል ከፍተኛ ግምት የሚሰጣቸው የመገንጠልና ክልልን የመመስረት ጥያቄዎች የሚወሰኑት ህዝቡ በሚያደርገው ቀጥተኛ ተሳትፎ በህዝብ ውሳኔ እንደሆነ የህገ መንግስቱ አንቀጽ 39/4/ እና 47/4/ ስለሚደነግግ ነው።

የማንነት ጥያቄ የእያንዳንዱን የማህበረሰብ አባል ማንነት የሚነካና የሚመለከት በመሆኑ የአብዛኛውን የማህበረሰብ ፍላጎት በትክክልና በአስተማማኝ መልኩ ለማወቅ የሚያስችለን ስርዓት ነው። በመሆኑም የስልጤ ማህበረሰብ ማንነት የማህበረሰብ አባላት በቀጥታ የሚሳተፉበት፣ነፃ በሆነና ድምፅ በሚስጥር በሚሰጥበት ስርዓት እንዲሁም ገለልተኛ ታዛቢዎች በተገኙበት በህዝብ ውሳኔ መወሰን አለበት በሚል በአብላጫ ድምፅ ተወስኗል። የሀሳብ ልዩነቱ ክልሎች የውስጥ ጉዳያቸውን በራሳቸው መፍታት አለባቸው እየተባለ በሌላ በኩል ደግሞ የማንነት ጥያቄ ሲነሳ መፈታት ያለበት በዚህ መንገድ ነው በማለት ለክልሎች ማስተላለፍ የክልሎችን ሥልጣን መጋፋት እንደሚሆን፤ህገመንግስቱ የህዝብ ውሳኔ የግድ የሚለው በተወሰኑ ተለይተው በተቀመጡ ጉዳዮች ላይ ብቻ ነው በሚል ቀርቧል። (አንቀጽ 47 እና 39ን ይመለከታል)። ከዚህ ውጪ የሚነሱ ጥያቄዎች መፈታት የሚኖርባቸው በሕገ መንግስቱ በራሱ ነው። በሕገ መንግስቱ ደግሞ ሕዝብ መብቱን በቀጥታ ወይም በተወካዮቹ አማካይነት ተግባራዊ ማድረግ እንደሚቻል ይደነግጋል። ከዚህ መረዳት የሚቻለው የማንነት ጥያቄ ቀጥተኛ ባልሆነ

መንገድ ምላሽ አንዲያገኝ ማድረግ የህገመንግስቱን መርህ የተከተለ መሆኑን ነው። ከህዝብ ውሳኔ በመለስ ያለው አፈፃፀም ሕገመንግስቱን የሚጥስ ነው ማለት የሚቻል አይመስለንም። ስለዚህ የማንነት ጥያቄ በሕዝብ ውሳኔ እልባት ሊያገኝ ይገባል የሚለው የአብዛኛው ድምፅ አስተያየት ሌሎች ዴሞክራሲያዊ አካሄዶችን ግምት ውስጥ ያላስገባ ስለሆነ በድምፅ ተለይተናል የሚል ነው።

ነገር ግን የኢፌድሪን ህገ መንግስታዊነት ለማስረጃ

- ✓ በፌዴራልም ሆነ በክልል ደረጃ የተቋቋመ የመንግስት አካላት ህገ መንግስቱን የዕለት ከዕለት የሥራቸው አንድ መሠረት አድርጎ በማየት እየተቀሣቀሡና ውሳኔዎችን እየወሰኑ መሆኑን፤
- ✓ የመንግስት ባለሥልጣናት የህገ መንግስቱን ድንጋጌዎች መርሆችና እሴቶች በማክበር የሚሠሩ በመሆናቸውንና ህገ መንግስቱን ለማስከበር የህገ መንግስቱን ራዕይ በመሠረታዊ ግቦችና እሴቶች በአግባቡ ተገንዝበው እየተንቀሣቀሡ መሆኑን፤
- ✓ ማናቸውም ማህበር የፖለቲካ ድርጅት ወይም ተቋም የህገ መንግስቱን መርሆች እሴቶችና ድንጋጌዎች በማክበርና ለህገ መንግስታዊነት ተገዥ በመሆን ልዩነታቸውን በህገ መንግስቱ ጥላ ስር ሆነው ህገ መንግስቱ በዘረጋው ስርዓት መሠረት መብታቸውን ለማስከበርና ፕሮግራማቸውን ተግባራዊ ለማድረግ እየተንቀሣቀሱ መሆኑን፤
- ✓ ምዕላተ ህዝቡ የመንግስት አካላት ህገ መንግስቱን አክበረውና ለህገ መንግስቱ ተገዥ ሆነው እንዲሠሩ ማናቸውም ሰው ማህበር የፖለቲካ ድርጅት ወይም ባለሥልጣን ለህገ መንግስቱ ተገዥ ታማኝ ሆኖ እንዲንቀሣቀስ በተለያዩ መንገድ ግፊት የሚያደርግ መሆኑንና ህገ መንግስቱን የሚባረር ነገር ሲፈፀም የሚቃወም መሆኑን፤

በአጠቃላይ የህገ መንግስቱ ራዕይና ግቦች መርሆችና ድንጋጌዎች በሁሉም የመንግስት አካላት በሌሎች ተቋማት በምዕላተ ህዝብ በዕምነት የያዛቸውና ለተፈፃሚነታቸውም ቁርጠኛ መሆኑን ለማረጋገጥ በምንችልበት ደረጃ ላይ ካልደረሰን ህገ መንግስታዊነትን በተሟላ ሁኔታ አስረፀናል ማለት አንችልም።

ዋቢ መፅሐፍትና፣ ሌሎች ሰነዶች

1. Arend Lijphart, Democracy in plural societies, A Comparative Exploration, Yele University Press, 1977
2. Carry and Abraham, Elements of Democratic Government, Oxford University press, 1964
3. Ethiopian Law Review, Vol. 1. No.1, 2002
4. Fasil Nahum, Constitution For a Nation of Nations The Ethiopian Prospect, The Redsea Press, Inc, 1997
5. Goldfrey Phillips, Constitutional Law, Long mans, Green and Co. 5th ed., 1958
6. Hadad International Publication, the Eye on Ethiopia, and Horn of Africa, August 1993
7. Human Rights wach, The Evil Days, Thirty years of War and Famin in Ethiopia 1993
8. Manferd Nowak, UN Covenant on Civil & Political Rights, CCPR Commentary, 1994
9. The universal Declaration of Human Rights, A common Standard of Achievement, Kluwer Law International, 1999
10. Paul and Clapham, Ethiopian Constitutional Development, Haliesllasie University, Volume 1, 1972
11. Paul and Clapham, Ethiopian Constitutional Development, Halilesllasie University, Volume, 2, 1972
12. P. Allan Dionisopoulos, Tue Government of the United States, Charies Scribner's Sons, 1970
13. እንደ አውሮፖ አቆጣጠር በ1215 በእንግሊዝ ንጉስ ጆን የተፈረመው የማግና ካርታ፣ ስምምነት ድንጋጌዎች በክፍል

14. እንደ አውሮፖ አቆጣጠር በ1689 በእንግሊዝ ፖርላማ የታወጀው የእንግሊዝ የመብት አዋጅ ድንጋጌዎች በክፍል
15. እንደ አውሮፖዊያን አቆጣጠር ሐምሌ 4 ቀን 1779 የወጣው የአሜሪካን ነፃነት ማረጋገጫ አዋጅ (መግለጫ)
16. እንደ አውሮፖዊያን አቆጣጠር በነሐሴ 27 ቀን 1789 የፀደቀው የፈረንሳይ የሰዎች መብት መግለጫ ድንጋጌዎች
17. በንጉሣዊ ትዕዛዝ የፀደቀው የ1923 የኢትዮጵያ መንግስት
18. በ1945 ዓ.ም በኤርትራ ምክር ቤት የፀደቀው የኤርትራ ህገ መንግስት
19. የ1948 ዓ.ም የተሻሻለው የኢትዮጵያ ህገ መንግስት
20. አዋጅ ቁጥር 2/1980 የኢትዮጵያ ህዝባዊ ዴሞክራቲክ ሪፐብሊክ ህገ መንግስት
21. ሐምሌ 15 ቀን 1983 ያፀደቀው የኢትዮጵያ የሽግግር ወቅት ቻርተር
22. አዋጅ ቁጥር 6/1984 የብሔራዊ ክልላዊ የሽግግር መስተዳድሮችን ለማቋቋም የወጣ አዋጅ
23. አዋጅ ቁጥር 24/1984 የህገ መንግስት ኮሚሽን ለማቋቋም የወጣ አዋጅ
24. አወጅ ቁጥር 64/1985 የኢትዮጵያ የምርጫ ህግ
25. ህዳር 24 ቀን 1987 ዓ.ም የፀደቀው የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራቲክ ሪፐብሊክ ህገ መንግስት
26. አዋጅ ቁጥር 251/1993 የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ የፌዴሬሽን ምክር ቤትን ለማጠናከርና ሥልጣንና ተግባሩን ከመዘርዘር የወጣ አዋጅ
27. አዋጅ ቁጥር 250/1993 የፌዴራሉ የህገ መንግስት አጣሪ ጉባኤ ስልጣንና ተግባር ለመወሰን የወጣ አዋጅ